

atölele
biztos
ledbet
halott
hoz életet ad
mindig csatla
nem leszün

AGRIA

mindig csatla
nem leszün

CSNO
veridde

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: VARGA TAMÁSNÉ
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖCZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: KOVÁCS KATALIN, az EKMK igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
E-mail: kodigabi@gmail.com

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: OFSZET-METÁL-TECHNIK Kft.

3394 Egerszalók, Ady Endre út 35/A/2.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különbféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

<i>Kis Pál István</i>	
Szőlőhegyi idill	11
Ballada a neves borászhoz – <i>Dúzsi Tamás poharára</i>	12
Vigadó szeretőm	12
ARTériák	
<hr/>	
<i>Tornai József</i>	
A félbéna lábú	13
Tárgyak szava	14
<i>Anga Mária</i>	
Látomás	15
<i>Serfőző Simon</i>	
Kifeszítették	16
A sötéttel vaklál	16
Én megyek haza	16
<i>Baka Györgyi</i>	
Árva testvéreim	17
Át a határokon	17
A Menny albérlője – <i>Baka István emlékére</i>	18
Megnyíló idő	19
<i>Fecske Csaba</i>	
Koldus	20
(Kásásodik a víz...)	20
(Költő szerelme...)	20
(Oly lány...)	20
(Csendes, kérébe...)	20
Iszkázon	21
(A nap még füstölög...)	21
(A csipogó árnyakból...)	21
Akit haláلودig szeretnél	22
<i>Csáky Anna</i>	
A Hargita zenéje	23
Elalvás előtt	23
A győztes bika – <i>Kopócs Tibor Októberi párák</i> című képéhez	24
Ébredéseim	24
<i>Antal Attila</i>	
Szorongás	25
Ezredelő	25
<i>Sipos Erzsébet</i>	
Gáborka olvas	26
<i>Hargitai Gyula</i>	
Fekete szarvas	27
Pogány rekviem	27

Olasz Valéria	
Apám	28
Kékbe álmódott szülőföld	28
Árva anyák – <i>a meg nem született gyermekek emlékére</i> –	29
Kérlelő	29
Németh István Péter	
Picinke dalok az Árva-kalendárkából (<i>szüleim emlékének, XXXVIII–LII.</i>)	30
Hétvári Andrea	
Fotográfia – <i>Müller Miklós: A Dunán – Radnóti Miklós és felesége (1937)</i>	32
Ültetés	33
Máshogyan	33
S. Csoma János	
rigófütty a kerten át	34
egyszerű	34
Ha	34
most még világos	34
sírd ki magadból bánatod	35
légtüres térben	35
Sebestény-Jáger Orsolya	
Asztali áldás	36
A világtalan világa	36
Gyümölcsleid	36
Nyáresti ég	36
Az erdő (<i>Édesapámnak</i>)	37
Bíró József	
Mindentől (<i>Dienes Eszter emlékére</i>)	38
Naprakész (<i>Bertha Zoltánnak</i>)	38
Mától másként (<i>Csűrös Miklós emlékére</i>)	38
Nagy Zsuka	
tornyok a város felett	39
Szűk Balázs	
Tanulni lassú olvadásom	40
Beázik a tető	40
Csepcsányi Éva	
Zarándokének	41
Vasárnap délután	41
Eger 2015	42
Karaván	42
Fazekas József	
Tárd ki titkaid	43
Vígasz	44
Jukka harangja	44
Csillagok a havon	44
Madonna Mária	45
A tizedikről	45

<i>Szepesi Zsuzsanna</i>	
Napfogyatkozás	46
Érkezem	46
Alkoss még...	47
<i>Pataki István</i>	
adj választ uram	48
pénteki álom	49
a lovag utolsó útja	49
az angyal távozása	50
<i>Csontos Márta</i>	
Variációk az én témámra (<i>Baleset; Gyógyulás; Felmentés; Perspektíva</i>)	51
Önvédelem	52
Libretto egy megírhatatlan operához	53
Műhely	
<hr/>	
<i>Gál Sándor</i>	
A mítoszi küszöb	54
ARTériák	
<hr/>	
<i>Vlagyimir Viszockij</i>	
Aliz csodasz tánban ciklus (<i>Carroll dala; Aliz dala; Aliz, az esendő;</i> <i>Nos, Mary Ann; Nyúl Bezsongva; A könnyek tengerén; Az Egér dala;</i> <i>A Papagáj dala</i>) – Marosi Lajos műfordításai	64
<i>Kis Pál István</i>	
Diána az Egri leányka	70
<i>Fátyol Zoltán</i>	
Versek egy apokrifonból 6	75
Párizsban (<i>Violának</i>)	76
Ki siratja? (<i>Bertha Zoltánnak</i>)	76
Dialógus	
<hr/>	
<i>Bérczessy Lajos</i>	
Az élő folklór.	
<i>Beszélgetés dr. Lanczendorfer Zsuzsanna egyetemi docens folklórkutatóval</i>	77
ARTériák	
<hr/>	
<i>Erdei-Szabó István</i>	
Szívszakajtó	83
Igéző	83
Állapottöredék LXII.	83
Hát ennyi...	83
A madarak és az ég	84
Ábránd (<i>Sárándi Jóskának</i>)	84
<i>Tamás Tímea</i>	
A kismese – <i>Antall Pistának</i>	85

<i>Fellinger Károly</i>	
Három nővér (I. Szélcsend – <i>Pethes Máriának</i> ; II. Fényözön – <i>Rapai Ágnesnek</i> ; III. In Memoriam Agota Kristof)	87
<hr/> Műhely	
<i>Lipcsey Emőke</i>	
Van-e a hagyománynak kezdete és vége?	88
<hr/> ARTÉRIÁK	
<i>Turai Kamil</i>	
Apoteózis	97
Magyar Kálvária I.	97
Az őshagyomány titkaiból	98
<i>Seléndy Balázs</i>	
Tengeren	99
Ó, nem	99
Ego	100
Elhatározta	100
Ma reggel hirtelen	100
A leggazdagabb amerikai	102
<i>Kerék Imre</i>	
Emlékszik ránk még?	104
Két magyar poéta – <i>Virág Benedek és Kosztolányi Dezső szellemének</i>	105
(Őszike) – <i>Arany János és Weöres Sándor szellemének</i>	106
<i>Káliz Sajtos József</i>	
Nem halkuló ének – <i>Nagy László köszöntésére</i>	107
Ha jön a jelzés	107
Késik az önösszeszedés	107
<hr/> In honorem Bertha Zoltán	
<i>Tamási Orosz János</i>	
Pünkösdünk megtartó igéi	108
<i>Ködöböcz Gábor</i>	
A végtelen mondat és a végtelen szeretet embere – <i>A Magyar Művészeti Akadémia levelező tagjává választott Bertha Zoltán köszöntése</i>	114
<i>Erdei-Szabó István</i>	
„Emelem poharam” – <i>Bertha Zoltán tanár úr 60. születésnapjára, szeretettel</i>	117
<i>Sziki Károly</i>	
Megérni, majd megélni a nagy győzelmet – <i>A 60 éves Bertha Zoltán köszöntése</i> –	119
<i>Soltész Márton</i>	
„Ifjú szivekben élek” – <i>Köszön(t)ő sorok Bertha Zoltán 60. születésnapjára</i>	123

ARTériák

Kovács I. József

Vagyok kovász	125
Évszak váltás	125
Fénnyel élek	125
Ott állt elöttem	125

Lukáts János

Szőlőszem-asszony	126
Esti töredék	126
Ágnes – <i>D.Á. emlékének</i>	126

Műhely

Vitéz Ferenc

Mindig az alkotó szellemnek van igaza. Szempontok és adalékok Tamási Áron publicisztikájának olvasásához (<i>Bertha Zoltánnak ajánlom</i>)	127
--	-----

ARTériák

Sólyom Sándor

Fáklyák – <i>Tófalvi Zoltánnak levél helyett</i>	140
Egy költői verseny története – <i>Vitéz Ferinek barátságával</i>	141

Lipcsei Márta

A felszín felszínességei (<i>A beton alvilága; Tavaszi felszínek 1-9</i>)	142
---	-----

Műhely

Sz. Tóth Gyula

Csatlakozás szárnyvonalon, avagy identitásunk nyomában. Tisztelgő közelítés Pomogáts Béla munkásságához	146
--	-----

ARTériák

Albert-Lőrincz Márton

Gyufásdobozra (<i>Vágni; Éjszaka; Színhalál; Kényszer; Naiv tők; Neobiznisz; Így marad</i>)	158
(Futókor)	158

Büki Attila

Klauzál utca 30	159
Változatok egy Bella István-strófára	160
Ha már hajad leengeded – <i>William Butler Yeats nyomán</i>	160

Csáky Károly

A 126. napi zsoltár	161
Átváltozás II.	162
Vigasz szomorúságomban	162
Ige a 133. napra	163

Bárdos Attila	
Carne vale	164
Kettős koan	164
Lebegés	164
Füredi emlék	164
Bácskai nyár emléke	164
Nyáresti merengés	165
Kegyelet és emlékezet	
<hr/>	
Rideg István	
„Quo vadis, domine” – <i>In memoriam Körmendi Lajos</i>	166
In memoriam Barabás Zoltán	
<hr/>	
Balla Zoltán	
Fekete Nap – <i>Barabás Zoltán költő barátunk emlékére</i>	170
Saitos Lajos	
Három parafrázis – <i>Barabás Zoltán emlékének</i>	171
Kegyelet és emlékezet	
<hr/>	
Fülöp Lajos	
Molnár József festőművész emlékezete	172
ARTÉRIÁK	
<hr/>	
Csatáné Bartha Irénke	
Emlékek tükrői	175
Tiszta szavak forrása	175
Erdőben	176
A birsalma illata	176
A hársak	176
Marković Radmila	
Kár	177
Szemünk előtt a mintakép	178
Műhely	
<hr/>	
Bertha Zoltán	
Kisebbségi sorsjelképek	179
ARTÉRIÁK	
<hr/>	
Debreczeny György	
megkerülöm többször a tavat	184
öleld át a hegyet és vidd vissza a tigrisbe – <i>Chungliang Al Huangnak</i>	185
P. Maklári Éva	
Pisti tanár úr	185
Szekeres Mária	
Őrzöm...	189
2015. 06. 06.	190

Műhely		
	Csontos Márta	
	Reményik Sándor pályakezdése	191
ARTériák		
	Holló József	
	Estefelé	207
	Szeptember végi	207
Műhely		
	Lisztóczy László	
	A magyar szó katakombákba visszahúzódó apostolai	
	<i>Reményik Sándor-inspirációk Dsida Jenő költészetében</i>	208
ARTériák		
	Kiss Gabriella	
	Kollázs	216
	Fészket rakok	217
	Megírom	218
	Bobory Zoltán	
	Anyám keze nejlonban	219
	Porban élő	220
	Egyszer csak...	221
Műhely		
	Pintér Márta Zsuzsanna	
	Gárdonyi egy ismeretlen levele 1922-ből	222
ARTériák		
	Demeter József	
	Kertelés(ek) nélkül – <i>Ircsik Vilmos 70</i>	227
	Nyíri Erzsébet	
	Párhuzamos időben	231
	Ne hagyj el, szerelem	232
	Renn Oszkár	
	Egy nagyképűség veresége	233
Szabadkéz		
	Szerk.: Balázs Géza – Sz. Tóth Gyula	
	A sportnyelv(romlás) virágai	238
ARTériák		
	Radnai István	
	Tavasza készülődés	245
	A jövő magzatvize	245

Véghelyi Balázs	
Firenzei képek	246
H. Barbócz Ildikó	
Müncheni harangok	249
Gondolatok Svájcraól	250

ARTÉRIÁK

Ozsváth Zsuzsa	
egy arckép	252
ami vagy (leltár)	252
sorközi nagymosás (remix)	252
megettem egy hagymát (<i>Cica verse</i>)	252
Fábián Judit	
Korongban	253
Éjjeli gondok	253
Korzett	254
Perc-ünnep	254

Könyvjelző

Szakolczay Lajos	
Vitéz Ferenc: Angyalkapuk és szövegjáratok	255
Posta Anna	
Pintér Márta Zsuzsanna: Theatrum és literatúra	260
G. Komoróczy Emőke	
„A vers legyen veletek” – rekviem holt költőkért	270
Kelemen Erzsébet	
Pósa Zoltán: Egy az Isten	273
Petercsák Tivadar	
Végvár és mentalitás a kora újkori Európában (Szerk.: Berecz Mátyás, Bujdosné Pap Györgyi, Petercsák Tivadar)	278
Deák Ernő	
Böröndi Lajos: Elhúzódó tűzszünet	282
Madarász Imre	
Faragó József: Szilvási Lajos	286

ARTÉRIÁK

Török Nándor	
Feléled a borban	288

Kis Pál István

Szőlőhegyi idill

Pászták közén a nyáresti árnyak,
táncoló, mámoros bohémek,
jönnek, vígak és elszántak,
birtokba veszik a völgyet,
a lombbal vetett ágyat,
a dombok ölet, a vétkező,
a titkolt vágyakban rejtező
kéjre-szűz szemérmét.

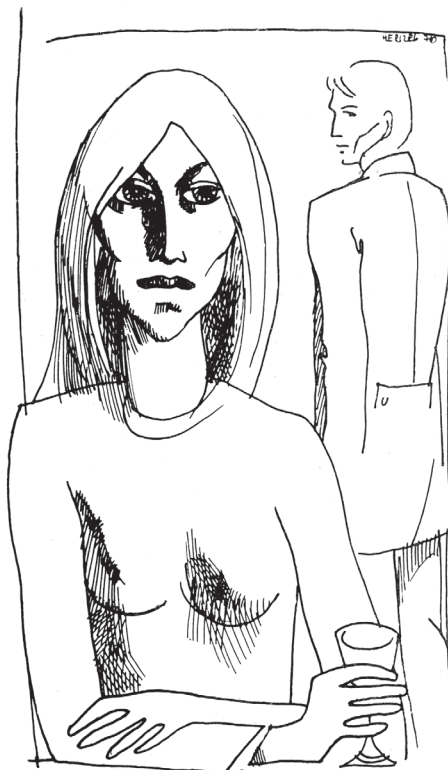
Én meg csak ülök a kopott kerti lócán
a kezemben pohár, a nap még idesüt,
merengek a dombok asszony öle voltán,
csípőjük vonala ott ível mindenütt!

Borom tükrén a nyáresti fények
mind megannyi Salome tánca,
hívnak, csókra kész ledérek,
ragyogni gyúlt pohárba
szerelmes, szép ígéket,
míg mámort költ a lobogó,
a borok tüzébe' lángoló
bolydult-vér románca.

Én meg csak ülök a kopott kerti lócán,
ernyőm, a vén dió bársonyos árnyat ölt,
merengve a kancsó megürülve fogytán,
várom szép estemet, felvidít még e flört!

Illattal kufár nyáresti szellők,
a máskor évődő víg kofák,
a fecsegni mindig elsők,
halkan, akár a mandulák,
a kőháj magvát költők,
hozzák súgva, alig neszelve,
vigalmat oltva az estbe,
nyárejtem szűrt borát.

Ülök még kicsit a kopott kerti lócán,
a Kedves is ráér, poharat öblöget,
sercenése lobban a gyertya kanócán,
friss borral kínál, s én rábólintok:
Jöhet!

Ballada a neves borászhoz

Dúzsi Tamás poharára

Mondd, ha Égbe vinné léha kedvem,
szép imámhoz lenne jó borod?
Míg a vágya aszott céda bennem,
hangom érdes, dalra unt kokott.
Hej, pedig hű társ a víg torok,
égi-karnak vagy lotyónak zengjen,
lásd, enyémmel dalba úgy fogok;
Égig érjen híred énekemben!

És ha asszonyöltre dőlne kedvem,
bomlott nászra van jó tűzborod.?.
Míg a lángot gyertya égi bennem,
füstbe mén a kedv, vagy elcsorog.
Hej, pedig még várnak víg torok,
feltűzelve késznek kéne lennem,
add a bort, s a dalba úgy fogok;
Égig érjen híred énekemben!

Majd ha kor s a nyű próbálja kedvem,
annak enyhe lesz-e szűrt borod?
Kegyre lesni, bármi gyűrje testem,
mint a girhes macska nem fogok.
Félre rusnya gyásszal ült torok,
azt a bort, a Grál jelét a kelyhen,
add, s én érte dalba úgy fogok,
Égig érjen híred énekemben!

Ajánlás

Herceg, tudd, ha versem olvasod,
ihletőmet nem bagóért vettem,
érte, meglásd, dalba úgy fogok,
Égig érjen híre énekemben!

Vigadó szeretőm

A tavaszra ébredő Nap
fényfátyol-keringőt lejtett
kacér volt forró és perzselő
feledve a fondorszűz szemérmét
táncolt csak bámulják a leskelő szentek

mosolyába egy felhőpamacs
mormolta a vágyat megvalló ígéket
én meg mohón s rajongva csókoltam
bánva is hogy fáj
ha fáj majd
hogy úgy múlik
azzal is csak éget
lángtengerré téve kint
és bent a mindenséget...

felizzó testéről a páratültl letéptem
arcomba hullattam szökülő fényeit
viszontöleltem én parázs a lángot
a csirázó magot fényölére szórtam
áldoztam gyökeret törzset és lombot
égttem én az ég tűzébe mártott
fáklyaként lobogva...

Istenem
mert így akartad
hát vigadó szeretőm lett a Nap
én meg a tűz
benne el ne égjek
hogy várjon bár hullni az alkonyat
ne féljem többé a sötétet...

mert értem jön ugye
minden áldott reggel
megölel és megyünk
együtt – tűz a tűzben
lenni a táruuló végtelen
vagy épp a fényparány
a harmatcseppnyi űrben!

Tornai József

A félbéna lábú

A testem forró volt,
a fejem jéghideg.
Virradozott,
és a vadgesztenyefákat
bolondos feketerigó-sereg
szólaltatta meg.
Égig szaladt a hegyoldal,
a Nap ablakomra támadt,
és félbéna lábam táncba kezdett
a paplanom alatt.
Nem féltem, hogy letépi a ritmus,
és nem versenyezhetek többé
a duhajkodó lombbal. Ébren maradt
fejem gondolatok nélkül
is őrizte a világot,
esőcseppeket gyűjtött a föld,
csillogtak, csillogtak a levelek a sár fölött,
elfelejtettem, milyen sors figyel rám,
elfelejtettem, hogy rokkant állat vagyok,
és engem ünnepelnek a feketerigók.

Tárgyak szava

Cipő helyett kesztyűt húztam
a lábamra, akkor figyelmeztetett:
én nem lábbeli vagyok, nem tudtad?

Mondták a magukét, például a karóráról,
mikor nyakláncként akartam használni,
ugyanígy, mikor kanállal próbáltam
kenyeret vágni.

És így tovább: okosabbak voltak a dolgaim-
tárgyaim, mint én, és csak beszéltek,
beszéltek. Ki tudja, mióta vártak már arra a percre,
mikor száj és nyelv nélkül ejthetnek
ki érthető mondatokat?

Megértettem, hogy ez a dolguk,
csak takarékoskodnak velem,
meg udvariasak is, hiszen ha folyton
beleszólnának az ügyeimbe,
mitől volnék ember?

A tárgyak megóvnak a szegénytől,
a tévedéstől és a kioktatástól,
életemet teszik egy
értelmes lény regényévé.

Anga Mária

Látomás

Valaki már azt vigyázza,
ami az örökalvók álma,
lenn a mélyben terített rét,
virágai elhervadnak.

Mégis minden odalent-fény
fohászt ébreszt, nyugodalmat.
Látom, mint egy látomásban:
szemem lassan belefárad,
mégis nézem, s barátommá
fogadom a mélységet.

Hová lesz majd rózsás ruhám?
Meddig bírja szirmait viselni
a szellőzetlen szobában?
Nem öltözi senki.
Egyedül van. Árvaságban.

Mikor még fakadó rózsza voltam,
emlékszem, az ablakomban,
várakoztam minden éjszakán.
Nem beszéltem senkihez.
Egyedüli magányomban
hinni tudtam, várni tudtam.

Október van: most a nyárban.
Hideg éjszakák szaladnak.
A pinceablak, bekopogtat hozzám,
s megvigasztal, hogy ez csak látomás.

Serfőző Simon

Kifeszítették

Többé fel ne kelljen,
kezével se hadonásszon,
lekötötték anyámat,
le a kórházi vaságyhoz.

Kifeszítették, mint
Krisztust a kereszten.
De őt nem támasztotta fel
még semmilyen isten.

Ne fájjon a halál neki,
infúzió: eső csepeg.
Ina megfeszül fákkal,
csikarja véresre az eget.

Én megyek haza

Anyám helyett,
aki már a föld mélyét lakja,
hogy szétnézzen otthon,
én megyek haza.

Ha fázna a halálban,
veszem a sálát, kabátot,
már nem csak magamra,
óra is vigyázok.

A sötéttel vaklál

Az én anyám
ez a faluhatár,
gátoldal,
ez a faluvég már.

Az ő véreirei az árkok,
kanyarulatok.
Tüdeje falomb.
Leng haja a szélben:
fű, bokor.
Tócsák üvegén át néz ki
a mélyből,
mint régen a tanyaablakon.

Karjai ágak,
nekem integetnek,
engem várnak.
Az ég aljára felhők:
gondok gyűlnek homlokára.
Domb magaslik:
a háta.
Meg kellene nyomkodnom,
ne fájlalná annyira.

Út ha porzik:
szaladnak hazafelé
lábnyomai.
Hisz alkonyodik,
s a kotlós krumplibokroknak
aprómagot:
esőt kell szórni.

A sötéttel ő vaklál.
Széllel ő ér hozzám.
Messze madár:
az ő lelke száll.
Ő már ez a faluvég,
gátoldal,
faluhatár.

Baka Györgyi

Árva testvéreim

árva testvéreim
örök megsebzettek
összetört tekintetűek
utcák aluljárók zugaiban
odúkban megbújók
jövőtlen pillanatok
magányába zártak

eszméltessetek
törjétek át az önféltést
a jólét-álmot
a bűn nem fér a szívbe
szakadékot váj bele
szétrepesztí

közönyös tekintetem
átsiklik a szenvedőkön
s a lelkemben keletkező
hideg úrben
hangtalanul felsír
a gyermek aki voltam

Át a határokon

felriadsz
szúr a hajnal hidege
mardosó éhséged
az anyag kényszerébe tör
egy hangra vársz
a megroppanó csöndben
felszaggatott jelenidőben
álldogálsz rémült kisgyermek
dörömböl benned
hiányokat váj csontjaidba
a hátrahagyott temető
árkába kapart magzat-haza

menekülsz
szorogásod alá vetve
botladozik benned a lélek
nem tudsz felröppenni
aláhullsz, de már nem te
szorítod össze a szádat
száraz ág-ujjak tapadnak rád
vakító némaság vesz körül

tűrésed kötele foszladozik
araszolsz a porban, süllyedő
hajókról vízbe hullsz
a szív remélte hely
távolodik egyre
szögesdrótok várnak
táborokba terelnek
a fegyveresek szeme éget
maradék reményed naponta
meghal s újra éled

A Menny albérlője

Baka István emlékére

*„... bakának lenni, (...) a leginkább lenézettnek,
leginkább meggyötörtnek, a legalsó lények
közösségébe észrevétlenül beolvadónak,
nyilvánvalóan olyan rang, melynél nagyobbat
ember el nem képzelhet – már-már
Isten szenvedő szolgájával egyenértékű.”*

Beney Zsuzsa

a megnyúlt arcú ég
hiába takarózik
súlyos Isten-hiány
szaggatta fellegekkel
kilógnak csillagúr-szemei

Baka bátyám, testvérem
ki Mambó magnóval
Mozart zenét veszel fel
éppen mennyei albérletedben
melynek árát megfizetted
még itt, e *körömpiszoknyi*
földön – örök időre

bevérzett ingedet
asszonyok mossák
tekintetedből a bánatot
ringó csípőjükkal takarják

az összetört állú éjszaka
szájából dől a hajnal vére
a szűkölő idő vinyog
dörömböl: ébresztő!

a sötétség szálait
bontod morzsolod
lelked rémületével
szégyenével: mivé
leszünk a szenvedés
emlékezete nélkül

az ellentmondások
fájdalma nélkül
saját pusztulásunk
szemlélőivé válunk
önzőségünkbe zárva
lelkünk sorvad el

az áldozatok, elbukottak
sebekbe némult szavait
kiáltod Istenedhez, tudva
válasz nem érkezik
vagy nem halljuk a
káosz-mennydörgésben

József Attila bakája
a mindenségnek
Te bakája vagy a hiánynak
én bakája a női létnek
az elrendelt árvaságnak
mi mindannyian bakái
a világba vetettségnak
létünk mégis a hűség tere
hiszen az áldozatot hozó
szeretet meghaladja a halált

Megnyíló idő

Szemed tüzetől
oly fénylő lett asztalunk
fölött a pára, benne
apró bogárkák keringtek
gyöngéden: szavaid

Nem remélt
elképzelhetetlen
megnyílása az időnek
valami finom és erős
áramlás készleti határait
feladni az ént
szinte észrevétlen
mert örömteli

Megtalálhatom-e
magamban ezt
a teljességet, ha előbb
nem vesztettem el?

Megérintettél
s elborított ez
az időtlen pillanat
születés és egyben
halál is most és örökre
megfog és behálóz

Átható szépségedben
lelked szótlán igéje világít
megelőz és túlszárnyal
felejthetetlen
e tiszta léttel telített óra
mert szüntelen hiány
teremti meg újra és újra

Fecske Csaba

Koldus

a nyelv koldusa
szórol szóra járok
minden ajtón bekopogok
büszkeségem
szélnek eresztem
én lelki szegény
az örökös éhség lesz a vesztem
minden mondat küszöbén
én állok ott
összerezzenek ha
ajtó nyílik vagy ablak
vajon alamizsnát kapok-e
vagy durván elzavarnak
hiába tudok az angyalok nyelvén
ha nem értem meg embertársamat
az Isten megvert
engem mesterségem foglyává tett
sötét cellában ücsörgök
hová nem süt be a nap
megkísért az ördög
a vágy magamévá tenni nyelvem
kimondani amit vissza kéne nyelnem

(Kásásodik a víz...)

*Kásásodik a víz, kialakul a jég
és bűneim halállá állnak össze.
Isten itt hagy engem kis időre még,
hogy a lelkemet tűzben megfűrössze.*

(Költő szerelme...)

*Költő szerelme szalmaláng,
azért oly sebes és falánk.
Utána csöpp hamu marad,
amivel a szél elszalad.*

(Oly lágy...)

*Oly lágy az este, mint egy szőlőszem,
gurul puhán emlékeim között.
Egy szőke est. De már nem emlékszem.
Innen ment el, vagy éppen erre jött?*

(Csendes, kérébe...)

(4)
*Az idő
futva terem mint a bab
s nem ér célba hamarabb
mint a kő.*

(5)
*Esős kisimult vidéken
tócsába foglalta a holdat
Elcsendesültek már régen
fűrge gyökerek közt a holtak.*

*Megjegyzés: a kurzivált sorok József
Attila azonos című töredékei.*

Iszkázon

doromboló dundi dombok alatt
 próbálgatja magát a pillanat
 szemtelen kis szajhája a nyárnak
 kis fájdalommal megszerez magának

fák fáradt zöldben és angyalbőrben
 kotyogok a kitágult időben
 napfény hímezte selyemlobogó
 az iszkázi szél a por mint a hó

elnyeli tétova lépteimet
 árnyékom hűséges ebként követ
 a kis utcában megbúvó házig
 ahol valami fényesség látszik

szerencsét próbálni ment az ének
 a csöndet babusgatják a vénék
 a bicegő láb csillagra lépett
 rút világból menti a szépséget

1968. nyarán
 Iszkáz legdrágább kincsét bízta rám

(A nap még füstölög...)

*A nap még füstölög
 a hamvadó hegyek fölött.
 A homály inge mögött
 dereng a rét.*

De már itt sündörög
 s lehullt levelekkel zörög
 elbóbiskolt fák között
 a vak sötét

*Megjegyzés: a kurzivált sorok József
 Attila azonos című töredéke.*

(A csipogó árnyakból...)

*A csipogó árnyakból fiókáit
 összegyűjti a szürkület.
 Már ég a lámpa, de még nem világít –
 ami fehér volt, szürke lett.*

*Az ég színe, mint könnyű női ingben
 kék s rózsaszín selyempapír.
 Mintha elszégyellné magát az Isten,
 ég-arcán leheletnyi pír.*

Távoli erdők kéklenek szememben,
 egy elbitangolt kicsi fát
 látok, és felzokog az erdő bennem:
 elveszítette egy fiát.

Komor felhők közül kukucska a hold,
 meglapul riadtan a rét.
 Betakarózik már minden, ami volt.
 Fütty döfi át a csönd szívét.

*Megjegyzés: a kurzivált sorok J: A. azo-
 nos című töredéke.*

Akit halálodig szeretted

mire ez a vers megszületett
amit oly régóta cipelek magamban
de nem találtak magukra bennem a szavak
féltek talán hogy torz képet festenek rólad
próbálgatták hát magukat
és mire a lélek méhéből kilökődött a világra
sírodon elhervadtak a halottak napi virágok
harmincnolcadszor hervadtak el mindig nyílnak újabbak
de a fekete lemeztábla tönkrement már amelyre
egy üveg pálinkáért festette föl nevedet
az örökkévalóság küszöbén megbotlott kontár
címfestő sajnos nem állta ki az idő próbáját a felirat
az idő nem próbálkozik csak ítél és végrehajt
ideje volna újat csináltatni
hozzád méltót nem is tudom
jutalmam avagy büntetésem emlékezni rád
amint kipirult arccal igyekszel
visszaráncigálni legkisebb fiadat a nemlétből
madárka csontú asszony
csoda hogy el nem repültél visszahúzott a föld
amelybe szerelmes voltál
aki miatt a férfiak irigykedtek
nagyapámra akit én nem ismertem
nem tudom hát jó férjed volt-e s vajon az Isten akit halálodig
imádtál és annyiszor próbára tett
bevéltotta-e végül a hozzá fűzött reményeket

Csáky Anna

A Hargita zenéje

Hallom a Hargita szélfuvoláit,
száz mohacsengő szól a tetőn,
áfonya, tárnics és fű dudorászik,
ring, fecserészik, sűg remegőn.

Szállnak a hangok széllal köröttem,
jajpanasz, bánat sír koromról,
távoli völgyek, csúcok a ködben
visszaüzennek, mind dorombol.

Székely e dallam, bánata éget,
éteri lángja lelkemig ér,
hallik a híre rég-deli népnek,
s új unokákról új rege kél.

Sistereg, zűg a víz hegyi sodra,
hull le az erdő fái között,
mélyen a sok kő kékre csiszolva,
suttog a fenyves, duzzog a csönd.

Fenn a magasban égre törően
leng diadalmas, szép lobogó,
szél vihorássza, tépi a ködben.
Nincs magyarabb szív, így dobogó
Eljön a hegyre mind, aki székely,
messze dalolni, él eme nép,
hímnusza zengő, könnyteli ének,
hirdeti büszkén hős erejét.

Hallom a Hargita szélfuvoláit:
szárnyal e dallam, lágy, lebegő,
hajlik a szélben, ring, dudorászik,
zűmmög a tarka égi mező.

Elalvás előtt

Nézem a könnyű elernyedést
arcod kisimult selymén,
ahogy rákűszik csendben az álom,
ezernyi lázas titokkal keveredve.
A ránk csavarodott, lehulló éj
bódító, fűszeres, részeg illata
átlengi minden mozdulatunk,
lágypuha mosoly ül ajkad szögletében,
mit csendesre csókolok elalvás előtt,
s csupán sóhajok muzsikái immár
a gordonka-hangú szavak,
s gyönyörű hálóban vonaglanak
ölelő karjaink. Végre rád omolva,
elalszom melleden én is,
kinek már minden part te vagy
gondjaim hullámverése után.

A győztes bika

(Kopócs Tibor Októberi párák c. képéhez)

A győztes bika hangja végigriadóz a tájon,
 hordozva lobogó, őrült szerelmi lázat,
 oly mélyen, hívogatón, üzenve, vágyón,
 hogy beleresszket az erdő, az asszonyi alázat.
 Rekedt basszusa rázza a rőt levelű lombot,
 s kigyúlnak sorban az őszi fáklyák,
 amint a kelő fény fejükre omlott.
 A szemérmes tehenek a bozótban várják
 a szerelem-illatú, édes gyönyör-órát,
 s dúskeblű kíváncsi asszonyok is jönnek,
 kiket valami furcsa izgalom font át,
 pokoli démona a tiltott örömnék.
 Dagadó alfelük forró katlanában
 felizzó vágyak lángjai lobognak,
 s a párzás e különös pogány ünnepén
 búcsút intenek a gyilkos napi gondnak.
 Bőg büszkén a bika, a halovány-szürke fény
 fürtjei agancsán csüngve lógnak,
 ékes bizonyosságaként a kelő napból
 rá sugárzó hűvös hajnali csóknak.
 Íme a vad, kit a párzás gyönyöre hajszol,
 erejét kiadva már-már végletekig,
 s ha majd útjára indul a jövő nemzedék,
 a vágyak kelyhe is csordultig telik,
 egy vadászpuska dörren a halott csendbe' még.

Ébredéseim

Tavaszej hajnalán
 derengő-kék egek,
 nyíló ajkadon
 ébrednek.

Nyári éj hajnalán
 duzzadó vágy, meleg,
 megcsókolom a
 testedet.

Őszi éj hajnalán
 harmat, bú pereg,
 megcsókolom a
 szemedet.

Téli éj hajnalán
 a fény szendereg,
 megcsókolom a
 kezedet.

Halálom hajnalán,
 amikor elmegyek,
 megcsókolom a

lelkedet.

Antal Attila

Szorongás

Nap ülhet homlokodra:
terjeng benned az éjfé –
kívül és belül mintha
külön időket élnél

futnál magadtól messze
magadra maradsz mégis
majd jössz magaddal szembe...
játszik veled a tér is

honvág mar otthonodban
már ámulni se bírsz s csak
forogsz kutatva hol van
amit hazának hívnak

Ezredelő

Ki hajol le a benzingőzben
fuldokló poémákért?

Foszlott balladák ördögsekereinek
nyomába ki ered?

Csipetnyi költészet se fér már
a bulvárhírek hézagaiba.

Emlékszik-e még sorsra a nyelv,
arcra a szó?

Sipos Erzsébet

Gáborka olvas

Nem nagy szám, mondhatja más,
de Gáborka még nem iskolás,
mindössze négy és fél éves...

Csöngettek, megjött keresztapa,
hajába még nehéz fenyőknék illata,
Otthonról jött haza...

– Gáborka már olvas – szólt anya,
s mosolygott keresztapa,
S a kicsi kezébe egy újságot nyomott,
s fejébe egy kis szalmakalapot.

Így most már a székelly legényke, értőn
az újságot nézte, nézte,
majd az első szóra rámutatva,
ezt olvasta: CSÍKSZEREDA

Itt kicsit megállt,
nagy kék szemét ránk emelte...
– De mi az a Csíkszereda?? – megkérdezte.

Nem tudtuk, kacagjunk, vagy
sírjunk rajta,
s a kis tudóst ölembe kapva
mesélni keztem...

Volt egy ország messze, messze,
arany csíkkal volt beszegve,
s Szereda közepibe.

A kapuja tulipános,
napos, holdas faragásos,
Csudaszép.

Nagy hegyek vigyázzák körbe,
hátukon fenyvesek zöldje.

Fenyők, amerre nézel,
magas, egyenes törzssel,
nagy, nagy tekintéllyel állnak,
mintha mindig
karácsony lenne,
s a kis Jézus ott lakozik benne,
padláson,
egy régi betlehembe...
S ott a Somlyó-hegy nyerge,
mintha türelmes óriás ló lenne,
hátán elfér ember, akár félmillió,
s ha felzeng az ima, az ige, a szó,
örül a Szűzanya.
Szóval ez a meseváros - Csíkszereda.

Ott nem így kell mondani...

de nekünk így marad örökre,
mert sziklába véste azt barna mackó körme,
Ezt üvölti a széllel bátor farkasok hada:
Csíkszereda.

Ott élt déd- és ómama,
s ha csillag ösvényen járnak,
mindig hazatalálnak.
Hazatalálunk.

Hargitai Gyula

Fekete szarvas

Fekete szarvas, apámat keresd meg,
építsél néma fát a szeretetemnek.
Rúgi déli égre korhadt fakeresztet!
Fekete szarvas: gyermekkorom ege,
te félig álom, keresd meg apámat.
Az égen fekete vadludak szállnak.
Röpülj szívembe, apám szeretete.
Fekete szarvas, mért üldözöl engem?
Szép csoda-állat, keresd meg apámat.
Add vissza nékem szép halott anyámat.
Fekete szarvas, légy hajnal felettem!

Pogány rekviem

Fény volt Anna? Vére a hajnali égen.
Észak fázik. Dél gügyög álom-fényben.
Szörny vagy tenger. Nincs, aki visszaadna?
Hallasz-e Anna?

Nincsen Isten. Vak kígyók kosarába
nyúltam, félttem. Tudtam, a halál gyáva.
Vakon harap, fél magától. Nincsen,
nem lehet Isten.

Fű, ha zöldül, zöld szemeid szívemben,
forgolódo vak temető a testem.
Nézném üstökös-szíved izzó útját.
Hallom a bárányt.

Kolomp sír, vagy a temető harangja?
Ugrál a Hold: vak, jeges úr varangya.
Gurul a Nap, meghal az élő ember,
harsog a tenger.

Olasz Valéria

Apám

Szénaboglyák mögött
kék ég sárga alkony
apám forgatja az időt
villára hányja gondjait

odafenn is Péter ő
hol más dimenziójú a térerő
elől jár buzgó hitben anyámmal
szegénysége után
végtelen gazdagságban

befogadta a földöntúli örök-rét
arat napnyugtát napkeltét
s most egyre csak néz körbe a tájon
gondolkodik a változó világon
csillagokon már messze-messze túl lát
hol nincs testi-lelki korlát
cserzett tenyerén
hordja a holdat
lámpással
égi házat vakolgat.

Kékbe álmódott szülőföld

Szülőföldem kékbe álmodom,
kék itt a határ, és kék benne a domb.
Tiszta-kék égre néz e szem,
kékre virradok, és kékre fekszem.

Kék a tavasz, s a rügyek zsengek,
kék fellegen ülnek a fecskék,
kék itt a táj, kék a szó színe,
szívbe hull és nem a semmibe.

Kék csodákat nyitogat a nyár,
anyám kéken pillant vissza rám,
szülőföld, te kékbe álmódott,

állítok neked kék templomot,
földre terítek kék szőnyeget,
ha felébredek, lássam kék eged.

Árva anyák

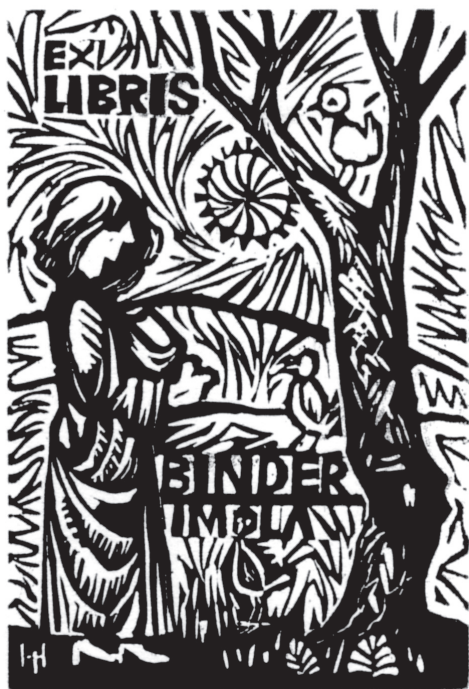
– a meg nem született
gyermek emlékére –

Felhők gyermekei
Nap gyermekei
Hold gyermekei vagytok
Százszorszép magzatok
Mindenek gyermekei
– Örökbe fogadott magzatok
Fény gyermekei
Szél gyermekei
Öröklét gyermekei
– Égi pacsirták
Fentről daloló pacsirták
Csöppnyi százszorszépek
Máriák könnyei
Szirmok harmatkönnyei
Nefelejcskek kék cseppjei
– Felejthetetlenek
Füvek rezgései
Szelekbe bújt árvák
Csillag gyermekek
Ó jaj
Szenvedő anyák
Várandós anyák
Elvetélt anyák
Zokogó anyák
Árván maradottak
Könnyező Máriák

Micsoda út
Micsoda út
Csillagos végtelenbe!

Kérlelő

Süss kenyeret, Édesanyám,
süsd fel a Napot odaát.
Föld-cipómba sugarat vess,
foszlós legyen, lágy, ízletes.
Tenyeredben keljen Hold-kovács,
kerekedjen lángos Ég-szobád.
Csillagok szeljék az első szeletet,
hajnalban hullajts egy falatot nekem.
Süsd fel a Napot odaát,
s kortyolok hozzá zöld fűből, teát.

Németh István Péter

Picinke dalok az Árva-kalendárkából

(szüleim emlékének)

XXXVIII.

Várfal alá ültünk le
Szeptemberi nappal szemben.
Lenn a kék-arany Balaton tükre.
Délután volt. Anyámmal. 1970.
Fonyód ikerkúpja látszott,
Boglár partján közel a fák.
S ha szellő érte a Csobáncot,
Tőlünk szüretillat sodródott át.

XXXIX.

Szemünk elől mindent fődni
Hogy idén se tudjon a hó,
Izzott azért egy vércsöppnyi
Csipkebogyo.
Ám él anyám szerény virága. Rejtőz,
De már hars nyári zöldet ígér.
S még tarkább kerttel ősz.
Csupán három fehér lepellevél.

XL.

Mára már alig értem. De
Mégis, miért jártam egyetemre?
A könyvtár-tanszék a negyedik
Emeleten volt. Tán, hogy lássam annyiszor
Kései órán mint ereszkedik
Le ősszel az égő lámpás kocsisor
Ott a Gellért-hegyről, akár a
Csobáncról itt millió éve a láva?

XLI.

A Földön én többnyire jöttment
Már, de melle Holdja alatt még
Cérnavékony tejsugárkán függtem
Ősbizalommal. Mit is mondhatnék
Most hűlő bazalthegyek közül,
Olvasóm? Versből anyám üdvözl.
Megbocsátja, hogy e világ
Sosem szerette egyfiát.

XLII.

Védi az idő sohse szavalt
Apróka versemet
Is. Ahogy a Csobánc bazalt-
Köpenye váltig
A tengeri csigák
Millió éves fossziliáit,
Hogy nyári nap egy kisdiák
A vízmosásban mégis lelje meg.

XLIII.

Anyám tanította a balladákat
Nekem. Aztán tíz év múlva
Fittyet hányva a kijelölt útra
Mégis olyan kedvem támadt,
Hogy barátaimmal Déva-várba
Napozó viperák közt egyenesen
Szaladjak föl... Pedig – akárha
A Csobánccon – már nem fogta kezem.

XLIV.

Ma két őzet is láttam a
Csobánc felől, Gyulakeszi
S Tóti között ámultam, anya
A kicsinyét vezet
Éppen üres vadászles alatt, hogy
Ígyanak a Balatonból friss kortyot.
Nekem meg ott az öreg pincék édes doha,
Mert rajta kívül minden mostoha.

XLV.

Barna rögön smaragd pázsit
Újra. Jön, jön-megy akárha rim
Megint hóvirág, ibolya, kankalin.
Ám az az utolsó szál rózsa
Kertedből, mely ősz óta
Beleizzott a hóba
Is, halálotdtól máig
S örökkön szemembe parázslík.

XLVI–LII.
(Két WS-variáció)

1.
 Míg testem sző
 vétneke ég
 csupán csak láng
 csupán csak lég
 az életem
 egy szín alatt
 s ez a lobo
 gás lásd marad

Bármi hűvös
 huzat az ég
 ne félj nem bánt
 hat a setét
 s hová fény sem
 eshet holott
 bőröd selymé
 re világlok

ezer felé
 röppent szikra
 hullok a pó
 rusaidba
 újra és még
 újra szítva
 (nincsen oly tűz
 minél jobban)
 éppen
 ike
 ri láng
 godban
 ki nél
 küled
 légbe
 lobban

2.
 Csupán egy patak,
 És benne egy
 Görgő kavics
 Az életem egy szín alatt.
 Ánizsillatú padmalyok
 Kísértek eddig is
 És kísérnek, merre
 Létem kanyarog.

Gyermektől öregig
 Csak tiszta kortyokat
 Ihat míg tovaörgetik
 Szem kavicsom az úton,
 Melynek biztos a medre
 Már tudom, tudom, tudom.
 És csiszolódik a kis
 Kő egyre

Simábbra és fényesebbre,
 Hogy ha majd fagyok, szirmok után
 Hullt lomb helyett
 A torkolat
 Befogad,
 Temet,
 A Jóisten csupán
 Ráírhasa a nevemet.

Hétfvári Andrea

Fotográfia

*Müller Miklós: A Dunán – Radnóti Miklós
és felesége (1937)*

A délutánban semmi különös,
a vízbe most sem ugranak halak,
ha nem figyelsz jól, észre sem veszed,
a derékszögben fekvő két alak

mozdulni látszik, és köztük a csönd
különleges motívum, parti fény
vagy inkább itt-ott kósza vonalak,
férfi ujjak a lánynak bal kezén,

a kézfogás egészen friss a képen,
mintha most lenne az a pillanat,
hogy lehunyt szemmel pihenni feküdtek
egymás mellé, s a lassú part alatt
fürdőruháik hullámvonalát
egy keresztbe tett láb hidalja át.

Ültetés

Ahogy megszokta ezt Madame Blavatsky,
az úton nála kettő táska volt,
retiküljébe fölös apróságot,
elszórható virágmagot pakolt,

– Mit gondol ön a szellemtudományról? –
társalgott épp, de már mozdult keze,
a tengerparti köves kacskaringó
katánggal és pipacccsal lett tele,

mályvalila, zsálya és lágy iringó
magját emelte lassú esti szél
– A lótuszokról mi a véleménye? –
lendül a kéz, amíg a száj beszél,
talán akad, kit színe felvidít,
hullámszik majd a láthatatlan híd.

** Az eredeti történet prózában Osho Szabadság című könyvében szerepel Helena Blavatskyról, aki a Teozófiai Társulat megalapítója volt.*

Máshogyan

A nap ma máshogyan süt, s épp ezért
úgy látni, hogy macskáknak puhasága,
de az is lehet, hogy túl bármi más
lebeg levette halkan földi mása,

a talpak puffanása holdszínű,
de felsejlik a megrezzenő lombban,
mellé illesztették és – hogyan, titok –
arany tüzeztől félig megrakottan

villognak égve zsenge levelek,
s a különös szentély még ragyog,
mozdítja most egy tarka macskabunda,
és kigyulladnak rajta csillagok,
hogy oltárának papja is legyen –
imádkozik a reggel, azt hiszem.

S. Csoma János

rigófütty a kerten át

rigófütty a kerten át
repülnek madár - évek
hangokkal terhelt délután
lombosodik az ének
lélegzetfogva hallgatom
dalra serkent a vágy
süketen fekszik alattam
egy megfakult nyugágy

egyszerű

percről - percre hal meg az ember
addig tart ez az állapot
akkor lesz végül is halott,
ha szíve repedésig eltel
búval, örömmel, szeretettel.

Ha

ha meghaltam is,
tovább élek
nem változhat meg
az az ének, melynek
dallamát jelentettem
vagy szavak sorát kiejtettem
hisz az ember azzal van töltve –
miként a víz akkor is az
ha elpárolog mert a korszót
egy rossz mozdulat összetörte

most még világos

most még világos
majd sötétbe fúl
noha látni kívánná
önléte végét
érdeklődése
mélyen emberi
türelemmel
bizton elnyeri
istene fordított világát
az úgynevezett
örök békét

sírd ki magadból bánatod

sírd ki magadból bánatod
azt a vicsorgó állatot
aki lelkedet marja szét
ha elragad a félelem,
az a léthideg állapot
sírd ki magadból bánatod
szelídítsd meg az állatot
tedd kezessé, formáld magaddá
add meg neki a kegyelmet,
hogy élhesse veled lényegét
az életed az életét.

légüres térben

magam
halálba
éltem
így fekszem
megbékéltem
földteli
légüres
térben

Sebestény-Jáger Orsolya

Asztali áldás

Tőled e titkokkal átszőtt kosaram,
benne a kenyérnek csöndje van.
Jelenléted tudjam - ennyit adj -
és minden kenyérnek íze Te vagy.

A világtalan világa (Jn 9)

Voltam világtalan. Útszélén álmodó.
Porba írtam nevem kezemmel,
látó szemekkel sem volt látható.

Éltem emlékét a földnek,
magamba szívtam kövek porát.
Erdők riadt reményét sodorta felém
időkön túlról egy másik világ.

Majd sarum szertefoszlott a köddé vált fák alatt,
s világtalan árnyam mind feledtem -
mikor megláthattalak.

Gyümölcseid

Gyümölcseidben legyen ott a nyár,
a bőség fényes, áradó zenéje,
s legyen benne az elközelgő tél,
amint szürkén fölfeszül az égre.

Még súrolják arcod fénylő vágyaid,
ha ajkad összeér egy ismeretlen ízzel,
és rejtett titkod száll, akár a szél,
mikor majd föléd borul az éjjel.

Nyáresti ég

Uram most megpihennék.
Napórák vágyait feledtem.
Szélcsend lennék a nyílt vízen,
sirályok szállnának felettem.

Nád ívén lehetnék a csönd,
s mint nádi poszáták titkai
rezdülnék mélykék víz fölött,
szárnycsapásaim sem hallani.

Part lennék kikötők ölen,
macskaköveken a régi lom,
és elcsitulnának álmaim
egy parton feledett padon.

Karoddal fogj fel majd Uram,
ha magamból kilépve zuhannék,
alattunk hömpölyögjön lent
a szétáradó nyáresti ég.

Az erdő

(Édesapámnak)

Még mindig közénk fészkelnek sárguló nyarak,
tapossuk rézszínű erdők nehéz avarát.
Mint mikor még alulról kapaszkodtam Beléd
az alkonyuló erdőn – göcsörtös kis kezével az almaág.

Ágak roppanását viszem magammal,
s a gyanta tűnődő, nehéz illatát,
míg baktatunk együtt, szótlan, zöld kabátban,
csak úgy hajadonfőtt, az emlékeken át.

Mondd, hány képből tevődik össze az élet?
Múltam sűrűjébe még olykor benézek:
Bogozgatom szedrek titkait,
ösvényeimre hull e fáradt varázslat

én mindvégig annak látlak, aki voltál,
bár tudom az a gyermek már régen felnőtt
s a fák törzsét már más moha lepte el

mégis járom Veled, járom az erdőt.

Bíró József

Mindentől

(– *Dienes Eszter emlékére* –)

hajnali harangszóval nyílik
takarósurrógás is hallható
suta fénypázmáról áthasal
majd visszafog napszélre

élő mandulaszemére inneni
füstezüsttel ontja holdtükör
mögül nyomban kikacsintó
játékossággal temetett egét

óvatos szíve visszasimogat

Naprakész

(– *Bertha Zoltánnak* –)

tartalék sorvad :
szalmaszál rothad
: ritmust ad a táj

Mától másként

(– *Csűrös Miklós emlékére* –)

borongós tavaszi szombat reggel
immár hét órája túlnan pihensz
pontosan tudod / emígy történt
csupán átköltöztél Isten kertjébe

ahonnét nyilván szívembe látsz
valamiféle ostoba üresség ennyi
szégyellem / de sírni sem megy
megírhatatlant illenék írnom ma

jobban kell szeretni félteni félni

Nagy Zsuka

tornyok a város felett

borsodivánka, andornaktája, tiszta az ég
a tranzitmagány tábláit kiástuk

és egymás kezére húzzuk a végtelent
hogyan ne legyünk láthatatlanok

az autópályán minden más
eszpresszó a szád, az enyém girellás

szél fúj, szabadság, töltőállomás
szerelem, tele a tank, mint a szívünk

nézünk egymásra, ne lássák
csak mi tudjuk, senki, más

vagyis mindenki az...

kályhaszagú égből parkolunk
szakadt, sötét farmer az ég

az asztalon egri csillag, liliom
egy judeából származó és két borospohár

másnap a várarom felett süt a nap

arcunk tisztul a fényben
hogyan megtaláltuk, kéz a kézben

a világ, történelem, csak velünk
nem volt még ilyen, a kőfalak
rímeket rejtenek, Balassi, Czahrowski

szobrok, reliefek, de jó, hogy
nekünk húsunk, vérünk van

szeress, levendulaillatú, szeress
csókolj meg újra a mostban

csókold le a naprőzsát rólam, itasd
csak, paptag szívemet, etesd csak
fürtös vágyaimat

légy velem mindig, úgy szeress

mint tornyok a város felett
mint tornyok a város felett –

(Eger, február)

Szűk Balázs

Tanulni lassú olvadásom

Tudom, hogy nem lehet,
s mégis inkább a hóhegy alá állok,
mint tanuljam lassú olvadásom,
itt az esőverte, kásás hóban.
Lenézett férfi helyett inkább
várok türelmes gyermekként,
s leszek, ami leszek, az
ki bármilyen jóságra vár,
valami céltalan, egyszerű érintésre,
mely csendet teremt idebenn;
egy kézmelegre, mely áthullámszik
fehéren rajtam, mint az éjféli tóba
ejtett kő körei az univerzumon.
Boldog vagyok így, hisz
még nem tudom, mi ez:
míg a hűvös szó
nem igazítja ki a lehetetlent,
addig mosolygón lebegek
az esőverte, sáros hó felett

Beázik a tető

Beázik a tető:
azt hiszem, nem szeretsz már,
csurog a falon az *életünk*.
Száz év múlva biztosan
tudod, hogy ki
lehetnél volna velem,
e nyirkos csendben
itt, *két hallgatás*
közötti üzenetben,
de te mindig a napon
akartál lenni,
mindig szárazon és magabiztosan
az átlátható percekkel kergetőzni.
Még árnyékod se hagytad itt,
a telefonrögzítőd letagad,
inkognitót hazudik cinkosan,
hogy elrejtsem előlem...
Veled bújhattam volna, azt hiszem,
örök időkre,
hogy belássak Isten rejtekébe...

Csepcsányi Éva

Zarándokének

otthonalanságom zárójel,
tekintetem egri harangok.
kihajolok a kollégiumablakon,
de a patakot hiába keresem:
ez a körtér, nem a kollégium.
naponta felmenekülök a Gelléltre.
mit tegyen, ki lombzöldbe született?
beackolom magam portalanra csiszolt
kápolnába – ahol Neki, nekem is otthonos.
ha tudómre ül a szorongás, hangosan
kimondom: „visszaköltözöm Egerbe.”

és a vonatokon jó még: könyvek és
szántóföldek intimitásában.

Vasárnap délután

A szoba csönddé dagad,
buborék nő körém, tarkabarka,
köréd fal, fekete.

Levágott kar lettem, a jövő-menő
arcok fájnak, és mintha Eger felé
vinne minden villamos.

Magam járom a Gellért-hegyet,
hangod hátamon nagykabát,

Összegombolom.

Leporellón nézem, mint sétál egy lány.
Tudom, csak rajzolták, igazából nem is
szomorú, feje fölött gondolat, szájából
keretezett mondatok kunkorodnak az ég felé.

Eger 2015

itt minden lassan változik,
mint a nagyon öreg emberek.
a téren át levelekkel lohol a szél,
vajon mit üzenhet nekem?
ezt talán Gárdonyi írta, de titkos
naplója számomra rejtelem.
egyébként is, régtől tudják az egriek:
„Csak a teste” házára, pipáira,
olajbarna könyveire gondolok.
menedékem, Szent Antal temploma
még áll, de lakóit már nem ismerem,
még a miséző pap is idegen.
a főutcán volt tanárok, diákok: mosolygunk,
mint akik tudják a kimondhatatlan titkokat.
amit csak az egri szobrok, macskakövek és
Líceum falak, amit nem érthetnek a kószák.
a régi kollégium ablakából mi nézünk szét
holdporos szemekkel, négyen, mint hajdanán,
de talán rosszul láttam a könnyfüggönyön át.

Karaván

egymást sebzi, kötözi árvaságunk.
félarcú angyal a Pilis mélyén, kezében
száz éve pihen a harsona. de ha egyszer
megfújja komótosan megindul a rengeteg.
várunk.
én hosszan nézem a Gellért-hegyet,
te kandallóba bámulsz, olvasód morzsolod.
valami fertőző betegség gyötri a világot,
mint a hajdani Róma, csupa genny.
ágyam mélyére bújok, ne bántson.
mutasd, merre van kelet, csak arra tekintsek.
álomban arcom előtt fehér vászon lobog,
lobog a sivatagi szélben.

és nem tudom, merre tart a karaván.

Fazekas József

Tárd ki titkaid

Tizenkétezer-milliárd fényév
ameddig ellátnak a műszerek
ami ezen túl van s változik
azon tűnődik töpreng a képzelet

csak az biztos
nincs vége sem kezdete
az időtlen idő szötte tér
ölel magához
mindnyájunkat
s üzenünk valakiknek
gyarlóbbaknak különbeknek
hívók és hitetlenek
kék lila vörös
és mindenféle színek
bekódolt titkait
fürkészve
mi az ember
e csöppnyi végtelen
s közben ideleenn
legbelül idebenn
szorongunk
miként maradna meg
megtartónk a lélek
egyetelen vagyunk

s gyarapszik
tovább az értelem
s nő
a parányba sűrült végtelen
aki tovább lát
minden műszeren
s átüzen majdan világokon

tizenkétezer-milliárd fényév
ameddig ellátnak a műszerek
ami ezen túl van lesz létezik
azon tűnődik töpreng a képzelet

tárd ki titkaid
Mindenség Ura .

Vígasz

Fáradt a fény szemedben
titkod hiába rejtetd
egy szál virág vígaszom
ma még jobban szeretlek.

Jukka harangja

Zeng bong a
jukka harangja
elégett
félíg a nyár
enyűtte
megbújt fészkrét
a dalra nőtt
itt-ott madár

szárnyon
a fecske a gólya
felülnek
minden szélre
szitálja
gondját a nappal
szemükben
ébred a messze

riasztó
távolok fölött
sugarát
viszik e tájnak
zengedez
bennük egy ének
ereszek
fészkek várnak.

Csillagok a havon

Megérezztük
hogy nem vagy itthon
csönd ült
fedőre fűre fára
a virágok sem illatoztak
csak voltak
mint magány
beburkolózva holdvilágba

megérezztük
a hiány több
mint szétgurult
elfénylett emlék
a tetőre húzódó éjvilág
mindent bezárt
nem volt kint se bent menedék
megérezztük
e hallgatásban
hogy üreslik a tágas otthon
ki-ki magamód fohászkodott
állatok fák virágok
s a csillagok is a havon.

Madonna Mária

A hajnali Tátra felhői
 vörös glóriát ragyogtak
 ébredt az éj-zöld fenyves
 futott a négy kerék
 a kivályúzott úton
 s mind hevesebben
 vert a szívünk
 kalapjukat levették
 sorra a fák
 drukkoltak nekünk
 két szót mormoltam
 egész út alatt
 Szűzanyám megyünk

s hogy teltek az órák
 a messzi mind közelebb
 nyújtotta kezét a város
 harangszó zengte
 a biztos irányt
 s az egyetlen üres hely
 a Jasna gorán
 várt ránk várt

Czestochowa
 szent tikod röpít emel
 Madonna Mária
 szén-feketében fényled
 Krisztusban
 nem éghetünk el.

A tizedikről

I.
 Innen csak
 látni sejteni
 engedi magát
 minden
 fut szökik a tekintet
 olvadó hegyeket
 kék-fehér gomolyt
 hangyányi embereket
 vizslat
 innen csak
 messzire látni sejteni
 lehet

II.
 liftszag bűz piszok
 a házmester
 folyton morog
 némán elsiető közönyösek
 látszatismerősek
 ritkán kedvesek
 a kalitka-létbe
 kényszerítettek
 kat-kat zárzaj
 a remény hintaja rándul
 s a tizediken mindenki kiszáll
 innen csak látni sejteni
 engedi magát a világ
 és várni
 otthon-kalitkáiban

nyílj ki már
 máslet ajtó.

Szepesi Zsuzsanna

Napfogyatkozás

Lehajtott fejét húzza a bánat,
röpke álma a végtelenbe hullt...
Fonnyadó indák őrzik a vázat,
kísértetszárnyú lidérce a múlt.

Ujjai rácsán emlékek úsznak,
lázás elméje kutatja vadul.
Nekifut újra a rövid útnak,
kereng porában – és nem szabadul...

Illanó percek kongnak üresen,
villanó szikrák az üszök alatt...
Szürke hamuban mit is keressen,
nagy szerelméből csak pernye maradt.

Érkezem

Illanó perceim
vágató évekké
sűrűsödnek...

Életem folyama
cseppjévé lényegül
sűrű ködnek.

Nyugtalan fényekből
szótte meg árnyékát
asszonysorsom...

A hamis szeretet
parazsán kincseim
így áldozom.

Kifosztva érkezem
álmodott világom
kapujához –

de magam adhatom
vágyaim lüktető
sajgásához...

Alkoss még...

Beborult kék eged,
szívedig nem jut fény,
hiába kérdezed,
nem csillan a remény:

nyújtani örömet,
még adni magadból,
mind, ami elveszett,
meglelni valahol.

A kétség megbénít,
hová tűnt az erő?
Eltörött szárnyait
gyógyítja az idő?

Tegnapod sugár volt,
szikrázón emelő;
a jövőd talán holt,
tornyosul sok felhő:

elfedi a Napot,
korbácsol zivatart;
pokoli állapot,
s ki tudja, meddig tart!

A nagy fehér vászon
alkotó kezét vár,
képzeleted játsszon!
Előtted nincs határ.

Pataki István

adj választ uram

évekig a sivatagban
kóboroltam kiszáradtam
mérges kígyók skorpiók vérszívók lestek
száraz tövisek között
valaki homokviharba lökdösött

és most elküldtél uram a pusztába
mint fiadat negyven napig
lehet uram hogy az ajándék
kit a bolondos költő annak vélt
nem is a tiéd?
hogy e mélyen-szép gyönyörű gyötrődés
nem is isteni küldetés
s mögötte a sátán sunyít?
s mögötte a sátán sunyít?
bocsásd meg uram a kételyt
és öld ki belőlem mint a mételeyt

én őt választottam
nem a lassú pusztulást a züllést
őt a megmentőt
az üdvözülést
adj erős hitet hogy ne kételkedjem
neki sem volt mindegy
a pislákoló semmit
vagy a lobogó senkit
ki mégis jelent neki valamit

uram valami üzenetet küldj
mert ha csak szánalomból tűr
és sajnálatból nem bánt
e kegy csak a mélybe ránt
áldás ez uram vagy átok?
fájna ha őt is magammal rántom

a pusztában már több mint negyven napja
küszködöm harcolok magammal
s szemem hiába kutat
sehova nem vezetnek utak
a keresésben
nincs megoldás menekvés
mint sebben a kés
a pusztai létezés

mert sejtjeimben szétáradt
könyörgök te adj rá választ
hová merre hogyan
te mutass utat uram

a forrást mi bennem fakadt
uram én neki adom
ha kell magamat is elpazarlom
csak őt tartsd meg nekem
ha kell a pusztában magamra hagyva
de ne küldj vissza a sivatagba

pénteki álom

arcod álmomban megjelent
mint szorító nagy hegyek
mögül a nap feldereng
szerdán gyere
mondtad
sugaram világítja utad
s akácok jegenyék
sorfala védené

megyek én
az örökké hozzádmehetnek
szavaid madarak hozzák
szerdától szerdáig
tőled hozzám
igazzá válik
oda és vissza
mindenem beissza
péntektől péntekig
énektől énekig
kezdődik előlről
hiányod felőröl
szerdától szerdáig
élem félem valakik
utamat rontják
sugarad fosztják
mert rám pazarlod
s hiába vigyáznak
jegenyék akácok
énektől énekig
megyek csak megyek
visz a hit
tőled hozzád
igazít
talán örökig

sugarad átnyalából
mint közel a távold
mert vársz rám
s tekintetem ölel
szerdától szerdáig
árván

a lovag utolsó útja

összedőlt szélalmok között
a szél már nem süvölt
még forognak
az összetört lapátok
kavarognak
mint a fájdalom
s az átok

és indul a lovag
az utolsó útra
se vágta
se ügetés
se poroszka
a meglazult nyeregbe felül
mint rozsdás vért
valami csörömpöl legbelül
ropog mint rosinante csontja
pajzsát fegyverét eldobja
az ég egy hatalmas ráma
dulcinea képét látja
amint másra mosolyog
húséges kutyaként
nyüszít körötte a hold
s könnyeken könnyeden lépdél
a lovag gebéje mellé térdel
szemében ég a kép a keret
valami kilincseket emleget
aztán felül
csak ül a rozoga lovon
mint kit az isten átkarol
botorkálva indul mint ki ráér
dulcineaért egy imát mormol
s mint megannyi borbélytányér
ragyognak felette a csillagok

az angyal távozása

elszállt az angyal uram
lehet nem is te küldted
mint álmából riasztott madár
nekirepült a csendnek

elszállt az angyal uram
tüskés bozótban verdes
nem talál magára
s nem keres éngem

elszállt az angyal uram
röptét bevérzem
szárnya még suhog bennem
mint üres templomban az ének

elszállt az angyal uram
ha mégis te küldted
őrizd és vezesd istenem
éngem magamtól védj meg

Csontos Márta

Variációk az én témámra

Baleset

Egy kora nyári délután, mikor
a bennem kavargó porrétegen
már nem tudott átsütni a nap,
Isten egy pillanatra elengedte a kezem.

Gyógyulás

Csak árnyékok jártak az ágyam
körül, amikor a mélységből
kibukkant egy arc; látta mennyire fázom,
így óvatosan kezembe simította a Napot.

Felmentés

Ott ülök most a mozdulatok közötti
távolságban, s mire szembesülnék
kifosztottságom valóságával, valami
mindig történik, ami megszünteti bennem
a fenyegetést, s már nincs ellenem bizonyíték.

Perspektíva

Haladékot kaptam odafentről, módosítanom
kell a feladatot. Így elindultam ismét világot
látni, s a Semmi erdejében ütemes mozgással
kúszom fel az ágakon, hogy megtanuljak végre
hintázni Ég és Föld között.

Önvédelem

Hazudok magamnak, s elhiszem,
hogy majd megszokom a rosszat, a
a tűréshatáron belül pontosan megmérem,
hogy mennyi az a méreg, ami mellett még
tünetmentesen hordozom a lélek torzóba
vastagodó kinövéseit; tudom, mennyi
színt keverjek saját iniciálém ablakába,
hogy sárgának lássam a csillagokat.

Hazudok magamnak, s hangoztatom,
hogy nem akarom megnyerni a játékot,
csak résztvevője akarok lenni a Nagy
Demonstráció fejlődési fokozatainak,
önfegyellemmel hallgatok saját szervezésű
munkaértekezleteim alatt, s várom a
kedvező alkalmat, várom a lehetőséget,
hogy feltegyem az örök kérdést Hamlet
nyomán, de torkom kőkorsajában nincs
megtisztulás, a romlott szavak zavaros
káoszából nem tudom kimenteni az igazságot.

Libretto egy megírhatatlan operához

Homlokod árnyékot rajzol
asztalomon, s kegyesen engeded,
hogy akaratod sötételő függőnye mögött
leírjam a szöveget, mint egy gyertya-fényes
kódexmásoló Hold mentes éjszakán, s
lehetővé teszed, hogy megfogalmazzam
azt is, amit nem akarok hallani tőled,
így inkább énám testálok a megalkuvást.
Több tételre komponáltad az átíratot, s
diktálsz nekem a félhomályban, mert tudod, vakon
is gépelek, s úgy sütkérezem szavaid tisztásán
hogy megéget a dalban megfogant ária.
A hangok fortissimóba nőtt paraziták, s érzem,
előadásod alatt egyre jobban rám nehezedik hangszered,
mely mutatványod eszköze az ördög-űzés
rögtönzött cirkuszi porondján. Majd kezembe adod
poharad, hogy koccintsuk a közös
beéneklés előtt, azt kívánod, nyeljem le
vigaszod gyógyszernek minősített cseppjeit,
de győz bennem a reflux adománya, s
bölcsességed visszakívánkozik torkomon.

Gál Sándor

A mítoszi küszöb

Ha leírom azt a mondatot, hogy: „Bal lábán sarka vett, jobb lábán szélső talpa hasított” akkor a mai harminc-nyolcvan éves korúak aligha tudják értelmezni ezt az egyébként színmagyar mondatot. (Később erre majd még visszatérek). Mégpedig azért, mert az a társadalmi, gazdasági, történelmi és közösségi, de főleg anyanyelvi időzóna, amelyben az iménti (magyar) mondat mindenki számára világos és érthető volt, a huszadik század második felében lezárult.

A korábbi hagyományos gazdálkodás – annak minden tartozékával egyetemben – történelemé változott. És mindaz, ami benne egykor a létezés teljességét jelentette számunkra – úgy értem, a velem egykorúak számára –, egyszeriben *felesleggé lett, elhagyható ballasztá, jobb esetben, folklorizálódván, gyűjthető, muzeális látnivalóvá „nemesedett.”*

Hozzávetőleg a múlt század ötvenes és hatvanas éveinek fordulóját jelölhetném annak a MÍTOSZI KÜSZÖBNEK, amely ezt az évszázadok alatt kialakult és működő társadalmi és gazdasági rendet és rendszert múlt idejűvé tette. Ez a törésvonal jelöli – vagy jelölheti amolyan itthoni Szent András-vonalként – azt a határt, amely után egy több évszázados realitás, egével, földjével, napjával, holdjával, csillagaival együtt lassan, majd egyre gyorsulva, mitizálódott.

Ma azonban még él az a nemzedék, amely e történelmi rengések ellenére – együtt velem – még abban a „mítoszban” élt, benne nőtt fel, s azt a közösségi-emberi tudást, értéket, magatartást, amelyet benne elsajátított, meg- és felidézhetően magában hordja, ismeri és képes annak leírására.

Átlépve e „mítoszi küszöböt”, úgy érzem, hogy amit ebből az egészből, az emlékezet és a felejtés közötti térben mindmáig megőriztem, illene leírnom legalább a magam számára, hogy – bárha töredékeiben már –, de valami használhatóan megmaradjon, mondjuk az unokák számára...

Amit az ember úgy őriz magában, hogy szinte nem is tud róla, s amit úgy fogalmaz a papírra, mintha évszázadok testamentumát rögzítené, úgy tűnik fel előttem, hogy ennek következtében válhat – válik – láthatóvá az az EGÉSZ, amely valahányunk belső, elorozhatatlan szülőföldje, MÍTOSZ, ami egyszeri, oszthatatlan, s egyben felbecsülhetetlen értékű tulajdonunk.

Forduljunk hát szembe ezzel az egyszer-volt valósággal, s nézzük az utcára nyíló lepkeszárnyú, sövényből készült fonott kapuval, ahogy a megfeketedett akácfákból kifaragott oszlopok között kitárul, s beenged az udvarba, látni és megidézni azt a teret, amelyben járni és élni tanultunk.

Mielőtt belépnének az udvarba, előbb vegyük szemügyre a lepkeszárnyú kaput agát

a „verőckével” s a kerítéssel együtt. Az utcát az udvartól elválasztó sövénykerítés és a kapu is, akácfa tartóoszlopokhoz erősített, fűzfából font palánk – birtokhatár! – volt. A fűzfavesszőt „gúzzsal” erősítették a tartóoszlopokhoz.

A „gúzs” maga is fűzfavesszőből készült: megsodorták, s így kötélként használhatták. (Feltehetően ebből származik a „gúzsba-kötés” kifejezés is.) A gúzs évekig kitarzott, s ha idő múltával elrevesedett, kicserélték frissel.

A fűzfavesszőt és a „sárga-vesszőt” a határ lápos-mocsaras területein nevelték, rendszeresen nyesték, hogy a friss vessző mindig kéznél legyen, ha szükség mutatkozik kerítések, tetőszerkezetek vagy kasok, kosarak fonására, felújítására-cseréjére.

Ahogy a kapun át az udvarba – birtokon belülré! – jutunk, a porta jobb oldalán találjuk a lakóházat – nálunk Búacson a hosszú-házat –, amelyben az elmúlt XX. század első felében még három generáció lakott együtt. De azt hiszem, helyesebb, vagy pontosabb, ha azt mondom, hogy *élt együtt*.

Abban az időben, gyerekkorom hajnalán, ezek a hosszúházak még „sárból készültek.” Hogy miként, azt a *Mesét mondok, valóságot* című könyvem „Sárfal és nádtető” című fejezetében leírtam, mert annak idején még módomban állt azokat is megkérdezni, akik építői és használói voltak ezeknek a házaknak. (Gál nagyapám maga is „sárfalrakó mester” volt meg az öreg Szegi bácsi, a nádtetők atyamestere pedig Tárnok bácsi volt, ragadványnevén: Bagár-Tárnok, akinek a szerszámaikat is lefényképeztem, s valahol most is megvannak a gyűjteményemben...) Így most ennek összefoglalásától eltekintek, bár komoly kísértést érzek lényegi mozzanatait ide másolni, a folytonosság érthetősége végett. Egyébként az újtelepi házunk is „sárház”... Történelmi tényként még azt is ide rögzítem, hogy a háború után az egykori „Pap-fődeket” felparcellázták, s mi építettük fel az első „házat” az Új telepen, amit később nyárikonyhaként használtunk, s mi ástuk az első kút is, hogy legyen vizünk. Különben a kút 16 méter mélységű, s ma is megvan...

Visszatérve a hagyományos paraszti világ sok évtizedes – vagy akár évszázados – rendjéhez és ritmusához, a lakóház kulcsfontosságú szerepet töltött be. Már a három nemzedék együttélése maga is figyelmet érdemlő tény, hiszen a nemzedékek együttlakása, élete nem csak kölcsönös toleranciát, megértést, hétköznapi tennivalók megoldását érintette, hanem tulajdonosi – birtokosi – pozíciók el- és megosztását is! Hogy ki a gazda, kinek a kezében van a „gyeplő”, kié a döntés joga, amely ezekben a családokban megfellebbezhetetlen volt. És az sem tekinthető mellékesnek, hogy mekkora volt egy-egy család birtoka, amit közösen művelt, amely a családot el- és fenntartotta.

E „nagy család” keretei között történt meg minden olyan tapasztalat és emberi, paraszti tudás és ismeretanyag átadása, átörökítése, amely évszázadok alatt gyülemlett össze az adott közösségben. Nyelv, történelem, írott és íratlan törvények, s ezzel együtt a *birtokosi magatartás* mikéntje és hogyanja – együtt a gazdálkodás minden

fortélyával. Ez a tudás egybefogta a hajdani hagyományos gazdálkodás minden ágát, a növénytermesztés és az állattartás legapróbb, mikrorészleteire lebontva. Szinte percre, órára, napra és évszakokra felosztva a tennivalók egymásutánját.

Mindennek megvolt a helye, és megvolt az ideje.

A növénytermesztésben a szántástól a betakarodásig, az állattenyésztésben a lúdültetéstől a kancák, tehének fedeztetéséig, a kikelt szárnyasok vagy a megszületett csikók, borjak felneveléséig...

A hosszúházhoz hasonlóan az udvart is három részre osztották. Volt az „első udvar”, ahol általában a nyárikonyha állt, továbbá az egyik nagyon fontos épület, a kemma. A középső udvar az állatoké volt. Az istállók, ólak is ide épültek, a lakóház egyféle folytatásaként, ám attól elválasztva, mégpedig a kamra által. De itt ástak kutat is, amely mellett hosszú, jegenyenyárfából kifaragott itatóvályú feküdt, a nagyháziállatok számára. A baromfiállomány etető- és itatóhelye az ólak előtti téren volt, a sertések nyáron a kifutóban kapták – vályúba öntve – a „moslékot”, a lábas ólban „beépített” vályúk voltak az anyakocák, a hízók és a malacok számára. Külön jegyzem meg, hogy a középső udvar fontos és nélkülözhetetlen része volt a trágyadomb, otthoni nevén a „ganajrakás.”

A „hátsó udvaron” a széna- és szalmakazlak álltak, meg a „kórókúp”, de ide építették a „színt” is, amely alatt a vetőgép, eke, fogas, henger és egyéb mezőgazdasági szerszámok és eszközök voltak elhelyezve – nemkülönben védve az időjárás viszonyosságai elől.

Ebbe az udvarrészbe hordták be aratás után a gabonaféléket, s külön-külön asztagokba rakták össze a búzát, a rozsot, az árpát és a zabot. S ide vontatták be – már az én gyerekkoromban – a „masinát”, a teljes cséplőgarnitúrát, amelyet traktor hajtott s később a „dinamó”

Mindebből látható, hogy – a birtok, a földterület nagyságához illő – tágas udvarra is szükség volt. Hogy a szénával, búzakévékkel megrakott „hosszúszekerek” be- és elférjenek, és meg is tudjanak fordulni, s elmenni a következő „térésért.” Régen, de még a XX. század elején is, a gabonát aratás után a szérűskertbe hordták be, és ott csépték, vagy nyomtatták ki járgány segítségével, s ott is tisztították, majd vermekbe rakva tárolták. (A vermekre később még visszatérek).

Itt bajba kerültem egy kicsit magamban és magammal a folytatást illetően. Ugyanis az a hagyományos gazdálkodási és közösségi rendszer és szokásrend, amit emlékeimből ide szeretnék rögzíteni, lényegét tekintve *egy zárt egész volt*. Olyan rendszer, amelynek egyes részfolyamatai szinte megszakítatlanul kapcsolódnak – kapcsolódtak – össze. És innen a gond. Hogy ezt a folyamatot hol szakítsam meg – mi legyen, melyik rész a *kezdet*?

De mert ennek a kezdetkeresésnek a dilemmáját föloldhatom, nem elvetve a nehezebbet a könnyebbet, sokkal egyszerűbb, ha most magam elé idézem a Duna felé

lehajló síkságot, amelynek szülőfalumhoz közelebb eső részét GYÖP-nek hívtuk. Pontosabban ez volt a GYÖP. De mindjárt jobban érthető, ha azt is hozzá teszem, hogy a Gyöp volt a libalegelő.

És ez volt, ez *l e t t a z é n e l s ő f e l e l ő s m u n k a h e l y e m !*

Úgy négy-öt éves koromban lettem libapásztor, természetesen a többi korombeli „gyerekekkel” és „lyánnyal” együtt. (A „gyerek” – nálunk – mindig f i ú t jelentett!)

Napi föladatunk volt a libafalkák leterelése a gyöpre, nemkülönben a legeltetés, s az őrzés-védés a héják, sasok, ölyvek, vércsék s a kislibákra éhes rókák ellen...

Komoly, figyelmet és fegyelmet igénylő munka volt a libapásztorkodás. Játéknak tűnő tapasztalatszerzés. Mert a föladat nem csupán egy libafalka pásztorlása volt, hanem az EGÉSZ hiánytalan megóvása minden veszedelemmel szemben. Hogyha már kikeltek a libák a tojásból, s megmaradtak „kihajtásig,” hát tollasodjanak és hízzanak meg Márton napjáig...

Azonban még egy keveset a „kihajtás előtti” időről s eseményekről.

Ugye a télre „meghagyott” majdani tojóludak a gúnárokkal együtt folyamatosan lejártak a Nagy-tóra vagy a közelebbiekre, a Kövecsesi-tóra, a Kenderáztatóra, a Fődásási- vagy a kicsi Csillagvári-tóra... (Ezek a vizek-tavak az elmúlt század végére eltűntek, s csak neveikben élnek még, ha ugyan élnek.) Szóval a továbbtenyésztésre meghagyott ludak nem csak fürdeni meg kishalakat fogni jártak le a tóra, mert amikor eljött az ideje, itt ment végbe a párosodásuk is. Ezt követően, úgy karácsony táján, vagy az új esztendő kezdetén a tojóludak kezdték „lerakni” a tojásaikat. Minden lúdnak volt saját „lúdkosara,” amit fűzfavesszőből fontak – általában az öreggazda, vagy valamelyik hozzáértő rokon, szomszéd, s ezt a kosarat színültig megtöltötték árpaszalmával – az rövid szárú volt, jól odaigazodott a tojó alá, mondhatni kényelmes fészekké nemesedett.

A tojásokat a gazdasszony mindennap összeszedte, s külön-külön tette a kamrába.

Miután a ludak „letojtak,” s kotlani kezdtek, a lúdkosarakat megigazították, s a fészekbe elhelyezték a tojásokat, majd a ludakat „megültették.” A tojásokon ülő ludak a mellükből kitépett tollból a tojásoknak valóságos pihefészket készítettek. Erre azért volt szükség, mert a megültetett ludakat naponta egyszer – etetni, itatni – levették a fészekből, s ilyenkor a tojásokat, hogy ne hűljenek ki, betakarták tollpihével. Így „nem fáztak meg.”

Egy hét eltelte után a gazdasszony megvizsgálta a tojásokat, hogy fiasak-e. A tojások átvilágítása petróleumlámpa segítségével történt. Elsötétített helyiségben a lámpát egy asztalra állították, az átvilágítandó tojásokat pedig szakajtó-kosárba rakták, és a lámpa mellé állították. Ezt követően a gazdasszony kézbe vett egy tojást, mégpedig úgy, hogy a szélesebbik fele legyen alul, majd a lámpa elé tartva lassan megforgatta a lámpa fényében. Ha a tojás „fias” volt, egy egészen halvány, holdsarló alakú árnyék jelent meg benne, a „szem” – a majdani kisliba...

Ha akadt – persze, hogy akadt! – olyan tojás, amelyből hiányzott az „árnyék”, amely „tisztá volt”, azt félretették. A fias tojásokat az átvilágítást követően visszarakták a fészekbe, s a ludakat rájuk ültették.

A „tisztá” tojásokat természetesen nem dobták ki, hanem felhasználták: tésztát készítettek belőle, amelyet lereszeltek tarhonyának. A lereszelt tésztát megszáritották, s fehér vászonzacskókban tárolták, mindig száraz, szellős helyen. A száraztésztát nyáron, leginkább aratás idején különféle módon fogyasztották. Húsok mellé, de amikor nagyobb volt a szegénység, elég volt „rátenni” zsírban pirított hagymára, s így „magában” is laktató ételnek számított. (A kacstojásokból nem, vagy csak igen ritkán készítettek száraztésztát, sok évtizedes tapasztalat eredménye volt ez a „szelekció” – a szalmonelózis veszélye.)

A tojások átvilágítása – vagy inkább maga az átvilágítás – fontossága, „szertartása” és annak eredménye tervezhetővé tette a család ellátásának egyik jelentős részét. A kikelt fészekaljok tapasztalatokon alapuló veszteségét figyelembe véve, megbecsülhették, hogy két vagy három fészekaljából hozzávetőlegesen tizenöt-húsz egyed marad meg majdani tömésre, levágásra. Magló libát ugyan ritkán vágta le, ám ha például lába vagy szárnya törött, akkor ez is megtörtént. A kényszer szülte helyzetből a használhatót fel kellett használni. Ez természetes és törvényszerű része volt a korabeli gazdálkodás rendjének.

Abban a rendszerben nem volt hulladék!

Az első, felelős munkahelyemen – akkor! – az ilyen kérdések még nem léteztek, nem is létezhetek, mert ez a közösség a saját rendje szerint működött.

Tehát a tojások átvilágítása és a tarhonyakészítés a télutó egyik elvégezni való föladatai közé tartozott. Ez irányban a következő, említésre méltó mozzanat az volt – az lett –, amikor a ludak alatt a tojásokban „hangok támadtak.” Ugyanis a kislibák csőrükkel igyekeztek feltörni a kemény tojáshéjat, hogy a rendeltetés szerint kikeljenek. Ez a „kopogás” jelentette és jelezte, hogy mostantól számítva több figyelmet kell fordítani a tojásaikon ülő anyaludakra, de legfőképpen a kikelt kislibákra. Így a kelés időszakában a gazdasszony gyakrabban megnézte a ludakat, a kikelt és felszáradt apró, aransárga kislibákat kivette a lúd alól, kötényébe tette, s a konyhában – ahol meleg volt – egy kibélelt kosárba helyezte, ahol a kislibák „összebújtak”, egymást melegítették, s hogy az apró jószágok meg ne fázzanak, takarót is terítettek rájuk. Ilyenkor aztán a konyha megtelt a kislibák – lilik – csipogásával, ahogy a meleg takaró alatt halkán „beszélgettek” egymással. Első alkalommal az apró jószágok tehéntúrót és keményre főtt tojásból készült „keveréket” kaptak – fehérje, ásványi anyagok – s természetesen vizet. Későbbi táplálékként, ha már volt, felvágott csalánlevelet kukoricadarával keverve fogyasztottak. Itt a csalánban lévő értékes C-vitamin játszott fontos szerepet, amit később egyéb friss zölddel gazdagítottak.

Néhány nappal a kislibák kikelte után nagyon fontos elvégezni való következett – a kislibák „megjelölése.” A szükség, a szokás és a hagyomány alakította ki, hogy minden házban, minden gazdaságban az „aprójószágot” – a teljes baromfiállományt – megjelöljék.

A kislibák, kacsák, csirkék megjelölése komoly szertartásnak számított. Azon a napon, amikor a libák megjelölését szándékoztak elvégezni, vagy az előtte valón, egész nap akácfával tüzeltek, s az akácfahamut egy nagyobb edénybe tették. A mi „jelünket” mondom el példának, mert sokféle változat létezett. Tehát a mi libáink tulajdonjele ez volt: *bal lábán sarka vett, jobb lábán szélső talpa hasított.* Ez a gyakorlatban, magyarból magyarra fordítva, azt jelentette, hogy anyám fogta a kislibát, s egy kisollóval lecsippentette a bal lábán lévő sarka-körmét, s utána bevágta – hasította – a jobb lábán lévő, szélső úszóhártyáját. Miután ez megtörtént, a vérző lábakat bemártotta az akácfa hamujába, amely ugye vérzéscsillapító és fertőtlenítőszer volt, s egyebek mellett jódot is tartalmazott. Az így megjelölt kislibák, ha már lejártak a gyöpre, s elkószáltak, más falkák közé keveredtek, *e testre írt ősi jelek alapján* mindig megkerültek. Szóval ez az *í r á* s ugyanúgy olvasható és értelmezhető, ahogy a sok ezer éves barlangrajzok üzenetei. Mert például egy emberalak mellett a nyitott tenyér azt jelenti: én vagyok! A dárda pedig, hogy ez az én fegyverem. A leölt vad ábrája pedig, hogy: ez az én tulajdonom. Ilyen egyszerű az egész. Csak ismerni kell ezt az évezredek óta létező írást, s használni, hogy bármikor – újra – emberi beszéddé válhasson!...

Nekünk, libapásztoroknak, egyik föladatunk volt, s mindennap, a hazahajtás előtt egybe terelni a saját falkánkat. Ami a megjelölés alapján gyorsan megtörtént. Különben a „műtéti beavatkozást” a kicsi, citromsárga libaporontyok gyorsan kihaverték. Ha a télutó hosszú és hideg volt, a kislibákat fűtött helyiségben tartották, s ahogy megerősödtek, az udvarra kerültek, s a „kihajtásig” ott nevelkedtek-növekedtek.

Ahogy ezeket a folyamatokat egymás után leírtam, látszólag hétköznapi rutinmunkának is tekinthetők. Azok is! Ám ha a jelölést, az *írást az eleven testre* más oldalról közelítem meg, akkor igen hamar kiviláglik, hogy amit a kisliba lábára „írtak”, az – ahogy már korábban is jeleztem –, az újra *emberi beszéddé* változtatható. Vagyis kimondhatóak ezek a jelek, értelmezhetőek, s bizonyos funkciókat is betöltenek. Például a tulajdont, a tulajdonos kilétét, sőt a nevét is felfedik.

A tojások átvilágítása pedig olyan szelekció, amely a család élelmezését gyarapítja, s teszi gazdagabbá. Hasonlóan jelentős tény, hogy a libapásztorok felelősséget, közösségi feyelmet követel meg, és folyamatos együttműködést az egész pásztor-sereggel. Ezen túl pedig a különféle közös játékok elsajátítását, mesék, dalok megismerését...

Sok évtized tapasztalata és tanulsága írhatja le velem, hogy *van tudás, amely úgy*

lesz tulajdonunkká, hogy szinte nincs is róla tudomásunk. Mozgás, ritmus, dal, vers, történetek, mondókák és játékok sokasága tűnik elő ma is bennem a Gyöpon tanul-takból. De ennél is tovább megyek: a közösségi magatartásnak, az egymás megbecsülésének a gyökerei is itt növekedtek, és még ma is innen táplálkoznak.

Még magáról a Gyöpről. Falum határának délre hajló része kölyökkoromban még a Duna ártere volt. Nyári áradások idején a folyó – zöldár –, még a háború után is egészen a falu alsó széléig „főgyütt,” vagy „főjárt a Duna.” Dédnagyanyám ilyen áradások idején még „péntőbe” fogta a sekély vízben úszkáló halakat. A vízben a „péntő” alja – a péntő: vászon alsószoknya –, megkeményedett, s az úszó halakat Szabó szü-le ezzel „lelepte”, s ezt követően a halat már csak a kosárba kellett tenni...

Az ártér része volt a Nagylegelő és a Disznólegelő is – ez utóbbi leért a Veres-ho-moki dűlőig, az előbbi pedig a Mocsolyákig, vagyis a Duna-Mocsi határig.

A libalegelőn a pásztorkodás hozzávetőlegesen aratásig tartott. Odáig a kislibák megnőttek, megtollasodtak, igazi nagy falkává terebélyesedtek, amely már bizonyos értelemben képes volt megvédeni önmagát. Az anyaludak és a harcias gúnárok a ragadozókon kívül olykor még a libapásztort is megkergették. Természetesen ezek a nagy falkák továbbra is lejártak a legelőre, a Gyöpre –, de ekkor már nem kellett rájuk vigyázni. Megtanulták a „lejárást” és a „hazajárást” is – nem tévedtek el az akkor még poros utcák kereszteződéseiben, kacsaringóiban. Vacsorára mindig hazataláltak a vezérludat követve.

Amikor pedig Péter-Pál napján „megszakadt a búza töve”, vagyis beértek a kalá-szosok, megkezdődött a legnagyobb jelentőségű – és egyben a legnehezebb munka –, az aratás. A learatott gabonát félkeresztekbe rakták, majd „behordták”, és a kévék asztagokba kerültek.

A megüresedett tarlókat pedig a „behordás után” ellepték a libafalkák.

Hogy semmi ne vesszen kárba abból, ami megtermett – amit az Isten adott!

A libafalkák összeszedték a kihullott gabonamagvakat, lelegelték az aratás után a tarlón frissen kinőtt csírákat és egyéb zöld növényeket. „Nagy begyet raktak”, s alig tud-tak hazáig elcammogni. A libapásztorok pedig a letört gabonaszálakat – már amelyi-ken megmaradt a kalász – szépen csokorba szedték, s miután a libafalkával hazaér-tek, a kalászcsoportot a csirkéknek, kacsáknak dobták, amolyan vacsorai csemegének vagy ráadásnak.

A „tarlóra járás” odáig tartott, amíg gazdák a tarlószántást el nem kezdték. Hanem ekkorra a libák „anyányivá” nőttek, megtollasodtak, s hogy a „tollú” ne vesszen kárba, a libákat „megmellesztették”. A finom, pihés melltoll papírzsákba került, s eltevődött télre, s amikor a kinti munkákat már elvégezték és a családok „beszorultak” a házba, kezdődött a tollfosztás...

Az őszi munkákkal párhuzamosan a ludak korábbi szabad élete – törvényszerűen – megváltozott. A „magnak való” fiatal – majdani „tojókat” – együtt a fiatal gúnárok-

kal megjelölték, a többit pedig – többé kevésbé folyamatosan – „betették a tömőbe”, hizlalni.

A libahizlalás – lúdtömés – látszatra egyszerűnek tűnő, mindennapi munka volt. Csakhogy ez az „egyszerűség” sok tapasztalatot kívánt, és sok minden kellett hozzá. Így elsősorban egy megbízható, kényelmes „tömőszék”, deszkából készült, négy lábbon álló alkalmatosság, amelynek az első része állványul szolgált, amelyre töméskor rátették a tavalyi áztatott kukoricával teli edényt. Friss kukoricával nem volt ajánlatos „tömni”, mert a nyers kukorica gyakorta „megerjedt”, s bizony ez a tömött liba pusztulásához vezethetett. Szóval a tavalyi morzsolt kukoricát a tömőtálba tették – mennyisége a ludak számától függött – és beáztatták. A reggeli töméshez este, az estéli töméshez reggel. Hogy a tömött libák mája nagyra nőjön, a kukorica közé mindig „bedobtak” pár szem feketeborsot. (Tudvalévő, hogy a bors hatóanyagai irritálják a májat, s nem ritka, ha kilónyira is megnövesztik). Maga a tömés pedig úgy történt, hogy a tömni való libát a tömőszékbe ültették, amelyre aztán „ráült” az, aki a tömést végezte – rendszerint a gazdasszony. A tömőn lévő nyílásba befogta – beszorította – a liba nyakát, a csőrét szétfeszítette, s egy maroknyi áztatott kukoricát a csőrén át a lúd nyelőcsövébe – a „gigájába” – tette, majd a mutató ujjával lenyomkodta a begyébe. Ez a művelet elég drasztikusnak tűnhet, s azt hiszem, a mai állatvédő széplelkek felháborodva borzonganának, ha látnák, ez azonban csak látszat, mert a tömőben lévő ludak ezt a műveletet nem szenvedték meg – rázták a fejüket ugyan egy kicsit, de miután lenyelték a kukoricát, jöhetett a következő adag...

Aki a tömést végezte, annak arra kellett ügyelnie, hogy a lúd csőrébe tett kukoricából ne kerüljön – még véletlenül se – „szem” az állat légcsövébe. Mert ha a liba „szemet kapott”, ha akárcsak egy kukoricaszem is a légcsőbe került, hamarosan fuldokolni kezdett, s a „szemet” vagy sikerült kiprűszkölnie, vagy – jöhetett a kés. Persze, nem volt ez gyakori eset, mert általában a ludakat tapasztalt, tömésben járatos asszonyok végezték.

Ha mégis megtörtént, abból se származott baj, mert a fuldokló-kókadózó libának elmetszték a nyakát, a kifolyt és edénybe fölfogott lúdvért hagymás zsíron megsütve, bőséges vacsorául vagy reggeliként fogyasztották. A többi pedig kopasztás után általában a hét végén – szombaton, vasárnap – került az asztalra. A májat a félig-hízott liba hájával együtt kisütötték, az „aprólékból” – szárnyvégek, lábak, nyak, zúza, szív – ludaskása készült főtt rizs és zöldség hozzáadásával, s lett laktató étellé. A „fertályokat” pedig megsütötték, s általában dinsztelt káposztával, főtt krumpligombóccal fogyasztották. Vagy – hidegen – legtöbbször kenyérrel. De az aprólékból libalevest is főztek az említett ludaskása helyett. (Hogy egy kicsit személyeskedjek: nekem egyik kedvenc ételtem a savanyú tejfölös lúdleves volt. Mivel nálunk, lévén apám vadász, gyakorta több vadlúd is a konyhára került, a savanyú vadlúdleves volt a csúcs!)

Tovább menve, a kisütött libazsír kenyérré kenve, friss hagymával, zöldpaprikával, paradicsommal reggelire vagy akár vacsorára is fogyasztották. (Annak idején nekem kenyérsütéskor a „libazsíros puhakenyér” volt az uzsonnám vagy a vacsorám).

Azonban térjünk vissza még az előbb leírt „baleset” után a libahizlalás további, igazán fontos részleteinek az összefoglalására.

A hizlalásra fogott libákat, hogy ne mozoghassanak sokat – hogy ne járják le magukat, hanem hízzanak –, vagy külön ketrecekben tartották, vagy olyan ólban, ahol – lévén több állat együtt –, hamarabb „elnehezdedtek.” A libák tömésének igazából nem volt szabott ideje. Fél óra ide vagy oda, nem számított.

A hízott libák vágása is folyamatosan történt, de általában novemberben, Márton-nap táján már szinte minden hétvégre jutott e nem kevés időt és szakértelmet igénylő munkából.

Mert a levágott libákat meg kellett kopasztani, tollukat eltenni télire a többi mellé, a szárnyak felső részét is le kellett vágni „tollsőprűnek” (lisztet, hamut, kormot seperetek velük, kenyérsütéskor, tészták „gyúrásakor”, takarítás idején kerültek folyamatosan használatba).

A tolluktól így megszabadított libákat forró vízbe mártották, a maradék tollat, pihéket ily módon távolították el róluk.

Ha csak egy ludat vágtak le, annak megtisztítására és „rendbe tételére” elég volt fél nap. Ha több ludat vágtak le egyszerre, értelemszerűen a rokonok, családtagok – lányok, asszonyok – ezt már közösen végezték, s bizony egy egész hétvége is ráment e sok figyelmet követelő munkára.

A hízott libák feldolgozása abban különbözött – részben – a kényszerből levágottakétól, hogy ezek nem mindig kerültek azonnali fogyasztásra. Általában az „aprólék” – szív, szárnyak, lábak, a nyak, volt a „levesnek való”, míg a májat kisütötték, együtt a hájjal – ugyanúgy elfogyott, amiként a magló liba esetében is. Azonban a „fertályokat”, miután kisültek – a sütőben vagy a kemencében – „eltették” a nyári „nehéz munkák” idejére. Nagy, öblös cserépedényekbe helyezték el azokat, s a ludak kisütött zsírját a fertályokra öntötték, úgy, hogy a zsír befedje azokat. Az így eltett sült hús, huzatos helyen – kamrában –, sokáig „elállt”, s egy-egy család számára az élelemmel való folyamatosságát jelentette. Felmelegítve vagy hidegen egyaránt fogyasztható étel volt. Együtt a hízott kacsák hasonlóan „konzervált” részeivel.

Emlékeim mélyéről a libavágások idejéből egy játék is megmaradt. Általában ismert – ma már alig –, hogy a lúd „gigája” kemény porcgyűrűkből áll, s ha kiszárad lehet rajta „trombitálni.” S gyerekkorom hajnalán, lúdvágások idején gyakorta trombitáltam ezen a különös hangszeren...

Itt azonban nem zárult be a kör, mert a lúdtartás – gazdasági jelentősége mellett – fontos társadalmi és kulturális eseményeket is magában hordozott. Ugyanis a „betakarodás után” a tollfosztás nemcsak munkát jelöl, hanem egyúttal az adott

közösség hagyományainak át- és továbbadását is. Aminek az volt a rendje, hogy az asszonyok-lányok körülülték az asztalt, s az asztal közepére „kikiszített” tollkupacból egy marékra valót maguk elé tettek, s a csutkáról letépték a pihéket. A lefosztott pihét zsákokban tárolták, s később dunyhákat, vánkosokat, párnákat készítettek belőlük. Ebből lett – részben – a lányok „hozománya”, az „ágynemű”.

Az ilyen téli esteken a férfiak dolga – ha már az istállóban elfogyott a munka – a tűzhely gondozása volt, hogy a helyiségben nagy hidegek, fagyok idején is jó meleg legyen. Ezeken a hosszú téli estéken általában „ízikkóroval” fűtöttek. Ez a fűtőanyag közönséges kukoricaszár volt. A kukorica betakarítását követően kukoricavágó kapával – mert volt ilyen kapa is – a szarat tövénél levágták, kérébe kötötték, s száradni késő ősziig kint hagyták a földeken. Később szekerekre rakták, és behordták az udvarokba, ahol nagy kórókúpokat raktak belőlük. Ez a kukoricakóro télidőben a szarvasmarhák eleségéül szolgált. A tehének, tinók, ökrök, borjak a szárról lerágták a kukorica megszáradt leveleit, s a lecsupasztított szarat a gazdák kérébe kötötték. Amikor az „ízikkóro” kiszáradt, felhasználták fűtésre. Vagy feldarabolták, vagy – ha a kemencében kenyérsütéshez kellett fűteni – akkor a kéréket egyenest a kemencébe dobálták. A tollfosztóban ebből az ízikkóroból a gyerekek – vagyis a fiúk – számára az „emberek” kórómuzsikát készítettek. Készült pedig oly módon a „muzsika”, hogy a kukoricaszarat a „csomó” alatt- és felett vágták el, s mivel a kukoricaszáron, a csomók között teknőszerű mélyedés volt, éles késsel fel lehetett hasítani a két oldal felső részét, amit aztán alátámasztottak, s ha a kifeszített „húrokat” megnyalztuk, s akárha hegedülnénk, a felső részt az alsóhoz szorítva oda- s vissza húzogattuk, nyekergő hangok keletkeztek. Vagyis muzsikáltunk. Közben pedig hallgattuk a háborúkat járt nagyapák történeteit, amelyek még akkor ugyan történetek voltak, ám olyan állapotban lévő történetek, amelyek lassan átvándoroltak a mesék birodalmába. Az irány jó volt, ám ma már látható, hogy nagy részük nem jutott át a túlsó partra. S mivel ezeknek a történeteknek a nagyobbik részére én sem emlékszem már, itt csupán a bennem lévő hiányukkal vannak jelen...

Ennek ellenére a Gyöp, libapásztorkorom egyik legfontosabb, meghatározó tere volt!

Azt azonban teljes határozottsággal állíthatom, hogy az ismert irodalmunk és történelmünk évszázadait a ludak szárnyaiból kitépett és jól meghegyezett lúdtollaknak köszönhetjük!...

Természetesen ezt ma tudom így.

De libapásztorkorom ennek a tudásnak vetette meg a szálláshelyét.

Mert amit a GYÖP adott, az a Föld és az Ég együtt.

Vlagyimir Viszockij

Aliz csodasz tánban ciklus

Carroll dala

Találós kérdéssel kezdjük e dalt –
Nem felel erre Alizka se, félek:
Mennyi marad, van-e még, ami tart
Mese után, amit végigmeséltek?

Hol van a bűverejű fatopán,
Merre röpült el a jószívű copfos?
Na? ... Ez az ábra, komám,
Itt van elásva a fontos.

Nem old ilyet a víz, nem iramol vele a légsodor:
A tegnapi meséd, meg akit álmodsz, a manó
Beköltözik a bűvös Csodasz tánba – zömük ott honol.
Ezért szalad eléd, ha odamégy, meselakó.

Bent Csodasz tánban alul van a fönt,
S mert labirintus az út, fura járni –
Még a hideg veriték is elönt:
Irgalom atyja, beüthet akármi!

Mégy, hol a part szakad – ugrani tán?
Futsz-e felé? Vagy a félsz, ami futkos?
Na? ... Ez az ábra, komám,
Itt van elásva a fontos.

Találni jót s gonoszt – mint mindenütt – Csodavilágban is,
Csak itt a szembepart övék: közöttük visz az ár.
Sok monda mendegél az utakon, a fele már hamis,
S fantázia sem egy lohol – a lábuk pipaszár...

Végül a vágyam (a drága muszáj):
Tessen a tollam a szürke világban!
Így szavazott be a gyermeki száj:
„Légy a Dodó madarunk Csodasz tánban!”

Még Alizunknak is cirkuszi szám –
Hogy tömörül be galambba a lantos?!
Na? ... Ez az ábra, komám,
Itt van elásva a fontos.

De van valami még: ne ússz, ne fuss, ne szállj – nem érdemes –,
A hely siet eléd, neki nem árt a szaladás.
Bejutni Csodasztánba szabadon lehet, meg ingyenes –
Hogy ott találj magad, ahhoz elég az akarás.

... Nem hoz a jó mese vége zavart.
Éppen ezért bizony újra kikérdlek:
Mennyi marad, van-e még, ami tart
Mese után, amit végigméséltek?
Túl a találtsütemény-lakomán
Hátha Lizánk nyulas álma se pontos.
Na? ... Ez az ábra, komám,
Itt van elásva a fontos.

Ha lesz valaki újra, aki rést keres a rejteken,
S beszökne Csodasztánba remek álma idején,
Az azt is, ami képzelet, az azt is, ami sejtelem,
Eléri kicsiszolt mesevilága tetején.

Aliz dala

A hótt unalomban erőm odalett.
De ébred a vágy – ami vonz, ami zaklat –,
Hogy elcsal a Mister, s a messzi megett
Szegény szemeim valamin megakadnak...

Nem is értem a jóakarókat:
Nagyon elszabadult ez a „tiszt” –
Tanulok, de jön újra, ki nógat,
Lazítok, de nem úgy, ahogy jól hat,
Ez a rém-unalomba sodorhat!
Titok Úr, vigye innen Alizt!

Reményem a házban egy házi remény:
Csak úgy, valahogy kirohanni belőle –
A pázsiton ülve belátni: kemény,
S figyelni, a bent a kívülre ledől-e.

Megin' üldöz a jóakaróhad:
Nagyon elszabadult ez a „tiszt” –
Tanulok – kipipálom a szókat,
Lazítok – cicanyakravalókat,
Ez a rém-unalomba sodorhat!
Titok Úr, vigye innen Alizt!

Nem árt nekik itthon egy jókora zri,
Ha vár is a bünti – mert járna, belátom –,
Lehunyvva szemem sorolom: „one–two–three” ...
Mi lesz, na mi lesz! Libabőrös a hátam!

Nem is értem a jóakarókat.
Koranyár nyom el itt szagot, ízt –
Tanulás? – a cicám feje kókad,
Lazítás? – a szemem belegúvad,
Ez az ósunalom hülye dúvad!
Titok Úr, vigye innen Alizt!

Aliz, az esendő

Te, tényleg eléri – vagy blöff ez azért –
A macska röpülve a szárnyasagért,
S a macska mit ér, akit úz repülőkutya?
De mért kutatom, hisz e rébuszom oly buta?!...

Lenéztem a mélybe – körötte a nagy hegyek;
Akartam ezért, hogy a fellegek én legyek!
S no lám, ma esőzni mint páragomoly megyek,
No éppen ezért tudakolgom emberek,
Hogy tényleg eléri – vagy blöff ez azért –
A macska, ha szárnyas, a bőrdenevért?

Nos, Mary Ann

Nos, Mary Ann sokat nyomott,
Mer jól zabált, meg jól ivott:
Alig tudott az ajtaján kiférni.
Menetbe' néha hortyogott,
Vagy sírva-rítt, vagy nyávogott,
Nyögése fákra frászt hozott -
A Föld a lustaságot véle méry.

Ha Mary falt, a fő tünet:
Kevéske volt a nagyszünet.
A padra dőlt le Mary
Napestig, néha délig -
A barna medve alszik így,
ha álma hosszú, téli.

Felelni hívni szinte kár:
Se bú, se bá, se még, se már,
Ha példa jön, hibát hibája éri.
De Mary Ann se volt számár:
Tudatta hol, kivel, ki jár -
A pletykagyár, a pletykagyár! -
A Föld az undokságot véle méry.

Fejébe nem került be rend,
Ez jellemezte Mary Annt.
S ha rágyújtott egy dalra,
A csend kiült a falra -
Hallása tényleg abszolút
hajaz a siket fajdra.

Nyúl Bezsongva

Ne szívja mellre Nyúlbak egy szavát se, Lady!
A viccei buták, s a nyelve éles, így igaz –
De bánja ám, s a lelkifurdalásra nincs vigasz!..
Ne szívja mellre hát – e Nyúl bezsongva édi!

A könnyek tengerén

A Könnyközi-tenger élém kerekült,
S fürödve találtam a könny-eredetre:
Sajátom e könny (ami számba került) –
Elúszom a Könnykrokodil-szigetekre.

Odavész, aki nem marad épen –
Egyedül vagyok én, meg az ár!
A tesó
Magyarázta a héten,
Hogy a só
Maga konyhai vegyszer..
Csak egy jéghegy előzne meg egyszer,
Vagy egy jó szívü delfin akár...

Az Egér dala

Segítsetek! Ajjaj, a vesztemet érzem!
A víz a fülembé zubog: „Ne remélj!”
Felúszom előbb, kicsit enyhül a félszem,
De elhagy erőm, s benyel engem a mély.

Ki súgja meg azt, amiért szívem él-hal,
Hogy én ki vagyok: halegér vagy egérhal?
Kieltem a lyukban a csend örömét,
S a könyvre megettem a krumplipürét.

De jött az ár, amíg tanyáztam
– Csak macskakönny, de tágul –,
S egérkeborig áztam,
Remegtem én kutyául...

Segítsetek! Ajjaj, a régire vágyok,

A száraz odúm s kavicsom sokat ér!..
Itt úsznak a báliruhás pici lányok,
Akiknek a főmumus épp az egér.

Lehült a bokám, meg a mancsom is kacska,
S még hallgatom azt, hogy a dog, meg a macska!
Mi lesz, ha egy macskacet itt utolér,
Mer' azt hiszi, préda vagyok, cetegér?!

Fogam vacogva járt a számban,
És zab szorult be hátul –
Egérkebőrig áztam,
Remegtem én kutyául...

A Papagáj dala

Füleljetek! Itt – koko-kó! aja-jáj! –
A tengeri sztár, a kalóz papagáj.

Kikeltem ezer-valahány idusán
Egy ős baobab tetejére.
Atyám vala csőr Apagáj de Tukán –
A nyelvet ezért se beszélte.

Korán odahagytam a dzsungelemet,
Hernando Cortés rabigába vetett.
Ütötte apámat a dög cudarul,
S szegény faterom be se szólt válaszul.
Nem t'ott: nem beszélt spanyolul.

Készültem a bosszura én makacsul,
Négy szó az egész, de Cortés kiborul..
Ha jól magolok, a szavam megered:
„Carramba! Corrida!! Pokolba veled!!!”

Figyeld, ha mesél – koko-kó! aja-jáj! –
A tengeri sztár, a kalóz papagáj.

Vihar szele jött, a vitorla szakadt.

Begyem felizélte a móka.
Egy jókora, brigg nevű walesi fregatt
Csáklója befogta hajónkat.

Volt kézitusánk, fele nap, fele éj,
S a durva kalóznak a börtöne mély.
Így lett a világom a tengeri ég,
A déli verő, meg az északi jég,
Kalózlobogós feneség.

Adtak kakaót s misebort (savanyút!),
Hogy mondani kéne a „How do you do”-t –
De én odavágtam, a szóm megeredt:
„Carramba! Corrida!! Pokolba veled!!!”

Füleljetek! Itt – koko-kó! aja-jáj! –
A tengeri sztár, a kalóz papagáj.

Százévnnyi kalózutazás, de miért?
Egy árva kölyök-tengerészke
Rabságba adott vacak egy garasért,
Holott nagyon is cseverésztem.

Megvágta magát a török pasa lám,
Hogy csőröm a'szondta: „Szalám, pasikám!”
Pasánkat azonnal elérte a sokk,
Midőn kiderült, hogy ígét ragozok,
Írok, dalolok s vigadok.

Tudom, hol az Indus, a zöld Li'popó,
Egy ész-papagáj sose gálya-popó.
Ha így hiszed, ócska számár a neved.
Carramba! Corrida!! Pokolba veled!!!

Marosi Lajos műfordításai

Kis Pál István

Diána az Egri leányka

Néztem a lányt. Szeme az erdei vadaké, teste az antik istennőké volt, karcsú, de ahol a férfiszem szívesen elidőz, telt, sejtelmes és izgatóan domború. A Posztógyár üzemi buliján ismertem meg néhány hete. Történelmi távlat: 1968-at írtunk. Mi, az akkori divatszakmát tanuló elektroműszerész tanoncok, némi leereszkedő fölénnyel keveredtünk a szövőlányok közé, hogy aztán annál nagyobb kíváncsisággal vessük magunkat a kiszemelt préda után. Sok babér persze nem termett, merthogy a már katonaviselt ifjak a leányok legjavát hamar elhalászták asszonynak. Dia, mint a többi, vidéki lány volt, de nem falusi. Egerből költözött az anyjával Csepelre, amikor az apja, aki mérnök volt, a család számára is váratlanul, külföldre szökött. Anyja – tanult szakmája nem lévén – a Vasműbe szegődött betanított munkásnak, a lány meg az Egerben félbehagyott gimnázium után szövönőnek tanult a szakmunkásképzőben. Valahogy elintézték, hogy egy munkásszállón és egy szobában lakhassanak, merthogy így jobban kijöttek egymással is, meg abból a kis pénzből is.

Dia kényelmes sportcipőt vett az útra, ami egyáltalán nem illett a tintakék kosztümhöz, az égszínkék blúzhoz, a fekete hajában viselt bordó bársonyszalaghoz. Az öltözékéhez illő fekete körömcipőket – pántjaiknál összecsatolva – a nyakában vitte. Mint hajdan a szegény parasztok az ünneplő csizmát, morgolódtam, a tornacipőm fűzőjével bíbelődve. A bőrcipőimet, minden rábeszélést elengedve a fülem mellett, a nagyapjánál nekem kijelölt ágy alatt hagytam. A Szépasszony-völgybe vezető út körömcipőben vagy az akkoriban divatos hegyes orrú lábbelivel valóban viszontagságos lett volna. A nyári záporok előmosták a köveket, elmélyítették a kátyúkat, volt, hogy az útról a kevésbé sáros oldalösvényekre kényszerültünk. Egyébként szikrázó nyári nap volt, csupa verőfény. A flaneling meg a gumis nyakkendő a zakó után kíváncsított, merthogy azt már az út elején levettem. Az akasztója zsibbadtra szorította a jobb kezem középső ujját. Némi kárörömmel néztem, hogy a lány szép ívű nyaka is gyöngyözik.

A nagyapja pincéjének meglátogatásához én egyáltalán nem éreztem szükségesnek a lány által illendőnek ítélt öltözéket. Sőt, botorságnak, gondoltam. Merthogy előző este, amikor a nagyapja, aki nyugalmazott tanár vagy ügyvédféle lehetett, meginvitált bennünket szerény kis *borszentélyébe*, mintegy mellékesen azt is megvallotta: nincs se folyóvíz, se villany a tufába vajt pincében. Az unokájára kacsintva még hozzátette; valójában semmi különös! Előre is ment, mindjárt az ebéd után, hogy *kifényesítse* illendően a helyet. No, hiszen kuncogtam magamban, a táncparkettet meg felvikszolni, meg az iksz-lábú bútorokat lesikálni, nehogy az öltöny meg a kosztüm csupa *nemespenész* legyen.

Ami borospincét addig láttam, mindegyikben párás hideg volt, és leülni se nagyon lehetett, legfeljebb a hordókat támasztani, a kékre dermedt kézben melengetve a decis poharat. Mi a francnak ekkora feneket keríteni a dolognak? Összeizzadni a tűző napon, majd a pincében melegen tartani magunkat, az öltőnynél meg a kosztümnél praktikusabb lett volna a kempinggatya, a nyári sort, a póló meg a mackóruha. Dia is érezhette, hogy bosszússá tett ez a fene nagy buzgalom, mert egyszerre megállt, a mentolos cukorkát félretelva nyelvével, békítően szájon csókolott, s miközben eloldotta a nyakkendő gumiját, a fülembe súgta: *ez még ráér; majd ott felveszed.*

A táj és a pincesor egyébként már első látásra vonzónak hatott. Az út mentén ugyan sok helyen látszott még az építkezés nyoma, de a régi, a felújított és az új pincék így is izgalmas ritmusban váltogatták egymást az itt-ott azért még foghíjas soron. A késő délutáni sűrű fényben, annak ellenére, hogy velünk ellentétben, mindenki mintha hazafelé tartott volna, olyan érzésem volt, itt mégiscsak valami ünnep készül. Mind ezt persze a szokatlan tájélménynek tulajdonítottam. A bor helyett is inkább egy nagy pohár szódára vágytam meg az út mellett szórványosan álldogáló lombos fák hűvösére. Anyám ezt a nyomorult gumis nyakkendőt sosem mulasztotta el becsomagolni. Általában nem volt ellenemre – akkoriban ugyanis sok szórakozóhelyen volt kötelező viselet a nyakkendő –, de most azért elfelejtette, vagy legalább a Dia elől óvakodva eldughattam volna... Micsoda megkönnyebbülés. Reméltem, hogy eldobja, de nem, a mindenhova hurcolt – ruházatához ugyancsak nem illő – válltáskájába süllyesztette.

Még jó negyed óra az úton, aztán egyszerre csak megérkeztünk. Ránézésre a pince oromzatán tényleg nem volt semmi különös, ha csak maga a házigazda nem, aki sötétkék pantallójára és hasonló színű ingére egy frissen vasalt hófehér kötényt öltött, láthatóan a vendéglátás tiszteletére. A lábán fekete cipő, fején fekete nyúlászorkalap, vállán a vörösborral telt üveglopóval a pince előtti téglapadlaton úgy feszített, mint egy angol királyi testőr. Egészen úgy nézett ki, mintha a hosszú várakozásban szoborrá merevedett volna. A téglapadlat nyilván az építendő vagy elbontott pinceház helyét jelölte, de ott a két foghíj között árválkodó pinceorom előtt, úgy nézett ki, mint egy színpad, vagy játéporond. Gondoltam, körüljárom, de Dia szelíden maga mellé húzott, s úgy álltunk meg az öreg előtt, mintha valamiféle áldásra várnánk. Ő végignézett rajtunk, majd egy rosszalló fejcsóválást követően tekintete újra a messzeségbe révedt. Dia leakasztotta nyakából a körömcipőket, kihalászta táskájából a gumisnyakkendőt. Felvettük, én a zakót is... de semmi változás. A lány keze bocsánatkérő tekintetétől kísérve újra a táskájába mélyedt, és elővette a bőrcipőimet... Mintha leforráztak volna, de muszáj volt felvennem.

És ekkor, mintegy varázsütésre felengedett a feszes várakozás. Igazi kedélyes gazda módjára helyel kínált bennünket, a kezünkbe nyomott egy-egy talpas poharat. Szép fehéret gyöngyöző vörösbort töltött a lopóból, aztán poharát az ég felé emelgetve, belekezdett egy vendéglátó rigmusba, amit – meg-megszakítva – prózai komment-

tárokkal színesített. A pontos szövegére már nem nagyon emlékszem, de volt abban szó a boristenektől Dionüszoszról meg Bacchuszról, a szerelemoltó Vénuszról, a huncut Cupidóról, Dianáról a vadászó szűzről, az elhaló hangú nimfáról, Ekhórol, aztán jöttek sorba Noé, Jézus és a borszentek: Szent György, Vince, Orbán és Márton. Néha egy-egy *egészségünkre* kiáltással kiittatta velünk a poharunkat, hogy újratölthesse. Közben lekerült a fehér hímzésű kendő a kenyeret, kolbászt és sajtokat kínáló kosárkáról. Ezután nagy örömömre előkerült egy kívülről páragyöngyös alumínium szódászfifon is. Bár kicsit még mindig mulatságosnak éreztem a helyzetet, lenyűgözött a házigazda mitológiai és bibliai motívumokban gazdag citátuma. Dia láthatóan értette minden szavát, én meg úgy tettem, mintha érteném. A Nap akkor már *esteledni* készült, hűsítő nyári szellő is kerekedett, s én felejtve nyakamon a gumisnyakkendő szorítását, egyre otthonosabbnak éreztem a pince ácsolt bútorokkal berendezett előterét.

Figyeltem Diát, mikor veti már le a kosztümkabátot, jelezve, hogy én is levehetem a zakómat, a szorító nyakkendőt és a bőrcipőket, de nem, semmi, mintha még várt volna valamit. Az öreg ugyanezzel a titokzatoskodó várakozással tekintgetett az egyre vörösebben izzó Nap felé. Aztán rájöttem, mire vártak, az ott különös varázslatnak ható napnyugtára. A délnyugati tájolású pince előterébe a fák között besütő Nap csóvája szép lassan elérte a pince bejáratát, elnyújtott vörös glóriát vonva a nehéz tölgyfa ajtó köré. Utóbb megnéztem, a fák lombját tudatosan alakította ki a *borszentély* gazdája, hogy az a fénycsóva alkonyattájt pont oda essen.

Az öreg rejtélyes arccal intett felénk, majd kitárta a nehézkesen nyikorduló ajtószárnyakat. S csak akkor, azzal a mindent vörösbe öltöztető, ám a pincének csak az egyik felét bevilágító fényel együtt léphettünk be a szentélybe. A szentélybe, amely tele volt égő, a templomok oltárain használatos hosszú gyertyával. A hordókon, a pincefalba vert kovácsolt vas tartókon, de még az ászokfákon is gyertyák égtek, ünnepi fényel árasztva el az egyébként nem túl tágas, de elég hosszú pince belső terét. Az ormfal belső oldalának folytatásaként mindkét irányba egy-egy oldalfülke nyílt a fővájatból. Az egyik láthatóan raktárként szolgált, a másokban meg fekhely volt kialakítva, gondoltam, a gazdának. A kintről érkező vörös és a gyertyák lángjaiból fakadó sárgás fény szerelmes egyesülése, valami izgató, de egyben ünnepi hangulatot kölcsönzött az egyébként meglehetősen prózai környezetnek. A két fény misztikus egyesüléséről beszélt az öreg is egy szerényen félrehúzódozó pap módján, vigyázva, hogy el ne állja a bíborpalástként ránk terülő alkonyi fény útját. Szemem az árnyékunkat kereste a pince szemközti falán, hiába, azt a belső fényár felitta, vagy épp magába oltotta. Dia megszorította a kezem, jelezve, hogy szerinte a nagypapja épp rólunk beszél, s hogy ebben a felette erotikus képzetben én vagyok a külső fény, akit a belső fény egyesülni magába fogad. Huh... gondoltam...

Tovább hallgatva az öreget, kiderült persze, hogy Zeusz és Szemelé szerelmes egyesüléséről, illetve Dionüszosz isten születéséről beszélt, de ez nem nagyon zökkentett

ki ábrándozásomból, mivel fogalmam se volt arról, hogy ki is az a Szemelé, Zeuszról is csak annyit tudtam akkoriban, hogy valami görög főisten, aki ha mérges, dörög és villámlik. Jó, rendben, gondoltam, akkor legyen a Zeusz... az se kutya! A kultikus szónoklat nem tartott sokáig, mint ahogy a fényjelenség sem. Néhány perc, és a Nap eltűnt a láthatárról. Bíborköpenye ugyan egy ideig ott úszott még a nyáresti égen, a varázspalcáját, a vörös fénycsóvát magával vitte. Maradt a gyertyák fénye, áradó ünnepléses fénykörként, a kis pince előterét képező padlaton.

Visszaültünk az ácsolt padra az ácsolt asztal mellé. Házigazdánk a két félliteles üvegcancsó egyikébe fehér, másikába vörösbort töltött. Egri leányka és Bikavér, mondta, jelentőségteljesen a szemünkbe nézve. Töltött magának is egy kancsót a vörösből, majd poharastól, kancsóstól félreült a pincéből előhozott fonott karosszékre. A lassan ébredező csillagokat nézegette mélázva. Időnként töltött a poharába, lassan, kortyonként ivott, és többet nem beszélt. Dia az ölembé hajtotta a fejét, ő is a csillagokat nézte, meg én is azokat bámultam Dia szemében. Szerettem volna megcsókolni, de zavart vagy legalább is feszélyezett az öreg jelenléte. Diát nem feszélyezte. Ő egyik kezével szelíden a mellére és a derekára vonta tétova, a pohárral babráló kezeimet, vállam felett a Holdat kémlelve a tarkómra nőtt hajfürtöket cirógatta. *Tudod, hogy a nevem a Dianából származik – kérdezte –, s lehet, hogy én a legszebb földi halandóra szemet vető istennő vagyok, aki a holdfény segítségével vadászik! Hiába bíjusz – súgta a fülembé –, Te már az enyém vagy.* Fogalmam se volt, miről beszél, de elkezdett újra kényelmetlenné válni az ünneplő.

Lesz, ami lesz, egy mozdulattal megszabadultam a gumis nyakkendőktől, no, meg a flaneling legfelső gombjától. Még néhányat pattant az asztallapon, aztán végleg elgurult. Dia valami légies könnyedséggel emelkedett ki az ölemből, hogy aztán ugyanazzal a szellőnyi gesztussal varázsolja le a zakómat és a kosztümkabátját. *Beviszem a szentélybe, ne ülj a harmat – mondta hamiskásan –, az ajtókat is behajtom, úgy jobban látszanak a csillagok!* Bár csak egy szusszanásnyi időre tűnt el a szemem elől, mire visszajött, már megszabadult a körömcipőktől és a szoknyácskától is, a fél combjáig érő égszínkéék blúzon kívül minden más ruhadarabjától megszabadult. Először a nagyapjához lépett, hátulról átkarolva a nyakát, a fülebe súgta: *Aludj öreg, keresd meg álmod királyleányát!* Nem az unoka tónusával szólt, inkább a dajkáló anya beszélt belőle. Az öregnek, aki vagy már aludt, vagy abban a pillanatban aludt el, arcára kiült a béke. Dia kivette kezéből a kancsót, a poharat, betakarta az egyik padról kerített takaróval.

Csak ezután jött hozzám, lefejtette rólam a flanelinget, és a számomra mindaddig ismeretlen szenvedéllyel tapadt a számra. *Vigyázz! Felébred a papa!* – súgtam a fülembé, mikor újra levegőhöz jutottam. *Nem fog – felelte félhangosan, rejtélyes mosollyal –, csak ha én akarom.* Töltött nekem a fehérborból, magának a vörösből, aztán a szememet mindvégig szemének büvkörében tartva, szelíden bevont a nehéz ajtók mögé.

Szóval te lennél Diana, aki épp arra készül, hogy elejtsen? – kérdeztem, csak hogy a még bennem lappangó zavart feszültséget valami férfiasan kihívó pózzal enyhítsem. Nem – felelte komoly arccal –, én a bor vagyok, az Egri leányka! Ha akarod, képzelj Dianának vagy Ártemisznek, s magadat Adonisznak, nevezd Szemelének, s gyere hozzám tűzszékérral, mint Zeus! Én a bor vagyok, aki bárki lehetek, s téged bárkivé tehetlek.

Sokat persze ebből sem értettem, de az egészen nyilvánvalónak tűnt, hogy nem a 18 éves szövőlány beszél hozzám, hogy nem vagyok ébren, noha nem is álmodom mindent, és a mámorom sem olyan, mint amikor csak részeg vagyok. Ahogy így rám fonódott nem kívülről, mindinkább belülről éreztem az ölelését. Életemben először láttam, hallottam, de még a bőrömön is éreztem az ajkáról, a testéből, az egész lényéből felém áradó ízeket és illatokat. Úgy bucskáztunk, keringtünk, tekergődtünk benne egymás körül, mint az Égei-tengerben játszadozó delfinek. Már nem voltam szűz, de ebben a merőben új és más érintkezésben annak éreztem magam. Ez nem valami folyamat volt, ami tartott a felindulástól a beteljesülésig. Ez így maga volt az osztatlan és oszthatatlan beteljesülés. E minden sejtemet átjáró élményt nem kaphattam egyszerűen csak egy földi nőtől, még ha fekete hajával, tökéletesnek tűnő alakjával hasonlatos is az istennőkhöz. Ebben az egyszeri létezésben minden olyan éginék és misztikusnak tűnt...

A reggel egy nyugágyban talált a szabad ég alatt, pokróccal betakarva. A pinceorom feletti domb sziluettjét körberajzolta a nap. Semmi kábulat, fejfájás vagy émelygés. Bár onnan a nyugágyról visszatekintve, igen valószínűtlennek hatott, nem lehetett csak egy részeg éjszaka zavaros látomása, hiszen minden mozzanatára pontosan emlékeztem (és emlékszem ma is). A mellettem felállított nyugágyon Dia nyújtózkodott. Az öreg épp végzett a reggeli asztal megterítésével. Nem tudom, mikor és hogyan ébredt fel, de elégedetten dudorászott. Valami különös béke lengte be a pince előtti kis teret. Mielőtt a lány kihámozta volna magát a pokrócából, megfogtam a kezét, csak hogy egy pillanatra még megállítsam az időt. *Tudnod kell, hogy az éjszakát az Egri leányka karjaiban töltöttem!* – mondtam neki némi kajánsággal. *Ha már a vallomásoknál tartunk* – válaszolta, derűs, de komoly tekintettel –, *engem viszont a Bikavér szeretett, s ölelt szenvedéllyel!* Jó válasz, gondoltam. A fenébe is, jó válasz!

//Epilógus helyett:

Diát ezen az egri kiruccanásunkon láttam utoljára. Néhány nappal később az apja után szökött Bécsbe. Ott fejezte be a gimnáziumot, majd pszichológus lett. Nem bánkódtam sokáig, mert úgy gondoltam, az a bizonyos Egri leányka itt maradt nekem. Azért később a mitológiának meg a bibliának is alaposan utánanéztam. Mégis el kellett telnie vagy három évtizednek, hogy rájöjjenek, valójában mi is történt akkor és ott velem.//

Fátyol Zoltán

Versek egy apokrifonból 6

A férfi nem ismerte fel a nőt amikor mellé ült egy üres székre a hivatal előcsarnokában csak rápillantott de azonnal vissza is zuhant labirintusának bejáratához aminek mélyén maga sem tudta mi várja ha egyszer belép majd és centrumába talál talán csak adatai fejének kerületmérete például vagy amit néhány perccel ezelőtt vásárolt háromezerért ámbár ki tudja a nő megszólította visszafogott de belülről fénylő örömmel és köszöntötte őt lényegesen melegével a férfi nem jelezte hogy fogalma sincs róla ki lehet és nem akarta megbántani sem ha mellélő valami konkrét képet időt vagy más tanúsítványt emlegetve fel vagy egyszerűen bevallja az emlékezetében keletkező furatok áttekinthetetlen rendtelenségét a semleges kérdések és válaszok présébe fogva agyát lázas nyomás alá helyezte hátha kiderülne közben ismeretségük forrása de sehogy sem sikerült ám amikor egy könnyed mozdulattal hátrasimította homlokába hulló ősz hajának tincset a lenge női ruha ujja könyékig hullva látni engedte alkarján a tetovált ponthalmazt mint egy sebhelyet erős horzsolás nyomán ami apró hegek halmazává lesz idővel amilyen a férfi könyöke alatt is volt és mind a többien akik még éltek közülük de már fel sem ismerték egymást ha nagyritkán összefutottak s csak ez a tetoválás volt bizonyítékuk arra hogy egykor tanítványok voltak egy ország térképét megmaradt tűszúrásnyomait hordták karjukon az országot mely nem evilágból való

Párizsban

Violának

Párizsban Joubert
olvastam reggelente
és néztem a háztetőket
szerettem őket
a mélyszürke palát
az esőben az egymást
metsző ferde síkok
majdnem fekete tükrét
mint gomolygó többlet
fölöttük a sűrű esőfront
és a vörös vászonnal
borított könyvet
a félhomály langyos
közegében lebegő
kicsiny foltot
az egyetlen
mi szín volt
a sötét égen
pedig elpergő
ezüst sirályok
húztak rajukkal
szeszélyes sávot
mint az apró betűk
a papíron hálót író
tekintetembe fogva
hulltak mint lassú cseppek
rendet és rezignált békét
tartva a magasban
és a szemüvegemre
vetett rajzolatban

Ki siratja?

Bertha Zoltánnak

Ki siratja az ellopott hazát?
A Nagy Adósság előtti dinasztia
felülírja szabályait, és bakancslistát
készít az istenadta népnek.
A szemhéjak lecsukódnak,
amikor átfordul a föld, de
sóhaja a talpakon ragad.
Ki siratja az ellopott hazát?

Ki siratja az ellopott hazát?
Van, tehát jóváhagyták
a követelést, a lista létezik,
így hát mindenki szerencsés
nyertes, aki megy, mint
a hívatlanul terjedő vendégek
idegenek gyarmatára érve.
Ki siratja az ellopott hazát?

Ki siratja az ellopott hazát?
Mint mesékben, csillagokban,
élőképek a pupillák mélyén,
tovahurcolva, majd elengedve,
csak a pollenek, szempillákra
kötve könnyekkel, vagy könnyek
nélkül, maradnak útítársak.
Ki siratja az ellopott hazát?

Bérczessy Lajos

Az élő folklór

Beszélgetés dr. Lanczendorfer Zsuzsanna egyetemi docens folklórkutatóval

Jó ideig ugyanott oktattunk – a Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Karán, de más-más intézetben. Számos alkalommal ismerhettem meg színes egyéniségét, különleges tehetségét.

Találkozások

A 2007–2013 közötti Ausztria–Magyarország közötti Határon Átnyúló Együttműködési, Tananyag-fejlesztési EdTWIN-Program, amely EU-támogatással valósult meg, záróakkordjaként kétnapos bécsi látogatáson vettünk részt. Többek között – előre egyeztetve, idegenvezetéssel – az impozánsan felújított magyar nagykövetséget is meglátogathattuk a Bankgassén. A csodás berendezések, festmények mellett ott áll az egyik teremben Liszt Ferenc zongorája is. Nos, Lanczendorfer Zsuzsanna értő kezekkel, élvezettel – örömeinkre – megszólaltatta a barokk hangszert.

Nemzedékek nevelői. Tanítók és tanítócsaládok a Kárpát-medencében címmel tanulmánykötet jelent meg 2011-ben a Hungaro-Dalton Egyesület kiadásában. Az igényesen összeállított és megírt mű szakmai lektora a docens asszony volt. (E sorok írója írt a kötetről recenziót.)

A Kar számos alkalommal adott ki irodalmi antológiát, amelyben oktatók, hallgatók írásai jelentek meg. A 2010-es antológia a *Reményfonó* címmel fogta össze a prózai és lírai művek csokrát. A cím Lanczendorfer Zsuzsanna egyik versének címe is egyben. (Zárójelben: e sorok írója szerkesztőként és alkotóként is szerepel a kötetben.)

2011 decemberében a Vendéglátó Intézeti Tanszék különleges estet rendezett a Kar TéKá tanétermében *Halra magyar!* címmel. Az étkeket – csupa halétel-finomság – a hallgatók főzték-sütötték, és a csinos egyenruhás végzős felszolgálók kínálták. A kulináris élvezetek csendes moráját egyszer csak gyönyörű énekhang váltotta föl: „*Hej, halászok, halászok! Mit fogott a hálótok?*” S ím, a tanárnő dala készítette közös éneklésre a vendégsereget.

E pár epizód is jól érzékelteti, milyen színes, kedves beszélgetőpartnerem életvitelköre. A beszélgetésre készülve tanulmányoztam eddigi életét. Csodálattal vegeyes ámulattal böngésztem a mintegy félszáz(!) oldalnyi hatalmas gyűjtőmunka dokumentumait: tanulmányokat, közösen írt köteteket, lektorálásokat, szerkesztéseket, forrásokat, adatközléseket, könyvismertetőket, köszöntéseket, biográfiaikat, bibliográfiákat, interjúkat, verseket.

– Nagy öröm számomra a tőled kapott két „csoda” a „*Mindent apámról ...*” *Egy sokoróaljai iparos emlékei* című kötet, melyet az Akadémiai Kiadó adott ki, s egy tökéletes, mintaszerű, ugyanakkor élvezetes könyv. Vagy annál sokkal több is! A másik a *Dalmadarak* CD, Lanczendorfer Zsuzsanna szeretett dalai, az Úr 2014. és az énekes 50. évében. Mégse a csúcsnál, jelenlegi csúcsnál, hanem a gyermekkoránál kezdjük. Bár, amit a 376 oldalas kötetben leírtál, azt nehéz lenne röpké órákba összesűriteni!

– Szép gyermekkorom volt. Szüleimtől sok kincset kaptam. Édesapámnak, Lanczendorfer Károlynak volt egy szavajárása, útravalója, amely könyvem mottója is lett: „*Légy jó és vidám!*” Ez sokszor eszembe jut, próbálok méltó lenni hozzá. Ménfőcsanakon, (ma Győr egyik városrésze) pontosabban Ménfőn – Galgóczi Erzsébet, Sulyok Vince – szülőfalujában nőttem fel. Személyes barátság kötött hozzájuk, Erzszi nénitől balladát gyűjtöttem, Sulyok Vincét többször köszöntöttem falumban jeles alkalomkor, ő ismertette az említett könyvem a Bécsi Naplóban. A falu a málna hazája volt, sokszor kapáltuk, szedtük nővéremmel ezt a piros csodát. Jól fizetett, s az a mondás járta: „itt a templom is málnából épült!” Nagy szőlőnkben kapálás, szüret nem volt énekszó, vicceselés nélkül. Szerettem a fiús játékokat, a labdajátékokat, talán azért is, mert nővérem születése után engem fiúnak vártak, édesapám tréfásan néha Jóskának szólított. A családi legenda szerint állandóan énekeltem, ha zenét hallottam mindjárt táncoltam, vagy a vasalózsínórral énekeltem az aktuális slágereket. Édesapám is jó nótás hírében állt, sok népdalt (163) is gyűjtöttem tőle, ami az említett könyvben szerepel. Sokat szerepeltem az iskolában, a templomban. Szép adventi emlék, amikor nővéremmel énekeltük a szálláskeresést, én voltam boldogan mindig a Szűzanya, ő Szent József. A helyi általános iskola után Győrbe a Kazinczy-gimnáziumba jártam, ahol a szép beszéd, és az irodalom szeretetét ültették el bennem.

– **És a család, a nyelv? Itt a németre gondolok.**

– A falurész, Ménfő lakosai magyar ajkúak voltak, ellentétben a másik falu résszel, Csanakkal. Nagyapámat „Öregsvábnak”, édesapámat „Kissvábnak” is hívták. Csak a mi családunk volt itt német származású. Galgóczi Erzsébet meg is örökíti a családnevét az *Egy kosár hazai* című könyvében. Kitérően beszéltek a németet, ha azt akarták, hogy mi gyerekek ne értsük, németül beszéltek egymással. Édesapám – ha megkérték – sokszor tolmácsolt a faluban, Bakonygyiróról költöztek Ménfőre, kocsmárosok, hentesek voltak. A „névadó” falunk feltehetően az ausztriai Marialanzendorf, ahova el is látogattam nemrég. A „*Mindent apámról...*” című könyvemben egyébként közzétettem a kikutatott családfánkat is. A másik ág magyar, dédnagyanyámat Nemes Lászlófalvi Eördögh Máriának hívták és a szomszédos faluból, a „gölyás” Gyirmótról származtak.

Visszatérve a gimnáziumra: kiváló tanáraink voltak, de elsősorban a humán tárgyak érdekeltek. Verseket mondtam, Reményiket, József Attilát szerettem szavalni. Emlékszem, előadtuk a *Rómeó és Júliát*, ahol is a ravatalon majdnem meggyulladt a

hajam. Később is velem maradtak a versek, még rádiófelvétel is készült rólam, Dsida Jenő *Édesanyám keze* című verset a Kossuth Rádió sugározta a ménfői templomból Anyák napján édesanyám nagy örömeire.

– **És a mai költők?**

– Nagy Gáspárhoz szoros barátság fűzött. Tréfásan „Szépasszonynak” hívtam, biztosan a hiedelemalak miatt. Felejthetetlen volt az is, amikor Sopronban ő mutatta be *A vérző liliom* könyvünket, és autómban Győrre folyamatosan énekeltük közösen a népdalokat. Nagyszívű ember, csodás költő volt.

– **Egy kedves vers tőle...**

– Sok van, de ezt többször szavaltam: *Jegyzvén szalmaszállal...*

De említhetném Sulyok Vincét, a Norvégiában élő falumbéli tudóst és költőt, akinek emlékszobája is van már a faluban, vagy Major-Zala Lajost, a Csokonai Irodalmi Társaság alapítóját, aki egy verset is dedikált nekem *Írva van a csillagokba* címmel, „elmondásra és eléneklésre”, és a CD-men is szerepel. Természetesen egy népdal dalamára énekelem. Nagyon szeretem Czigány György verseit, munkáit, és örvend a lelkem, ha közös szerepléseinkre gondolok: korábban könyvről, és az ideai könyvszalagon CD-mről beszélgettem velem.

– **Érettségi után?**

– A Színművészetire jelentkeztem, de nem vettek föl. Bánkódtam miatta, de utólag örülök, hogy inkább tanító lettem. Az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolára mentem, ahol sokat tanultam és nagyon jól éreztem magamat. A főiskola alatt a sok szereplés mellett, foglalkoztam néprajzi gyűjtéssel, Mesterem, dr. Barsi Ernő néprajz speciális kollégiumába jártam. Ő szeretette meg velem a népdalokon keresztül a népi kultúrát. (Nekem összeállított népdalcsoportait énekelem ma is, kottagrafiját ott van egyébként CD-m borítóján.) Már középiskolás koromtól ismertem, Ő is mondta, hogy a hangom csiszolatlan gyémánt és képezni kell, feleségéhez, Ida nénihez jártam énekelni tanulni.

Életemet a XVII. Országos Tudományos Diákkonferencián Debrecenben, néprajz szekcióban megszerzett II. helyezéssel megváltoztatta. A zsűri javasolta, hogy foglalkozzak a néprajzzal hivatásszerűen. Megjegyzem: első helyezett Balázs Géza lett a pálinkafőzés kutatásával.

Az ELTE néprajz szakára jelentkeztem a főiskola után, tíz embert vettek föl összesen akkor. Közben néptáncoktatói „C”, honismeretiszakkör-vezetői „B” kategóriájú engedélyt szereztem. Néptánc- és honismereti táborokat szerveztem, és irányításában segédkeztem Győrújbaráti, Zsámbékon. Az egyetemi évek alatt egyre inkább a folklór felé specializálódtam. Ebből a témakörből született másik Mesterem, dr. Küllös Imola irányításával egyetemi diplomadolgozatom, melynek címe: *A gyirmóti gyermekek élete a XX. században. Három generáció összehasonlító néprajzi vizsgálata*. Az egyetem befejezése után gyakran tartottam gyermekeknek és felnőtteknek

ismeretterjesztő előadásokat, szerveztem néprajzi kiállításokat, módszertani munkát végeztem néprajz, honismeret és néptánc témakörökben. Szűkebb kutatási területem a gyermekfolklór, a szokások, a balladák és a hiedelemvilág. Néprajzi gyűjtéseket a szűkebb pátriámon – Sokoróalja és környéke – kívül Rábaköz, Csallóköz, Mezőföld és Erdély falvaiban végeztem. Idén hál' Isten Moldvában is voltam Szócs Anna és Nyisztor Ilonka segítségével, és vendégszeretettel.

– **Számos egyesület, társaság jegyez sorai között. Ha említenél néhányat.**

– A Győr-Moson-Sopron Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Társaság Tagja, illetve 1995 januárjától a Megyei Pedagógiai Intézet listás szaktanácsadója voltam. Tagja vagyok például a Ménfőcsanakai Népfőiskola Egyesületnek, a Keresztény Értelmiségiek Szövetségnek, ahol tartottam ismeretterjesztő előadást, folytattam kulturális és szociális tevékenységet. Több tudományos egyesület, társaság tagja vagyok (Csokonai Irodalmi Társaság, Kiss Áron Magyar Játék Társaság, Magyar Néprajzi társaság, VEAB Néprajzi Munkabizottság, Magyar Szemiotikai Társaság, Szülőképzés – integratív pedagógiai-pszichológiai módszertani kutatócsoport, Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport).

– **A PhD-képzés hogyan jött sorra?**

– Voigt Vilmos professzor javasolta, hogy jelentkezsek az ELTE Magyar és Összehasonlító Folklorisztika hároméves PhD doktori iskolájába. Ez volt az első évfolyam folklorisztikából. Három éven keresztül tudományos ösztöndíjat kaptam, jól is jött, mert GYES-en voltam. Doktori dolgozatom címe: *Személyiség és repertoár egy sokoróaljai iparos életútjának tükrében*. Summa cum laude eredménnyel védtem meg 2001-ben doktori dolgozatomat.

– **Disszertációból született könyved bevezetőjét is ő írta. Nemrég jelent meg a *Folklorisztika alapfogalmai* című alapműve.**

– Igen, *Családi kép – aranykeretben* címmel ajánlotta, nagyon köszönöm Profeszor Úrnak, hogy megtisztelt vele, és nagyon örülök, hogy dolgozatommal bővíthetem az egyéniségvizsgálatok sorát, amely egyedülálló magyar módszer alma materhez kötődik.

– **Valóban, már nagyon hiányzott ez az összefoglaló-áttekintő kézikönyv, nekem is van egy dedikált példányom.**

– Korai kutatási területem időközben egyéniségvizsgálattal, bibliográfiák és biográfiák készítésével bővült. Választott témákban évek óta publikálok a szakfolyóiratok lapjain (*Artes Populares, Arrabona, Győri Tanulmányok, Ethnographia, Hogyan Tovább?, Honismeret, Műhely, Néprajzi Hírek, Néprajzi Látóhatár, Úgyeszek Lapja*), illetve a helyi lapokban, elsősorban a *Hegyaljában* és a *Kisalföldben*. Írásokat közöltem szülőföldemhez kötődő tanulmánykötetekben is (*Gyirmóti Tanulmányok, Tanulmányok Ménfőcsanak történetéből*), illetve konferenciák tanulmányköteteiben (*Gyermekvilág a régi magyar falun, Nők a populáris kultúrában és a folklórban, Népi*

vallásosság a kárpát-medencében, Örökség és Turizmus, Jogi néprajz- Jogi Kultúrtörténet, Apáczai Napok).

A gyerektől nem tudtam elszakadni a publikációkban sem, Balázs Líviával közösen 1993-ban jelent meg az *Időtök* című gyermekkönyvem, mely népi időjósításokat tartalmaz. 1998-ban látott napvilágot ennek folytatása *Ósdi Állatosdi* címmel, melyben állatokhoz fűződő mondókák, csúfolók, játékok találhatók.

Küllös Imola Professzor Asszony írta az előszót. A balladakutatás is szívem csücske, 2003-ben jelent meg – Gülch Csabával közösen – *A vérző liliom. Dely Mária balladája a néphagyományban és a költészet tükrében* című könyvem, amely egy helyi népballada igazságmagvát kutatja. Most írom újabb könyvemet, amely egy másik helyi ballada kutatásának eredményeit összegzi *A győri csuda* címmel. Ennek a kutatásnak interdiszciplináris (orvos- és jogtörténeti) vonatkozásai is vannak, amelyeket már tanulmányokban publikáltam.

– **Régóta kórusban is énekelsz. Ez is inspirált a CD elkészítéséhez?**

– Igen, ez is. Dr. Barsi Ernő tanítványaiból verbuválódott Győri Melodiárium Kamarakórusnak 1989-óta vagyok a tagja. Sajnos Ő már nincs velünk. A másik ok az volt, hogy, amikor előadást tartottam valahol, mindig énekkel színesítettem mondanómat, és sokszor megkérdézték, hogy nincs-e lemezem, mivel otthon is szívesen hallgatnának. Sok barátom kért meg folyamatosan arra, hogy lakodalomra, temetésre énekeljek fel kazettára dalokat, így jött az ötlet, így állt össze a *Dalmadarak* dalsokra, amit családom finanszírozott 50. születésnapomra. Weöres Sándor írta: „*A dal madárrá avat...*”, ebből a szép idézetből született a cím.

– **Kutatásaidat elismerik, segítik is.**

– Népdaléneklésemért több éven keresztül elnyertem a Megyei Kisfaludy Napok „Arany fokozatát”, de a Kazinczy Emlékéremnek is nagyon örültem. Ösztöndíjakat, tudományos kitüntetések is kaptam: Népköztársasági Ösztöndíj, Elismerő Oklevél a 2008–2011. között végzett kiemelkedő kutatói munkáért, amelyet az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj Kuratóriuma ítélt oda. A Pannon Tudományos Napok rendezvényén megtartott legjobb előadásért járó oklevél szintén nagy örömmel töltött el 2008-ban. A legújabb balladakutatásomról tartottam ott előadást *A győri csuda* címmel. Továbbá munkahelyem is elismert: a Nyugat-magyarországi Egyetem Kiváló Oktatója, Oktató a Hallgatókért Díj. (Intézményemben 8 évig voltam TDK Kari elnök, Kultúra- Érték- és Művelődéskutatási Műhely vezetője, és a Kulturális Mediáció mesterképzési szak szakfelelőse vagyok jelenleg.) Közművelődésben betöltött szerepemért: Oklevél Győr kulturális életében kifejtett eredményes munkájának elismerésül a Magyar Kultúra Napja alkalmából, Rákóczi – Emlékérem, valamint Győr-Moson-Sopron Megye Közművelődéséért díj- Kovács Pál –Díj. De a legnagyobb elismerés az emberek mosolya!

*

Kisebb filmeknél szakmai tanácsadónak kérik föl. Legutóbb Moldvában járt kutatni. Kutatói és tanári munkája mellett tudományos konferenciákon szerepel, néprajzi táborokat szervez, közművelődési feladatokat lát el: énekel kiállításokon, művészeti fesztiválokon ma is. Előadásokat tart, bárhova hívják, legyen az gyerekotthon, népfőiskola, vagy akár a börtön. Legutóbb az elítéltek hallgatták áhítattal előadásait.

És hogy ne maradjak én sem dal nélkül, elénekelte szép csendesen a csángó himnusz. Szívszorító volt. Végezetül olvassuk el a már ígért Nagy Gáspár verset:

Jegyzvén szalmaszállal

– ... mindig és mindig:
bűnökben édesült, iramult napok
habjaiban fuldokló emberek,
egy szalmaszállal, tudjátok-e?
talán a menthetetlent mentitek.

– ... kívül és belül:
poklosan örvényült, háborult világ,
de a remény sohasem meghaló,
ha minden utolsó szalmaszál
ABBÓL A JÁSZOLBÓL VALÓ!

Erdei-Szabó István

Szívszakajtó

Szakítsd szét meggyötört szívemet,
mint egy fénylő vásznat,
írd föl rá nagybetűkkel:
mocskokban és gyalázatban tartott
két derékba tört század.
Fesd föl rá az ég romolhatatlan kékjét,
a Világfa árnyékba dőlő hetedik ágát,
apám s az igazak hetedik szobáját.
A szabadulás végső menedékházát.

Igéző

Hej, Karácsony Sándor !
Te, vesékbe s lélekbe látó
tudós professzor s Prédikátor !
Mikor jó el a te országod :
ékes ideje időtálló tanaidnak ?
Meglészen – é a Bizonyosság,
mikor a tamáskodók és farizeusok
pengeéles (nyelv) bozót vágó – szavaidtól
hanyatthomlok megfutamodnak ? !

Állapottöredék LXII.

És megrepednek az ég
s a lélek hajszálér-csatornáit,
atommáglyatüzek gyúlnak,
az Idő mint fejvesztett tolvaj,
menekülőre fogja –
s mi maradunk magunkra
a megőszült éjszaka foglyaként,
a csönd süket s érzéketlen
taposómalmában,
örökös kárhozatra
és vakságra ítélve,
mint a szabadságot bányalovak.

Hát ennyi...

Mindenki mindent lát,
mindenki mindent tud,
ám mégsem rakja össze
a puzzle-t ugyanúgy.
Mindenki mindent ért,
s bár a nagy többség
Istent sért s kisért,
azért a kegyelemmel
meg nem alkudna
soha és semmiképp.
S tudod,áldott barátom,
ha hiányzik az alázat
belőled,már én is belátom,
nincs az a kiút és alku,
és nem tudsz megszabadulni
földi terhedtől, s az égit
válladra venni. Hát ennyi..

A madarak és az ég

Madarak tartják fölöttünk az eget,
fecskék, gólyák, sirályok, ölyvek,
mesterei a zuhanásnak, mérnökei
magasságnak és mélységnek.
Szárnyaik között feszül a kék,
a legyőzhetetlen messzeség.
Mérföldre húznak délnek,
Afrika tűzmelegébe térnek.
Szemükben végtelen szelídség,
az Idő békéje fénylik, hogy
minden tolluk beleborzong,
amint fölemelik könnyű mutatvánnyal
a földet a végtelen égig.

Ábránd

Sárándi Jóskának

Szeretnék elutazni
messze messze innen
itt bent és kívül is
„a hat nőnemű kontinensen”
fények aranyló csöndjében
az egyetlen délutánra várni
amikor a szőlőszemeken
elnyújtóznak a lassú árnyak
és megtörténhet velünk a csoda
amint az alkony redőnyén
át tudunk látni

Szeretnék elutazni újra
bút és bajt hátra hagyni
a tengerpart fővenyére bukva
a naplemente sugárrojtjain
újra és újra fönnakadni

Tamás Tímea

A kismese

Antall Pistának

A kismese a barlangjában aludt. Ő volt az egyedüli igazi mese a világon, de ezt rajta kívül senki sem tudta. Ezernyi mese kerengett szanaszét, és a gyerekek szerették őket, mert nem tudtak semmit róluk. Csak a történetet tudták, amelyet azok folyton meséltek, és amelyről azt mondták, hogy a sajátjuk. Pedig nem az volt.

A kismese mélyen aludt. Piros takarója lelógott a földre, égszínkék derékalja és sárga párnája selymesen simulott testéhez, amelyről annyi mindent tudtak ezek a tárgyak, ugyanakkor olyan keveset. A kismese ugyanis, mint az egyetlen igazi mese a világon – alakváltó volt. Nem úgy volt alakváltó, mint más mesék szörnyei, nem úgy volt alakváltó, mint a békává változó királyfi és a királyfivá változó béka, egyáltalán nem, hiszem ezek a másolatmesék régi, megunt és mégis unos-untalan ismételt varázslatai és trükkjei voltak, hanem lényege szerint volt az.

A kismese barlangja egy igazi rejtett mesebarlang volt, kellékek nélkül. A kismesének nem kellett varázspálca, varázsital, gonosz és jó banya, tündér, áspiskigyó és sárkány, nem kellett hókuszpókusz, nem kellett ármány és átok, elég volt neki egyetlen álmom. Pontosabban nagyon sok álmom. Végtelen sok. A kismese úgy járkált ki-be az álmokba, mint egy hangya a hangyabolyba, és azt hordott be oda, amit csak akart. De vigyáznia kellett, mert kifele már nem vihetett semmit. Amit bevitt egy álomba, az ott is maradt. Ez volt a szabály.

A kismese tudta, hogy be kell tartania ezt a szabályt. Ha valamit kihoz az álmokból, akkor megbomlik a világ rendje, a mesevilág és a valódi teljesen összekeveredik, és abból a káoszból, abból az összeviesszaságból senki nem kerülhet majd ki épségben. És ezt nem akarta.

A kismese azon az éjszakán is gyönyörűt álmodott. Azt álmodta, hogy egyszerre ölti magára az összes elképzelhető mértani alakzatot, olyan szépen, olyan puhán és olyan színesen, hogy minden kisgyerek egyszerre szeretné megérinteni. Egyszerre volt gömb és kocka, kúp és gúla, hasáb és csonkakúp és csonkagúla, és a ragyogó idomú testekben tisztán látszottak az átlók és metszésvonalak és szeletek, ott volt benne a világ összes trapéza és négyzete és köre, szóval minden, amit a nagy természet és a matematika ezen a téren valaha is feltalált. A kismese csodaszép volt minden alakzatban. Egyik pillanatról a másikra változott, egyszer apró hatszögek-ből kirakott gömb volt, utána sima gömb, utána pedig olyan ragyogó csonkakúp, amelyről minden gyerekeknek csakis a fagyjuthatott az eszébe, a csodálatos málna- és csokoládéfagylalt, az oldalán egy épp lecsorgó fehér cukorhabcsöppel.

A kismese álmának volt egy előzménye. (Minden álma egy feladvánnyal kezdődött, és egy gyerekkönnyesebb felszárításával végződött. Úgy gondolta, hogy ennek a kismeselétnek néha olyan az íze, mint a cukros csokoládés málnafagylaltnak, talán túl édeskés, de nem törődött vele. Végül is az édeskés jó, sokan szeretik.)/ Napokkal, hetekkel azelőtt látott egy zöld szemű, szőke hajú, na jó, kicsit nagyfejű kislfiút. Már nem is volt olyan kicsi, talán már elmúlt tízéves. Az a kislfiú mindennap kiment az iskola mögötti nagy focipálya sarkára, ott ücsörgött egy jó darabig, és azzal küszködött, hogy ne sírjon, de a kismese így is látta a könnyeit. Befele folyó nagy gyöngyszemek voltak, a legigazabb fajtából. A zöld szemű, szőke hajú, és – na jó, kicsit nagyfejű kislfiút csúfolták a társai. Azért mert véznább volt náluk, és így nagyobbak tűnt a feje, és azért is, mert utálta a mértani testeket. Az összes elképzelhető mértani alakzatot. Nem bírt velük matematikaórán, nem bírt velük tornaórán, nem bírt velük sehol. És a mértani testek is utálták őt. Éjszaka kilopóztak a füzetéből, belopóztak az álmaiba, és elrontották azokat, nappal pedig az összes létező foci- és tenisz- és pingponglabda őt találta el. A fejét, amellyel amúgy is annyi baja volt, amelyet nem szeretett a mérete miatt, mert egy nagy focilabdára emlékeztette. Hát ez volt a kismese álmának az előzménye, a zöld szemű, szőke hajú, és na jó, kicsit nagyfejű kislfiú története.

A kismese elhatározta, hogy segít rajta. Azon az éjszakán, amikor képes volt magára öltetni az összes elképzelhető mértani alakzatot, olyan szépen, olyan puhán és olyan színesen, hogy minden kisgyerek egyszerre szeretne volna megérinteni, átlopózott a kislfiú álmába, amely szerencséjére aznap teljesen üres volt, és betöltötte azt. A kislfiú meglátta a világ összes létező mértani alakzatát és azok kombinációit, meglátta, hogy minden test mélyén és minden lélek mélyén ott rejtőznek, megérintette, megértette és megtanulta őket, és többé nem félt tőlük. A csoda az volt, hogy bár a kismesét másnapra elfelejtette, valahogy nappal is kezdett belelátni a gömbökbe, a gúlába és különféle idomokba, és kezdte szeretni őket. Igen, nem azokat, hanem őket, mert számára élő volt mindegyik, és már a feje nagyságával sem törődött annyira, és már a többiek sem csúfolták annyit, a labdák pedig messze elkerülték. A kislfiú minden tárgyat és minden alakzatot más-hová helyezett ébren és álmában is, különös tereket talált ki nekik, de a kismesével többet nem találkozott. A kislfiúnak neve is volt, úgy hívták, hogy Bolyai János.

Csak a kismese maradt név nélküli, ismeretlen, az egyetlen igazi mese a világon, aki boldogan nézte a számoló és nevető kislfiút, és elindult visszafelé az álomúton. Ha szeretnéd tudni, hogy hová ment, menj utána.

Fellinger Károly

Három nővér

I. Szélcsend

Pethes Máriának

Lenn a víztükörben nyárfa pompázik,
kihúzza magát, hisz otthonra lelt.
De nicsak, felszínén a nagy folyónak
száraz kis levelét óvja a rend.

Kiírom magamból, belülré mélyen,
feltekert zsineg a szív, gombolyag,
jó lesz majd Ariadnenak, meglásd.
Lekötözni múltó honvágyamat.

II. Fényözön

Rapai Ágnesnak

Lehetőséget
kap, szöszmötölődik a
hiány szöveve.

Feltekeri ó,
gombolyaggá a rend
a szeme fényét.

Gombolyag a szív
is, ócska szvetterünkből
pamutmellényből.

Bús kilométer-
kövek, mint a szétszéledt,
elcsatangolt nyáj.

Kereskedő a
nap. A fukar nemléttel
csereberélget.

III. In Memoriam Agota Kristof

Vénülő szempár,
beteg testem trójai
falovacskái.

Önfejű folyók,
terelve,űzve, tenger-
karámba hajtva.

Rabul ejtett pók
a ház, kihalt, üres, a
kéménye fázik.

Lipcsey Emőke

Van-e a hagyománynak kezdete és vége?

A cím egy ellentétre épül; a kezdet és a vég fogalmak ellentétére. A kérdés mögött legalább még egy ellentétpár rejlik. Mert ha van hagyomány, akkor találhatunk azzal ellentétes fogalmat is. A *hagyomány* szó ellentétének szoktuk tekinteni például az *újítás*, a *modernizmus*, a *haladás*, illetve a *korszerűség* szavakat. És ha feltételezzük, hogy a hagyománynak van vége, akkor onnan kezdve már csak modernizmus, haladás illetve korszerűség létezne.

A továbbiakban a hagyomány ellentétéként a *korszerűség* szót fogom használni, mert az egyrészt általános, elég tág, ugyanakkor bevett irodalomelméleti fogalom.

Miután két markánsnak tűnő ellentétet kijelöltem, a *kezdet* és a *vég*, illetve a *hagyomány* és *korszerűség* ellentéteket, nézzük most meg, hogy ezek valóban olyan kibékíthetetlen ellentétek-e, mint ahogy azt első látásra gondolnánk. Vannak-e, kellenek-e egyáltalán kibékíthetetlen ellentétek, amelyek mögé aztán szépen felsorakoznak, csatarendbe állnak az egyik, illetve a másik fogalom hívei?

Hagyomány

Mielőtt csatába mennénk, nézzük, mit is értünk hagyományon.

Az értelmező szótárban a szóra rákattintva az első jelentés a következő: *Kulturális örökség*, az őseinktől eltanult népművészet bármely formája és alkotása, amely régebbi korokból írott feljegyzésekben fennmaradt, vagy íratlanul száll nemzedékről nemzedékre, és egy közösségen belül továbbra is érvényesül.

Vagyis érdekes, hogy a szócikk elsősorban a néprajz területéhez kötődik.

Ez után csak a témához kapcsolódó értelmezéseket válogassuk ki: a szótár még bevett szokásnak, erkölcsi felfogásnak, örökölt értékrendnek, illetve olyan szellemi alkotások összességéként értelmezi a szót, melyeket egy közösség a maga termékeként ismer és őriz.

A szócikk végén még a következő kifejezéseket találjuk:

Haladó hagyományok – a múltnak a maga idejében és eszközeivel a közjót és a társadalmi értékeket segítő, és ezért nagyra becsült szellemi megnyilatkozásai, szokásai.

Figyeljük csak meg, hogy a kifejezés két, (látszólag) egymásnak ellentmondó fogalmat kapcsol össze; a *haladás* és a *hagyomány* fogalmakat. Erre a későbbiekben még visszatérek.

Utolsó szócikként szerepel az *irodalmi hagyomány* kifejezés, mely alatt a következő értelmezést találjuk: a meglévő irodalom tartalmi és formai elemeinek ösz-

szessége, amit egy közösség sajátjaként ismer, őriz, és a későbbi nemzedékeknek átad.

A *hagyomány* szó első jelentése a néprajz területére vitt minket, majd a szó tágabb értelmezését láttuk, végül az irodalmi hagyomány igen leszűkített értelmezését. Az *irodalmi hagyomány* kifejezés ugyanis csupán meglévő tartalmi és formai elemek összességének tekinti a hagyományt, ami azt jelenti, hogy a hagyomány szellemében alkotó író nem használhatja mást, mint korábban megismert témákat, tartalmakat és formákat, vagyis csak úgy írhatja, mint elődei. Itt vetődik fel először a kérdés is, hogy mikor kezdődik és mikor végződik akkor az a hagyomány, amelyre visszamegyünk, melyet egy hagyományokhoz kötődő író vagy költő modellnek tekinthetne, ha a *hagyomány* szót szigorúan csak az irodalomra vonatkoztatnánk. És mivel senki nem ír egészen úgy, mint elődei, azt is rögtön érezzük, hogy itt többről van szó, és az *irodalmi hagyomány* kifejezés helyett inkább a *hagyományos irodalom*, illetve a *hagyomány szellemében született irodalom* kifejezéseket kellene használnunk.

Lépünk akkor tovább, és nézzük meg, mit jelent a hagyomány az író számára, és az író szemszögéből. Lássuk csak, mit mondott T. S. Eliot (1888–1965) erről a témáról.

A *Hagyomány és egyéniség* című munkájában a következőket olvashatjuk: „Elégedten kérődzünk a költő azon tulajdonságain, melyek elválasztják elődeitől, elsősorban közvetlen elődeitől; mintha csak akkor tudnánk igazában élvezni valamit, ha azt jól elszigeteltük. Viszont ha egy költőhöz efféle előítéletek nélkül közeledünk, hamarosan rá fogunk jönni, hogy művének nem csupán legjobb, de legegényibb részei éppen azok, melyek a régi költőknek, az ő őseinek halhatatlan virágaival vérokonok.”

És itt akár kényelmesen hátra is dőlhetnénk, ha Eliot nem így folytatná: „Persze ha a tradíció, a költői hagyományozás egyetlen formája abban állna, hogy a közvetlen előttünk élő generáció útján járunk tovább, vakon és gyáván imitálva régi megoldásaikat: ez esetben a ‚hagyományt‘ hivatalosan be kellene tiltani”.

Mindezekből világosan kitűnik, hogy, amint azt a továbbiakban Eliot is megállapítja, a hagyomány sokkal egyetemesebb érvényű fogalom. Egyrészt, ha a hagyomány szellemében járunk el, magunkban hordozzuk legjobb részét annak, amit elődeink ránk hagytak, ugyanakkor Eliot szerint a hagyomány több ennél, mert ha csak elődeinket követjük, a hagyományt be kellene tiltani. És ezzel ismét vagy látszólag, egy újabb ellentmondással állunk szemben.

Eliot azonban a hagyományt nemcsak egyszerű átöröklésnek tekinti. Számára a hagyomány első helyen történelmi érzéket jelent. Ezen azt érti, hogy nemcsak a múltat ízleljük, hanem a jelenlétet is. Eliot szerint a történelmi érzék az író számára a következőt jelenti, idézem, „a történelmi érzék az, hogy az egész európai

irodalom (Homérosztól kezdve) és ezen belül saját hazájának minden irodalmi alkotása egyidejű az ő alkotásával – múlt és jelen ugyanabba az egyidejű rendszerbe tartozik. Ez a bizonyos ‘történelmi érzék’, vagyis hogy egyformán reagálunk időtlenre és időszerűre és e kettőnek ötvözetére: ez teszi az író ‘tradicionalissá’. Ugyanakkor ez a ‘történelmi érzék’ teszi az író ‘képessé arra, hogy tudatosítsa helyét az időben és pozícióját a mában.’

Álljunk meg egy kicsit ezeknél a gondolatoknál, melyek számomra több okból is igen szimpatikusak. Egyrészt az időnek ez a fajta felfogása, hogy a múlt és a jelen ugyanabba az egyidejű rendszerbe tartozik, vagyis valójában nincsen múlt, jelen és jövő, hanem az idő egy oszthatatlan egész, teljesen egybevág az én időfelfogással is. (Erre az időfelfogásra építettem például *Ördöghinta* című regényemet.)

De ne menjünk most részletesen bele az időről szóló különféle filozófiai elméletekbe. Állapítsuk meg viszont, ha ez így van, ha a múlt, jelen és jövő ugyanabba az egyidejű rendszerbe tartozik, egész más megvilágításba kerül a hagyomány és a korszerűség fogalma is, valamint a címben feltett kérdés is, hogy van-e a hagyománynak kezdete és vége. Ha az idő egy oszthatatlan egész, a kérdés elveszíti eredeti értelmét, mert időtlen és időszerű, illetve hagyomány és korszerűség ugyanannak a rendszernek a részei.

De térjünk vissza Eliot gondolataihoz. Eliot úgy véli, hogy egyetlen művész illetve mű sincs, ami önmagában értékelhető. Az alkotókat és alkotásokat elődeikhez kell mérni a hasonlóság vagy kontraszthatás érdekében. Ezt Eliot esztétikai alapelvnek tekinti. Szerinte kikerülhetetlen tény, hogy az új költő kapcsolódik a múlthoz. „mikor egy új alkotás jelenik meg a művészetben, ezzel valami olyasvalami történik”, ami épp azáltal, hogy megtörténik, megtörténik azokkal a műalkotásokkal is, amelyek az adott új művet megelőzték. A művek addigi, meglévő ideális rendjét módosítja az új mű (ha igazán új) megjelenése a rendszerben. Eliot kifejezésével élve ilyenkor retusálni kell a régi rendet, mert „minden egyes műalkotás viszonya, aránya, értéke az egész eddigi rendhez más lesz”. És „éppen ebben áll régi és új összjátéka”. A múltat igenis át kell alakítania a jelennek, éppúgy, ahogy a jelen iránytűje a múlt” – mondja Eliot.

Ha visszagondolunk arra az időfelfogásra, amelyről korábban beszéltünk, vagyis hogy a múlt, a jelen és a jövő egyazon rendszer részei, hogy az idő egy és oszthatatlan, teljesen logikus, hogy nemcsak a múltbeli események, jelenségek hatnak a jelenre és a jövőre, hanem fordítva is; a jövő és a jelen ugyanúgy hat a múltra.

Összefoglalva igen röviden megállapíthatjuk, hogy ha Eliot gondolatmenetét követjük, a hagyománynak nem lehet kezdete és vége, vagyis a kérdés így nem is értelmezhető.

Korszerűség

De vajon mi a helyzet, ha a *hagyomány* fogalmát egy másik kontextusban értelmezzük, vajon szembeállítható-e a *korszerűség* fogalmával? És vajon feltehetjük-e az ellenkérdést, hogy van-e a korszerűségnek kezdete és vége?

Először is nézzük, milyen értelmezést találunk a *korszerűség*, illetve a *korszerű* szóra.

Az értelmező szótár szerint a *korszerű* jelentései a következők:

1. *Korral haladó* (személy), aki a maga működési területén a legújabb szellemi és technikai vívmányokat ismeri, elfogadja, és azokat alkalmazza.

2. *Korizlést követő* (személy, csoport), aki a régebbi korok társadalmi, ízlésbeli és erkölcsi kötöttségeit nem ismeri el, és tudatosan szembehelyezkedik velük.

3. *Újszerű* (tárgy, eszme, ideológia, elv), amely megfelel a legújabb kor igényeinek, ízlésének, felfogásának, szokásainak, szükségleteinek, divatjának, szellemi, tudományos és technikai fejlettségének.

4. *A legújabb tényeket tartalmazó* (beszéd, írás, megnyilatkozás, mű), amely időszzerű kérdéseket, problémákat ismeretel, tárgyal, azokra megoldást keres.

Nagy Pál (1934–), költő, író, tipográfus a párizsi *Magyar Műhely* egyik alapító szerkesztője nemcsak értelmezhetőnek, hanem egyenesen célnak tartja a korszerűséget.

Korszerűség, kortárs irodalom című 1978-ban megjelent munkanaplójában a teremtés alapkövéből, a szóból kiindulva a szöveg létrejöttén keresztül vizsgálja, hogy milyen lehetőségei vannak az írónak, ha korszerű akar lenni. Nagy Pál nem definiálja, de alaposan körbejárja a korszerűség fogalmát, és másokra is hivatkozva, a metafizikus gondolkodásban látja a korszerűség legfőbb akadályát az irodalomban.

„A korszerűség lehetőségeit kereső író nem kerülheti el, hogy ----- a maga kutatási területén ----- újra és újra szembe ne nézzen a metafizikai gondolkodás problémájával. Ez a fajta gondolkodás, mely leginkább módszereiben, metódusában érhető tetten, ma még gondolkodásunk uralkodó formája, világnézetünktől, műveltségünktől (műveletlenségünktől) elméleti felkészültségünktől és más akarati (vagy tudatalatti) tényezőktől függetlenül” – állapítja meg a szerző.

Anélkül, hogy belebonyolódnánk a metafizika fogalmának értelmezésébe, melyre könyvében Nagy Pál több példát is hoz, legalább egy definíciót ismertetnék. A Wikipédiában ezt olvashatjuk: „A *metafizika* átfogó tanulmányozása mindannak, ami a tudás, a magyarázat és a létezés rendjében alapvető jelentőségű, a valóság tanulmányozása. Tárgya mindaz, ami meghaladja a tapasztalatot, ami az emberi értelem külső határainál áll.”

A definíció számtalan kérdésre sarkall, ezek közül csak emeljük ki, hogy vajon mit értünk azon a valóságon, melyet tanulmányozni akarunk. Tudjuk, hogy a *valóság* definíciója is számtalan. Az egyik kritérium szerint a valóság az érzékeinkkel is érzékelhető, és megfigyelhető világ, s ha ehhez az értelmezéshez igazodunk, akkor ez ellentmond a metafizikáról korábbiakban megfogalmazott definíciónak, tudniillik, hogy a metafizika a valóság tanulmányozásáról szól, ugyanakkor tárgya mindaz, ami meghaladja az emberi tapasztalatot.

Láthatjuk tehát, hogy ugyancsak ingoványos és bozótos területre tévednénk, ha megpróbálnánk kideríteni az igazságot a valóság és a metafizika fogalmának értelmezése körül.

Ezekután úgy gondolom, hogy a metafizika fogalmának értelmezése további hosszas kutató munkát kíván. Mivel a fogalom értelmezése rövid távon sikertelennek tűnik, ne feszegessük most tovább a kérdést, de ne is tekintsünk a metafizikára úgy, mintha az a korszerű gondolkodás, illetve a korszerű irodalom útjában állna, illetve szükségszerűen kapcsolódna a hagyomány fogalmához.

De vizsgáljuk csak tovább, mit jelent vajon a korszerűség az irodalomban.

Nagy Pál a következőket mondja: „a metafizikai gondolkodástól lassan távolodó, korszerű irodalom szakít a célirányosság, célszerűség, más szóval: a teleológia elvével vagyis a finalitás tudatkategóriájával.”

Sajnos, ismét ingoványos területre érkezünk, mikor a teleológia fogalmával találkozunk, s véleményem szerint nem is magától értetődő a teleológia és a metafizika fogalmát összekötni.

A *teleológia* szó szerinti értelmezésben „a célok tana”, a dolgoknak a cél szempontjából való fölfogása, az a felfogás, hogy bizonyos dolgok egy bizonyos cél elérése érdekében, azokat szolgálva jöttek létre vagy léteznek.

Úgy gondolom, hogy a metafizika által tanulmányozott világról állíthatjuk azt is, hogy egy bizonyos cél érdekében létezik, de azt is, hogy nem, ezért a két fogalmat jelen esetben nem érdemes összekapcsolni a hagyomány, illetve a korszerűség kontextusában.

Továbbá azt is megállapíthatjuk, hogy voltak, vannak és lesznek irodalmi szövegek, amelyek valóban „egy bizonyos cél elérése érdekében” születtek és születnek, de ezekkel párhuzamosan mindig is léteztek és léteznek olyanok, amelyekkel még tudat alatt sem volt semmi szándéka az írónak, illetve nincs szándéka az írónak.

A metafizikai és a teleológiai megközelítés helyett sokkal érdekesebb és tanulságosabb az, amit Nagy Pál könyvében a következőképpen fogalmaz meg az igazi, ezért korszerű irodalomról és korszerű írói magatartásról: „a kísérletező írók tudják: ahhoz, hogy ne csak új stílus szülessék, hanem valóban új irodalom, elméletileg jól megalapozott, *a mai valóság* tényeivel szembenező gyakorlati írói munkára van szükség.”

Ezt a gondolatot ragadnám ki és hasonlítsuk össze azzal, amit Eliot mondott a hagyomány és a történelmi érzék összefüggésével kapcsolatban: a történelmi érzék távrolról sem áll abban, hogy „csupán a múltat ízleljük, hanem a jelenlétet is” – állapítja meg Eliot, illetve azt is mondja, hogy az író az teszi tradicionálissá, ha egyformán reagál időtlenre és időszerűre, továbbá „a költőnek legnagyobb mértékben tisztában kell lennie kora meghatározó irányzatával”, mondja.

Megállapíthatjuk tehát, hogy mind Eliot, mind pedig Nagy Pál fontosnak tartják a jelen kihívásaival való szembenézést, ugyanakkor a gyökereket is, hiszen Nagy Pál elméletileg jól megalapozottnak óhajtja az új irodalmat, amihez pedig elengedhetetlen a korábbi eredmények ismerete, Eliot pedig történelmi érzékről beszél.

Eliot és Nagy Pál is különbséget tesz az újnak nevezett és a valóban új irodalom között.

Nagy Pál megkülönbözteti a „csupán új stílus”-t és a „valóban új irodalmat”, Eliot pedig csak az „igazán új” műalkotásokat tartja érdemesnek arra, hogy a műalkotások meglévő kánonját átrendezzék, mikor azt mondja: „A már meglévő művek ideális rendet alkotnak, ezt a rendet módosítja, ha új (igazában új) műalkotás iktatódik soraik közé”.

A legutóbb elhangzottak fényében szeretnék emlékeztetni arra, hogy Eliot eszszéjének címe *„Hagyomány és egyéniség”*, és az író hagyományhoz való viszonyát taglalja, Nagy Pál munkanaplójának címe pedig *„Korszerűség és kortárs irodalom”* és korszerű írói magatartásról szól.

Mi tehát a probléma? – teheti fel bárki a kérdést. Itt nyilván valamiféle gondolati csapdába kerültünk... Miféle ellentétről van szó?

Miért van az, hogy látszólag ellentétes fogalmakról, mint hagyomány és korszerűség, hasonló állításokat fogalmazhatunk meg, hasonlóképpen gondolkodhatunk?

Válasz helyett először a címben megfogalmazott ellentétre térnék vissza, vagyis a kezdet és a vég ellentétére. (A cím ugye az volt, hogy van-e a hagyománynak kezdete és vége?).

A Bibliában a *Jelenések könyvének* 21. részének 5., illetve 6. versében többek közt ez áll: „Ímé mindent újjá teszek.” --- „Én vagyok az Alfa és az Omega, a kezdet és a vég.”

Ezek szerint Istennek hatalmában áll újat alkotni (ha úgy tetszik, korszerűt) mert ő maga az oszthatatlan idő, mely minden, csak nem lineáris, minden, csak nem a múlt, jelen és jövőnek egymásutánisága.

Azon túl, hogy a két állítás közti ok-okozati kapcsolat tényleg valami egészen más dimenziót nyit meg, mert hogy lehet az, hogy ha valaki vagy valami egyszerre kezdet és vég, akkor rögtön újat hoz létre, – az idézett bibliai igében a *'kezdet'* szót a *'vég'* szóval az *'és'* kötőszó köti össze, ami eleve kizárja a kettő antagonisztikus ellentétét.

Ugyanez a gondolkodásmód, vagyis az ellentétek feloldása tükröződik abban az apokrif szövegben, melyet *Weöres Sándor* (1913–1989) „*Teljesség felé*” című kötetetének elején olvashatunk:

„Oldani vágyom és oldódni vágyom.
Üdvözíteni vágyom és üdvözülni vágyom.
Nemzeni vágyom és megfoganni vágyom.
Dalolni vágyom és dallá válni vágyom.
Mind táncoljatok!
Ékesíteni vágyom és ékeskedni vágyom
Lámpád vagyok, ha látsz engem.
Ajtód vagyok, ha zörgetsz rajtam.
Ki látod, mit teszek, hallgasd el a munkám.”

Mindez azt is jelenti, hogy az új teremtése csak akkor lehetséges, ha az ellentétek a teljességben oldódnak fel, ahol oldás és oldódás, nemzés és fogantatás nem ellentétek, ahol nincs kezdet és vég, így a hagyománynak és a korszerűségnek sincs kezdete és vége. Ez pedig különösen érdekes lehet az alkotó ember számára, akinek munkáját a teremtés aktusával szokták párhuzamba állítani. Úgy tűnik, maguk a fogalmak nem értelmezhetők ellentétként, ha a teljesség felé törekszünk.

Racionális-irracionális, történelem

A teljességben pedig a racionális és irracionális sem ellentétek. Ez derül ki *Weöres Sándor* egyik elméleti munkájából, melynek a címe: „*Vázlat a modern művészetről*”.

Mint arról korábban beszéltünk, *Eliot* elengedhetetlennek tartja, hogy a költőnek, írónak olyan történelmi érzéke legyen, melyben a múlt, a jelen és a jövő egyazon rendszerbe tartozik.

Ezt a gondolatot érdemes összevetni azzal, amiről *Weöres Sándor* ír esszéjében arról a szellemi, illetve látásmódbeli kalandról, melyet az emberiség történelme során végigjárt, és érdemes elgondolkozni azon, hogy ez a kaland milyen nyomot hagyott a művészetben.

Weöres úgy látja, hogy korábban vitán felülinek látszott, hogy „a zene lényege a dallam, a festészet és szobrászaté a tárgyi ábrázolás, és az irodalomé a mondanivaló”.

Weöres azonban úgy látja, hogy korunkban „félelmetes változás” részesei vagyunk.

A változás lényegét esszéjében a következőképpen fogalmazza meg: „Mi ez a

félelmetes változás? Az eddigi embernek csak a tudata volt világosságban, ösztöne és intuíciója (tudatalattija és tudatfelettije) a homályból működött. Most pedig az ösztön és intuíció döngeti maga felett a csapóajtót, ki akar lépni a világosságra. – Talán nem is félelmetes ez a változás. Az ember eddigi állapota, hogy értelme a fényben, ösztöne és intuíciója a homályban működött, nem volt a legszerencsésebb, tanú rá az egész világtörténelem, nem utolsósorban a közelmúlt történelme. Most, hogy az ösztön és az intuíció is a fény felé nyújtózkodik, megvilágosulni törekszik: az ember lényének regisztere nyilván bővül, s talán majd több bölcsességgel tudja vezetni saját ügyeit. De akár kívánatos, akár rettenetes, hogy az emberalkat homályos mélyéből az irracionális erők előtörnek és magukat megformálni, megmutatni igyekeznek: mindenesetre elementáris tény, ami ellen semmit sem tehetünk.” (Weöres: *Egybegyűjtött prózai írások*, Helikon 179–180. old.)

A változás kikerülhetlenségét hangsúlyozza Eliot is a „*Hagyomány és egyéniség*” című esszéjében, mikor a következőket mondja: „A költőnek tisztában kell lennie, hogy az európai szellem (és saját hazájának szelleme) – az a szellem, amelyről előbb-utóbb kénytelen lesz konstatálni, hogy fontosabb, mint az ő »privát« szelleme – olyan szellem, mely változik, de az a változás olyan jellegű kibontakozás, mely útközben nem hullat el semmit, nem lesz itt elavult sem Shakespeare, sem Homérosz, sem az őskori barlanglakók sziklarajzai” – mondja Eliot.

Most, hogy hozzászoktunk már talán ahhoz, hogy ne a fogalmakban rejlő és fogalmak közti ellentéteket keressük, hanem azt, ami a teljesség felé törekedve feloldja az ellentéteket, térjünk vissza a változás tágabb értelmezéséhez, melyről Weöres is szól.

Weöres szerint a nagy változás szellemi téren zajlik, s ez természetesen kihat a művészet látásmódjára is. A költő a következő ötponos szellemtörténeti vázlatot adja: „Rögtönözzünk szellemtörténeti vázlatot, öt mondatban: 1. A preklasszikus ókorban bontatlan egységben mutatkozott a vallás, állam, társadalom, tudomány, művészet, és szellemi megnyilvánulásában bontatlan egységben mutatkozott az ösztön, értelem, intuíció. 2. A Kr. e. VIII. század az emberiség lelkiéletében döntő fordulatot hozott: a görögökkel megjelent az egyéni vizsgálódási kedv, és a világosságra törekvő értelem háttérbe szorította az ösztönt és intuíciót. 3. A keresztény-középkorban újra visszatért a vallásos közösségi szellem, mely a nekilendült értelmet alázatosságra intette, két társa közé visszahúzta. 4. A középkor végén és az újkorban megint bekövetkezett az ész hegemoniája; az intellektus és individuum, az embernek a világban való egyéni szemlélődése dominált. 5. A modern időkben előtört az ösztön és intuíció, a mai szellem, minthogy általa tudatonkívüli erők próbálnak megnyilatkozni, eltávolodott az újkori európai szellemtől. – Az ősművészet, középkori művészet és modern művészet elementáris hajlamú; a görög–latin klasszikus művészet és az újkori európai művészet individuális hajlamú.

Mindamellet a jelenkori szellemi konstelláció nem analógiája az őskorinak (mely bontatlan volt, a jelenkori pedig széttagolódó), sem a középkorinak (mely vallási kötöttségű volt, a jelenlegi pedig rendetlen): de mindenesetre közelebb van az „ösztön-értelem-intuáció” bélyegű őskorhoz és középkorhoz, mint az „értelem” bélyegű klasszikus korhoz és európai újkorhoz.” (Weöres: Egybegyűjtött prózai írások, Helikon181–182.)

Weöres nincs egyedül azzal, mikor azt gondolja, a történelem előtti kor ösztönössége és intuíciója ma újra nagyobb hangsúlyt kap. Wilém Flusser (1920–1991), cseh származású filozófus szerint az emberiség mára történelem utáni korba jutott, melyben az új médiumok ismét a képi gondolkodás felé terelik az emberiséget, melyben nem a verbalizálható összefüggések kapnak hangsúlyt.

Flusser fejtegetései abból a hipotézisből indulnak ki, hogy az emberi kultúrában az őскеzdetek óta két gyökeres fordulópont észlelhető. Az elsőt, a Kr. előtti második évezred közepe táján, a „lineáris írás feltalálása” címszóval jellemezhetjük: a másodikat, amelynek tanúi vagyunk, a „technikai kép feltalálása” címszóval. Lehet, hogy korábban már történtek hasonló fordulatok, de ezek számunkra már nem megragadhatók – véli Flusser.

Weöres a Kr. előtti VIII. századra teszi azt a döntő fordulatot, ami az emberiség életében először lezajlott, Flusser valamivel korábbra. Vegyük azt is figyelembe, hogy ez a változás bennünk nyilván nem egyik napról a másikra történt, hanem évszázadok kellettek hozzá.

Azonban akár így, akár úgy történt, megfigyelhetjük, hogy az értelem előtérbe kerülése, ami szoros kapcsolatban áll az írásbeliséggel, mérföldkő volt az emberi gondolkodásban.

Ha Weöres és Flusser álláspontjával egyetértünk, akkor az a kor, melyben élünk szintén mérföldkő. Ha pedig ennél az újabb mérföldkőnél közelebb kerültünk az ösztön-intuáció bélyegű őskorhoz, elmondhatjuk, hogy bizonyos értelemben oda jutottunk, ahonnan elindultunk; vagyis a kezdet és a vég egybeesnek. Pontosabban szólva nincs kezdet és vég, és nincs hagyomány és korszerűség, csak a szüntelen, megújító változás, mely összetartja a múlt, a jelen és a jövő teljességét.

És ennél a teljességnél többre az író, a költő, a művész, az ember nem is törekedhet.

(Elhangzott a 2013 nyarán megrendezett Hajdúböszörményi Írótáborban.)

Turai Kamil

Apoteózis

a szellememmel tartok össze mindent

a szellememmel igenelem Istent
a szellememmel tiltom a gyönyört

a szellememmel dícsérem a kört
s a szellemem fog majd a sírba vinni
a szellemben nem szűnök soha hinni

a szellemmel vonszollak ide téged
szellem szavára érem el a véget
lepedő nélkül láthatatlan csendben
fellegként száll felettünk el a szellem

az anyagsemmi sötétjébe esve
felolvad mint vallomásban az eszme
a szellememmel rajonglak körül
szellememnek a szellemed örül
a képek könnyen elszivároghatnak

de mögöttük ott leng a láthatatlan
ésszel felfoghatatlan tiszta lényeg
szellem nélkül nem is szerethetnélek
belezavar az Isten a pokolba
hogy az ember önmagát káromolja
lehántva magáról a ronda héjat

szellemet váltson: megváltót és újat
s hagyatkozzon a fényes semmire
mely semmi: de a mindenség szive
nincs állaga-formája és színe
nem hasonlíthat soha semmire
csak Istenre: aki sóvárgó szellem
s beteljesíti küszködő szerelmem

Magyar Kálvária I.

beszorítanak beteg szó-szobába

betonszobrokat olvasztanak bennem
betűszokatlant olvasnak belemből

beszorítva szokások börtönébe
szó-lasszóval istállóba befogva
szorongok örvények szobrába öntve

szabad lélegzetem kihalt belőlem
betegszobámban lézengek borongva
betűoszlophoz kötözve jajongok
könnyörtelen kínokba betonoznak

őrülten Jahve-köldökben örvénylek
őrül bennem a malomkő-jajongás
kötelességem őrhelyén bolyongok
kötelek között örömhírt hiánylok
hiáavalóság-kártyába osztva

káromlás hídján bordó vélemények
hiány-ajtót nyitnak káosz-bokorra
véletlen kátyújában botrány-hidrát
hitetlenség vérengző borzadályát
végtelen boldogságát kárhoztatva
végzet-ajándékot Káin-botoznak

szabad lélegzetem kihalt belőlem
őrül bennem a malomkő-jajongás
szorongok örvények szobrába öntve
beszorítva szokások börtönébe
őrülten Jahve-köldökben örvénylek
kötelességem őrhelyén bolyongok
betűszokatlant olvasnak belemből

Az őshagyomány titkaiból

Isten meg akar tisztítani ezért tűzzel szentel meg
csakis a szenvedésen keresztül ismerheted meg a csoda-szerelmet
s van-e szerelem mely itt a földön nem reménytelen?

az igazi ígézet emberentúli és esztelenül személytelen
hiszen azért buktunk ide a sötét anyagba le
hogy általunk aranyos nyárrá váljon Saturnus tele

ezért vedd természetesnek életedben a csapássorozatot
mennél átláthatatlanabb az éj csillagkoronád annál szebben ragyog
fogadd el az álnok árulást a gyűlölettel gyilkosságot
értsd meg! más bűne még soha senkinek nem ártott

ha bele nem egyezett ha hasonlóképpen nem lett vétkes
árnya se férközhetett az idegen gonoszságnak árva szívéhez
mivel védi az ártatlant tigrisanyánál elszántabban az Isten
senki sem kell hogy Istenen kívül sebeiden segítsen
aki sebez be is kötöz: büntetésében lobban a bűbáj

s amibe tegnap belesajdultál holnapra már nem fáj
holnapután pedig irgalmas szépséged révén sebez az Úr
s így végtelen nyársként ezer vérző szíveket egybe-szúr
míg meg nem érted meg nem éled a Mindenható akaratát
ne keresd az időbeliben az örökkévaló hazát!
máshol van az! halálon s életen túl a feledés titkaiban

ha messze elhagyod magad mögött akkor bukkansz rá: itt van!
az örült reszketés hidegrázását gyógyítja mennyei nyugalom
mindent magad körül forgatsz mint a mágneses imamalom
felrebben elrothadt arcodról az elhamvadt főnix tűzmadara
felrobban elposhadt harcodból az elnyamvadt főn-szél szűz vihara
s ott állsz magad-helyett az üdvösség kristály szobra gyanánt
betöltve fénnel a teremtést szerelemmel az Őshagyományt !

Seléndy Balázs

Tengeren

A tengerben a dolgok csak egyszerűen: léteznek. Meztelenek, egymástól különbözők, csinálják dologszerű dolgaikat, mintha senki és semmi más nem lenne jelen.

Egyszer csak jön ez a törpe agyag-istenség pirinyó kis fahajójában. Nagyon vigyáz, hogy a vízcseppek ne érintsék (a víz nem jó az agyagnak), de az evezőket nagy elhatározottsággal kezeli. Világos, hogy egy bizonyos pont felé igyekeznek, ahogyan az óriási csillogó felületet nézi, ahol minden csillámló visszfény éppen olyan, mint minden másik, mindegyik az ég felé verődik. Miután megtalálta azt a helyet, ahová menni akar, vitorlát húz fel, mert most már van szél, és a hajó peremére hajol, hogy a dolgokat szemrevételezze.

Azok csinálják azt, amit mindig csináltak, ügyeik csak őket illetik. Amint a pirinyó agyag-isten, aki önmaga is csak egy dolog, nézelődik, felfedezi a dolgok között a rendet. Ezek után pillantása lábai közé esik, és felfedezi azt, amit ő alkotó impulzusnak nevez, egy nagyon nagy név egy nagyon kicsi valamire.

Miután elhatározta, hogy van rend a dolgok között és miután megtalált, alkotó impulzusát, most nekiáll alkotni: egy még többszörösen nagyobb név. Méretekről nincs fogalma, amikor a köldökére néz, mást nem lát, a köldök éppen akkorának látszik, mint a tenger.

Ezzel foglalkozik egy ideig. Aztán, minden különösebb ok nélkül, jön egy hullám, valamivel nagyobb, mint a többiek, és átfrocsköl a hajon és az istenségen. Az agyag elmállik, a hajó, megtelve vízzel és sárral, süllyed oda, ahonnan tovább süllyedni már nem lehet.

A tenger és a dolgok maradnak. A szél elnyugszik, a hullámok kisimulnak, és a csillogó felület visszaküldi a nap hibátlan tükörképét.

Nem történt semmi.

Ó, nem

Ó, nem, mi már nem szeretkezünk. Megosztozunk a fejünk feletti tetőn, a konyhán, ahol együtt eszünk, vitatkozunk a nagyfontosságú, művészetet, politikát, helybeli pletykát illető dolgokról, satöbbi. Egyikünk a vászon, a másik a vázlat, csak az történik meg, amit a vázlat akar, és a vázlat soha nem mondja: menjünk a hálószobába, kívánlak téged, csak téged kívánlak. Nincs festmény.

Száraz, mint a Szahara, tikkasztó szelekkel, jeges éjszakákkal. Ki akarna itt élni? Ki él itt?

Mi.

Ego

Vagy azért van ez, mert az evidens elkerüli figyelmünket? A világ engem 'gyógyítónak és vigasztalónak' könyvel el, ezzel foglalkozom hosszú évek óta, szeretek ezzel foglalkozni, és elég jó vagyok ebben a szakmában. Ami hiányzik belőlem, az az alázat, amivel el tudnám fogadni életemet. Nem tudok és nem is akarok azonosulni azzal, amivel hivatalosan vagy hivatalon kívül töltöttem az időmet.

Az Én milyen nyomorult járom... A lény többi része sokkal kiterjedőbb, sötétebb, sokkal életteljesebb, hömpölygő, mint a tenger viharos egek alatt, horizontja elvész a végtelenben...

Elhatározta

Elhatározta, véglegesen, hogy a tőle különböző emberek túl buták ahhoz, hogy velük szóba állhasson. Ha valamilyen esemény vagy az emberek maguk arra kényszerítették, hogy belássa, valakivel mégis kell beszélnie, úgy találta, hogy azok, akik nem voltak buták, túl sokat foglalkoztak önmagukkal, túlságosan fönt hordják az orrukat ahhoz, hogy képesek legyenek őket elviselni. Ugyanakkor panaszkodott, hogy egyedül érzi magát, hogy az emberek nem szeretik, és nem érti, miért.

Ma reggel hirtelen

Felteszem, ez megesik mindenkivel. Egy bizonyos időpont után arra kezdesz gondolni, hogy hát igen, nem lehet tovább tagadni, öregszel. Ez elég sokáig tart, a valóságban évekig, de végül is, bum! az átmeneti periódusnak vége, megérkeztél: most már öreg vagy! Öreg. Ez nem nagyon tűnik lehetségesnek, mások lesznek „öregek”, te...hát, izé, te változol, te...Nem, egy rövid szó jól szolgál, az a szó, amit elmédben még formálni sem akarsz, az amelyik a torkod átmérőjét egy szalmaszálhoz hasonlóra szűkíti, négy betű, ö...r...e...g. Öreg.

Hát ma reggel, felkelés és valami idővesztő vacakolás után borotválkozásra kényszerülve a tükörbe néztem, és rádöbentem, hogy megérkeztem én is.

Nem szédültem, nem ájultam el, nem lettem beteg, tisztában voltam azzal, hogy ez a nem nagyon egyedülálló felfedezés esedékes volt, de világossá vált előttem, hogy a helyzet valóságát el kell fogadnom, szembe kell vele nézmem, és el kell döntenem, mit csináljak vele.

Néhány, a huszadik század elején és közepe táján élő magyar költőre gondoltam, akik panaszkodni kezdtek ötvenöt-hatvan éves korukban, hogy ők öregek, életük órája majdnem az utolsót üti. Mark Twain élete hatodik évtizedének végén mondta, beszélve magáról, mintha hajó lett volna: „Hetven éve a tengeren, beállítva hazafelé”. Milyen vonzó módon fejezi ki magát.

Én egy kicsit hetvennégy éven felül vagyok, nem érzem azt, hogy életemnek vége, de... de mit érzek, pontosan?

Az első és legfontosabb dolog, amely tudatossá válik bennem, az a sürgősség érzése. Idővesztegető napjaimnak befellegzett, pontosabban befellegzettnek kellene lenniük. Eddig úgy mozogtam a világban, mintha időmilliomos lettem volna. Most tudom, intellektuálisan tudom, hogy nem vagyok az. Azt szeretném, hogy ez az intellektuális belátás életmódommá váljon, hogy életem Kipling szavait érvényesítse: „Ha a komor perc hatvan pillanata/ egy távfutás neked, s te futsz vígan...” Nem rabszolgamunkára, vagy erőltetett szórakozásra gondolok, de arra, hogy úgy költsem el az időmet, hogy amikor az órák üt, ne érezzem azt, hogy elherdáltam.

„Ars longa, vita brevis”, Hippokratész első aforizmájának latin fordítása: „a művészet hosszú, az élet rövid”. Művészet... Művészet, így értelmezve, minden ami nekünk a beteljesülés érzését adja, ha azon dolgozunk, és olyan gyönyörűvé tesszük, amennyire erre képesek vagyunk. Egy nő vagy férfi szerelme, gyermekek, emberek szeretete általában, könyvek, munka, tudomány, szépség... a definíció attól függ, hogy kik vagyunk.

Tudjuk, hogy az időt nem fecséreljük el, mert boldogak vagyunk. Egyszerűen boldogok, az ártatlanság boldogságával, a jól elvégzett munka bizsergő fáradságával, annak a rendíthetetlen ténynek elismerésével, hogy akármennyire is felnyitjuk magunkat, nem vagyunk képesek a világ összes ajándékát tartalmazni, tehát örömet találunk abban, ami előttünk van, amit tudunk tartalmazni.

Igen, arra kell figyelnem, ami engem boldoggá tesz – és nem azokra az óriási mennyiségű dolgokra, amelyek nekem nincsenek, vagy amelyek beborítják vagy beboríthatnák égboltomat. Túl sokáig voltam bűnös ebben, most, hogy tudom, nincs sok időm, meg kell változtatnom álláspontomat, meg *akarom* változtatni álláspontomat, ahonnan nézem a világot.

Világossá válik előttem, hogy ezen a sürgősségi érzésen kívül mást nem nagyon érzek. Betegségeim, korlátozásaim... mi velük? Volt ilyesmim régebben is, most több van. Amit elvesztettem? Mit vesztettem el? Amit valóban birtokoltam, ma is az enyém, csak figyelnem kell rá, minden más délibáb volt. Úgy látszik, nem vagyok képes szomorkodni azon, hogy öregszen, hogy öregedtem, hogy öreg vagyok. Sok valakim van, akiket látogatnom kell, sok elvégezni való dolgom van, sok mindenem van, amiben örömet találok, sok dolgot kell mélyen megtapasztalnom. Sietek... Boldog vagyok.

A leggazdagabb amerikai

Az ki?

Az én vagyok. Pontosabban mi vagyunk azok, mi, a bevándorlók, akik a zászlóra fel-
esküdtünk.

Neked szerencséd van, te tudod, ki vagy. Te itt születted, s az a történet kezdete és vége. Az lehet, hogy te nem választottad szülőhelyedet, de az tény, hogy te itt születted, tehát amerikai vagy változatlan, nemzetiséged kérdése itt kezdődött, és itt lett eldöntve.

Na, képzeld el, mi is amerikaiak vagyunk, de nemzetiségünk nem itt kezdődött, a kérdést nem lehet ilyen egyszerűen megválaszolni.

Mi más helyről indultunk. Én Magyarországról. Én sem választottam azt a helyet először személyesen, de, legalább is egy ideig, nagyon szerettem ott élni. Elég kicsi voltam akkor. De később a dolgok megcsavanyodtak, nagyon boldogtalan lettem, végül is az ég elfeketedett, a levegő megtelt fenyegetéssel: el kellett mennem. Így kezdődött az én históriám.

„Nem vagyok képes és nem is akarom örökségem egyetlen porcikáját magam mögött hagyni; szerencsére az amerikai zászlóra való feleskivésem ezt nem kívánja meg tőlem.”

Ezt egy volt középiskolai osztálytársamnak írtam, aki az USA-ban él, és aki múltjával teljesen szakított, és tud így boldog lenni, legalább is azt mondja.

Ha nem tettem volna valami hasonlót jómagam is, jogom lenne ítélkezni. De nézd, mit csináltam.

Attól a pillanattól kezdve, hogy az országot elhagytam, nekiálltam kivetkőzni a múltamból. Első állomásom Belgium volt. Nagyon gyorsan megtanultam franciául, kerültem honfitársaimat, és elég hamar azt képzeltem, hogy valami titkos módon a valóságban francia vagyok. Az egyetemen szorgalmasan tanultam, orvos akartam lenni, el voltam foglalva, szerelmes lettem... Nem gondoltam, hogy elvesztettem valamit.

Később újra el kellett mennem. Az Amerikai Egyesült Államokat választottam. Itt kellett az orvosok, itt akartam letelepedni.

Le is telepedtem. És folytattam a vetkőzést. Repülni akartam, magasra, világos, hogy ki kellett dobnom a ballasztot léggömböm kosarából – és ki is dobtam.

Emlékszem, mikor otthonról eljöttem, súlyos voltam. Volt bennem anyag. Szilárd voltam, ha megérintettél, érezhetted, hogy kőkemény voltam. Azt hittem, hogy francia és angol jelzőimmel, képzeteimmel, szavaimmal, kultúrafoszványaimmal alig változtam, talán még több is lettem, mint voltam, amikor elindultam.

De egyszer tükörbe néztem, és jaj! Csak magam halvány sziluettjét láttam, önmagam kísértetét! A mellkasomhoz nyúltam... és a kezem keresztülment azon, amiről azt hittem, hogy én voltam...*én, mint én, megszűntem lenni!*

Mit csináltam, édes jó Istenem, mit csináltam? – jajgattam. Aztán leültem, összeros-

kadva a felismerés súlya alatt. Igen. Amiről azt gondoltam, hogy ballaszt volt, az volt a kincsem. Hogy magasabbra tudjak repülni, kidobtam magamból azt, ami a legfontosabb volt, a lényegemet, azt, ami engem erőssé és szilárddá tett, amit az emberek meg tudtak szeretni vagy gyűlölni: kivettem önmagam magamból, minden ok nélkül.

„Szerencsére az amerikai zászlóra való felesküvésem ezt nem kívánja meg tőlem” – írtam. Ezt nem jól írtam. A zászló ennek éppen az ellenkezőjét kívánja meg tőlem. Az otthonért, amit nekem adott, kívánja cserébe kultúrámat, az én különleges gondolkodásmódot, szóképeimet, nyelvem mérhetetlen kincseinek azt a részét, amit át tudok ültetni az itteni földre. Megkívánja tőlem, hogy én legyek én, teljes egészemben, mert engem hozzá akar adni a világ minden részéről érkezett csillogó ékszereinek óriási távához: éppen ez a változatosság az, ami őt nagygyá és egyedülivé teszi.

Amikor kivetkőztem múltamból, amikor a magam akaratából elvesztettem önmagam, nem csak magamtól vontam el a lényegest, de károsítottam azokat, akik tőlem származnak, akik utánam jönnek, és károsítottam az országot, amely kész volt engem befogadni. Az országot, amely csak azt kérte tőlem, hogy dolgozzak erőm szerint, legyek becsületes és maradjak hű önmagamhoz.

Itt az idő jóvátételre. Azon már munkálkodom jó ideje, dolgozom rajta keményen. Ha mélyen magamba nézek, látom, hogy sok adnivalóm van, és, csodák csodája, minél többet adok tovább távoli kincseimből, annál több marad itt számomra.

Kerék Imre

Emlékszik ránk még?

„hol esdekeltem kétszázézer
évvel azelőtt, testedért, hiába –”
(*Jékely Zoltán*)

A hegyen barangoló ősz szele
hervadozó illatokkal
és szerteszét széledező
síri hangokkal tele –
talán emlékszik ránk még,
ha mi már nem leszünk,
csak bakacsinfekete páros árnyék?

Azután annyi sem,
mint égbe-tűnő vadlibák
szívszorító, távolodó sírása
a pókhálós egen,
s rozsdálló lombok
múlékony rezzenései? –
A földi éónok során
ide-oda tengődő kósza
lélekké kopárodva,
bennünket már nem érint
a nagy Időfolyam
viharos örvénylése, sodra?

A kövek sem rögzülnek végleg a földbe,
régi s új nekropoliszok egymásra növe
rétegzetten, már alig állják
a múlás vágatató lovasrohamait,
míg sokasodnak napra-nap
az elpusztítottak, szegények, árvák;
s ha majd a Földet vak erők taszítják
távoli bolygók forgó úrszelébe,
elegyítve más csillagok
ömlő fény- és hőzáporával:
ki sejti akkor,
hol esdekeltem
kétszázézer évvel azelőtt,
testedért, hiába –
és te magamra hagytál
az örök űri-hideg éjben,
hogy ittvoltom emléke is
teljesen semmivé enyészzen?

Két magyar poéta

Virág Benedek és Kosztolányi Dezső szellemének

Hadd idézlek, örökifjú poéta,
mint te a jó Virág Benedeket,
kihez ellátogattál volna néha,
mormolni ó és újabb verseket;
égettbor mellett böngészgetve párban,
ízelve egy dal rímét, ritmusát;
magyar zengésű sorok dallamában
dicsőítve szerelmet és hazát...
A bölcs öreg szeretett volna téged,
dehát nem egy században éltetek,
így a találka semmivé enyészett,
édes szülője csak a képzelet. –
Mégis: így látlak együtt, egy időben
benneteket, csillagzó fényjelek! –
S éledeznek tűnt szépségek virányi –
s egy tőn két hajtás: VIRÁG s KOSZTOLÁNYI.

(Őszike)

Arany János és Weöres Sándor szellemének

Fénylik az ég csillagmiriádja,
emberi szem soha át nem látja,
 ha rajtuk szerte kalandoz:
kevés hozzá a szemmérték,
a tekintet csak egy részét
 foghatja be ahhoz.

Közöttük forog a Föld pörögve;
virág nyit, eső, hó hull a rögre,
újszülött sír, vénnek halnak,
s e világot véges-végig
kizsarolják, felemésztik
 burjánzó hatalmak.

Félszáz évünk ha jut a Kaszásnak,
úgy elhordja, mintha gabonákat:
asztagokat halmoz össze,
sürgölődik egyre-másra,
szekerekre föl villázza
 már kévékbe kötve.

Ó-temető, borongós ég alja.
Tompán kondul a falu harangja.
Görbe kőszent posztol állva,
Köntöse fagyottan leng-lóg,
s oly üres a tarisznyája,
 mint az ónszín mennybolt.

Káliz Sajtos József

Nem halkuló ének

Nagy László köszöntésére

Dalod nem halkul. Kilencven éve
elindultál a szakadékok mentén,
nagy messziről a létbe közeledvén,
s szárnyas ló vett föl gyöngy-gerincére.

Nem volt fogódzód, csak a sörénye...
S legbelül egy dallam, mit dédelgettél,
miből még egykor árvák éneke kél –
szegények egyedüli reménye.

Didergő ezüstfű – álmod csodás:
katedrálissá lesz a káromkodás,
bölcs számadássá válik az ének.

S az üzeneted őrizzük szüntelen,
szavad mindünknek mérce és intelem:
„Hogyha élek, hát legszebben éljek.”

Ha jön a jelzés

Messzi csillagok felől
egyszer majd hívnak,
s te csendben elmégy. –

Más nem marad utánad,
csak amit szült az elméd...

Késik az önösszeszedés

Kisgyermek született –
micsoda öröm! Számára
most nyílik ki a világ...

... a nagyszülő előtt
meg lassacskán bezárul,
hisz' már se hall, se lát. –

A nagyvilág egy-egy kis népet
azzal kecsegtet: egyforma joggal
ülhetik körbe Isten asztalát...

Aztán lepisszegik: kushadjon,
csendben húzza meg magát!

Fejünknel már a kard – ölésre kész...
'Országok útjain' nagy a jövés-menés. –

Tamási Orosz János

Pünkösdünk megtartó igéi

Napok alatt hatalmasra nőtt *Bertha Zoltán* akadémiai székfoglalójának (elhangzott május 15-én a Magyar Művészeti Akadémia székházában) jelentősége. Noha ez sajnálatos módon nem jelent egyet annak ismertségével, még nyomtatott megjelenése is várat magára, ettől függetlenül azonnali hírt kell arról adnunk. Mindenekelőtt szeretettel köszönve meg kiváló kortárs irodalom- s művelődéstörténészünknek azt, hogy előadása kapcsán – annak kéziratát olvasván már most – szólhatunk, két nyomós ok indokán a magyar kultúra általános alapelveiről, különleges, sajátos, de nem egyedülvaló ízeiről s alapelveiről. Elsősorban is szögezzük le, majd Bertha tételeinek részletes kibontásával bizonyítottan azt: a magyar kultúra önmaga ezeresztendő európai fejlődése során, kiérlelten, kétségbevonhatatlanul s bizonyítottan az európai keresztény alapokon álló humanizmus alapelvét tekinti sajátjának. Ez *tényleges* sodrása, központi erővonala, azt áll szándékában szolgálnia, s ez szolgálatainak alapvető szándéka.

Aktuális lett ezt kimondani, épp a multikulturalizmus fogalma körül kibontakozott furcsa vita kapcsán. Furcsa, mert hát mondjuk ki: a fentiek alapján a magyar kultúra valóban nem sorolható be a multikulturális keretek közé. Hozzáteszem: magam ezt nem feltétlenül tekinteném s nevezném hangsúlyozandó erénynek, inkább csak szükségszerű kereteknek, amit bizonyos helyzetekben tanácsos tudomásul vennünk; hiszen ugyanakkor a keresztény humanizmus éppenhogy nem zárja ki a multikulturális igények jelentőségének s megszületésének formáit. Ezen igény fakadhat egy menekülésre kényszerülő, de önmaga kulturális identitásának gyökereit őrizni próbáló népcsoport kollektív tragédiájából, amely tragédia stációit többé-kevésbé minden nemzet, így Európa nemzetei maguk is átérték közös történelmünk során; kimondhatjuk tehát erre hivatkozván is – amikor arról beszélünk, hogy Európa és/vagy Magyarország vagy keresztény lesz, vagy nem lesz, akkor lényegében arról teszünk hitvallást: *vagy ragaszkodunk keresztény alapelveinkhez, vagy nem leszünk*. Ez a ragaszkodás előír bizonyos megnyilatkozási és viselkedési stratégiákat, illetve ennek elkerülése is beszédes tud lenni; mi most, mindenekelőtt szeretettel mélyítsünk kicsit tovább a multikulturális keretek ismeretén.

Mielőbb is annak hangsúlyozásával: a többség abban ért egyet, hogy a fogalomhoz még nincs elsőrendű, hozzárendelt, adekvát tartalom; ráhivatkozásai sok bizonytalanságot fednek, ám az alapelvek kezdenek kristályosodni. Itt és most nem az a dolgunk, hogy a fogalomról írjunk nagyobb lélegzetű dolgozatot, néhány gondolat említésére viszont bizonyosan van terünk. Kiemelnünk például a

leíró tanulmányokból azt a gondolatot: a multikulturalizmus percepciója akkor áll meg gyakorlati tapasztalatként, ha egy adott társadalmon belül több vallás, több, egymástól gyökeresen eltérő kultúra, több, egymással azonos elbírálást érdemlő, de nem azonos tartalmú polgári joggyakorlat áll és működik a legteljesebb harmóniában. Ennek megvalósítása, megvalósulása elméletileg talán bekövetkezhet, ne tagadjuk meg a lehetőségét, egyes társadalmak másokéhoz képest akárha közelebb is jutottak volna már hozzá, ugyanakkor ennek kialakulásából kiindulni a tradicionális Európa partiumaiban mindenkor elméleti jelentőségű lesz – játék a szavakkal.

Ismeretes néhány alapvető definíció is, mindenekelőtt szeretettel vázlatolom itt *Stephen Appiah* mondatait: „*Önazonosságunkat abból az eszköztárból építjük fel, melyet kultúránk és társadalmunk hozzájárhatóvá tesz számunkra. Van választási lehetőségünk, de nem határozhatjuk meg azt, hogy mi közül választhatunk*”. De megszívlelendők itt *Habermas* gondolatai, bárha épp az általam idézettel a nacionalista többség diktatúráját üdvözlők sokszor visszaélnék: „*a fennmaradás biztosítása elkerülhetetlenül megfosztaná az említett szabadsággal rendelkezőket attól, hogy igent vagy nemet mondjanak, ami pedig feltétlenül szükséges kulturális örökségük megfelelő megőrzéséhez*”. Itt az asszimilációs lehetőségről vagy annak kényszeréről, az identitás választhatóságáról beszélünk; s e futam végén, összegezvén, hogy miért nem beszélhetünk természetsszerűleg multikulturalizmusról a magyarság örökségével, identitásával kapcsolatban, az iménti *Habermas*-gondolattal már haza is érkeztünk. Haza, a mába és haza, a történelmünkbe. Amely történelem ezer éve során valóban soknyelvű, sokszokású volt, s gyakorlatában a trianoni békediktátum valóban visszavetette, homogenizálta, ám ez a sokszínű együttélés ma is eleven, s ma is velünk élő történelem; ugyanakkor legszelebb pontjain is a keresztény kultúrkör, a humanizmus eszméi és a humanitárius mozgalmak gyakorlata hatja át; attól, hogy fogyasztói szokásait a multinacionális áruterjesztés felülírta; attól, hogy a globális szórakoztatóipar hatni bírt a tömegek ugyanezen szokásaira; ettől s csak ennyitől még nem definiálható multikulturálisként.

Sajnálatosnak neveztem ezt sok mondattal korábban, s fenntartom; mert sajnálatos, hogy ez a fogyasztói önkéntes alávetettség mind a magyar nemzeti kultúra, mind a velünk élő egyetemes emberi kultúra igényes és tartalmas csúcseinak élvezésétől, megismerésétől, elsajátításától foszt meg egyre több embert; s ez a deválódás amúgy az ember egyetemes morális értékrendjének deformálódásához, hitványulásához is vezet. Teszi ezt sokszor épp a félreértett multikulturalizmus társadalmi beillesztésének lehetetlen kísérletével. Teszi ezt a nemzeti kincsek elhallgatásával, kiüresítésével.

Hosszabb gondolatkört futottam itt, mint szándékomban állt, talán még emlé-

keznek rá, hogy Bertha Zoltán akadémiai székfoglalója lettlégyen mondandóm tárgya és apropója; nos, tulajdonképpen eddig is és mindvégig arról beszéltem, mindenekelőtt szeretettel vezetvén rá maradék olvasóimat, akik itt még nem adták fel, a berthai kultúrmisszió hallatlan fontosságára, az egyetemes európai kultúra gazdagításának olykor alig felismert vagy kimondott Bertha-œuvre és/vagy jelenség mérhetetlen fontosságára. *„Az irodalomtudós Bertha Zoltán hovatarozása aligha lehet kétséges: az emberiség nem túl nagyszámú szabadcsapatához tartozik. Még pontosabban: a muszáj-herkulesek fajtájából való. Ennek megfelelően két fő erénye a hűség és a függetlenség. Avagy másképpen: a mozdulatlan elkötelezettség és a mérhetetlen belső szabadság”* – mondta róla laudációjában *Ködöböcz Gábor*, magunk sem szólhatnánk szebben, s hozzátette: *„...feltűnően koherens, nagy formátumú és tág horizontú irodalomtörténeti, kritikusi munkásságát az össznemzetben való gondolkodás, az egyetemes szemléletmód, a magyar és világirodalmi kánonnal folytatott állandó párbeszéd határozza meg”*. Így igaz, igen gazdag életműve során számtalanszor tapasztalhattuk már ennek bizonyításait, bizonyítékait, s e mostani székfoglaló – roppant elegánsan – mintha e törekvés ívét s esszenciáját foglalná egybe, jelenítvén meg általa az irodalomtudós ars poeticáját. Már felütésében lényegre törő: *„Miképpen képzelhető el például értékközpontú nemzet-tudat és nemzetközpon-tú értéktudat szembehelyezése, ha a nemzeti sajtószere-ség nyomatékosítása sem egyetemes értékek relativizálásával zajlik, egyáltalán nem, hanem azoknak pontosan a nemzet-közöségi kultúra szinterein történő megvalósulására és hordozására világít rá? Az egymást kölcsönösen feltételező kultúra, közösség és nemzet tehát éppen nem redukálja, hanem teremti a tárgyi és szellemi értékek összességét”*, fogalmazza meg esszéje nyitó mondataiban tárgyát, a magyar irodalom nemzet- és nemzetközöség-megtartó erejének evangéliumi elszántságát. Összesség, mondja, mondtuk, ez nyilvánvaló igénye azon nyelvközöségi akaratnak, amely induktív érvényességgel az egész részeként a rész egészével akar hozzájárulni a részek egészéhez; *„az irodalom autonómiájának a szubsztanciájához tartozik a tematikai határolhatatlanság és megköthetlenség”*, – írja Bertha –, *„vagyis maga az esztétikum-má lényegülő téma ugyan valóban nem lehet értéknövelő: de értékcsökkentő tényező sem. A nemzetfeltő magyar sorstudat nyelvművészet-i artikulációja sem szolgaságból, hanem ellenkezőleg: a művészi emanáció legteljesebb esztétikai szabadságából és eszmei méltóságából fejlődik ki”*.

Nálunk szerencsésebb nemzetek kulturális alapvetéseiben ez a szándéknyilvánítás mondhatni, evidencia, senkinek abban a közösségben ezt kétségbe vonni nem, hogy joga, de oka, szándéka, inspirációja sem lenne; nálunk azonban mondhatni az ellenkezője a szomorú valóság. (Amikor mindezt frappáns közéleti-politikai üzenetként; mindezt, vagy annak üzenetre alkalmas esszenciáját; megfogalmaz-

za valaki, például *Széchenyi*, imígyen: „*Egyetlen népnél sem vagyunk alábbvalók*”, akkor valóságos kultúrpolitika rebellió tör ki, százéves háborúk hangulatába torokollva, ekképp letorkollni igyekvéssel e kijelentést (s e példát a saját helyén említem, nem vitára alkalmasként): „*Széchenyi szavai minden népre vonatkoznak, nem sajátlag a magyarra. Ha viszont értékkülönbséget tételezünk népek között, akkor Széchenyi mondása azt jelenti, hogy világelsőek vagyunk, több száz /ezer/ nép alábbvaló nálunk*”. Mondtam, mondom, szinte kivételezett helyzetben vagyunk, nekünk nem kell külső ellenség ahhoz, hogy a nemzetet megszólító buzdító szavakat valaki közlünk való ne fordítaná azonnal csüggesztő erejűvé; egy ilyen helyzetben bizony hatalmas szükségét érezzük a Bertha Zoltánok elhivatott küzdelmének, intő s figyelmeztető jelenlétének, tanúságának.)

Minek méltó s méltóságos összefoglalása tehát ez a dolgozat? Címét tekintve: „*nemzet a csillagokban*”, avagy hát a „*haza a magasban*” mai továbbgondolása, alcímében jelölten „*hagyományok, motívumok, sorskérdések*” számbavétele, meg- és fennmaradásunk tételes leltára, mai szlenggel, korántsem valamiféle morbiditás idecsempészésével: a magyarság magyar s európai útjának, utazásának „*bakancslistája*” vésődik elénk. „*Többszörös trianoni szétszaggatottság, kolonializáló önkényuralmi elnyomatás, forradalmi leveretés, külső és belső száműzetés, emigráció, szétszóródás, hontalanná idegenítés, vészes roncsársadalmi meg kisebbségi és diaszpóralétbe taszítottság: ez szegélyezi és töredezi a magyarság kálváriás útját csak a legutóbbi időkben is*” – indokolja Bertha e megszólalások-számvetések feltárásának szükségességét, szívszorító tárgyilagossággal; majd végigvezeti hallgatóit e kálváriás út ezer esztendején, kilábolhatatlan távolságain. A megmaradás „*bölcséleti összefüggéseit*” (B. Z.), az államalapítás, a kereszt jelének felvételét *Veres, Páskándi, Döbrentei, József Attila, Csoóri, Makkai, Babits, Németh László, Reményik, Karácsony, Áprily, Illyés, Kós, Tamási Áron, Hervay Gizella* („*én ember vagyok magyar és Európa*”); és *Gál Sándor, Utassy, Temesi, Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi, Ady* („*Hát igenis lenni, lenni: elsősorban embernek és emberiesnek lenni, jó európainak lenni és jó magyarnak lenni*”), *Kosztolányi, Szabó Dezső, Dsida* s megint *Reményik, Veres, Illyés, Wass* szavait, hangsúlyait, nem elszálló szavait idézi, eljutván *Bábi Tibor*ig. Impozáns reprezentációja ez az európai eszmerendszerben való térfoglalásunknak; s csak ily széles merítésű a további léptékek bemutatása. S a lelki nemzet sorsközösségében aztán miként élni, „*lönni vagy nem lönni*” (*Sarusi Mihály* faluszociográfiájának címe), *kitartani – ahová, megtartani – amit, feltartani – ellent, eltartani – innen, összetartani – ugyan, betartani – háát peersze*; hol szikráznak, hol sziporkáznak a szavak, sorok, gondolatok, látszólag szabad merítéssel, valójában sorsregények nyelvezetévé összeálló imatöre-dékekkel építvén történetünket, szólván-említvén majd mindenkit a magyar nyelv szorgos nap-számosai közül, minden summa önmagában summázat, összegzés, de – például

– *Sütő András* Erdély-summázata, „tizenegyedik parancsolata” is talán ha csupán részösszeg, a rész egészének tört összege: „*itt maradni kell akkor is, hogyha nem lehet*”. S hogyan lehet, ha nem lehet? A válasz, természetesen, a krisztológiai sorsazonosítás. Hogyan jeleníti ezt meg Bertha Zoltán? Engedtesék itt meg nekem az érzékeltetőbb, bővebb merítés; a meghatottság főhajtásával. S mindenekelőtt szeretettel, bárha épp a szeretet emberi keserűségeinek is oltárt emelő mondatok ezek.

„*Látomásosan szorongató sorsszimbólumok jelzik a tragikus pusztulásélményeket. A romos marosszentimrei templomban tízen vannak a gyülekezetben, tizenegyedik az árva pap, tizenkettedik maga az Úr (Jékely Zoltán versében); később a Kányádiéban „maholnap egyesegyedül / istené lesz a templom / csupán egy ajkon szól már / paptalan marosszentimrén / haldoklik szenci molnár”; Ferenczes Istvánnál (Sütő Andrást szólítva) pedig már: „Az ajtón mázsás lakat, gályarab bilincs. / Tízen, kilencen, nyolcan sem vagyunk, / gyülekezet, szolga, pap – senki sincs... / Legnagyobb hiányzó maga az Úr”. A fojtogató istenhiány még a nagycsütörtöki kínzatást is rettentőbbé teszi; a Dsida-versbeli székeklykocsárdi vasútállomáson megnő a hat órahosszas várakozás a fullatag sötétben: Szilágyi Domokosnál „itt s most és mindörökké, kérges reménnyel, várunk a hajnali csatlakozásig”; Páll Lajosnál „nem döbönt meg jobban Dsida sem Kocsárdon, / mert valójában elaludt az Isten”; Molnos Lajosnál „a kocsárdi állomás elutazott / az Isten véle utazott”. ... Korok, stílusok, hangnemek, irányzatok változatos árnyalatait, hangulatait, lenyomatait hordozzák az efféle témavariációk. Amint harag és fohász indulati összetartozásának szerteágazó művészi jelentés-motívumait is. A disszonanciák létmegértető jelentőségét Bartók kapcsán Illyés Gyula így hangsúlyozza: „káromlással imádkozó, / oltárdöntéssel áldozó, / sebezve gyógyulást hozó, / jó meghallóit eleve / egy jobb világba emelő zene”. Nagy László fantáziájában „dült hiteknek” épülhet még „káromkodásból katedrális”. Nagy Gáspár így emlékszik dunántúli szülőfalujára: „káromkodó és imádságos szavak voltak az első ’nyelvémlékeim.” A hajdúsági Kertész László tépelődése „sírásból és vigalomból, / káromlásból, hiszekegyből” áll. Markó Béla vallomása: „Káromkodásig mormolok / imádságizű szavakat.” A székeklyföldi Ferencz Imre a csángómagyarokra gondolva érzékelteti: „Uram a nyelvünk szétporlad szétesik / és még káromkodni sem fogunk tudni / a Te dicsőségedért!” ... S természetesen hasonló változatosságú poétikai regiszterek és képzetalakzatok rengetegén át áradnak és zúgnak és kanyarognak a kortárs de profundis zsoldár-parafrazisok, a kilencvenedik kezdősorát modulálók is. „Tebened bízunk eleinkből fogyva, / Zsoldár, téged tartottunk hajlékunknak” (Kovács András Ferenc); „Ó, szép tavaszom (...) Tebened bíztam” (Kányádi Sándor); „Egymásban bízunk eleitől fogva”; és „jönnek a buldózerek / magunkban bíz-tam s nem vagyunk” (Hervay Gizella); „Gyermekre bíz-tak / eleitől fogva” (Páskándi*

Géza); „magamban bíztam és tebenned / bízunk és mibenniünk bíznak eleitől / fogva” (Lászlóffy Aladár); „Te elrendeltetés foglya, / zsoldárfordító őszám: Tebenned volt az / emésztő tűz és a tisztulás esélye, eleitől fogva” (Lászlóffy Csaba).”

Hol messem el az áradó mondatokat? Hol ezt a hatalmas ívet, markolását annak, ami megtarthat bennünket, amire szert kell tennünk, s megőriznünk, ahogy lehet. Mondtam, s ezért mondtam: bakancslista. Összegzése a legfontosabbaknak, mindennek, minek óhajtását elvárja tőlünk az, aki e tájra szegődtetett bennünket; mert ide, bizony, meglehet, hogy először születünk, ám csak akkor érkezünk, ha már ide s be is szegődünk. Beszegik létünket az árkok, be ismeretlen holtjai, s csak mi tudjuk, de mi igen, melyikben ki nyugszik. „A szülőföld történe, daraboltan, elraboltan, süllyedő Atlantiszként is miénk. („E föld azoké, akik éltek” – Tóth Erzsébet.) „Nehéz föld” (Illyés Gyula), „alvó föld”, „árvaföld” (Buda Ferenc), „halóföld”, „temetőföld” (Ratkó József), „szemfedő föld” (Utassy József). „Ordások tépte táj” (Ferenczes István), „földfogyatkozás”-ban (Vári Fábrián László), „véraláfutásos ég alatt” (Döbrentei Kornél), mikor „keseredik a föld héja” (Ágh István), s midőn „hazátlanok közt hontalan-”ná (Füzesi Magda) válhatunk”.

Áradnak a himnikus szavak, sokszor sárba vetett gyöngyeink, avagy csak eldobott krajcárjaink, félpénzeink, vashatosaink, teszük kiolthatatlan tanúságukat, vallják parancsolataikat; „a megmentett haza ez” – fordulok ismét Bertha Zoltán írásához –, „a mennyboltozati magasban; „Homlokon lőhetnek, ha tetszik, / mi ott fészkel, égbemenekszik” (Illyés Gyula). Hol van hát a nemzetünk, amelyhez tartozunk, s amelyet mindétig keresünk? Németh László Apáczait megelevenítő drámájában (azt a szellemóriást, „aki a szívében levő mennyországgal akarta ezt a szomorú földet beoltani”) gúnyosan kérdezik: hol van az ilyen nemzet? S a válasz rá: a csillagokban. És valóban: ha már máshol nem is – ott mindenképp. Soli Deo Gloria.”

Bólintunk. Tehetünk-e mást? Néha, talán, tehetünk. Olykor talán csak annyit: nem felejtjük el e szavakat. Összegyűjtjük, a teljesség képét ragyogtatjuk meg bennünk, elmondjuk s továbbadjuk. Adjuk, megjelentjük a magyar pünkösdi megtartó fohászait. S áradnak reánk a himnikus szavak, kiáradnak, mint a Szent Szellem, oldásba kötnek, mint a Szentlélek; „a Lélek adta nekik, hogy” ma is „szóljanak”. Ezek a mi szavaink. Ezek a mi Igéink. Ma és mindörökké. Legyen, úgy.

Ködöböcz Gábor

A végtelen mondat és a végtelen szeretet embere

A Magyar Művészeti Akadémia levelező tagjává választott Bertha Zoltán köszöntése

Kalaplevéve, a nagy lelkeknek kijáró csodálattal és tisztelettel tekintek rá. Leginkább azért, mert gyémántesze és aranyszíve van. A mai ünnepeltre gondolva egyáltalán nem túlzás, ha már-már istenkísértőnek tetsző vállalkozásról, párját ritkítóan hatalmas életműről és a végső határokat feszegető, emberfeletti teljesítményről beszélünk. A számszerűségeken jóval túlmutató áldozatos helytállásról méltó képet csak akkor alkothatunk, ha tudjuk, hogy „fény és öröklét a szolgálat.”

Az irodalomtudós Bertha Zoltán hovatartozása aligha lehet kétséges: az emberiség nem túl nagyszámú szabadcsapatához tartozik. Még pontosabban: a muszájherkulesek fajtájából való. Ennek megfelelően két fő erénye a hűség és a függetlenség. Avagy másképpen: a mozdulatlan elkötelezettség és a mérhetetlen belső szabadság. Bertha Zoltán saját növéstervére és önnön transzcendenciájára figyelő, belülről és felülről vezérelt emberként teszi a dolgát, de megfelelni mindig elsősorban önmagának kíván. A lélekláng erejével, az elhivatottság hitével, önmérsztő lobogással futja meg pályáját – jutalommal, dicsőséggel, földhívságokkal mit sem törődve. Teheti, hiszen magában hordozza a lehető legnagyobb jutalmat: kitünteti magát nap mint nap.

A megrendült evidenciák, a sátáni praktikák és szemfényvesztések korában nem kevés megszállottság, kegyelem és muníció szükségeltetik ahhoz, hogy valaki ilyen tettekben élje az életét, s a Nagy Lászlótól ismerős hitvallás jegyében határozza meg önmagát: „... jussomért, legjobb részemért hajtok/ csonkán e mindig hiánnyal síró,/ szimmetriásra tervelt világban.” A nemzeti sorskérdések irodalmának egyik legavatottabb ismerőjeként és művelőjeként Kányádi Sándor versének üdvözítő hermeneutikáját is magáénak vallja: „Aki megért/ s megértet/ egy népet/ megéltet.” Fontos ezt tudni, s még fontosabb e szerint cselekedni, mert „az egésznek része csak az lehet, ki szíve részévé tette az egészet.”

Bertha Zoltán a debreceni iskola legnemesebb hagyományait és legtávlatosabb vízióit kiteljesítő írástudói minőségében a kortárs magyar irodalom egyik emblematisz személyisége. A pataki örökséget a cívis város szellemiségével ötvözve azért lehet szakmája etalonja, mert a kivételes felkészültségen és tudós erudíción túl a léleklángra figyelő elhívottság- és elhivatottságtudatból is táplálkozni tud.

Ekként lehet ő az irodalomtudománynak szakszerűen lélekteljes és lélekteljesen szakszerű művelője.

Bertha Zoltán evangéliumi szellemiségtől motivált önzetlen magatartása és elegáns nagyvonalúsága munkatársai, hallgatói és barátai körében már-már legenda-számba menő evidencia, mégis nagy talány, hogy mi mindenre van ideje, figyelme, affinitása és energiája. Emberfeletti és tiszteletet parancsoló teljesítmény az övé, amelyre kizárólag Istentől gazdag talentumokkal megáldott, aszketikus lelkületű ember lehet képes. Az irodalomtörténész pályatársak közül Bertha Zoltánra talán mindenkinél jobban rá illik a Márkus Béla által használt telitalálatos titulus: „lótó-futó gyarmatügyi előadó”. Valóban, Bertha Zoltán elgondolhatatlanul sokat tett azért, hogy a tragikus következményekkel járó Trianont ha másképpen nem is, de legalább lélekben képesek legyünk ledönteni.

A valódi kommunikációt és megértést rafinált módszerekkel akadályozó posztmodern ámokfutás idején hallatlanul merész és komoly munícióra valló vállalkozásnak tűnhet, hogy valaki – mintegy az illyési „haza a magasban” eszményét követve – a töredékek helyett a teljességet, a szétszakítottság helyett az összetartozást, a részek helyett pedig az egészet akarja látni és láttatni. A több évtizede szervesen és tudatosan építkező, a létteljesség igényét univerzális szemléletformákban reprezentáló, a szintézisteremtés lehetőségét soha föl nem adó Bertha Zoltán kétségkívül ilyen – akár példaembernek is nevezhető – személyisége a kortárs irodalomnak.

Ahogy az egymás után sorjázó kötetei is jelzik, Bertha Zoltán feltűnően koherens, nagy formátumú és tág horizontú irodalomtörténeti, kritikusi munkásságát az össznemzetben való gondolkodás, az egyetemes szemléletmód, a magyar és világirodalmi kánonnal folytatott állandó párbeszéd határozza meg. Természetesen, mint mindenkinek, Bertha Zoltánnak is vannak különös figyelemmel kísért kortárs és klasszikus szerzői, akikhez hűségesen ragaszkodik, s a róluk szóló újabb és újabb tanulmányaiban rendre revelációszerű, felfedezés értékű meglátásokkal szolgál. Az általa végzett kánonképző rendszerezésekben, elemző-értékelő írásokban feltűnő gyakorisággal és viszonylag nagy terjedelemben szereplő példaadó mesterekről (Tamási Áron, Kós Károly, Sütő András, Németh László, Illyés Gyula), illetve az ugyancsak korszakos jelentőségű, méltó utódokról (Kányádi Sándor, Páskándi Géza, Bálint Tibor, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Csaba) alkotott kép folyamatosan árnyalódik, gazdagodik, és a nagy ívű irodalomtörténeti értékelés szempontjából is mind teljesebbé és hitelesebbé válik. Ráadásul a felsorolt szerzők közül Bálint Tiborról és Sütő Andrásról monográfiát, Németh Lászlóról és Kányádi Sándorról pedig monografikus igényű tanulmánykötetet írt. Különösebb prófétai tehetség nélkül borítékolható, hogy a „székely Homéroszról” szóló s az eddigi kutatást újszerű szempontokkal és jelentős értékekkel gazdagító Tamási-nagymonográfiát is Bertha Zoltán műhelyéből várhatjuk leginkább.

Bertha Zoltán a végtelen mondat és a végtelen szeretet embere. Régóta tudja és mindig szem előtt tartja a Pál apostoltól ismerős tanítást: „Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincs enbennem, olyanná lettem, mint a zengő érc vagy pengő cimbalom.” Éppen ezért – amint azt eddigi munkássága és egész életpéldája mutatja – szereti a hivatást, szereti a tárgyat, szereti az embert és szereti az Isten által teremtett világot. Kiváltképpen szereti és alázatos szívvel szolgálja szűkebb és tágabb közösségét, hiszen Adyval szólva „a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára.” Az örökség továbbvitele, ápolása és gazdagítása Bertha Zoltán számára egyszerre lehetőség, felelősség és kötelesség.

A tehetség, a tudás és a tisztesség példászerű egységét megvalósító Bertha Zoltán akadémiai tagságához szívből gratulállok, Isten gazdag áldását kérve életére és szolgálatára!

(Elhangzott Budapesten, 2015. május 15-én)

Erdei-Szabó István

„Emelem poharam”

Bertha Zoltán tanár úr 60. születésnapjára, szeretettel

Úgy képzeltem mindig, hogy egy jó tanárnak, irodalomtudósak, a nép- és költőlélek ismerőjének, titkok feltárójának olyannak kell lennie, mint egykoron a zseléeknek, summásoknak, akik – ha kellett – bebarangolták a hazát keresve a jó munkaadó gazdát, és szívük-lelkük-karjuk minden erejével azon voltak: értékes, hasznos munkájukat mások örömére, meglegedettségére elvégezhesék időben.

Bertha Zoltán tanár úr ilyen „summáslegény”. A szó nemes, megronthatatlan értelmében a nemzet napszámosa, az egyetemes magyar irodalom értékeinek/ mai és mára már feledésbe merült alkotóinak/ feltáró-kutató régésze, a „leletek” fáradhatatlan számontartója-számtartója. (Akár egykoron a népi írók falukutató mozgalma: Kovács Zoltán és Veres Péter szociografikus írásai, Tamási Áron gyönyörűséges novellái, Németh László Tanúságtevése.)

Ki tudná felsorolni könyvei, monográfiái, recenziói, esszéi s a tollából kifogyhatatlan tisztaságú energiával-sugárzással előbúvó – mindig hatalmas emocionális töltésű, kiváló „koreográfiával” megkomponált írásai számát, tanító és tanítani való az Egész – Egyetlen – Egyetemes magyar irodalom égboltját építő-gyarápító csillagjegyeit?!

Emlékek, emlékfoszlányok bennem 2012-ből, midőn Szent Miklós napján Egerben, a Megyei Könyvtárban Cseh Karcsi költő barátunk 60. születésnapját ünnepeltük, s az emelkedett forró hangulatú irodalmi est végén mi is megemeltük poharunkat, koccintottunk a még várható számtalan találkozásra (szomorú gyász hírrel kezdődött azután a 2013-as esztendő: januárban örökre eltávozott közülünk Cseh Károly kiváló költő, műfordító: azóta – ezt is Zolitól tudom – Borsodgeszten, a temetőben emléktábla őrzi Barátunk nevét), s az est után Balmazújvároson keresztül együtt utaztunk a „vicinálison” Debrecenig, ahol is a tanár úr megvárta, míg fölszállok a csatlakozásra (indultam tovább Karcag felé), s mikor már biztonságban tudott engem, csak akkor szedelőzködött ő Maga is, pedig igen csak fáradt lehetett, hisz Egerbe Pestről érkezett a laudációra, a Károli Gáspár Egyetemről.

Szoktam zaklatni néha. Újabb s újabb állapotöredékeimmel. Húsvétra, karácsonyra évek óta írok neki s küldök tőlem való „szellemi táplálékot, elemőzsiát” a szűkösebb napok átvészelésére. Ahogy olvasom – silabizálva megdől, derékba tört betűit – sorait, amelyekből kisüt a nemzet, a magyarság sorsáért érzett aggodalom, gondolatban – s ha módom adódik, valóságosan is – megemelem poharamat (jóféle egri borral telten) Bertha Zoltánra, akinek édesapja művész tanár

volt Sárospatakon (a kollégiumról festett képét levelezőlapra vetítve Zoli elküldte nekem), úgyhogy volt kitől átvenni a talentumot!

Kedves Tanár Úr! Zolikám! A jó isten éltesen, és áldja meg minden munkádat, valamint abbéli jó akaratodat, amellyel a magyar irodalmat, a nemzetet szándékoztál, s reméljük, még nagyon sokáig szándékozol szeretettel, alázattal szolgálni!

Szíki Károly

Megérni, majd megélni a nagy győzelmet

– *A 60 éves Bertha Zoltán köszöntése* –

Hatvan felé hazafelé, mondja a közmondás. Azt akarja mondani, hogy már kifelé megy Bertha Zoli. De ezt mi nem hisszük még magunkról sem, kik hatvan és a halál közt imbolygunk, de olykor be-betérünk a Hatvannál fellelhető Hatvanas fogadóba, hogy felkészüljünk a következő állomásra.

Amikor készül az ember valami legkisebb köszöntésre is, akkor motoz, mint Hatvani a malomban, keresgél, rakosgat, hogy találjon valami odaillőt, valami nagyon eredetit, amivel Bertha Zoltánt érdemei szerinti szinten megszólíthatja. Szóval röviden: spekulál, mint Hatvani az árokban, bajban van, és nagyon töri a fejét, hogyan juthatna ki ebből a válságból. (Mármint a személyesből, nem a globálisból, hisz abból úgysem tud). Mindezek után a sablonokhoz nyúltam, én is és hatvan vágással, komolyra fordítva, de nem ordítva a szót, összevágtam az alábbi köszöntőt, mely inkább köszönet egy alkotónak, aki mindenkiért tesz valamit, nem is keveset! Mert magyar ember!

Magyar ügyben mi a magyarnak a mondanivalója? Vannak kevesen, akik tudják. Bertha Zoltán irodalomtörténész például, de azt példásan. Ő erre szerződött, a tisztánlátás ablakainak törölgetésére, a régi, korcs mázak lefejtésére. Krónikásnak kevesen álltak be, de ő nekilátott a tisztánlátáshoz, az idők kezdetétől felrakott függönyök lecsipeszezéséhez. Kezdetben Görömbei Andrással tette, aztán lassan egyedül, majd magára maradva magányosan. Kevesen indultak, hogy az évtizedes rozsdás mázat lefejtsék a haza határaitól. Ők mentek, és ezt rettenetes nagy igazságérzettel és a szándékkal tették: mindhalálig csak nyitni, felfedezni, leleplezni....

A ködösített hazugsággal szemben az igazságot megírni szegődött Bertha Zoltán. Aki ismeri őt, az tudja, minden manír lepereg róla, mert önmagából kizárta, csak egy ügy szolgálatában működik, s a felé irányuló tiszteelőiben, barátaiban már megérleli a gondolatot: magával húz olyan területekre, amiken még nem jártunk. De ehhez az utazáshoz hiába jó kormányos a szerző, neki kell gyürkőzni az olvasó utasnak, mert könnyen lesodródhat a fedélzetről. Ő mindenekelőtt bizonyítani akar, az igazság mellett lobbizni, az igazság fegyelmezett mondataival házalni, térdeplő alázattal is csak a nemzetért mozdulni. Évtizedek óta Erdély földjének igazát bontogatja a kor guanói alól, benne költők és írók útkeresésére helyez egy-egy fénycsóvát, melyben hol Sütőt, hol Kányádit, hol meg az egész erdélyi irodalmat helyezi fel egy oszlopra, hogy amíg odaér az ellenség keze, addig mindenki előtt

felismerhető tisztaságban olvasható legyen: ezek a mieink! El a kezekkel tőlük, tőlünk! Mert lelkünk kiszivárogtatott tanúi, lelkes előfutárai ők.

Könyveit mindenkor úgy írja, hogy tananyagga formálódjanak, bár tudja, az idő nem érte veri a harangokat, s nem azokért, akiket befogad lírikus sátrába. Ez a ma, ez a kortöredéknyi idő idegen lelkek tárházának letéteményese, más kisebbségek lobbizóinak áll. Bertha Zoli saját – de sokak által kedvelt – értékorientált tárházában dolgozik, amelyből idézni kell, nem csak a beemelt nagyszerű idézetekből, de mindenképp felett az ő gördülő szavainak tárházából, ahonnan idézni lehet.

A mi hibáinkat nekünk kell kijavítani, hisz senki ki nem javítja azt – erre döbben rá az az utazó, aki felszáll az Erdély felé tartó szekere. Útikönyveink alapján eljártuk kiküldéseinket, látogatásainkat megtettük. A legkevesebbet a kötelező követelőző feladataink közül. A többi pedig történelmi távlatokban van. Ott ragadt, mert nem volt idő rá, de tanár sem, aki levert volna egy karót: itt ezért és ezért állj meg! Bertha Zoltán televeri az útszéleket ilyen karókkal, ahol rámutat, no itt, meg ott is gyökerezik a mi hibánk. A ránk erőltetett rabszolgaság elfogadása miatt, mert a gyanútlan és naiv kihágásokat látva nem tiltakoztunk. Már most új időt számolunk, az ő ideje szerint lehetőség nyílik a javításra! Ez a hatvanadik óra.

Ritkán érezzük, hogy lépnünk kell egyet. A kényelem, a türelem teszi, hogy ön-maga foglya a horda tagja? Erre is szemet nyit Bertha Zoli, mert többször el kell mondani, hogy a magyar megértse: lépni kell! De nem hátra, előre! Fölös békekötéseket – elsőnek magunkon lépve –, majd másokon kell megvizsgálni, nem viszsamerengve, de kritikával, mert nem szájíjártatás a Duna-medence jövője, hanem tettek és elmék összessége. Tudatosítja, hogy a feldarabolás minden népnek sorsát megrontotta. Írók, egyetemi tanárok, művészek gondolkodnak ma már vele egy-ségben, mert egyesíteni akar. A szavak, a tanári szuggesztió erejével: hagyományos magyar türelmességgel, az igazságszeretet nevében.

Műveivel szembemegy a hagyományos forrásmunkákkal, melyek etalonokká merevedtek, betokosodtak a románok megítélésében és a magyar determinált-ság-tragédiában. A Jorga elméletet elsöpri a helyben maradók vallatásával: Tamási Áronnal, Kányádi Sándorral, a Lászlóffy testvérekkel, Sütő Andrással, Szilágyi Domokossal és a többi íróval, költővel. Mindenkor autonóm személyiségeket szólaltat meg, amelyhez fogható vallomások, karcolatok, kritikák, arcélek csak ritkán tűnnek fel. Minden középiskolai, egyetemi polcra odatehetőek könyvei. A szövevényes magyarelles intellektuális blokáddal szembeni harcot a maga módsze-reivel veszi.

Nem ül nyakig a karosszékben, és onnan engedi ki okosságait. Útra kel, mert menni kell, érzi. Fut, vonatozik, találkozik. Megy, mert tudja, bemerevedtek a hiánypótlási szándékok, melyek bemerevítik a leírt, felvett tényeket is. A mennyezet

jön lefelé, hogy összenyomja a magyart, de nincs senki, aki meg akarja állítani azt. Vagy legalábbis nem látszik annak személye!

A földünk, szülőföldünk szépsége, szomorúsága hangjait veszi fel, és erősíti hangtölcserén. A nem meghalni, hanem győzedelmesen élni nemzeti tudat büszkeségét hirdeti, így az úr választott népének, a magyarnak szavát hordozza. Nagyköveti minőségben jár a mindenkor magyar, átmenetileg másoknak kisajátított földön, a magyar nemzet hangszalagja, kiáltó hangja ő.

Súlyos felelősség terheli az írástudókat, mert az idő telik, késő lesz egyszer az autonómiáért kiáltani. Az igazságérzetet, ha nem adják tovább, velünk együtt sírba teszik. Ezt tudja, s kiáltja Bertha Zoltán. Miközben kutat, jövődőt szeretne megágyazni a magyarok számára. Wass Albert hűségével jár, lázít, biztat, tanít. Úgy küzd a magyar mítoszok ellen és mítoszokért, hogy magyar valóságot tesz az asztalra.

Ha Dsidáról, ha Kányádiról, Tamási Áronról vagy Sütőről és a többi felvállalt nagy egyéniségről ír, nem azért teszi, mert megkérték rá. Ez kiüvöltene a sorok közül, és gázsiúze lenne. Bertha olyan útra visz, amelyen még nem jártunk.

A legnagyobb mondatokat rakja ki morzejelekben, máskor meg mozaikokban: elveszünk, ha magunkat elveszítjük... A szétporladás, a megsemmisülés veszélye lebeg felettünk... Identitásmegmaradásunk ma is veszélyben van...

Veszélyes mondatok ezek, melyekre lehetne életminőséget építeni, hogy erre szenteljük figyelmünket, legyünk őrt állók. Bertha nem kérdezi: hányan vagytok, akik meghallottátok szavaim, melyeket én is csak mondok magamtól, de sokszor idézek másoktól, időzített bombaként szórom a magyar ugarra.

Lét és nemlét alapkrízisén vánszorgó vonaton ül a többség, miért lenne figyelme a kisebbségre? Pedig bennszülöttségünk veszélyében élünk. Veszélyeztetett népcsoporttá váltunk a székelyekkel együtt – erre is késeket nyit a reflektoron Bertha. Tamási Áron szörnyű vízióját lebbenti meg: könnyen megeshetik, hogy az új magyar társadalmat erőszak fogja megteremteni. Berthának van megoldási javaslata: az egységes és igazságos társadalmat meg kell tervezni, melyben a sajátos magyar szellem munkálkodik! Alkalmazkodni kell, hogy megmaradjuk, hogy a megtervezettel szemben ne legyünk senki martaléka. Szellemi honvédelemre van szükség.

Bertha nyitogat és visz a kényszeredett deprimált állomásról egy másik megállóba: a varázshitet ébresztő kivilágított peronra, hol hiánytalanul működik a mítosz mozdonya. Hihetetlen történet ez a hiedelemtörténet, mely az övé. Tamásival együtt hisz az ember és a világ ősi azonosságában. Az eredeti ember és a világerők együttműködésében. Ez a fogódzó kell nekünk, mikor olyan világ legelész rajtunk, hogy csataterré vált az ember személyisége, élete, a lélek és a test harcában.

Mind az első lépést keresők, mind pedig a továbblendülni vágyók, alapmondatokat kapunk Berthától. Akik még nem próbálták, de szeretnék az irodalommal

védetté tenni immunrendszerüket, s mindazok, akik elindultak már, jönnek valahonnan, vagy mennek valamerre, de meg-megtorpannak. A szabad szellemet, humánusot kutatja, keresi, mely kisugárzik a földre. Ezért is fogott bele Dsida, Tamási Áron, Kányádi, Sütő és a többi nagy óriás elemzésébe is, hogy értéktanúsító irodalmat teremtsen és mutasson fel. Heroikus vállalkozás ez, hiszen a műanyaggal letámadott, plüssmacival bélelt világunk megbotlott. Megzavarodott. Kellenek az új-régi etalonok!

Bertha Zoltán a nemzet, így az elszakított magyarság pulzusán is tartja kezét, s minden mondatában az aggódó, féltő irodalmár szól, s általa más nagyságok hangja az eltolvajolt földünkről. Játszi könnyedséggel teszi mindezt, szellemi sziporkáit képtelen követni a hatalom, mert eddig nem ér fel az agresszió, hiába van ágyúja, a jégmadár kikacagva röppen el előtte. Színpadias pátosz, nagyképűség nélkül beszél, mert tőle ezek idegen modoros nyurgaságok, amelyben csak a nyaka nyúlik nagyra a hitvány hódítóknak, de eszük nem nő a nyak nyúlásával arányban. Kenyérízű emberséget hoz, friss levegőt, miközben hatalmas hatalmasságokat, hegyóriás írókat ültet mellénk.

Többet akar megmutatni mindenkiből, akit megszólaltat, ezáltal nagy magasságokba emeli fel olvasóit, barátait, tisztelőit. Bertha nem racionálisan teszi fel a megkerülhetetlen kérdéseket, és éli meg a halott magyar massa mítoszát, hanem emocionálisan. Nem bulvár barangolás népek tengerpartjain az ő utazása, hanem tengernyi fájdalom átélésének meg-szenvedő alánya lesz maga is. A megrétegzett és megmérgezett elmeháború ütköző zónájában, elroncsolt remények perifériáján önti a megkérdőjelezhetetlen, de lassan érkező megmaradás hitét. Egyfajta idealista ő, csupa tűzzel. Kitörölhetetlen nyomot hagy ott, ahonnan eljön, és kitörölhetetlen lenyomatokat hoz, őskövületté érlelődő dokumentumokat az elvesztett haza határmezsgyéiről, hol költők szemeiből olvasott, lelkükből, szavaikból gyűjtött kincseket. A transzszilvanizmus éthosza neki Erdély, amely tartózkodási hely is, meg erkölcsös magatartás, magatartásminta, viselkedési mód is egyben.

Bertha folyton lobogtat egy kis zászlót. Ébren tartja vele a figyelmet. Mert tudja, a figyelem ellankad. A pusztító jogfosztottság felől mindig lobogó zászlóval kell érkezni. Bertha érzi, nagyon kevés a zászlós. Vannak dömping-lobogósok, meg választási zászlósok, de ő nem számíthat rájuk. Magában és követőiben bízik csak. A Kányádi által megírt rettenetes léghör mai ébredése mellett áll kicsi zászlójával. A sors hordozója lett, amely félő, hogy felőrli e kulturális önvédelmi háborúban. Már nem lehet így élni – mondja Kányádi szavaival.

E sorok írója mondja: már nem szabadna így élni. Mert élni kell. Megérni, majd megélni a nagy győzelmet. Ehhez kívánunk születésnapján: egészséget és hitben gazdag türelmet!

Soltész Márton

„Ifjú szivekben élek”

Köszön(t)ő sorok Bertha Zoltán 60. születésnapjára¹

Kedves Ünneplő Barátaim, Kedves Zoli!

Régi adósságot törlesztek, amikor az elkövetkezendő néhány percben számba veszem, mi mindenért tartozom-tartozunk hálával Neked, hiszen csakis e különleges, ünnepi fénytörésben válik láthatóvá ama szürke történeti tény értelme s mibenléte, hogy holnap, azaz június 4-én – Trianon évfordulóján s a Könyvhét nyitónapján – kereken 60 éves leszel. De mert tudom, milyen nehezen viseled a közvetlen dicséretet, arra gondoltam: kissé rendhagyó módon, a filmek végéről ismerős stáblisták stílusában nyújtom át Neked megbecsülésünk ünneplő csokrát.

Köszönet tehát elsőként az értekezőnek, aki már egy Király Istvánnak írott 1988-as levelében bátran kimondta: „ez a társadalom (illetve hatalmi berendezkedés) sem a kezdetén, sem most nem tudott megvalósítani semmilyen időtálló emberi eszményt; nincs se szabadság, se egyenlőség, se testvériség”;² s akit e karakán kiállításáért, a „szellem jelzőfényének” áldozatos táplálásáért a pesti bölcsészkar retteggett (bár szíve mélyén éppoly elkötelezett és lélekvezérelt) ura tüstént a bizalmába fogadott.

Köszönet a „naiv szentimentális” gondolkodónak, aki sosem nyugodott bele a nemzet kettéhasításába, s aki – éppen ezért – a rendszerváltozás köpönyegforgatagában a Szabaddemokrata Párt képviselőjeként küzdött a teljes értékluralizmus jegyében elgondolt vallási, etnikai és politikai szabadságért.

Köszönet a magyar irodalom fáradhatatlan vándor követének, aki Beregszásztól Debrecenig, Kolozsvártól Jyväskyläig, Budapesttől Nyitráig tanítja, neveli és kapcsolja össze, lassan három évtizede, a Kárpát-medence szekértáborokra szakadozott fiatal értelmiségét.

Köszönet a kultúra napszámosának, aki messzi városok közt ingázva hozza-viszi a dedikált s a könyvtárakból kihajított, fillérekért összevásárolt könyveket, valamint a terjesztésbe nem vagy alig-alig kerülő folyóiratokat.

Köszönet az elhivatott pedagógusnak, aki a hatalmasok birkózásának fittyet hányva mindig a kicsinyek és gyámoltalanok, a javíthatatlan megalománok helyett tehát a szárnyra bocsátandó ifjúság felé fordult: reájuk szentelte erejét, figyelmét, szeretetét.

¹ Elhangzott a Magyar Írószövetség Bajza utcai székházában tartott ünnepi esten, 2015. június 3-án.

² Bertha Zoltán levele Király Istvánnak, Debrecen, 1988. október 22. MTA KIK Kt. Ms 2198/23.

Köszönet a Református Egyetem kényszer szülte intézetvezetőjének, aki mások helyett s miatt viselte csupán ez emberpróbáló funkciót, s aki gondos munkával kiépített kapcsolatait e válságos időkben az alantas tudománypolitikai csatározások igazi vesztesei, a témavezető és doktori iskola nélkül maradt hallgatók megsegítésére, átmentésére használta föl.

Üdvözet és hála a fáradhatatlan esszéírónak, aki a hét öt napján egy rozszant sezlonyon hajtja álomra a fejét; az örök peregrinusnak, aki egy vele korú s szellemiségű tanár kollégájával osztozik egy kollégiumi szobakonyhán, de aki másnap reggelre mindig kijavítja s építő megjegyzésekkel tűzdeli tele a pályakezdő fiatalok kéziratait.

És végül: köszönet Németh László és Nádas Péter, Tamási Áron és Térey János, Kányádi Sándor és Tandori Dezső értő tolmácsolójának, a habilitált egyetemi docensnek, aki hétmérföldes börröndökben cepeli rongyos könyveit, hogy a leendő tanárok s tudósok legalább *egyszer életükben* lássanak-érintsenek egy eredeti, az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában megjelent Kós Károlyt, egy Petri-szamizdatot, egy JAK-füzetet, esetleg – *horribile dictu* – egy-egy friss számot a *Kortársból*, a *Magyar Naplóból*, a *Palócföldből*, a *Látóból*...

Drága Zoli! Soká folytathatnám még e sort – de nem teszem. Hisz talán ennyi is elegendő volt, hogy átérezzük: küldetéses példamutatásoddal, hittel áldott munkálkodásoddal milyen mély nyomot hagytál elődeid, kortársaid és tanítványaid lelkében. Nem vitás: páratlanul gazdag szakmai és emberi szemléletmódot örökítettél át, amikor a kortárs magyar irodalom egyszemélyes intézményeként új tartalommal töltötted meg a „kelet-európai értelmiségi” fájón kiüresedett fogalmát.

Kívánom hát: a Jóisten tartson meg közöttünk még nagyon sokáig, hogy az elkövetkezendő években-évtizedekben fiatalok újabb és újabb nemzedékei élvezhessék s tehessék magukévá a személyedből sugárzó odaadás és méltóság éltető melegét!

Kovács I. József

Vagyok kovász

Vagyok kovász, leszek kenyér,
Szellemkenyér, lélekkenyér.
Leszek kürtös, harsány, hangos,
Citerázó és cimbalmos.

Leszek tűz, mert vagyok parázs,
Gyújtó szikra, mécses, lámpás.
Vagyok, voltam... vagyok, leszek!
Fényhasábot, tüzet viszek.

Leszek gyógyír, leszek korsó,
Szomjút oltó... jövőt látó.
Vagyok testvér, leszek bajtárs,
Haldokló fán újult hajtás.

Porból lettem, porrá leszek,
Amíg élek tüzet viszek.
Verset írok rovásfára,
Életemnek ez az ára.

Ha meghalok, csillag leszek:
Égbolton is véled leszek.
Fényerőmet néked adom
Harmatkönnyem rád hullatom.

Évszak váltás

Elmúltak a zsongó, szép tavaszok,
nyári nap melege a fénnel,
őszi lombhullással dércsípte-mezők.
Barátkozom a közelgő téllal.

Fénnyel élek

Fénnyel élek én,
Nap melegével,
Szellő ringatással,
Lábaimmal földhöz,
Szemeimmel éghez tapadva,
Sugárzó erők közt,
Hús-vér lüktetésben
Élek anyagként, sugározva
A szellem szabadságát,
Fényvillanásokkal.
Újra és újra feltöltöm magam
Nap melegével, Föld erejével,
A fényben fényekkel élve.

Ott állt előttem

Bronzbarna bőrének selymén,
feszülő mellei kelyhén,
megremegett drapériás
fehér fodros csipkeblúza.
Karcú csipője úgy ringott,
mint vérpezsdítő vörös rózsza.
Szemében Afrika tüze
parázslott, szikrákat szórva.
Felgyújtott, Andalúzia
forró ritmusa és bája.
Ott állt előttem bronzbarnán
a magyar puszták vadvirága.
Pénélopé vagy Carmen ?
Lehetne Texas leánya,
Észak-nak Dél-nek csillaga,
Hawaii vagy Isztambul rózsája.
Erdők, mezők, hegyek virága.
Hercegnőm, végzetasszonya!
Nekem csak egy vagy, kun leány,
Szerelmem, csókos szép Katám.

Lukáts János

Szőlőszem-asszony

Szőlőszem-asszony, őszillatú varázsod
szájamban őrzöm, nyelvem hegyével forgatom
gyümölcsös húsodat. Még szőke, már aranyló,
dús fürtű testeden
fények csorognak végig, s homályok hívogatnak.
Felvillanó szemrésed zöldje közt
tavaszról vall a fűrgé rózséláng,
nyár izzik kebled bolthajtásain
s újbort ígér a fölséges szüret...
Vigyázz reám, hogy rád vigyázzak én!
Kifordított szavak pompás rongyszőnyegéből
sátort boríts fölém, ott bújtass el – magadnak!
Szájunk egymásba csókolts titkai,
ők hirdessék az első számú törvényt:
hogy egy örök csupán: a pillanat!

Esti töredék

Színed a szürke s alkonyég lilája,
az alkonyé, mit lázas éj követ,
rejtőzködöl csönd néma bársonyába,
hozzád ritkán kipergő szó vezet.

Világítótornyod szelíd mosoly,
reszketve pásztáz rengő óceánt,
ujjad hegyén kis gyertyafényt hozol
s ujjamra könnyedén ragasztod át...

Ágnes

D. Á. emlékének

Vad zene vagy, érzelmek
önpusztító vulkántava,
szikrázva rólad visszahullik
a nap-hitek fényugara.
Május fűvén szűz hómező,
tavaszreményt rejtő hideg,
életre ébresztő kezed
a teremtest ismétli meg.
Indázz be, élet szőlőága,
szőj magadévá, végtelen,
simíts habod tükörvizévé
háborgó tengerszemen

Vitéz Ferenc

Mindig az alkotó szellemnek van igaza

Szemponatok és adalékok Tamási Áron publicisztikájának olvasásához

(Bertha Zoltánnak ajánlom)

I. „Ajánlom magam...”

Aki Tamási Áron szépprózai (és színműírói) munkásságát ismeri, bizonyára nem lepődik meg, ha kezébe kerülnek publicisztikai írásai. Fölfedezheti bennük, hogy nemcsak az irodalom, hanem az újságírás területén is hadat üzent az arisztokratikus szemléletmódnak – rendhagyó transzpozíciójában például egyszerre önigazoló, ironikus és kritikus szándékkal hangoztatta, hogy a székely a szó legjobb értelmében vett arisztokratája a magyarnak –, és hadat üzent egyúttal a magyarkodásnak, értve ezen a múlt sallangos ígését és a hamis népieskedést. Féja Géza egy 1935-ben írott portréjában (*Beszélgetés Tamási Áronnal, a székely költővel*) az egyetemesség-igényt és a szociográfiai mélyrétegek ismeretét (avagy „az irodalom szociális arcát”) egyformán Tamási jellemzőjének gondolta, s megtermékenyítőnek a székely hagyomány feltörő összellejét benne.

A Tamási-publicisztika áttekintése meghaladja a dolgozat kereteit, sőt, még a két világháború közötti első időszakának újságírói szerepvállalását és annak tanulságait is nehéz volna összegezni. Azonban az 1928-as közírói „székfoglalója” a *Brassói Lapok*ban (illetve bekapcsolódása az őstehetségekkel kapcsolatos vitákba) jó alkalmat kínál arra, hogy megfogalmazzunk néhány szempontot Tamási Áron újságcikkeinek újraolvasásához (noha itt is csak a válaszadás szerény kísérletét tudjuk közreadni). Ezek a fölvetések pedig a következők: Hová helyezhetjük Tamási publicisztikai életművét, vajon milyen kontextust teremt újságprózájának a színpadi művek sora vagy a szépirodalmi oeuvre? Mennyire jelentős tényező újságírói szemléletében, téma-választásában és nyelvhasználatában székelysége? Hogyan élte meg és közvetítette cikkeiben az elszakítottság traumáját és az együvé tartozás élményét? Az erdélyi (székely) élménykör és ismeretanyag hogyan szervesült a magyar műveltségbe? Milyen volt írói (újságírói) viszonya a közülethez; szükségnek vagy inkább kényszernek érezte-e a politizáló író státuszát? Teljes szellemi életrajzának elkészítését mennyiben segíti az író Tamási, az újságíró Tamási, valamint az interjú- és portréalany? A szépíró-publicisták önmeghatározásának mindig része a sajtóviszonyok értékelése is (lásd Jókaitól és Mikszáthtól, Adyn és Móriczon keresztül, Móra Ferencig). Milyen képet rajzol Tamási Áron a korabeli magyar sajtóról?

Az író felelőssége Trianon után még erősebb, különösen, ha székely magyar író. Ez a státusz kötelezettségeket ró az emberre: egyszerre kell védeni és felmutatni az erdélyi magyar érdekeket és értékeket, illetve elhelyezni azt az európaiság keretei között. A *Ragyog egy csillag* című regénye megjelenése után Tamási azt nyilatkozta – az *Időszerű írói vallomás* című cikkben –, hogy az európaiság számára nem más, mint érték és szellemi magatartás. „Az értéket mindenekeelőtt a művészi forma adja meg, a szellemi magatartást a nemes mondanivaló.” A nemes mondanivaló ugyanakkor a kemény kritikát is megtűri: aggódva figyelmeztette az ifjú nemzedéket a falusi néppel való közöségteremtés szellemi és lelki kötelességeire.

Egy 1937-es interjúban azt fejtette ki – a *Független Újság* munkatársa közvetlenül a Tamási által szervezett és elnökölt, a nemzet együvé tartozását erkölcsi parancsként is hirdető, a romániai magyarság problémáit középpontba helyező Vásárhelyi Találkozó után kérdezte őt –, hogy az író eleve a legérzékenyebben reagál mindenre, „ami az embert általában és külön-külön az egyéneket érinti”. Törekedhet ugyan arra, hogy kivonja magát a politikai természetű hatások alól, de minél inkább író, ez annál kevésbé fog neki sikerülni. „Egyetlen megoldás csak az volna, ha idegrendszerét és lelki akaratát odadobja azoknak a politikusoknak, akik nem tartják helyénvalónak azt, hogy az író politizáljon.” S ez nemcsak író-, hanem közember (s hétköznapi ember) voltát is tönkretenné, nem beszélve a szellemi autonómia lelket pusztító feladásáról. Az író ráadásul nem úgy politizál, ahogyan egy politikus, és ha tisztán szépirodalmi eszközökkel nem tud olyan hatást gyakorolni a társadalomra, mint amelyet szeretne, akkor is megmarad a szellemi természetű – erkölcsi magatartásából fakadó – közéleti szerepvállalásnál.

A maga írói és szellemi eszközeivel politizáló Tamási Áron közíróként az *Ajánlom magam: Tamási Áron vagyok...* című vallomásos vitacikkével debütált, noha mikor ezt a cikkét a *Brassói Lapok* 1928. június 30-án közölte (teljes címmel: *Ajánlom magam: Tamási Áron vagyok, s mint új tanú érkeztem a gyergyói „ügyekkel” kapcsolatban*), már volt bizonyos publicista múltja. Novellái 25 éves korától, 1922-től kezdve jelentek meg, s amerikai útja után, 1926-tól vállalt újságírást Erdélyben: a kolozsvári *Újság*, majd az *Ellenzék* munkatársa volt. Írásai jelentek meg továbbá a *Pásztortűz*, a *Keleti Újság*, a *Vasárnapi Újság*, a *Híd*, a *Mai Világ* és az *Erdélyi Helikon* hasábjain is. Az *Ajánlom magam...* című publicisztikai szöveget (műfajilag szerzői vezércikket) a *Gondolat és árvaság* című kötet jegyzeteiben Nagy Pál a közíró Tamási „születési okmányának” tekinti, hiszen ezzel a cikkel kezdődik érett, szókimondó publicisztikai munkássága. Az igazi publicisztikai elismerésre sem sokat kellett várnia: a *Brassói Lapokban* 1933. májustól önálló rovata lett *Tiszta beszéd* címmel – ennek keretében az erdélyi kisebbségi állapotok szociográfiai mélységű bemutatására törekedett. S már 1929–33 között is bekapcsolódott a brassói szerkesztőség munkájába, mellette az *Erdélyi Helikonban* jelentek meg irodalmi cikkei és recenziói; rendszeresen írt a *Bukaresti Lapokba* és a *Magyar Hírlapba*. A *Brassói Lapok Tiszta beszéd* rovatában 1933. május és 1934. jú-

nus között összesen 18 írása jelent meg, s ugyanezt a rovatjelzést viselte (a *Bukaresti Lapok*ban közölt 1932-es cikkein kívül) a Vásárhelyi Találkozó kezdeményezésének tekinthető *Cselekvő erdélyi ifjúság* című cikksorozata is 1936-ban.

A publicisztika Tamásinál részben az irodalom szolgáloja, másrészt az irodalmi-nál közvetlenebb ösztönzés eszköze volt. Mindaz, amit a *Székelly Homérosz* tanulmánykötetében Bertha Zoltán írt az *Emberi szavak* című, a Tamási Áronnal a húszas évek végétől készített beszélgetéseket, interjúkat, portrékat, s az író vallomásait összegyűjtő kötetet ismertette, föltárva egyúttal az alkalmi megnyilatkozások egész írói karaktert jellemző sajátosságait, érvényes lehet publicisztikai attitűdjére is: játékos derű, szelíd tréfa, igazmondó komolyság és életszeretet; a legapróbb tényközlést is varázsos atmoszférával átszínező kifejezésmód. „Egyszerre tempós, kiegyensúlyozott, harmonikus fogalmazásritmus, akár a részleteket is számba vevő komótos előadásmód, s villódzó utalásokat, képzetkapcsolásokat szikráztató értelem- és érzelemfrissesség, üde szellemesség bujkál vagy kanyarog a mondathajlatokban, szófordulatokban. [...] A megnyilatkozások stílusa – a személyes vagy hétköznapi témákat érintő gondolatközléseké is – valóban mindig világos, áttetsző, lekerekítő jellegű – egyszersmind lényeglátó rámutatásokból és megnevezésekből kerekedik arányosság, harmonikusság.” S az érett gondolkodót, a közírót jellemzi a logikusan építkező értelmi rendszer is – melynek érveléséből nem hiányozhat a kollektív lelkület érzelmi reflexió-sora vagy a személyesség hitelesítő ereje sem –, a kedélyes szemléleteség és a súlyos sorskérdéseket feszegető tételek megfogalmazásának egyensúlya.

A fent említett *Tiszta beszéd* rovatindító (és címadó) tárcája egyrészt Mikszáth parlamenti karcolatainak ironiába ágyazott kritikájára, még inkább Móra Ferenc könnyesen csillogó humorára emlékeztet, s mindezt abban a sajátos, Tamási Áron-féle mesemondásban, a humor frappáns és bölcselő poézisével gazdag epikus példázatban tálalja a szerző, amelyben tündéri realizmusa is növekedett.

Bécsi látogatásáról beszámolva jegyezte meg, hogy ott az emberek is csak „majdnem igaziak”. „Sokszor az volt az érzésem, hogy ezek a bécsiek unott arccal és fáradt lábakkal nem a hivatalokba, vagy ügyes-bajos dolgaik után mennek, hanem egy nagy nemzeti csarnok felé, ahol egymás után szoborra fognak valamennyien változni.” S baj van az udvariasságukkal is, amire az István-templomban, ebben a valaha látott „legszebb és legnagyobb versben” jött rá. A főpap kiejtette lila sapkáját a kezéből, s mivel senki nem akart segíteni, maga nyúlt le érte. „Hát ebben az egész templomban csak egyetlen udvarias bécsi volt, s az is egy főpap, aki felemelte magának a sapkát” – zárta a fanyar ízű anekdotikus jelenetet Tamási, majd komorabb témára váltott. Az ebéd utáni szivar füstjében egyszerre a magyar sorsot látta kavarni, magyar tragédiánk példáját, mert „amióta Európában vagyunk, elrontott szivarjait mindig megfizettette velünk a német. S mi mindig megfizettük.” Az író és a koma egyként hallgatott – nemcsak a trianoni trauma fuldokolt e hallgatásban, hanem a kuruc bujdosósíralom és az aradi bitók

hosszan vetülő árnyékának fájdalma is benne lüktetett –; és Tamási keserű iróniával jegyezte meg, hogy „talán jobb lesz hallgatni most is, mert ha Bécsben nem is vertek meg a németek, de annál inkább megverhetnek itthon”. Lám, még a hallgatásban is bátorság van, s ha finoman, ha példázatok mögé rejtve, ha humorba ágyazva, akkor is szót emelt az író nemzete ügyében, az alkalmi publicisztikában is a veretes irodalmi eszközöket alkalmazva.

A *Brassói Lapok*ba beköszönő „fiatal székely író” – „akit mindig megkérdez bajában a Nép”, s „aki meg is hallja, amikor kérdezi őt bajában a Nép” – úgy látta, hogy közvetlenül Trianon után az erdélyi magyar sajtó hivatásához méltó módon bátor volt, mert „a fejbe ütött és elszédült magyarságot öntudatra ébresztette”. Az erdélyi magyar sajtó munkatársai pedig „kiváló, lánglelkű embereink voltak, akik nem voltak gyávák megütni ezt a hangot, és vállaltak mindent, ami érheti őket ezért magyar részről. A magyarságnak azon részéről, amely behunyta a szemét, hogy délibábot lásson, és amely vénasszonyok módjára pityergett, vagy gyenge vándormadarak módjára az őshazába költözött, ha megzavarták ebben a délibáb-látásban.”

Noha Tamási irodalmi orientációjában és stíluseszközeiben is meglehetősen távol állott Krúdy élő örökségétől, úgy tűnik, hogy ebben a gondolatban mégis mintha Krúdy 1922-es *Fájó szív országa* című a Trianon-trauma ellen gyógyírt kínáló kommentárjának felvetését folytatná. Krúdy Gyula az elsők között cserélte föl a keserűséget az elkeseredettek csüggedést oldó vigaszával, s annak ellenére, hogy Magyarország térképi formáját a „fájó, kihagyogató szív” alakjához hasonlította, inkább bátorított, s – itt sem felejtve el fölemlegetni a régi Magyarország önmegettartó ideáját – éppen az erdélyi példát idézve szólított a tétlen önsajnálathelyett a tettekre. „A gyengeség, a fejvesztettség, az oktalan siránkozás nem volt soha otthon Magyarországon – fogalmazott Krúdy. – És nem vehet erőt rajtunk most sem a balgatag kétségbeesés, amíg a lelkünkben él a Régi Nagy Magyarország, amíg nem akarjuk elfeledni testvéreink arcukat, amíg a szívünk dobogásában halljuk olykori városaink, megyéink nevét, amíg emlékszünk erdeink illatára, vizeink pompás ízére, országutaink poros kanyargására, régi határaink szentségére.”

Néhány év távlatából visszatekintve, Tamási máris hőskorszaknak minősítette az erdélyi magyar újságírásnak ezt a rövid periódusát, amelyben a sajtó nem akart pityeregni, és nem menekült a délibáblátásba, majd engedelmeskedve a szónoki gondolatritmus retorikai követelésének: máris a hősöket hiányolta; a sajtó általános állapotrajza pedig éles kontraszthelyzetet teremtett az újabb hatásos publicisztikai-retorikai fordulatnak, mellyel a *Brassói Lapok* nép melletti elkötelezettségét, a vigasztalás égő, szent hitét szólíhatta meg az író.

Lássuk azonban röviden, milyen képet festett Tamási Áron a húszas évek magyar sajtójának állapotáról! Az újságírásban azért nincsenek hősök, mert „nagy, üres ürügyek alatt jöttek a jelszavak, elsősorban a politikai jelszavak, amelyekkel bölcsességgel

takaródzva egy színre és egy hangra hoztak látszólag mindent, és akartak hozni mindenkit. Lassankint minden magyar újság és minden magyar újságíró ezekhez az érdekeltségekhez kötötte magát. Újságjaink elsősorban anyagi vállalkozások lettek ebben a mi sorsunkban, ahol csak a hősiesség, a szív és a lélek menthet meg minket.” Ez a fajta „egy-hangúság”, az érdekeltségekhez kötődés tehát korántsem új a média világában, nem kevésbé riasztó az újságírók kiszolgáltatottsága, amit Tamási maga is egzisztenciális közelségből élt át. S látta maga körül azokat a többre hivatott újságírókat, akiknek a lendülete és bátorsága megtört lapjuk (lapjaik) anyagi és ideológiai érdekeltségei miatt, és megérezte ennek önfeladáshoz vagy szellemi ellaposodáshoz vezető fenyegetését. Jóllehet, az író megérti, hogy az egykor „hős lelkűek” és „félvér tanúk” számára is fontos a kenyérkereset, mindezt azonban „nem érti talán a Nép”. S ezt máról holnapra még a Tamási által ünnepeelt égő és szentlelkű fiatal székely Kacsó Sándor *Brassói Lapok*ban elhelyezett publicisztikái sem orvosolhatják önmagukban.

Kacsó 1927 novemberétől volt a lap munkatársa, és első írása *Csizmadia székely Balogh Tamás* címmel jelent meg. A Kacsó Sándor és a *Brassói Lapok* kapcsolatát bemutató esszéjében Ambrus Attila leszögezi, hogy a székely elem hangsúlyozása fontos volt Kacsó szerzői felfogásában, akinek hamarosan – Tamásihoz hasonlóan – a transzszilván irodalom népszerűsítésére is alkalma nyílt a Benedek Elek által szervezett irodalmi estélyen. (Itt találkozhatott a közönség az új erdélyi magyar irodalommal, Benedek Elek és Kacsó Sándor mellett Tamási Áronnal, az „őserejű székely novellistával”, Szentimrei Jenővel, Farcádi Sándorral, „a legerdélyibb hangú költők egyikével” – Tamási erre az estre hivatkozott cikkében.) Ambrus utal rá, hogy Kacsó önéletrajzi regényében idézte föl a *Brassói Lapok* 1927 októberében közölt álláspontját, melyben megfogalmazták, hogy az újság „nem hivatalos, hanem hivatásos lapja a magyarságnak”, s nem kell mesterségesen identitást változtatnia (utalva a Magyar Párt holdudvarába került *Keleti Újságra*). Ez az irányelv tulajdonképpen az 1895-ben újraindult *Brassói Lapok* vezérelve volt: „Lehetőleg kerülni fogjuk az olyan kérdések feszegetését, amelyek elválasztják egymástól magyar társadalmunk tagjait, ellenben keresve keressük és örömmel tárgyaljuk azokat, amelyekben a szívek találkoznak, ellenezni fogunk minden olyan intézkedést, intézményt és alakulást, amely a magyarságot pártokra osztaná, ellenben igyekezni fogunk a netalán felmerülő ellentétek kiegyenlítésére.”

A fiatal újságíró ugyan élesen és bátran kiállt a székelyek mellett a megfogható valóság föltárásában és a Gyergyót sújtó gazdasági állapotok ellen, viszont Tamási érzése szerint a szívek találkozásának, a lelkekben fekvő székely valóságnak még így sem volt megfelelően erős szószólója. Nos, erre a szerepre ő maga is vállalkozott, annak a tavaszi irodalmi estnek a tanulságait levonva, amelyet Benedek Elekkel rendeztek Gyergyószentmiklóson és Csíkszeredán. Alig több mint fél ház fogadta őket, s Tamási a székely sors szívszorító példáját látta abban, hogy „mintegy 120 embernek beszélt Benedek Elek abban a városban, amely az ő meséin nőtt fel”. A pusztító érdektelenség, a kicsi-

nyes vetélkedés, az anyagi érdekfeltés mellett azonban ott van a Gyergyó fölött lebegő önzetlen, sőt önfeláldozó lélek is: míg a gazdag bankár pénztárcája zárva maradt, „egy szegény, kezdő fiatalember 4000 lejt adományozott annak az írói árva gyermeknek, akinek a jövője érdekében jártunk, egyéb nemes céljaink között”. (1927 őszén kezdődött, s 1928-ban is folytatódott azoknak a műsoros esteknek – felolvasóesteknek – a sorozata, amelyen Sipos Domokos árvájának a segítészére gyűjtöttek.)

Kacsó az irodalom és az újságírás kapcsolatáról, szerkesztői felfogásáról önéletrajzi visszaemlékezésében így írt (idézi Ambrus Attila): „A napilap az olvasók eseményéhségének és hírszomjúságának a kielégítését vállalja. Az irodalom pedig nem esemény vagy csak akkor válik érdekes híryanaggá, ha az ügyes újságíró azzá avatja. [...] Hacsak nem tudja beleolvasztani írói készségét olyan féle irodalmi műfajokba is, amelyeknek a napilapokban is van keletje. Keletje azért, mert végül is ezek adnak súlyt a hírlapírásnak, s tekintélyt a lapnak azzal, hogy a lényegében semleges hírközlést az olvasótömegek nevelésévé, társadalmi állásfoglalássá, politikai erővé nemesíti. Ilyen elsősorban a publicisztika...”

Ezekkel az elvekkel a *Brassói Lapok* a „társadalmi állásfoglalás agorájává vált”, s különösen megnőtt a társadalmi elkötelezettségű publicisztika és riportírás jelentősége. Ebben a közegben Kacsó a székelyföldi riportjaival hívta föl a figyelmet magára, s természetesen ellenségeket is szerzett. Ilyen eset volt, amikor a gyergyószentmiklósi bankok ügyleteiről írt tárgyilagos tényfeltáró riportot. Magyar bankár és pártpolitikus indított támadást a *Brassói Lapok* ellen, s egyebek közt ezért állt ki Tamási Áron a lap, a fiatal újságíró és a székelység mellett, a pénztőke és a magyar nemzeti érdeket eltipró merkantilista attitűd ellen.

Kacsó egyébként nem felejtette el a kiállást, ősszel már ő és a mellé szegődött erdélyi írók – Benedek, Szentimrei, Makkai – védtek meg Tamásit és a *Szűzmáriás királyfi* című regényét Szabó Dezső támadásaival szemben; sőt, éles kritikai csörte zajlott ez ügyben Benedek Elek és Szabó Dezső között is. Tamási Áron maga ekkor nem kapcsolódott be a vitába, 1933 decemberében azonban fölidézte Szabó Dezsővel való személyes megismerkedését, és már a cikk felütésében bírálta egyúttal az író-publicista körül kialakult irodalmi közhangulatot – tudniillik, azért gyanús minden Szabó Dezsőről szóló írás, mert „vagy megbúvást lehetett sejteni az oroszlán oldalába, vagy éppen magának az oroszlának ráuszítását más nemes vadakra”. E kép továbbgondolásaként Tamási önmagát is a „nemes vadak” közé sorolta, hiszen a róla való írás személyes oka lehetett volna akár a nevezetes asszó, mikor „feldühítvén őt, elejébe dobták a *Szűzmáriás királyfit*, hogy széjjelmarcangolja”, majd ismételt kritikai élt vélünk fölfedezni az irodalmi csörték szereplőivel szemben ama megjegyzésben, miszerint tollat ragadni azért illett volna, hogy „őszinte írás essék róla”.

Ez a szándék s a reá fölnézni vágyó gyermeki büszkeség akkor sem tompult, mikor „éppen imádkozás közben, leköpött engemet a kép” – visszhangzik Tamási keserű fáj-

dalma. Tamási Áron Szabó Dezső-jellemzése a férfiaság, sőt, az irodalmi férfiaság köré épült föl. Ez a metafora szolgáltatta aztán a furfangosan árnyalt, intelligenciája miatt talán még kegyetlenebb viszontválasz lehetőségét. A nagy szellem mellé szegődő mostoha sors érzékeltetésében Tamási is finoman megbökölte a bántót: az alkotó, a nagy, a fényűző szellemből talán éppen a tengely hiányzik, „amely szilárdan tartaná a világitó szellemet”. S Szabó Dezső irodalmi férfiaságának elevenébe hágott a befejező mondattal: „Nőnek kellett volna születnie, hogy a legnagyobb lehessen”.

Említettük, hogy a mikszáthi örökségben gyökerező, Móra Ferencre jellemző anekdotikus elbeszélésmód¹ nem állt távol Tamási Áron tárcastílusától – ennek nyomaival találkozunk az imént idézett tárcában is –, hozzászólásaiban (jegyzetiben és kommentárjaiban) azonban az elbeszélői megszólalást mind gyakrabban veszi át a retorikai funkciók tudatos alkalmazása. Ugyanakkor a gondolati alapokra helyezett szigorú szerkesztést gyakran szétfeszíti az érzelmi érvelés ereje; s vezércikkeiben nemegyszer – így itt is – Tamásira jellemző vonás lehet Ady lelkesült, pátosztól sem mentes, szabadversszerűen áradó, elcsukló és fel-felbuzgó, kiáltványosan expresszív (lásd példaként Ady *Az Élet szobra* című, Rodin *Gondolkodójáról* írott párizsi cikkét) publicista beszédmodora. Jól igazolja ezt a „beköszönő” s védelmező cikk alább idézett néhány, biblikusán magasztos, már-már szakrális áhítatú részlete is:

„Éljen a székelly Nép!

Emberi életnek szebb célja nem lehet, mint küzdeni azokért, akik magukra maradtak. Szóval és tollal, öregén és fiatalon harcolni azokért, akiket kihasználnak és elvetnek.

Akik állnak a földön két fáradt lábbal, és nincs senkijük, csak néha az Isten.

És ezt a tömeget rendesen úgy hívják: Nép.

S ezek között nem utolsó a székelly. Érdemes küzdeni érte, és érdemes sok mindent feláldozni érte, s boldog legyen az, aki a legtöbbet áldozhatja.

Ez a legtöbb pedig az Élet.

[...] A mi generációnk új felfogással jön, és új célokért jön, és új utakon jön.

[...] Nem hanyatlás a mi sorsunk, hanem növekedés.

¹ Tamási Áron a szépíró Mórát kevésbé ismerte – a róla szóló, 1934-ben írt emlékezésében úgy fogalmazott, hogy újabb művészi fortélyokat nem tudott ellesni tőle –, viszont Móra Ferenc halálával a legnagyobb vesztesnek a magyar újságírást tartotta. Móra „igazi otthona, bölcsességének és tudásának legügyesebb kicsiholója, népi derűjének és írástudásának legigazibb kőtblája a vasárnapi Magyar Hírlap harmadik oldala volt. Sokan, sőt seregen olvastuk ezeket az ünnepi cikkeket, s nekem olyankor úgy tetszett, hogy virágos alföldi mezőben fekszem, s a fejem felett megjelenik szürbe öltözve, fején a derű kalapjával, kezében az igazság botjával és a lábán a mese csizmáival Móra Ferenc.” Az említett tárcastílus a többi között Móra *Magyar Hírlapban*, illetve a *Világban* megjelent vezércikkeket jellemezte, s akár Tamásinál: gyakran itt is nehéz eldönteni, hogy tárcáról vagy kommentárról van-e szó, az irodalmi közlésmódot és az aktuális mondanivalót ugyanis egyiküknél sem korlátozhatták a sajtóműfaji határok.

És nem apadás, hanem táborba ömlés, amely a termőföldek felé fog mindenképpen hömpölyögni, s a termőföldek népéhez, mert ott van a mindenkori fundamentum.

Gondolkozni kell rajtunk.

És gondolkozni azon, hogy:

mi a Nép kapuja előtt őrségben állunk, és vigyázunk arra, hogy meg ne csalassék. Mi mindenkit szeretünk, mert tudjuk szeretni a saját fajtánkat. Mi békességet akarunk mindenkivel, aki Erdélyben lakik, mert közös a sorsunk. Mi kiáltunk mindig, amikor veszély fenyegeti a Népet. Mi nem tartunk mással, csak vele örökké, mert nem hajhászunk egynapos vagy kéthetős örömeiket.”

A harcos szónok aztán a programcikk kiáltványos hangnemét hirtelen költőivé szelídíti, hogy fölcsillanjon az a Tamásira jellemző poétikai erő, mely a költői képet a székelly nyelvi fordulatokban is minduntalan fölparázsló humor aranyfedezetével formálja vitális beszédaktussá: „S mindezek mellett igazán mondom: nagyszerű nép a székelly. Tele van sok drága, babonás kinccsel, és játszik az értelme, mint a fúrge madár. Nem érdemli meg tehát, hogy alávalónak szóljuk; és nem érdemli meg azt sem, hogy bocsorban járjon, ha már egyszer kikopott belőle.”

Nem érdemli meg tehát a negatív sztereotípiákat, ellenben megköveteli, hogy mindenki tegyen érte, aki tud. Tamási Áron is a „szébb, nyugodtabb, derűsebb jövőbe” tekintett, ott látta magát és a székellyeket is, megbékélve a többi néppel. Újságíróként ugyan nem érte be szépírói önmagát, azonban izgalmas szint hozott a magyar publicisztikai életbe a maga egyszerre lírai zsongású és epikusan áradó, megelevenítő és mozgósító beszédmódjával.

Jól illusztrálta egyúttal, hogy a publicisztikában miként válhat a magánügy közüggé, a személyes élettapasztalat hogyan formálódhat át az igazságkeresés narratív keretévé. Érdemes ennek az attitűdnek a megvilágításához felidéznünk az őstehetségekről szóló vitával kapcsolatos hozzászólást, illusztrálva azt az „erdélyi gondolatot” is, hogy az igazság egyszerre erkölcsi, kulturális és érzelmi kérdés.

II. Tamási Áron és Móricz Zsigmond az őstehetségekről

A Nemzeti Szalon öt termében rendeztek 1934 augusztusában jelentős visszhangot kiváltó Szent István napi kollektív kiállítást a magyar paraszt-festők és szobrászok munkáiból. A *Budapesti Hírlap* 1934. augusztus 25-i száma *Őstehetség és fogalomzavar* címmel közölte Németh László cikkét (gondolatait *A nép Eötvös Kollégiuma* című írásban folytatta). A cikk több hónapon át tartó vitát robbantott ki (mások mellett Féja Géza, Szerb Antal, Veres Péter, Makkai Sándor, Szekfű Gyula hozzászólásával). Tamási Áron *A magyar őstehetségek problémái* címmel írt reflexiót, a szöveget pedig a *Budapesti Hírlap* szerkesztősége az alábbi jegyzettel közölte: „Az őstehetségek sorsának formálásáról megindult vitában ma Tamási Áron, a kivételes tehetségű író kér szót. Tamási

si Áron maga is abból az osztályból származik, mint azok az »östehetségek«, akiknek bemutatkozója ennek az anekdotának különös időszerűséget ad. Tamási Áron így biztos kézzel tapintja meg az egész problémakör lényegét és az általa felvetett gondolatot, valamint megállapításai nagyon alkalmasok arra, hogy a vita termékenységet növeljék, fő kérdéseit pedig pontosan tisztázzák.”²

Németh László úgy vélte, hogy az östehtetség „ott lézeng az elhagyott világ és a meg nem hódított között, és hazátlan lesz, nyugtalan és sérelmeibe boldogtalan”. Súlyosnak látta a problémát Tamási is, ráadásul az személyesen érintette: a cikk és a sok hozzászólás (kérdés és felkiáltás) „mind úgy hatnak reám – fogalmazott –, mintha valaki ritka hegyes szerszámmal ott birizgálna engem, ahol az életem legérzékenyebb idegszájai összefutnak. Olyan embernek, aki nemcsak faluból való, hanem apjának, nagyapjának és egész visszamenő nemzetségének a sorsát is cipeli, és ez a sors szigorúan és kiáltóan egy osztálynak a sorsa, s éppen a szóban forgó osztályé, nehéz úgy hozzászólni a felvetett kérdéshez, hogy az csupán serkentő és vidámító legyen.”

Tamási Áron már az elnevezéssel is vitatkozott, abban a hatalom által irányított közfelfogás bélyegét látta, mely a művészeket (egyáltalán az alkotótevékenységet) fölöttébb gyanúsnak találja. Az író tisztában volt azzal, hogy a sajtó: hatalom, illetve azt is érezte, hogy a hatalom a sajtón keresztül befolyásolni tudja a közvéleményt. Az uralkodó hatalom szemében „minden igazi alkotó tehetség gyanús” – írta Tamási, akinek az érvelése máig s messzemenően helytálló: „Joggal azért, mert az alkotó tehetségnek rendszerint önálló véleménye van nemcsak a könyvet és a festett képet illetően, hanem politikai és társadalmi kérdésekben is. És nem érzi kötelességének, mint a hivatalból elismert írók és művészek általában, hogy a megromlott társadalmat, annak igazságtalanságait és osztályelnyomó állandó kedvét feltétlenül meg kell rögzíteni és fenntartani. Azt sem érzi kötelességének, hogy haladó társadalmi törekvéseknek és új művészi formáknak ellene szegüljön.” A hatalom szempontjából tehát jogos ez a gyanakvás, viszont az író szerint általános érvényét tekintve egészében hamis a hatalom hozzáállása, tudniillik, „az emberiség történelmében még mindig az alkotó szellemnek volt igaza, és a hatalomnak, amely nem támaszkodott az alkotó szellemre, csak átmenetileg, vagy addig sem”.

Tamási „csúfolódásnak” vélte a névadást. Szerinte „az östehtetség csupán lehetőség. Egy olyan állapot, amely alkotó léletté válhatik szerencsés körülmények között, de a leggyakrabban nem válik azzá, hanem romboló és kártékony léletté. Nagy és veszélyes

² A *Gondolat és árvaság* című, Tamási Áron 1923–1935 között megjelent esszéit, cikkeit, útirajzait és riportjait közreadó publicisztikai kötet (2000) jegyzetei fölrajzolják a filológiai hátteret: *Budapesti Hírlap* 1934. szept. 16. 54. évf. 109. sz. 6. A teljes szöveg a *Budapesti Hírlap* szerkesztőségi jegyzete nélkül megjelent a *Brassói Lapokban*, ...*Ha egyszer megtörténik az a csoda, hogy az írók nem fogják bolondnak tartani...* címmel (1934. szept. 23. 217. sz. 10.). Újraközlve: *Tiszta beszéd* (278–285.) és *Jégtörő gondolatok* I. kötet (453–458.).

az út, amelyen keresztül az 'őstehetségek' -ből egyszerűen tehetség lesz. A tanuláson és a tudáson kívül jellem és hősöknek való hit kell ahhoz." Sértő a szó, mert akiket ezzel illetnek, azokat kuriózumként mutogatják. Pedig „a költő, aki tanulatlan, kóválygós és tehetséges, nem kuriózum, hanem szomorú látvány. Az egyszerű festő, aki népi mi-volta ellenére is művészi és befejezett képet fest, nem csodabogár, hanem természetes megnyilatkozása egy népnek, amely festőtehetségeivel és írótehetségeivel együtt várta és még mindig várja az időt: az ő idejét. És a népi bokréta és a daloló csokor, lányok és legények egybefűzve, csak arra jó, hogy kiszűrje a városi szemet. De mielőtt kiszúrná, már megvakítja, mert hamis képet ad a magyar faluról és a népről.” Az író továbbá attól is félt, hogy ez a módszer még árt is, mert a népből kihozható „komoly és kollektív szellemi értéket” veszélyezteti.

Németh László a nevelés mellett tette le a voksát, amelyhez az Eötvös Kollégiumot, illetve a rádió útján való felvilágosítást ajánlotta. Ha megvalósulna Féja Géza elképzelése („minden praktikus tudomány elsajátítására alkalmas felszereléssel és mintagazdasággal” létesített népfőiskola), ugyan kiválogatódhatnak a tehetségek, de félt, hogy a különböző érdekszövetségek maguk mentségeként mutogathatnak majd a kezdeményezésre, Tamási szavaival: „... mindent megtettünk, kihalásztunk a népből minden tehetséget, felemeltük az egész műveletlen osztályt, és részesévé tettük annak a sok jónak, amely pedig csak minket illette meg!”

Józan helyzetértékelésére vall, hogy Tamási Áron – Szerb Antal hozzászólására reagálva – a középosztály és a parasztság közötti különbséget nem gondolta eltüntethetőnek sem egy népi Eötvös Kollégiummal, sem népfőiskolával. Ugyanis nem a népből való őstehetségeket kell csak fölemelni, hanem az egész népet. Azt is, „aki nem a festészetben őstehetség, se nem a versírásban, hanem esetleg a mezőgazdaságban, a politikában, a szervezésben, a vallási kérdésekben vagy akár a gyermeknemzésben!” – A kultúra nem választható külön sem a gazdaságtól, sem a politikától, és szoros összefüggésben van az erkölcsi állapotokkal. Az „őstehetség” mint kulturális aranyfedezet értelmezésében, illetve az őstehetség jelentésének kiterjesztésében Tamási a Móricz Zsigmond által megfogalmazott alapelveket vallotta.

Móricz egyébként szintén bekapcsolódott a jelenséggel kapcsolatos értelmezési vitákba. *Őstehetségek* címmel tartott rádióelőadást 1934 szeptemberében a naiv művészekről, és számos írásában tette mind élesebbé a naiv művészek (őstehetségek) egyik lényegi vonását: a hozott, ösztönös, veleszületett tudást.

A magyarországi naiv képzőművészekre 1923-tól irányult jelentősebb figyelem, Benedek Péter „földműves-festő” 1923-as (majd 1928-as) kiállítása után. Festészete „elbírja a legszigorúbb mértéket is” – írta róla Mihályfi Ernő a *Magyarországban*. „Az istenért, fel ne fedezzék!” – idézte ugyanitt Vaszary öt évvel korábbi félelmét: nehogy elveszítse romlatlanul bájos naivságát, jellemző erejét, dekoratív érzékét és mesélő kedvét. 1934. augusztus 19-én Móricz is cikkezett a Nemzeti

Szalon kiállításáról. Az autodidaktákat illető őstehetség címkét érvényesnek tartotta a képzőművészet határain túl is (vizsgálta a jelenséget az irodalomban, a paraszt-írók példáján át): a gazdasági életben, a politikában és a történelemben vagy a tudományokban. Móricz okfejtése megelőzte Tamási kételyeit, s figyelmeztetett rá, hogy a szó nem a műveletlen emberben is meglévő tehetségre utal, hanem azokat a zseniket minősíti, akik a kortársak és a történelmi vetélytársak fölé nőnek a maguk terén és foglalkozásában: „Minden nagyság őstehetség – írta Móricz Zsigmond –, mindenki, aki az emberiség élére kerül, és egymaga átvilágít a teljes emberi nem tudásával és jövőbe látásával, tekintet nélkül arra, hogy milyen viszonyban volt az iskolával, vagyis a már addig elért tudásnak apró adagolásban való beletömítésével.” Napóleont nevezte Móricz őstehetségnek, mert noha igen sokan végezték el a brienne-i katonai iskolát, de csak egy lett közülük Napoleon. Edisont, mert csaknem az analfabéták közül emelkedett a feltalálók élére. Homéroszt, „mert két nagy eposzában, az Iliászban és az Odüsszeiában oly végtelen költői kiteljesedést produkált, mintha minden lehetséges és elképzelhető egyetemes műveltetésben lett volna része.”

Móricz továbbá a művelt és iskolázott, illetve az iskola nélkül, a maga erejéből magasra jutott tehetségek között is határt vont: „Őstehetségnek mondják azért azt a húsz-harminc festőt és szobrászt, akinek éppen most van kiállításuk Budapesten, s erre a kiállításra csak azon az alapon jutottak be, hogy nem végeztek semmiféle festői iskolát, sőt még eleminél több taníttatásban sem volt részük.”

A naivok amúgy nemcsak a modern művészet új jelképrendszerének lettek elválaszthatatlan részei, de meghatározó volt a szerepük a századelő új vitalista életfilozófiájának kialakításában is. A művészet mítoszteremtő funkciójának felismerésével az európai civilizáció sokat hangoztatott válságának, a kulturális tradíció megroppanásának, a konvenciók kiszikkadásának vagyunk tanúi – ezért az új életfilozófia mellett a naivoktól a vizuális nyelv felfrissítését is remélték. Ez a felfrissítés nem mást jelentett, mint az emberben eleve meglévő alkotóerők kiaknázását. A „vissza a természethez” rousseau-i gondolatát pedig a „vissza a tiszta forráshoz” életszemléletévé alakította a népművészetre jelentős mértékben támaszkodó magyar szecesszió, mely egyttal az őstehetségek előtt is megnyitotta az utat. Értelmezésükben nem valamilyen tanulási folyamatról van szó, hanem mintakövetésről és ideálválasztásról.

Móricz szerint sem lehet nevelni az embereket, hiszen a művészi képesség veleszületett adottság. Ugyanezt a véleményét fogalmazta meg (hónapokkal a kollektív kiállítás előtt) az irodalmi őstehetségekkel foglalkozó cikkben, a *Magyarország* 1934-es, március végi számában. „De az irodalmi megindulás alapja nem a kultúra, hanem a lélek effektusa. Kultúra csak annyira kell az írónak, hogy felszabadítsa a lelkét. [...] Irodalmi szakképzés nincs. Az irodalomban, mint minden művészetben, a tehetség maga töri az utat, s hozza a kincseket a mélyből. Az író ott kezdődik, amikor az ember elfelejti azt,

amire az iskola tanította. Mennyivel könnyebbe lehet ez a 'zseniális' parasztnak, mint az egyetemet végzett kultúremlőknek."

Móricz Németh László *Sznobok és parasztok* című (a „népi-urbánus” vitában fontos helyet elfoglaló) cikkére reagálva írta, hogy nem a műveltséget, hanem a lelki effektust kell a paraszti alkotások mögött keresni. Németh László arra figyelmeztetett, hogy a paraszt tehetségnek is ugyanúgy meg kell járni a kapaszkodókat, mint a nem parasztnak, „s végül is nem a parasztság, hanem a képesség, készség és munkabírás számít”. A népből érkező tehetségeket inkább ösztönözni kell a kibontakozásra, segíteni kell tájékozódásukat. „A tájékozódás a nagy népeknél fényűzés, a kicsinyeknél életösztön. A paraszt-mitológia épp ezt az ösztönt szibbasztja el” – vélekedett Németh László. S Móricz interpretációját szintén érdemes idézni, mely szerint „a kultúra nem egy zsák ismeretömeg, amit át lehet talicskázni a határon, hanem kígyóbőr, amit ha valaki felvesz, meg is kell benne tanulni mozogni, 'ízlést, etikettet, gondolkozásmódot' elsajátítani”. Önmagában tehát nem elég sem a tehetség, sem a hozzá rakott ismeret. Móricz a szorgalom és alázat meglétének is nagy jelentőséget tulajdonított. A *Peches kor* címmel a *Pesti Napló*-ban közölt cikkben megfogalmazta, hogy fontos a műveltség, de nem tekinthető az iskolában megszerezhető tudásanyag következményének. A műveltséget az iskola önmagában nem adhatja meg, a többlet megszerzése az író magánszorgalmának az eredménye.

Németh László nagyszerű élelslátását bizonyítja annak felismerése, hogy végül is „két sors közé került” emberekről beszélhetünk. A naivok oly módon szeretnének kitörni a közösségből, hogy az ahhoz kötődő szálak mindegyikét megtartják, s ez valamelyik oldalon újabb sérüléseket fog okozni – tehetségük vagy közösségük bánja. Az östehetségek felemás helyzetével a jelenség modell volta miatt foglalkozott többet a sajtó is. Móricz, több cikke, rádióelőadása után, 1935 októberére jutott el az *östehetség* szó teljes értelmezéséhez, festőpéldával világítva rá a naiv képző- és a népművészet közötti rokonságra. Káplár Miklós emlékkiállításának megnyitóján ezt mondta: „Östehetségnek szokták nevezni azokat az egyszerű, rendszerint szántó-vető embereket, akik valamilyen belső ösztönzés folytán ecsethez vagy agyaghoz nyúlnak, és meglepő dolgokat teremtenek a maguk primitív technikájával. Ezek az östehetségek voltaképpen az ősművészetnek tanítványai. A népművészet éppen úgy megállapította a maga sémáit, mintáit, beszédnyelvét, mint a kulturális művészet. Aki a falusi életben nyúl a művészet szerszámaához, az azokból a vonalakból, mintákból és stílusokból indul ki, amit a gyermek őriz a falu életében, gyermeki nemzedékről az új nemzedék veszi át a hajdan felnőttek tudományát képező művészeti beszédmodort.”

A fiatal Tamási Áront mélyen fakadt lelki rokonság kötötte az érett Móriczhoz – anekdotikus dokumentuma ennek az *Egy csevegés története* című (1955) emlékező Tamási-tárca –, éreztetvén, hogy ritkasága még jelentősebbé teszi az emberi szót. S az egyszerű külső mögött lappangó „nemes kultúrlelket” érezték mindketten. Móricz a

földműves-festő Benedek Péterben szintén ezt a finom rezdülésekre is érzékeny őserőt fedezte föl. S míg a festő portrét készített Móriczról, az író is formálta a maga portréját: „Mint egy szőlőmunkás, aki metszőkéssel megy végig a szálakon, s minden ágbogot megnéz, mindent letisztogat, ami fölösleges. Mint egy festőmunkás, akinek csodálatos lelki élete van az egyszerű külső alatt és nemes kultúrrelke. Tele érzéssel, aggodalommal, fájdalommal és bölcsességgel. [...] Az Isten adott valamit az embernek: egy kis fényt abból, ami őt betölti. Ez a kicsi fény, ha kigyullad, istenné teszi az embert.”

Németh László vitaindító gondolatsora az őstehetségek képzéséről, fejlesztéséről egyértelműen azt célozta, hogy a „két sors közé került” emberek kapjanak egy olyan otthont, amellyel nehéz életkörülményeik között is összeköttetésben maradhatnak, amely kollégiumban a frissen felfedezett „parasztzsenik” gondos szellemi továbbképzést kapnának. A nép „Eötvös intézete” Móricz szerint is szép terv volt, de – Tamási Áronnal egyetértve – úgy vélte: „ahhoz, hogy minden gyermeknek a zsenijét elérje a közkultúra áldásos hatása, mást nem lehet tenni, mint emelni az általános közoktatást és emelni a néprétegek általános jólétét. A zseni olyan, mint a rádium. Végtelen kis mennyiségben van elrejtve a tömegben.”

Mint Benedek Péternél, ezeknek a rádiumfényeknek kell fölgyulladniuk. Akkor nemcsak a festészetben vagy az irodalomban, hanem a gazdaságban és politikában, a kultúrában és nemzetgyarapításban is nagyot alkothatnak. S így lesz igaza a szellemnek: ha alkot. – Mert csak az alkotó szellemnek van igaza.

Sólyom Sándor

Fáklyák

Tófalvi Zoltánnak levél helyett

Bár tudjátok, csak érezni nem akarjátok,
vagy nem meritek a zsarnokságot
és a bennetek ellenanyagként munkálkodót...
Pedig a fáklyák a kor jelzőtüzei
nálunk s nem a füstölgő feledés
és nem el mismásolása a múltnak,
mely jelenünkre hat,
és világítanak, még akkor is ha elismerni
nem akarják a múltjukban hasznót
haszonra halmozók és a szint váltó utódok!
Mert tudjátok meg és velük együtt
ez az egész pusztulásába rohanó világ,
hogy Moyzes Márton atyámfia,
vagy Bauer Sándor és Jan Palach
áldozata nem lehet más,
mint a teljes elutasítás! bármit bőföghet
a diktatúra ma is élő és szemléletet formálni
akaró zsoldosainak hada, visszasírva
az előjogokat, mit érdemtelenül megkaptak...
A fáklyák Uram, ma már bennünk égnek,
és segíts, hogy utódainkban is fényeljenek!
(Én magam is azzá lehettem volna,
de gyáva maradtam vagy nem gyúlt
meg a tűz alattam...
Uram, add meg, hogy ha csak lélekben is
velük hirdethessem: az igazság, a mi
igazságunk örökké való, akár a világunk,
mert a Nap és Hold gyermekei vagyunk!)

Egy költői verseny története

Vitéz Ferinek barátsággal

Égi bambuszliget. Asztal s mellette
Li Taj-po, Po Csü-ji és Tu Fu pihenget.
Ágak közt a hold vigyorog, fogy a bor
(s én, a szolgál, csak a nyálam csorgatom).
A boroskancsó szélén kabóca sétál,
meg-meg inog, az illat tán fejébe szállt.
Jáde szeme ragyog s úgy kelleti magát,
ahogy az Ég-alattin egy fuvoláslány.
„Szolga – rikkant Tu Fu – tust az asztalra
és ecsetet, mert verset kíván a téma,
s a legjobb négysorosnak ó-bor a jutalma!”
És sorakozni kezdtek az írásjelek:

*

„Te, álruhás istennő, ölelj magadhoz,
bor sem kell már, csak az övedet oldozd,
s úgy hevítsen a vágyad, hogy piruljon
a bambusz s irigyeljen a kandi Hold.”

*

Az Ég alatti küldött, hogy visszavárnak?
Hiába jöttél, itt mindenem megvan,
ami ott lenn nem volt: jó bor és barátok,
nem irigykedők. Maradj itt s meglátod.”

*

„Te, álruhás, a boromat megosztom veled,
az ágyamat már nem. Én azt szeretem,
ahogy van: reggel borral köszönt a Hold,
majd verset írok, amit az álmom súgott.”
(Míg ők verseltek, a bort magamhoz vettem,
mert a verseket nem leírva, de rímeit
borban oldottan, ízlelve szeretem.)

Lipcsei Márta

A felszín felszínességei

A beton alvilága

fej - fej mellett
menetelünk
illeszkedünk
csak az alak
a test hullámzásai
örülünk a pillanatoknak
melyek fejmagasságba hoznak minket
hozzuk a döntéseket
nem akarunk lemondani
az élvezetekről
testünkben bizsereg
a csalóka vagy az előkelő?
bekerülve az élet aluljárójába
keresgélünk, talán megszólítunk valakit
majd inunkba száll a bátorság
úgy véljük bárki alkalmas a megszólításra
már a föld alatt vagyunk
lehet itt veszélyesebbek a föld lángjai
lábunk már a felszínre gondol
bár rövid ideig szeret itt tartózkodni
élvezni a beton alvilágát

Tavaszi felszínek

1

örvénylő hangon megráz a déli szél
tavaszi nagytakarítás
lehet sétálni, ügyelegni
szétfolynak a hangok
a levegő repedéseiben
gesztenyeillatú csitrik csivitelnek
a tavasz öregek bőrébe nyilallik
az újrakezdésnek lóg a lába, zuhan a feje
szoknyák harangjaiból
siető lábak bővölnek
talán új ösvények ígéretei
illatok csapódnak
szélzúgás fanyar dobolásai
élőlények libegései
hajlékonyan kínálkozó kedvek
friss lelkiismeretek
s végre az izmokból kiolvad a téli feszültség

2

szikár fák növesztik lombkoronáikat
a tavasz lazítja legfelső rétegeit
valami mindig visszahull eredetéhez
talán a gyökerek táncát serkenti a föld
az életbe kapaszkodás harmóniáját gyakoroljuk
illúziókból táplálkozunk a megsemmisülés előtt
erőt nyerünk még a veszteségekből is
harsan a barackvirágok korai remegése
elhiszik hogy egy fentebbi földről származnak
a reggel mindig a teremtés új összhangját hozza
hogy lelkünk házát kivigyük a napra

3

tavaszi séta, lassan vagy gyorsan lépdelünk
a táj megszólít, a bámészkodás, a levegőzés
saját megújulásunkat szolgálja, lépéseinkkel
lehet segítjük a mindenséget, örök változásait
sietettjük, csak azt tudjuk, hogy menni kell
és közben állandóan választak elé állni, dönteni
gyakorolni, hogy boldogabbak legyünk
míg a pillanatok egyre változtatják
a nézés eseményeit

4

mérjük az időt, szívesen álmodozunk
majd egyszer hirtelen átszakadunk a valóságba
a tavaszi zsenge zöldbe, nyílt vidékek tájaira
ahol tavaszi felhőkkel a bizonytalanságok
kék lángjai tágítják a reggelt, semmi bonyolult
csak várakozás, talányos zörejek, képzeletben követjük
a pillanatot, fényfoltok szempilláinkat ingerlik

5

várjuk az ünnepet, húsvét, talán
lesz számunkra is rendes feltámadás
jó mindenhol de legjobb otthon, öröm
ja és az illúzióba mártott öröm
hát ezt kergetjük mindannyian,
végül is ez az évszak a megújulás
felülünk a tavaszi vonatra
a táj lenyűgöző, a szerves és szervetlen élet
lármásabb ilyenkor, a legjobb mégis kinn lenni
a szabad ég alatt, élvezettel lépkedni, imádkozni
kutatni a szív régi évszázadait
és próbálni beilleszkedni az újjászülető tájba

6

április, változékonyság, hideg, meleg frontok
váltakozása, a vérnyomás kilengései
tétovaságok, újjászülető tervek, bizonytalanságok
új kezdetek új dallamai, léha szövegek, költészeti
járványok terjedése, néma csellengések,
szavak másvilágának látogatása
halál villámainak észlelései
foghagyma szagú érrendszer gyógyítása
majd a megfigyelés, hogy lelkünk merre tekeredik

7

új erőket ültetünk szívünkbe
kint csírázó tavaszi tisztaság
mésszel lekent fatörzsek
a rügysző fák optimális reménnyel
kecsegtetnek, a napfény és életakarát
kimerevítik a tájat, friss felszálló illatok
mint tavaszi tündérek lenge öltözetei
ringással érzékeltetik vérünk keringéseit
majd eszedig elérnek az önvád hullámzásai
nehogy füst tekeregjen az agyban
hiszünk a természet szökelléseiben
és a személyi katasztrófavédelem áldásaiban

8

májusi séta, lila akác zuhatag
és micsoda illat, micsoda illat
a parkban nem nyírták a fűvet
a pitypang szabadon üget
mindenütt gyerekek és kutyák
galambok, énekes madarak
az élet tavaszi tobzódásai
a borostyán a hársfára kúszott
a zöld árnyalatok keverékét fűzi
foltokból összeáll a lélekkikelet
levegő vágtaí serkentik lélegzetünket
s végre kiadjuk magunkból a téli hallgatást

9

hajt a szabadságvágy
így séta közben, kiengedem
vagy elengedem szorongásaimat
szeretném megőrizni magam
a tavaszi illatok lelkeket konzerválják
az utcafelületek cipelik a fákat
virágágyásokat, a házak homlokzatait
elképzelem hogy a teremtés cseppjei
itt is megtalálhatók, az élet napi adagjait
adagolja, az elfojtott évtizedek leperegnek
a helytállás szépségei, gyümölcsei, nehézségei
lépteimmel egyesítik a múltat a jelennel
míg feltérképezem a még itt élő,
de egyre fogyatkozó közösséget.

Sz. Tóth Gyula

Csatlakozás szárnyvonalon, avagy identitásunk nyomában

Tisztelgő közelítés Pomogáts Béla munkásságához

Útjelző: „Irodalmunk Európában”¹

2014 őszén Balázs Géza megkérdezte, részt vennék-e a Pomogáts Béla 80. születésnapjára tervezett konferencián, előadással, amennyiben lenne odaillő mondandóm. A megtisztelő felkérést elhárítottam, indokoltam is. Lenne odaillő gondolatsorom, van az életműhöz kapcsolódó előzményanyagom, és ismerni vélem az ünnepeelt munkásságának jelentősebb állomásait, műveit. De Pomogáts Béla körében még nem voltam jelen, személyesen nem is találkoztunk, lesznek kompetens tisztelgő köszöntések nélkülem is. Későbbre írásos munkát ígértem. A konferencián persze részt vettem, tudósítottam is róla.² Sikerült megismerkedni az ünneppel.

De nem hagyott nyugodni a dolog. Forgattam a Hungarovox Kiadó könyveit, mindegyik tartalmazza a kiadó ajánlatát. *Tanári noteszeim* is itt jelennek meg, így a listán visszatérően találkozom Pomogáts Béla nevével, műveivel. A *Kihívás és felelősségnél* lecövekeltem, az alcím különösen vonzott. Éppen készültem a magam francia–magyar tevékenységének összefoglalására, adódott az alkalom, hogy mindezt a Pomogáts-életmű perspektívájába (kellő szerénységgel mondva) helyezzem. És egyszersmind az adósság törlesztésére. Mert számomra a Pomogáts-életmű tisztelet és felelősség. Tisztelet az alkotó részéről a kultúra egésze iránt, felelősség annak gondozására, benne a magyar kultúra éltetésére. Ez nekünk példa, és feladatot is jelent. Tiszteletet érdemel részünkről, elkötelezett felelősségét ránk ruházva kötelezőnek érezhetjük magunkra nézvést.

Hogy jövök én ide? Pedagógiai munkámban mindig jelentős szerepet játszott a francia–magyar kultúra közvetítése. A kezdetektől fogva, már az egyetemi években foglalkoztatott, hogy a nyelv megtanulása és tanítása mellett (közben), miként lehet megoldani a francia–magyar értékek kölcsönös megismertetését. A több évtizedes munka tapasztalatainak (eredményeinek) vizsgálatakor kínálkozik az összegzés. Erre jó lehetőséget adott „*A tizenkét legszebb magyar vers*”-sorozatban való közreműkö-

¹ Ez a tanulmánykötet alcíme, lásd POMOGÁTS Béla, *Kihívás és felelősség*, Bp., Hungarovox Kiadó, 2009.

² Lásd *Identitás és nyelvstratégia*, E–nyelv Magazin = <http://enyelvmagazin.hu/2014/11/10/identitas-es-nyelvstrategia> [2015. 05. 05.]

dés.³ Amikor végigfutottam a kultúraközvetítés szálain, elegendő anyagot találtam, hogy kimondhassam: olyan oktatási tevékenységet végeztem, melyben benne van a nemzet szolgálata, az ország arculatának alakítása (hozzájárulás), benne identitásunk formálása (legalább is törekvés erre), európai (később) uniós arculatunk, magatartásunk formálása, szerényebben: befolyásolása. Folyamatos próbálkozás. Ebben sok ki-tűnő magyar példasors vett körül, és hatott rám, magyarországiak és külföldön nemzeti értékeket őrző kultúrkatonák, tisztek, tábornokok.

A fővezérek jelese Pomogáts Béla. Amikor a magam tanári tevékenységét vettem számba, a rendezés útvonala Pomogáts Béla fentebb említett könyvén keresztül vezetett. Annak gondolatjárataim haladva veszem elő a magam útját, a saját jogon megjárt dombokat, völgyeket, a saját menetelésben megszerzett tapasztalatokat. Mintegy illesztésül s talán önigazolásul.

A lélegző Európáért

Pomogáts Béla tükröt tart és mintát ad, eligazításként. Irodalmunknak „egyéni és közösségi magatartás-szabályozó szerepe van”, érzelmi, gondolati hatással, s így – személyiségformáló hatással bír. Cél, hogy eljusson a határokon túl élő magyarokhoz. A „teljes irodalmi örökséget kell birtokba vennünk”, mondja, és sorolja is a neveket.⁴ Ezen fáradozik, mások mellett Kődöböcz Gábor, hogy a nem „kánonba” sorolt írókat, költőket értékük szerint megismertesse. Hogy a végek irodalmi termése is közlátókörbe kerüljön.⁵ Az egyik cél tehát, a külhoni magyarok identitásának erősítése. A másik: a magyar kultúra megismertetése a külföldiek számára, az irodalmi dialógus elősegítése, mely segítségével az értékek helyükre kerül(het)nek, a tisztelet megalapozódik, s működni kezd, a különböző kultúrközösségek identitása is formálódik.

Mi az identitás? A sokféle meghatározás közül, felfogásunknak megfelelően, megidéznünk hármát, melyek, némileg más oldalról közelítve, gondolatmenetünk alappilléreit jelentik. A Fernand Braudel szerint: *„Folyamat, önmagunkkal vívott harc, hogy fennmaradjunk. Ha ez megszakad, minden összeomlik. Egy nemzet csak akkor létezhet, ha vég nélkül keresi önmagát, ha saját logikus fejlődésének iránya szerint folyton változik, ha szüntelenül leméri magát másokon, ha a legjobbal, önmaga lényegével azono-*

³ A versmondás- és konferenciasorozat köteteit a szombathelyi Savaria University Press jelentette meg, programvezető és sorozatszerkesztő FÜZFA Balázs (2008–2015).

⁴ Vö. POMOGÁTS, I. m., (Bevezetés helyett), 7–14.

⁵ Ezt küldetesként megélve végzi az *Agria*, főszerk. KÖDÖBÖCZ Gábor, a *Partium*, főszerk. OLÁH András, a *Búvópatak*, főszerk. CSERNÁK Árpád, a *Bárka Online*, főszerk. ELEK Tibor, a *Vörös Postakocsi Online*, alapító főszerk. ONDER Csaba. Ezeket a fórumokat folyamatosan figyelemmel kísérem, publikációs kapcsolataim révén is jobban ismerem a tevékenységüket.

sul”⁶ A magyar történész, John Lukacs mintegy kitágítva a vizsgálat horizontját, ezt mondja: „... a történelem tanulmányozása mindenképpen mozgásleírás, nem pedig a múlt kimerevített, lerögzített darabjainak vizsgálata”.⁷ Egy magyar franciás humán értelmiségi így foglalja össze: „Az identitás ma divatos kifejezés, amelynek gyakori használata sajnálatos módon nélkülözi a fogalmi tisztázottságot. Felfogásunk szerint az identitástudat *viszonyítás és konfrontáció*: az adott, befogadó civilizáció saját értékeinek önmeghatározása a külső feltételekhez, a kívülről érkező hatásokhoz képest. E recepciónak manapság feltétlenül nyitottnak, érdek megalapozottságúnak, ésszerűnek kell lennie. E diszpozíció alapján véve a polgári rend és intézmények, a polgári gyakorlat és mentalitás keretei közt érvényesül, s mindig a jövő felé irányul. Tehát egy alapvető történetfilozófiai feltétel- és feladatrendszer határozza meg az elemzést, amely a választott szempont szerint lehet etnikai, népi, nemzeti, vallási, gazdasági, politikai stb. kiindulású”⁸

Számunkra ez utóbbi jelenti a szintézist, amely a további gondolatmenetünk alapja, s amely illeszkedik a pomogátsi stratégiához. A számomra megjelenő kultúráközvetítés szerkezete: 1. magyar mű ajánlása a külföldinek, a befogadás érzékelése, „tetten érése”, reagálás erre, „fogadása” részünkről, 2. a magyar művek idegen nyelvi megjelenése, az adaptáció értelmezése, az anyanyelvhez viszonyított átértelmezése. Új tükörbe nézhetünk: pillanat és alkalom addigi magatartásunk átértékelésére. Irodalmi diskurzus folyik: nemzet – nemzet között, a jelentkező visszahatás táplálja a nemzeti önreflexiót. Ennek síkjai: a) irodalom, b) oktatás, c) művészet, a mindennapiságban megjelenő művészet transzformálható, a művészi produktumok megsokszorozódnak, „multiplikáták”⁹ formájában terjednek, s hatnak. Ezzel megjelenik a kultúra nemzetközi funkciója, párhuzamosan bővítve társadalmi szerepét. A magyar művek külföldi befogadása, elismerése a nemzeti tudat ápolását segíti. Vannak, akik szeretik a magyarokat, a magyar irodalmat. Pomogáts Béla M. Fouché, a grenoble-i egyetem katalán származású egykori nyelvészprofesszorát említi, aki rokonszenvezett a magyarokkal, mert nem csak világot akarnak látni, s nem csak gyakorlatias célokkal mennek Franciaországba: „De önöket más hozza ide. Önökben lélek van”.¹⁰ Ezt tapasztaltuk, amikor „a 12 legszebb magyar vers” francia adaptációit dolgoztuk fel. A franciák nyitottak a magyar vers gondolatiságára, érzelmére, lírai nyelv, megjelenik benne az

⁶ BRAUDEL, Fernand, *Franciaország identitása*, I. kötet, ford. MIHANCSIK Zsófia, Bp., Helikon Kiadó, 2003, 13.

⁷ LUKACS, John, *A történelmi tudat avagy a múlt emlékezete*, ford. KOMÁROMY Rudolf, Bp., Európa Könyvkiadó, 2004, 196.

⁸ Lásd NAGY Géza, *A bölcselkedés dicsérete Magyarországon egy magányos, független, humán értelmiségi szemével*, kézirat, Bp., 2000, 39.

⁹ Vö. FERRIER, Jean-Louis, *Négyszemközt Victor Vasarelyvel*, ford. VIGH Árpád, Bp., Corvina Kiadó, 1981, 102–113.

¹⁰ Lásd POMOGÁTS, I. m., 16.

egyetemesség, nyilatkozták. Erről és a magyar irodalom közvetítőiről későbbi fejezetben szólunk részletesen.

Közben „beütött” az integráció. Beléptünk a szélesedő (és egyre összetettebbé, bonyolultabbá váló) unióba. Az európai köztudat alakulása szempontjából rendkívül fontos (nap mint nap tapasztaljuk), hogy a sokszínű Európai Uniónak ne csak politikai és gazdasági jellege legyen jelen, hanem kulturális (zene, tánc, film, színház, képzőművészetek, irodalom) képe, tartalma is.

Ehhez mindennapi kulturális „közmunka” (sziszifuszi „apró” feldolgozások) és elégszámú „irodalomdiplomácia” szükséges.¹¹ Olyan, aminőt Pomogáts Béla végez: egy teli élet ragyogása. Hánykolódó folyók felett csillogó hidakon. Igaz járat. Az érvényes jegy: műveltség és hit. Elkötelezettség az emberi kultúrák iránt. Pontosan látja: szervek működése nélkül nincs egészséges testegész. Érzékenyen tudja Trianont. Azt is: a kulturális seb igen fájdalmas, de nem végzetes, nem gyógyíthatatlan. A megújulást keresi. Szerte a világban példák: népek, nyelvek, közösségek, nemzetek – élnek. Nem tudnak leszakadni az egészről. Nem is akarnak, természettel tartoznak oda. Európának, a mai uniós formában és működésben, fel van adva a lecke: mit kezd a kis nemzetekkel, hogyan formázza létüket? Az uniós formának és működésnek ebben a helyzetében megérett a pillanat: a nemzetek felmutatják magukat, létüket. Jókor.

Pomogáts türelmes volt. Csak az igaz, hiteles szálakon, pontokon, azokat összekötve ment által a Kultúra rengetegében. A történelmi menetelésben síkos-csúszós az út, a politikai átfedés, a csábítás mindig ott lebeg. Sokaknál ez összecsúszott. Pomogátsnál nem: tág és mély kutatói területen végzett feltárások között, éles elmével vezet szikéjét, hánt le felesleges háموkat, üszkösödő sebeket tisztít s varr el. A tudományos munka és a politika kapcsolatára, játszmáira is nagy példákkal szolgál. Nem akart ellenálló lenni, forradalmár, ellenzéki így is lett, nem akart emigrálni, duzzogva elmenni az országból. Menteni, építeni akart. Felmutatni és összehozni értékeket, egymást megérteni. Ez a vágya több irodalmárnak, mint a már említett Kőbörz Gábornak, Fűzfa Balázsnak, Madarász Imrének, Kaiser Lászlónak. Pomogáts szándéka: kutatási eredményeket, világosan, pontosan bemutatni, csak azokkal, azok mentén vitatkozni, a tisztázás érdekében, mint a történész Szakály Ferenc kéri, s javasolja. A franciákkal kapcsolatban – hogy maradjunk „helyzetismeretünknel” – nem kevert össze ideológiát kultúrértékkel. Mert itt van mit tisztázni, lásd a franciák szerepe: Trianon – 56 – Camus, Sartre és a többiek. A francia politikát nem keveri, nem azonosítja a francia néppel.¹²

¹¹ *Uő., Uo.*, 17.

¹² „Tisztelni kell a tényeket” – nyilatkozta Szakály Sándor egy interjúban (Magyar Hírlap, július 1.) Mert sajnos az emberek a médiából szerzik az ismereteiket, és nem a történelmi munkákból, és így „a média határozza meg a társadalom történelmi tudatát”. Hivatkozik névrokonára, a történész Szakály Ferencre, aki sokszor elmondta, hogy például „Trianon a magyarság mohácsi

Egyén és társadalomkultúra – közösségkultúra – nemzetkultúra. Pomogáts ezen a kultúra(út)vonalon-hálózaton megy végig. Vannak főutak, világos utcák és rejtett ösvények. A történelem folyamán ezeken halad, világos szellemi irányítúvel. Szakaszok: Trianon, s utána, 1945, 1956, 1989. Területek: Kelet-Közép-Európa – az Atlanti óceánig és túl. Találkozik ideológiákkal, politikákkal, rendszerekkel, hatalmakkal. Nemcsak kultúrdiplomáciát, de kemény kultúrstratégiát folytat, melyben megjelenik a kulturális honvédelem.¹³ Ebben a honvédelemben Pomogáts Béla jól tájékozódik, nem kever. Különbséget tesz a nagypolitika és a honpolgári mindennapok között, az egyes embert nem lehet felelőssé tenni hazája politikai lépése miatt, lásd Franciaország trianoni és '56-os szerepét. „Hát igen, nem bántunk jól önnel” – vallotta be De Gaulle köztársasági elnök magyar tárgyalófelének Párizsban, még 1968-ban.¹⁴ A dolgok, ha megkésve is, igazolást nyernek. És francia kapcsolatainkban is tisztábban látunk mítosz és valóság megélt, ábrázolt, retusált, újra felfestett, a sokszínű francia realizmus összefüggéseiben új távlatokat nyitó, fényesített tükörben.

És Pomogáts nem keveredik. Pedig volt végzálásban része: nacionalizmus, irredentizmus, kapcsolattartás a szomszédos ország íróival és a nyugati magyar emigrációval.¹⁵ Szelleme vezérli. Ízlése, hite, erkölcsisége. És hatalmas, eleven mozgásban lévő

vereségével kezdődött” = <http://archivum.magyarhirlap.hu/szakaly-tisztelni-kell-a-tenyeket>. [2015.06.10.] Ezt szorgalmazza POMOGÁTS Béla egy másik esemény kapcsán lásd: *Szembenézni a történelemmel*, Bp., Hungarovox Kiadó, 2006.

¹³ *A kultúra mint honvédelem*, EGEDY Gergely tanulmányának a címe ez. Így kezdi: „Az állam lényege és célja a kultúra – fogalmazta meg a két világháború közötti időszak jeles piarista professzora, Kornis Gyula *A kultúra mint államcél* című remek tanulmányában”. (Lásd Egedy G., *Az év esszéi 2012*, Magyar Napló, 193.) Hangsúlyosan, tételesen megjelenik Magyarország ereje, a kultúra kezelése, azaz, hogy „az első világháborús vereséggel és Trianonnal megnyomorított ország miként volt képes *roppant szűkös erőforrásaiból is prioritásként* kezelni a kultúrát”. A kultúrpolitika *tudatos eszmei* megalapozása folyt. (A kiemelések tőlem.) Az új helyzetben, a nemzet rendelkezésére álló tudás és a versenyképesség összefüggéseiben, a kultusztárca az ország igazi „honvédelmi” tárcája lett. (Mindezt csak a példa kedvéért hozzuk fel, merthogy most is nehéz helyzetben, sőt válságban vagyunk. De „nyelvben él a nemzet”, a szállóigévé vált Széchenyi-szentencia a reformkorban valóságos szellemi áramlatot indított el – a kognitív nyelvészet szempontjából is releváns –, ma is hat, más nemzetekre is érvényesen.) E gondolatmenet megjelent, lásd SZ. TÓTH Gy.: Nyelvi világitótorony a „lakható ég” alatt. Többretű utazás a *Nyelv és kultúra – Kulturális nyelvészet* tanulmánykötet megismerés során, *Magyar Szemle*, Új Folyam XXII. 1–2. szám, 2013. február, 138–143. = http://www.magjarszemle.hu/cikk/20130228_nyelvi_vilagitorony_a_lakható_eg_alatt [2015. 04. 10.]

¹⁴ Lásd *Francia kapcsolat, mítosz és valóság*, Magyar Hírlap Online, 2013. december 30. = http://archivum.magyarhirlap.hu/francia-kapcsolat-mitosz_esvalóság#sthash.Ao5wz4dP.dpuf [2015. 04. 11.]

¹⁵ Erről tanúskodnak Pomogáts Béla művei, elég, ha itt csak néhány címet említünk még: *Nyugati égbolt*, Bp., A Magyar Írószövetség-Belvárosi Könyvkiadó, 1994. *Othton és itthon. Beszélgetések nyugati magyarokkal*, társszerző: ÉGER György, szerk. dr. CSAPODY Miklós, Bp., Anonymus Kiadó, 1995, *Nyugat és Kelet között*, Bp., Ister Kiadó és Kulturális Szolgáltató Iroda, 2000.

tudása. Gyógyít, terápiát ad. Kivárt. Türelmesen ki tudott várni. A helyzet eljött: igaza volt. Ha még vár kicsit, be is teljesedik álma.

Mára igazolódik (inkább igazolódni látszik) magatartása, a helyzet megérett. A testgész nem működhet élő-érző részei nélkül. A nemzetek feletti rendszert, uniót nemzetek, kulturális közösségek nélkül mesterségesen nem lehet táplálni. Az élő-érző kulturális közösség táplálja az uniót. És élheti.

A 80 éves Mester rengeteg művet megforgatott, rengeteg szerzővel megvívott – ezek kemény részfejezetek. A művek, az alkotók, Pomogáts értékelésében, láncolatot alkotnak, igen tág földrajzi dimenzióban kultúrahálózattá állnak össze. A kultúrák sorsokat hordoznak, kultúraelméleti alapon rendezett munkásságával történelemfilozófiát vázol fel.

Mi tehet az iskola? A tanárok feladata?

Pomogáts Béla jól látja, hogy e hatalmas munkában a tanároknak fontos részt kell vállalniuk. Noha ebben a magyar- és a történelemtanároknak kitüntetett szerepük van, ám ez tantárgytól és szaktól függetlenül végezhető és végzendő. Pedagógusi feladat – „Kihívás és felelősség”. A tanárképzésben ennek fejezeteket kell nyitni, ismereteket, attitűdöt és képességeket kell formálni.¹⁶

Csatlakozás a franciatanítás felől

Számvetés: összegyűjtöttem több évtizedes tanári működésem tapasztalatait. A tanítás mellett, a kutatás-fejlesztéssel eltöltött időben számos produktumot sikerült létrehozni. Ezek taneszközök, szakanyagok, tudományos és publicisztikai írások, egy részük meg is jelent. Ezúttal a francia irodalomtanításra fókuszálva a francia és a magyar irodalommal való találkozás tapasztalatait kívánom összefogni. Az irodalmi vonalon nyomon követhető egy fiatal egyetemista, majd tanár szakmai útkeresése: hogyan jut el a nyelvtanulástól, a szövegértésen, a befogadáson, az elemzésen keresztül a francia irodalom megértéséhez, közvetítéséhez, a francia és a magyar értékek cseréjéhez.¹⁶

A szegedi francia szakon az 1960-as évek közepén nagy kérdés volt: mire lesz elég a jeles francia érettségi? (Akkoriban nagyon kevés eszköz és alkalom állt rendelkezésre a nyelvtanuláshoz. Franciaországi ösztöndíjat sem kaptam az egyetemi évek alatt.) Az olvasó-fordító nyelvtanulással megszerzett tudás nehézségeket támasztott a tan-

¹⁶ Ez a fejezet része egy készülő nagyobb munkának: *Egy franciatanár irodalmi kalandjai. Találkozásaim szép magyar versekkel franciául*. A tanulmánykötet a Savaria University Press gondozásában jelenik meg hamarosan. A magyar versek francia verzióiról szóló tanulmányok megjelentek a versmondás- és konferenciasorozat köteteiben: Savaria University Press, Szombathely, sorozatszerkesztő FŰZFA Balázs (2008–2015).

anyag megértésében. Ebben az időben az egyetemi oktatás sem élvezetes, a hallgatók részéről folyik a bajvívás a nyelvvel, a jelekkel, a tartalommal. Az eredeti szöveg lecke-szerű gyúrása nem sok élményt ad. De az eredeti nyelven való olvasás kíváncsisága és öröme nagy hajtóerő. A várakozások, a remények a hatvanas évek végén bekövetkező oktatási reform nyomán lassan beérnek: az új szelek meghozzák az olvasási és a befogadói élményt. Nagyszerű tanárok jelennek meg az egyetemen, mint Szegedy-Maszák Mihály, Hankiss Elemér, a francia tanszéken pedig közvetlenül Nagy Géza vezetésével nyitás történik az irodalomtanításban: előtérbe kerül az interpretáció, középpontban a mű/darab/szöveg, új háttértudományokkal. A filozófia műveltségű tanári felkészültség, a bátorító személyiség közreműködésével mélyül az élmény, mindez meghatározó motivációt, tudást ad a tanárjelöltnek.

Tanári kezdés gimnáziumban 1972-ben (Szekszárd). A magas osztálylétszám, a kevés óraszám, a nem korszerű tankönyv az eredményes nyelvelsajátítást is nehezíti. És mi lesz az irodalommal? Szereztem kellő ismereteket az új nyelvtanítási metodikákból, a nyelvet is jól akartam tanítani, és elhatároztam, hogy a pályámon egyszer új francia nyelvi tankönyveket fogok elkészíteni. Alapkérdés: mire szól és kötelez a diploma? Az egyetemen tanult anyag nem veszhet kárba, a gazdag francia kultúrával meg kell ismertetni a magyar tanulókat. Erre a tanórán kívüli szakkörben adódott lehetőség. „Francia kultúra” címen hároméves programot vittünk végig, a témavonal: *A társadalmi cselekvő ember a francia regényben*. Középpontban a szöveg és környezete: szerző, kor, hatások, kapcsolódások. A munka hozama: a) az új tanulási módszerekkel a tanulók „terelése” az értelmezés (az értékelés, a magyarázat) felé, b) tananyagrendszer, módszerleírás, egyetemi doktori a tanárnak.

A francia testvérvárosi kapcsolatokban való közreműködés (Szekszárd – Bezons) során folytatódott a kutatás, megfigyelés. Előtérbe került a vers: kommunikációs darab, kulturális csereeszköz. Felértékelődött a szerepe, mert a vers rövid, könnyen átadható, megbeszélhető, a franciák érzékenyek a költészet iránt, költészetünk „csere-szabatos” – a franciák (a tapasztalati körben) „vevők” költészetünkre.

Zsolnai József pedagógiai programja új fejezetet nyitott. (1978. Szekszárd, majd Budapest, Törökbálint, Pápa) Elkészül a „Francia tanítási program – nyelv-tanítás és kultúraközvetítés, kisiskoláskortól („Téléphant-Élévision”), haladóknak („Correspondances”). Az értő olvasáson át jut el a tanuló az irodalmi szövegig a „Je lis la littérature – Olvasom az irodalmat” munkafüzettel. Külön fejezetben jelennek meg a versek, a magyarok is franciául. Hozam: tanórai élmények tanulóknak, tanárnak, a tanuló megismeri a fordítókat, maga is megpróbálkozik a (mű)fordítással.

Vonzerő, módszer. A francia irodalom megszerettetésében nagy szerepet játszottak a sanzonok, a műfaj világa, hangulata, az énekelhető vers, a zenével lendített költészet. (A Francia Tanítási programban külön munkafüzet: „Je chante – Énekelek” készült megismerésükre. A műfaj sajátos helyének, szerepének feldolgozása külön kötetet érdemel.)

A francia irodalom iránti kíváncsiság, az eredeti nyelven való olvasás öröme nagy hajtóerő. Megtapasztaltam: hosszú az út a biztos értésig, az élményig. Ezért az olvasástanulásnak kitüntetett szerepe van, amit az idegennyelv-tanításban mindig hangsúlyosan kezeltem. Fő, hogy értse a tanuló, amit olvas, élvezze a szöveget. Ezért, ehhez az irodalmi művek olvasása, feldolgozása történhet anyanyelven, haladó szinten is. Folyhat a munka párhuzamosan, fokozatos áttéréssel az idegen nyelvre, lényeg a biztonságos szövegértés, az élvezet. Aztán jöhet majd az értelmezés. A Francia Tanítási programban ez megtalálható a tananyag felépítésében, az illeszkedő taneszközök módszerében, minderről és a tanulásirányításról a Pedagógiai útmutató ad pontos leírást.

Nagy élményt jelentett egy gazdag verseskötet: *Dans cette banlieue. 50 poèmes hongrois du XXème siècle* – A város peremén. Egy évszázad félszáz magyar verse franciául (2005). Költészetünk elegáns kiadásban, magasra beemelve az európai irodalomba. Mire valók verseink franciául? Válaszok: felmutatják európai műveltségünket, alakítják európai gondolkodásunkat. Válaszok nekünk és frankofónoknak. „Szép magyar versek franciául”, terjesztettem itthon is, francia nyelvterületen, online és nyomtatott formában.

Tovább a versnyomon. Ez megerősített abban, hogy tovább kell haladni ezen az úton, mert a magyar líra értékes, átültethető idegen nyelvre, a gyakorlat és a fordításelméletek erre biztatnak: a fordítás: „... a leghetetlenebb lehetőség” (Szegedy-Maszák Mihály) Ebben az irányban tájékozódva „A 12 legszebb magyar vers”-sorozat adta az ötletet, hogy e vezérfonal mentén keressem a francia verziókat. Tehát versről versre „Az európai szellem nyomában”. A munkát motiválta egy magyarországi online honlap (francia nyelv) fogadókészsége, ahol „A magyar francia kapcsolatok gazdagításáért” jelszó jegyében a kivonatos ismertetések helyet kaptak. A kutatómunka során jeles költő-fordítók (magyarok és franciák) nagyszerű fordításait ismertük meg. Gazdag tapasztalat gyűlt össze fordításról, értelmezésről, irodalomtörténeti felfogásokról, a magyar vers francia nyelvű megjelenéséről, hatásáról, értékéről. Folyamatosan tartottam a kapcsolatot franciákkal, mintegy tesztelve őket, szinte együtt mentünk „Franciákkal Babits kérdései nyomában”. Az elemző dolgozatok, a franciák visszajelző levelei azt erősítik bennünk, hogy költészetünkre büszkék lehetünk, költészetünk által is: Európának van költői arca.

Rákapcsolódás a versmenetre. Ilyen előzmények után belefutottam „A 12 legszebb magyar vers”-be, Fűzfa Balázs projektjéhez annak indulása után csatlakoztam. Utólag felkutattam a poézismentet francia szálait: Petőfi *Szeptember végén* és Pilinszky *Apokrif* francia fordításait a forrásokkal együtt a projektvezető rendelkezésére bocsátottam. Arany *Szondi két apródjának* francia verziójára – noha a költő más műveiről több fordítás készült – nem bukkantam rá, nincs francia nyelvű fordítás. Aztán a „Az európai szellem nyomában” indító jelszóval rákapcsolódtam a líravonatra. Nagy lehetőséget és alkalmat jelentett, hogy tovább vizsgáljam a magyar versek francia hatásait. A motiváció megvolt, francia barátaim, ismerőseim számára alkalmanként közvetí-

tettem fordításokat, becsületesen visszajeleztek, őszinte tiszteletüket nem is rejtették véka alá: tetszett nekik a magyar líra. Sorra vettem a szóban forgó versek francia fordításait, és rajtuk keresztül igyekeztem megközelíteni a francia közvetítést, a megértést, a befogadást, a hatást. Azt kerestem, hogy a magyar költészet – a francia nyelv fényében – mennyiben „közelít” az európai költészethez, mennyiben egyetemes, és mint Babits, Kosztolányi, Gara László és több más kiváló irodalmár bizonyította: miként gazdagítja az európai irodalmat, s így a világirodalmat.

Fordítás, felfogások, közvetítők. A fordításokról sokat szoltam, mindig, az egyes versek kapcsán. A magyar versek francia adaptációjának vizsgálatában kiemelten foglalkoztam az átültetéssel, a két nyelv eltérő karakteréből adódó fordítási megoldásokkal, a különböző fordításelméletekkel. Nekem a fordítás volt a tengely, amely forgatja a verset nyelvről nyelvre, e körül kellett forognia az elemzőnek. A fordításelméletek napirenden voltak, ilyen-olyan megközelítésben. Még a kezdeteknél, Babits *Esti kérdésének* tárgyalásakor idéztem Fűzfa Balázst, aki az *Eszmélet* kapcsán azt írja: lehetetlen fordítani. Igen, de mégis meg kell próbálni a lehetetlent. Erre biztat Szegedy-Maszák Mihály, úgy fogalmaz: „bajosán” lehet átmenteni egy-egy költemény értékeit, ám a fordítás „a leglehetőlenebb lehetőség”. A nagy kérdés és feladvány: a forrásszöveg (textedépart) és a célszöveg (texte-arrivé) bonyolult-szép kapcsolatrendszere. És nekünk is vannak kiváló fordítóink, akik idegen nyelvről magyarra közvetítenek, a franciánál maradva: Babits, Kosztolányi, Illyés, Tóth Árpád, Tornai József nevét említve. Nyelvünk francia tolmácsolásában is több szereplővel találkozunk, nagy alakok, franciák, magyarok. A fordítói arcképcsarnok, szerencsére igen változatos?

Versről versre: fordítók, verziók. Nézzük a sorozatot versenként, ilyen tagolásban: a) Egy fordító – francia, b) Két fordító – francia és magyar, c) több fordító – francia, d) több fordító – franciák és magyarok. Lássuk tényszerűen: egy francia fordító: Eugène Guillevic, Szeptember végén – *Fin septembre*, Jean-Luc MOREAU, Levél a hitveshez - *Lettre à sa femme*, két francia fordító, együtt: Lorand GASPARD és Sarah CLAIR, *Apokrif*, Eugene GUILLEVIC et Jean ROUSSELOT, Esti kérdés – *Question du soir*. Három francia fordító: A közelítő tél – *L'approche de l'hiver*, az elemzést a fordítók által készített nyersfordítás alapján végeztük. Sok francia (15–17): A vén cigány – *Le vieux Tzigane*, az elemzést a szintetizált változat alapján végeztük. Két fordító, egy magyar és egy francia: a) Ki viszi át a szerelmet GUILLEVIC – *Qui portera l'amour?* TIMÁR György – *Qui fera passer?* Mindkét fordítást elemeztük, b) Yves BONNEFOY és TIMÁR György, Kocsi-út az éjszakában – *Le chariot nocturne*, a francia fordító munkáját elemeztük, c) Robert SABATIER és TIMÁR György – *Valse Triste*. A kötetben a Timár-verzió áll a központban, de a Sabatier-fordítást is vizsgáltuk, utalunk rá. Egy magyar és három francia: Hajnali részegség - *Vertige matinal*, Timár György fordítását elemeztük. Több magyar és több francia: *Eszmélet – Éveil*, Timár György fordítását elemeztük. (A fordítók és a pontos források az egyes kötetben megtalálhatók.)

A fordítások feldolgozásának stratégiájáról. A kezdeteknél, a klasszikus kutatásmetodikai iskolát követve, alaposan feltérképeztem a téma háttérodalmát, a magyar nyelvű forrásokkal együtt. Bőven el voltam látva. Miközben élvezettel merültem el az irodalomban, azt vettem észre, szép lassan elfelejtettem a fordítást. Azt, amiről tulajdonképpen írnom kell. Tolongtak a fejemben az elemző kritikusok mondatai, egyre távolabb kerültem a francia verziótól. Időre volt szükségem a visszahangolódásra. Felhagytam ezzel a módszerrel, a továbbiakban egyből a franciának álltam neki, igyekeztem minél jobban a hatása alá kerülni. És lesz, ami lesz, azt írtam le, aminő következtetésekre ily módon jutottam. Ez segített abban is, hogy a múról a korábban tanult, s még a fejemben keringő sallangoktól is megszabaduljak. Örömteli érzés volt. Ezek után vettem alaposan szemügyre a magyar nyelvű irodalmat, és lelkesen vettem észre, mely kutatók jutottak hasonló megállapításokra az eredeti olvasat nyomán. Az is kitűnt, hogy a magyar irodalomtörténészek jó része egyrészt sablonokat használ, nemcsak követi egymás munkáit, de véleményalkotásban alkalmazza a már ismert beidegződéseket. Másrészt észrevehető a nagy nevek talán túlzó tisztelete. A versszózat konferenciáin felszabadultabb értelmezések is napvilágra kerültek.

Összegző tapasztalatok. A francia–magyar irodalmi közvetítői kapcsolatok régi keletűek, irodalomtörténetünk jeles fejezetei. A fordítók maguk is kiváló költők, a magyar és a francia nyelv és irodalom alapos ismerői. A francia nyelv gazdagsága befogadó, nyelvi eszközei alkalmasak a magyar költői kifejezőeszközök fogadására, átültetésére. A francia fordítás mozgásba hozza a verset, új dimenziókba viszi: az újabb nyelvi képek színesítik a költeményt, tágítják a gondolatok, így az értelmezés határait. A francia nyelvű olvasás új életre keltheti a szöveget, a nyelv cselekvővé válhat az olvasó által.

Többértelművé válnak a művek. A fordítás lehetőséget ad a „termékeny” újraértelmezésre. Ami lehetőséget ad esztétikai-filozófiai újraeszmélődésre, a magyar irodalomtörténetben, az irodalomtanításban meggyökeresedett ítéletek újragondolására. A fordítás „kiigazítja” egy-egy költőnk félreértett személyiségrajzát, líráját (Babits, József Attila). A francia fordítás lehetővé teszi, hogy megszabaduljunk egy-egy költő, költészete kapcsán összehordott politikai-ideológiai sallangtól (József Attila). A külföldi közvetítők-értékelők elfogulatlanabban közelítenek a műhöz, kizárnak számukra olyan zavaró tényezőket, amelyek az alkotó személye körül hazai környezetben kialakult, s munkásságára hatóan is stigmaként kísérik végig. Vagyis, ahogy Cocteau írja: „az ő szemük előtt a szerző nem fődí el a művet”. Például József Attila esetében végképp szakítani tudunk az évtizedek óta beidegződött „proletárköltő”-képtől, ezt egy művészeti kapcsolódás is megerősíti. Nevezetesen Wagner Nándor József Attila szobra: amikor megpillantottam a szobrot, az az alak jelent meg előttem, amely az *Eszmélet* francia fordításának (Éveil) értelmezése nyomán kirajzolódott. Élmény születik: a nyitott „olvasói tu-

dat autonómiája” találkozik az érzékeny „nézői tudat autonómiájával”. A francia verzió kánonokat bont, tabukat dönt.¹⁷

A „12 legszebb magyar vers”-projekt a *szövegre* irányítja, a francia fordítás erre kiváló lehetőséget kínál, általa közelebb kerülünk költőink szövegéhez, s kiderül: a francia és a magyar lírának milyen sok fontos közös sora van. A két kultúra találkozik.

A fordítók birkóznak a szöveggel, az átültetés során számos nehézséggel találkoznak, mint például Moreaunak Radnóti hexametereivel támadt „konfliktusa”. A fordítók „társszerzők”, s talán azért is sikerrel végzik a nehéz munkát, mert a magyar költők „nem hazudnak”. Ha magyar és francia fordítja ugyanazt a verset, az eltérés nyilvánvaló. Lásd *Ki viszi át a Szerelmet?* – Guillevic lágyabb, Timár keményebb. (Még a sokat olvasó franciás magyar bölcsész végzettségű is felhorkant az utóbbit olvasva. Míg a *Valse triste* esetében egy francia hölgynek a magyar fordítás (Timár) tetszett jobban, indokolta is.) A munka fontos hozadéka, hogy ráirányíthattuk a figyelmet a fordítás jelentőségére, a fordítókra, akiknek a megbecsülése nem áll arányban a végzett munkával. Hogy a fordítók megismerése helyet kapjon az iskolai tanításban is.

A francia fordítások is meggyőznek: a választott versek szépek, aktuálisak ma is, aktuálisabbak, mint valaha. (Például, többek mellett, Vörösmarty költészete). A francia is így érez: a gondok hasonlóan jelen vannak. A francia recepció erősíti a versek tartalmát, gondolatát, költészetünket az európai irodalomba emeli. Az egységesülési folyamatban, a magunk épülésére, több tartós értékünk van, mint gondolnánk – írjuk és tudjuk be ezt javunkra.

Még néhány tanulság. A munkamenet elején, kutatási céllal, kérelmet nyújtottam be franciaországi ösztöndíjra, a programgazda szakmai támogatásával. Ösztöndíjat nem kaptam. A versek francia verzióit sorra megküldtük az érintett hivatalos francia szerveknek, tudomásuk volt a vállalkozásról. A gyakran változó ügyeletes referenseket elkerülte a téma. A francia fordítások, az elemzések felkerültek a franciannyelv.hu honlapra: „A magyar–francia kapcsolatok gazdagításáért” indító címmel. Francia ismerőseim is így szereztek róluk tudomást. Az élénk honlapos látogatás mellett néhány követő hozzászólás érkezett, a szakma, a nyelvtanárok, a francia tanszékek, doktoranduszok szakmai érdeklődéséről nem tudunk.

Mennyire ismert irodalmunk Franciaországban? Gara László 1930-ban a *Magyar irodalom Franciaországban* című írásában így panaszkodik: „Főlölesleges és káros volna tehát továbbra is illúziókban ringatnunk magunkat. A franciák nemcsak, hogy nem várnak bennünket tárt karokkal, de még csak nem is kíváncsiak ránk. A nagy-

¹⁷ Erről bővebben írok egy jegyzetben, lásd *Kép és Krónika*, Academia Humana Alapítvány, 2013. október 25. = <http://kepekronika.blogspot.hu/2013/10/szobor-es-vers-kalandos-talalkozasa.html> [2015. 06. 10.]

közönséget aligha hódíthatjuk meg egyhamar, sőt még az is kérdéses, hogy valaha eljutunk-e hozzá. Kárpótolhat azonban bennünket az elit megbecsülése, amely több, ha kevesebb is, mint Páris. Franciául nemcsak franciák olvasnak és Párison keresztül az egész világ hozzáértő közönségének tudatába bekerülhetünk.”

És ma? A működő kultúrdiplomácia biztosít programokat (irodalmi csoportok találkozója, könyvbemutatók, „a polgárok európai éve” nagykövete Lackfi János, a kiváló franciás költőnk, műfordító). És a magyar versek hatása a franciák körében? Szűkebb körben vannak visszajelzések, széles olvasói ismeretség, elterjedés, a gyakori francia nyelvű publikációk mellett, nincs. Egyéni akciók, magánkutatások nyomán összegzésként azért nyugodtan mondhatjuk: Európának van költői arca. A szép magyar versek francia fordításai megerősítik Kódöböcz Gábor szavait: „A költészet mint megtartó és megtisztító erő” létezik. És állhatatosan, mint csöndben bűgő generátor, táplálja a takarékra váltott európai szellem fáradni látszó fényét.¹⁸

Utóhang. Miközben készültek ezek a sorok, érezhető: nem csak a szellem látszik fáradni. Sötét felhők gyülekeznek Európa világi egén, és egyre sötétebb foltok jelennek meg földjén. Nagyon zűrzavaros a helyzet. Pomogáts Béla életmunkássága már-már beérni látszott. A csatlakozó, illeszthető hozzátevések alakították a reményt, irodalmi-történelmi tápoldatok javították a valós föld állapotát. Most adjuk fel? A harc nem is az utolsó, de keserves lesz. Vállalása erkölcsi kérdés. „Helyzet” van – hogy Sartre téziseit is beemeljük, minden ideologizáló félremagyarázás helyett. Van erre példa számos, európai közelmúltunk „sokszínű” történelmében több is, mint amennyi elég lenne tanulságnak. Hagyjuk veszni értékeinket? Hagyjuk a hangzatos, ám kiüresedő, lapos, finnyás ideologizálást. (És nemcsak a politikátöltetű szövegek, de a minden gyakorlatiasságot, nota bene józan ész nélkülöző mindennapi „okoskodások” is növeli a zűrt. Nem is emelt szintűek, inkább emelt hangúak.)

„Eh bien, continuons.” – „Hát jó, folytassuk!” – Sartre: *Zárt tárgyalás*, (miközben dül a II. világháború). A divatozó értelmiségiek olvasták. Ezt is. Tüntettek is mellette. Tüntetni, de teremteni! „Viszonyítás és konfrontáció” – bizony, az identitás(keresés) bajjal jár. Dacos alázat kell, figyelmes s ugrásra kész szerénység. Az önismereti emelkedőre felkapaszkodni nehéz. Végy egy létrát, tanácsolja Weöres Sándor, „... benned a létra”. Hát, akkor? A „teljesség” messze van...

¹⁸ Lásd Sz. T. Gy., *Európa költői arca. Franciákkal Babits nyomában*, Irodalomismeret, 2013/3., 62–67. = http://www.irodalomismeret.hu/files/2013_3/sz_toth_gyula.pdf [2015. 06. 12.]

Albert-Lőrincz Márton
Gyufásdobozra

(Vágni)

Kenyérszeletelő kést
 keresett, vágni.
 Tollat ragadott.

(Éjszaka)

Sohase tudta
 meg, miért ült asztalhoz.
 Pirkadni kezdett.

(Színhalál)

Mire hajnal lett
 elnyílt a kaktusz. Lila
 volt még az este.

(Kényszer)

Asztalhoz ültem.
 Enni akartam, falni.
 Papír terítve.

(Naiv tök)

Tebenned én is,
 Bizalom! Vagyok s nem több,
 mint egy naiv tök.

(Neobiznisz)

Telefon csörög.
 Loccsan az egészségfröccs.
 Rongy neobiznisz.

(Így marad)

*“egyetlen érintés sem
 nyúlt utánam a házfalaktól”*
Dobozi Eszter

Jó lenne, azt mondom, a pörge kalapom,
 eső ha rám szakad, vihar ha rám támad.

Jó lenne kobakom védeni, gondolom,
 gondom mikor kinő, s megkímél szép idő.

Emelném kalapom, karimás, nem pörge,
 fejemre szabatom s így marad örökre.

(Futókor)

Elfér a Föld a tenyeremben,
 Magam alig férek meg benne.

Idegének nyomulva jönnek,
 Elveszik tőlem Székelyföldet.

A takarót, mely testem védi
 A futókor rólam letépi.

Nekem nem kell, ami a másé,
 Anyanyelvem a legszebb káté.

Én mindig arról elmélkedem,
 Romlott világnak minek kellek?

S a szó, mit jobbik énem bír ma,
 Befogad-e? Vagy csak a sírhant?

Büki Attila

Klauzál utca 30

elnehezülnek önsúlyuktól
a mázas agyagedények
könyvek rajzolt címét
szürke por lepi
már rég megszökött
a cserépkályhából
hasábfá és fekete gyémánt
széttárt combokkal
nem dobog ÉGETŐ ESZTEREK szíve
nem jó hallgatni gyermeksírást
se rózsaszín mosolyt látni
Németh László és Pilinszky
Kháron ladikján Sipka Sándor
zsoltára sem hallatszik már
feketék a téli éjszakák
pedig ünnepi színűek a bútorok
a festményeken izzik a nyár
s az aranyló ikonok
úgy érintik az ember lelkét
hogyan felenged mi ráhidegült

elnehezülnek önsúlyuktól
a mázas anyagedények
könyvek rajzolt címét
szürke por lepi
a professzor íróasztalán
s mindenütt a házban
tárgyai mint rég – – –
csak a sírás száll fel
a sírás a lélekben
nem tehet itt senki úgy
mintha nem fájna semmi sem

(Hódmezővásárhelyen, Sipka Sándor professzor egykori házában)

Változatok egy Bella István strófára

1.

„Az eső a virágot leverte.
És elcsobogott mosolya.
Nyomában – a földön – forrás-szerte
az akácfa kiveret foga.”

2.

Az eső a virágot leverte.
És elcsobogott mosolya.
Nyomában – a földön – forrás-szerte
az akácfa tűske-foga.

3.

Az eső a virágot leverte.
És elcsobogott mosolya.
Nyomában – a földön – forrás-szerte
akácerdő kaloda.

Ha már hajad leengeded

– *William Butler Yeats* nyomán –

Ha már őszülsz s hajad leengeded,
a bolyongó fényben hunyd be szemed!
Álmodd vissza belső képeidet,
a hulló mosolyú szerelmeket,
álbarátokat és hű szíveket,
melyek megérintették lelkedet!

Ha már őszülsz s hajad leengeded,
melletted a kandalló tüze
égeti fadat, s lángjában fényed
tűzvirág álmai lobognak el,
ne fájlald, mi már nem történhet meg.
Adj értelmet a nem-értett igéknek!

Csáky Károly

A 126. napi zsoltár

Nemlétezésed
nem
léte-
zik:
tehát itt vagy
velem
a gyertyalángban,
valamennyi fohászomban,
minden lefekvésben
és
ébredés-
ben,
a rózsafüzér
kopott szemeiben,
az égbolton kémlelt
csillagokban,
a hajnali harmatcseppben.

Haláloed
öröklétre váltott,
kihűlt arcod
csak fénykép már,
de ott fenn
valami vár:
mosolyod
újra
lángra
lobbant.

És mint mondtad,
s mondod
most is:
összetartozunk
így is.

Élni kell csak
itt is,
ott is,
hogyan teljesedjék
bennünk egyre
az ige,
lelkünk
egyesüljön
a mindenségben.

Átváltozás II.

És meg-
kondultak
bennünk a harangok:
esküvőre,
halálra
meg
szentmisére,
hogy fakadjon élet,
legyen feltámadás
Meg-
váltónknak
misztériu-
má-
val.

És itt
fekszik
felkötött állal,
lezárt szemmel,
útra készen
az Asszony,
kiből életek fakadtak,
ki szült jövendőt,
s kire most
könnyet hullat
az özvegy
s a gyermek.

A hajnal fénye
már nehezen jön elő,
átlép minket az idő,
de fényeskedni kezd
az örök
világos-
Ság;
felszáll a lélek,
s ki itt maradt,
fejet hajt
csendben
Úrnak
akarata
előtt.

Vigasz szomorúságomban

S ti hárman,
vigaszaim a gyászban,
fájdalomban,
hiányomban,
tipegtek-topogtok
körülottem
gondtalanul.

Bár elment,
ki anyátokat szülte;
kinek egykor
méhében fogant
szerelmünk gyöngye,
hogy beköltözzön szívünkbe
élet és
halál,
jelen és
jő-
ven-
dő.

Látjátok véreink,
kicsinyke feleink:
csak így lehet
értelme
e földi létnek,
s ki kell bírni.
ha próbára tesznek,
nagy-nagy tüzek
körülvésznek,
mert
élet fakad
sorsunk fájásából
így
is.

Ige a 133. napra

Lenn
a csend-
ben,
földi enyészet-
ben,
csak az elmúlás
mélyül.

Fenn
a menny-
ben,
testté lesz
 újra az Ige,
hogy az öröklétben
 beteljesülj te
is.

S bár még csak képletesen
foghatjuk egymás kezét,
fájdalmunk oldódik
lassan,
és kapunk még
esélyt,
ha áldását adja
ránk újra
az Isten.

Bárdos Attila

Carne vale

Azt játszom, hogy más vagyok,
nem az, ami nem akarok.

Amit te látsz, az nem én vagyok:

– az vagy te –
és az vagyok én is,
mégis.

Kettős koan

Én a végtelent nem értem,
s a végtelen se ért engem.
Jól elvagyunk mi így ketten,
én a végtelenben,
s a végtelen bennem.

Lebegés

Mire gondoljak?
Nem gondolok semmire.
Mit akarjak?
Nem akarok semmit.
Mit mondjak?
Nem mondok semmit.
Csak lebegek a semmi felett a szélben,
elmond az mindent helyettem.

Füredi emlék

Csendes, őszi szerelem.
Átsuhant a szívemen.

Társam voltál vágyamban,
játsszótárs az ágyamban.

Simogat a napsugár,
gondos kezéd megtalál.

Fáradt arcom megpihen,
nem múlik el semmi sem.

Bácskai nyár emléke

Tarlók közt szikrázó homokút
– velem szalad a nyárba –,
pipacsvérű mezők partján
levelét villantó nyárfa.

Az úton kisfiú
– meztelen a lába –
porfelhőt rúg a tegnapi,
s füttyül a világra.

Nyáresti merengés

Besűrűsödött az este.
Messze van már minden, messze.
Az emlékezés halovány,
lámpásom se világít már.

Ülök a fenyőfa alatt,
tűlevél szűr holdsugarat.
Poharamban hűs bor csillan,
eltűnődöm: ki is voltam.

Miért lettem gyerekből felnőtt?
Miért kívántam minden szép nőt?
És most mért nem kell már egy sem,
csak a bor e nyári esten?

Csillaggal telik meg az ég,
borzongat a végtelen lét.
Felhajtok még egy pohárral.
Magam vagyok, nem kell a dal.

Fejemen egy szalmakalap.
Hogy leültem, rajta maradt.
Bús öregségem rám szakadt,
hallom szívdobbanásomat.

Rideg István

„Quo vadis, domine”

In memoriam Körmendi Lajos

Nemrégiben egy baráti társaságban fontosnak tartottam átadni Zsolt atyának a *Körmendi Lajos világa* című életrajzi trilógiámat. Mert kiderül belőle az is, hogy a magát és a népet kereső költő honnan indult el, és hová jutott az Istenhez vezető útján.

A könyvet, természetesen, dedikáltam. „Gulyás Zsolt plébános úrnak ajánlom ezt a trilógiát a Nagykunság legnagyobb írójáról-költőjéről, akit három pap és öt polgári személy búcsúztatott el a temetése napján.”

Körmendi Lajos (1946–2005) szülei vallásosak, római katolikusok voltak. Édesanyja különösen érzékeny, hívő ember.

Körmendi harminchárom évesen – az avantgárd hatása alatt – írta a *Paradicsom* (1979) című versét. Akkor azonban még nem igazán vallásos. A leszorított, kifosztott ember sorstragédiáját igen keményen, nyersen fejezte ki. Úgy látta „*ifjúi gőg*”-gel, hogy nemzedéke nem kap igazi önmegvalósító szerepet, s ezért kerül méltatlan életük középpontjába a szex, mint egyedüli örömforrás, és ezért lesz nyers, trágár a viselkedésük: „*mert amióta csak élünk/ az agyak kisöprését látjuk az agyak kisöprését látjuk/ dühünkben/ szájbakurjuk istent*”. De a *Ló a mecsetben* (1982) ciklusának záró, nyolcadik versében – *Quo vadis* – is kételkedik: „*én azonban/ már/ az/ Istennek/ sem/ hiszek/ el/ semmit*”. Egy élhetőbb, gazdagabb otthont keres a városában, Karcagon: „*elindulok/ és/ kérdé/ az/ Úr/:>Quo vadis, domine?< <Haza mennék, amice<*”. Az imént hitetlenkedésében szájára vette az Isten nevét is – most az Isten, az Úr szólítja meg: „Hová mész, uram?” Ő azonban, a sebzett lélek, lekicsinylést vél felfedezni az érdeklődésben. Ezért hangzik a válasza furcsán, „*ifjúi gőg*”-gel, hetykén, nyeglén, pimaszul, de elkeseredetten, önmagán is gúnyolódva, ironikusan is: „Haza mennék, barátocskám”. A költői én válasza, kétségtelen, lefokozza az *Uramat* és az *uramat*: barátocskám lesz belőle. Úgy tűnik: frusztrált léthelyzetének ez a frusztrált magatartásforma felel meg. Mindezzel együtt ez a ciklus hatalmas belső lelki vívódásról, elhatározásról, egy nagy szerepvállalásról, a vidék, a Karcag melletti döntésről szól.

1986. augusztus 15-én Kunmadarason az egyik barátja, dr. Ötvös László református pap (költő) kereszteli meg „két drága gyermeküket – Juliannát és Lajost”. (Juliana született 1984. 07. 04-én. Lajos született 1986. 05. 10-én.)

Körmendi már kitűnő esszéistaként, megnyugvásvra vágyva írja a *Majális helyett* című vallomását (Jászkun Krónika, Árapály. 1994. 05. 02.): „*számot adunk viselt dolgainkról, lélekben leborulunk Isten elé (...). A templomra gondoltam, nem tagadom, vágyakozón.*”

Új versműfajt, dátumverset teremtve, tizenöt, illetve tizennyolc évvel később, meakulpázik. 1997. 11. 01./ *(A temetőben) |Ezt írtam egykor/ „én azonban/ már/ az/ Istennek/ sem/ hiszek/ el/ semmit”|| Néha/ hülyeséget beszél/ az ember,/ Uram. 1997. 11. 02./ (midőn régi írásait nézegette)/ Azt íratta velem/ az ifjúi gőg, hogy/ „dühünkben / szájbakurjuk/ istent”:// Mintha/ paraszat vinnék, / égetnek már/ ezek a szavak. / Uram.*

A félelem íratta vele és a szeretet a 64. dátumversét. 1998. 10. 28./ *(Midőn a vizsgálóasztalon feküdt, az orvos szólt, / „rák”, elsötétült a világ, s gyors búcsút mondott/ magában a kunságiakhoz)/ Űgy tűnik, / ennyi. / Jó volt köztetek. Körmendi e miniatűr remekműve Körmendi halála után hamar szállóigévé vált, hiszen utolsó sorát a szobrász barát Győrfi Lajos felvéste a költő síremlékére is.*

2000. április 13-án egyik könyvét *(Az én Karcagom avagy Bod László festőművész világjárásai és hazatalálásai. Barbaricum Könyvműhely. Karcag. 1999)* így dedikálja a pap költőnek, dr. Ötvös Lászlónak: *„Dr. Ötvös Lászlónak és kedves családjának ajánlom, akik oly sokat tettek, hogy az én családom számára fontos legyen a Hit. Köszönettel Körmendi Lajos.”*

Körmendi egyénisége, lelki ereje karakteresen, erkölcsi magasrendűséggel, markánsan fogalmazza meg a szigorú elhatározást, amely szinte tömör axiómaként, alapigazsággként, jelmondatként, vezérelvként hat az *Ebcsont beforr* című versében (Forrás. 2001. július–augusztus): *„Engem most életre ítél/- Nem ágyban fetrengni! - / Kipcsak isten, Tengri./ Előlem a halál kitért.// Élni? Meghalni? Nemesen.”*

Körmendi mélységesen elítéli az egész világon és hazánkon is végigsöprő valóságshow-lázt, melyben a szórakoztató szexualitás, a trágárság, az emberi butaság, az erőszak kerül középpontba. Ezzel állítja szembe – immár a vallásos ember magabiztosságával – a keresztény értékeket a *Vonzóbbá kell tenni a krisztusi értékeket* című kiemelkedő jelentőségű esszéjében (Metro. 2003. 03. 12.) *„A betlehemi jászolban nyugvó kisedhez nem a bulikon keresztül vezet az út. Az értünk keresztthalált szenvedett lény igazságaihoz nem a dadogó, szánni valóan szegényes nyelv juttat el. Hozzá nem a harsány kivagyiság, hanem a csendes, szolgáló szeretet vezet. Most és mindörökké.”* Körmendi vallásos-vallomások esszéje ars poeticának is felfogható. Ugyanis a halálos betegségével – nap mint nap – küszködő Körmendi ekkor már a napi, békét óhajtó életvitelében a kisebb és nagyobb közössége iránti feltétel nélküli *„szolgáló szeretet”* gyakorlatát valósítja meg. A szeretet a megértéshez kell.

A már rendszeresen templomba járó, az asztmától is szenvedő költő a *Galsi Jánosnak* ajánlott *Mise, tömjén* (Új Ember. 2003. január.10.) című kesergő versét (a leírás-leletezést követően) csattanós reflexióval zárja, tehát még arra is van ereje, hogy fanyar, kissé távolságtartó humorral, fricskával próbálja elütni, kisebbíteni a bajt. *„János atya tudja, hogy asztmás vagyok,/ Ezért az oltárnál, mondhatni jelképesen, / Éppen csak meghimbálja a füstölőt,/ Bizonyára kevesebbszer, mint kellene. / A mi-*

nistránsok fölött göndör tömjénfelhők/ Emelkednek a verőfényes magasba./ Tudom, a mise végéig sem oszlik el/ A levegőben annyira, hogy hátul is érezni/ Lehessen, tehát az orromig nem jut el./ Nekem azonban az is elég, hogy látom.// Egy kis torokkaparással kezdődik, / De én már sejtem, hogy mi következik./ Nyelem a nyálat, hátha mégsem jönne, / Fújom az orrom, hogy megússzam, / Ám az első köhintéskor már tudom, / Most rögtön könnyes lesz a szemem,/ Aztán egy-két percen belül kirobban/ Sípoló mellkasomból az ugató köhögés. / Egy másodperc alatt verejtékben úszik/ Tarlóra vágott hajam, arcom, nyakam, / Lassan sötétiül velem a vakító világ, / Elnémul minden, azt sem hallom, mikor/ A rosszullét fekete tavába csobbanok.// Lásd, Uram, / Olyan vagyok, / Mint az ördög: / Félek a/ Tömjénfüsttől.” A humor az elviseléshez kell.

A fájdalom megváltoztatja az érzéseket.

Költészetében, a *Fohász* (Új Ember. 2003. március. 23.) című imájában már megjelenik a készülődő hang. „Foszlanak éveim, /Mint hajnali pára. / Elfognak érveim.// Álmodj engem, ha van/ Még a jobboldon hely, / Álmodj oda, Uram!” Az *Álomtankákban* (Új Ember. 2003. április 13.) fontos lesz neki a megélt kínok kínja közepette az Úrhoz fűződő bizalom kimondása, szóba vésése. „1. / Vadul gomolyog/ Az özönlő sötétség. / Kút-mély az álmom. / Háborgó tinta az éj,/ Rajta az ágyam lebeg./ 2./ Száz arany arc és/ Száz ezüst emlék foszlik. / Kiket szerettem, / Párává elenyésznek. / Magamba szívom őket./ 3./ Akár medúza, / Felém fájdalom lebeg. / Csak fátyol a kín, / Nem foggal tép – rám terül. / Átitat a szenvedés./ 4. / Mély kút minden nap,/ Szédítő örvény az éj. / Kiáltok hozzád, / Fuldoklik bennem a hang. / És te segítesz, Uram.”

Körmendi sokszor megírta a betegségeit, hogy némileg megkönnyebbüljön. A *Tapintatlanok vagyunk* (Metro. 2004. 09. 16.) és az *Angyal csípte tumor* (Szabad Föld. 2004.10. 29.) elbeszélője egyes szám harmadik személyű, tehát távolságtartó. Az utóbbiban azonban a beteg nevet is kap. Istvánnak hívják. Saját magáról van szó. (Az író teljes neve: Körmendi Lajos István.) Az *Angyal csípte tumor* a halállal való szembesülés. Sokk, reménykedés, akasztófahumor; a Metróban: „élvezi a humort (...) feledi a tumort”, a Szabad Földben: „Egy ugrás a sugár!” Az utóbbiban már a reklámillúzióvá nőtt humor a tisztarím helyett öt-öt betűvel egy ötletes magánhangzós asszonáncot képez a hatásos anagrammában!

Körmendi szemében az élet a vége felé nagyon felértékelődik. Az „ifjúkori lázongás embertársaiért” helyét elfoglalja az „öregkori adás embertársaimnak”. 1998 óta a betegség nemcsak bölcsésé, hanem mélyen vallásossá is teszi. Egyre jobban gyakorolja a katolikus hitét, mely szerint „a katolikus egyház a hit mellett a jó cselekedeteket és a példás életvitelt is feltételül szabja az örök élethez.”

2004-ben újabb készülődő verseket ír. Ezek az *Ima* (Berek. 2005. május) és a *Bereki temető* (Berek. 2005. május).

Az *Imában* az „Égi Király” megemlézése mindent elárul a költő hithű katolikus voltáról. „Alkonyodom, Uram, / Naponta aggódva lesem/ A lemenő napot: / Tudom,

szürkületkor csendítenek/ Majd nekem az égi toronyban. / Kérlek, Uram, ha lehet, / Ne a ridegen fehér ispotályban, / Hanem otthon fogjál kézen, / Amikor eljössz,/ Kegyelmes Égi Király.”

A Bereki temető epigramma már a végrendelkezés: „*Neveimet itt írják/ Egy kiszáradt fára: / ha testemből kiszállt/ Már a fáradt pára.*”

Körmendi Lajost temetésén, Berekfürdőn, 2005. január 8-án, szombaton három pap és öt polgári személy búcsúztatta a téli verőfényben, közel kétezer ember előtt. Bereczki Miklós tiszafüredi plébános, Galsi János karcagi plébános, Mészáros Ferenc gyöngyösi káplán, továbbá Kalász Márton költő, az Írószövetség elnöke, Dulai Sándor, a Szabad Föld főszerkesztője, dr. Hajdu Lajos, Berekfürdő polgármestere, Csikos Sándor színművész és Jókai Anna író. Jókai Anna azt mondta többek között: „Jó író van elég, jó ember sokkal kevesebb. Lajos jó író és jó ember volt!” Sarusi Mihály, Körmendi legjobb komája így emlékezik: „Nagykun fejedelmet búcsúztatott 2005. Boldogasszony hava 8-dik napján a gyászoló gyülekezet.”

Jövőre megjelenik a *Körmendi Lajos összes művei III.* kötete is. Amellyel minden együtt lesz. Azok, Körmendi szavaival élve – „*akiknek fontos az, hogy olvassanak*” – majd tapasztalhatják, nyomon kísérhetik a Nagykunság legnagyobb írójának-költőjének emberi és művészi kibontakozását.

Körmendi Lajos megérdemli, hogy Karcagon vagy/és Berekfürdőn emléktáblát kapjon! Az emléktábla előteremtését és kihelyezését bármelyik civil szervezet vagy egyház felvállalhatja. Jövőre lesz a halálának 10. évfordulója.

Balla Zoltán

Fekete Nap

*A 2015. május 24-én, Püünkösöd napján elhunyt
Barabás Zoltán*
költő barátunk
emlékére*

Sirat Ady, sirat Sinka,
sirat Mind', ki szavad itta.
Sirat Isten: hozzá tértél –
tékozoltál, sokszor féltél.

Féltetted a magyar hazát –
Pece partján vívtad csatád:
Szebb jövőt e kínzott népnek!
– éltetted a bús reményed ...

Úr az űrben Nagyváradon –
feketelyuk ül egy padon.
Fekete Nap süt az égen.
Költő tested gyászszekéren.

* Isten vigasztaló kegyelmében bízva búcsúzunk Barabás Zoltán költőtől, az Agria egykori főmunkatársától. Műveiben testet öltött életpéldáját hűségesen őrizzük.

Saitos Lajos

Három parafrázis

Barabás Zoltán emlékének

„Engedd, hogy torzóban maradt
verseimmel végül tisztára
töröljem kerti asztalod, Uram.
Maradásom kell-e még valakinek?

(B.Z.: Maradásom kell-e még?)

I.
Naspolya ízével szájában
ólalkodik egy kisfiú
a falu leghosszabb utcáján
iskolából jövet vagy
hazulról el-
világot látni *egy fűszálon*
a Nádor-csatorna partján
netán a Körösök tájékán –
álmok diófényében
el-el a tengerekig...
s az a gyümölcsös
volt a terített asztal
életeken át...
a fanyar ízt megőrizte
s a magvakat
– miként az Úr a langyosakat –
kiköpte a szád
az úrvacsora áhítatával.

II.
Ablakból
lestétek
a Nap-lementét –

feljön-e még?!
Aggódtál

álmotól széthevert
párnátokon...

III.
Kézfejedről lefoszlik
kesztyűd öt ujja
csontjaidról a hámok
a szövetek
tűz voltál jégcsap lészesz...!

Fülöp Lajos

Molnár József festőművész emlékezete (1922–2014)

Ez az írás emlékezés: Molnár József festőművész emlékének az idézése. A művész „a legrédeibb rédei”-ek közül való. Innen indult a világba, és hamvait is Nagyréde földje fogadta be. Szavára, példamutatására mindig oda kellett figyelni. Hiányát is azóta érezzük igazán, amióta nincsen közöttünk. Illyés Gyula írta le a következő sorokat: „Van gyász, mely magában hozza vigaszát. Csapás, hogy nincs, de ajándék, hogy volt. S hogy milyen nagy ajándék: először most tudatosul”

Emlékkiállítását – nagy érdeklődés mellett – 2004. dec. 12-én a budapesti Csontváry Művészeti Udvarház rendezte meg.

Magam egy 2007-ben, a Nagyrédei Művelődési Házban rendezett jubileumi kiállításának megnyitó gondolataival helyezem el sírjára az emlékezés virágait.

*

Molnár Józsefet Nagyrédén aligha kell bemutatnom, hiszen itt született és nevelkedett, de bármerre is járt, mindig csak errefelé tekintgetett. Nem véletlen, hogy igen sok alkotása éppen a szülőföld élményéből született. Ezért mondta róla Nagy László, a költő még az 1960-as években egyik kiállításának a megnyitóján: „Első ihletője a szülőföld, a mátrai táj. Ott, a szőlősorokkal zöldbordás dombokon dolgoznak rokonai. Az ünnepek szentsége, a borral kapcsolatos rítusok pozsgás vadsága egyaránt kedves neki, hiszen ez volt gyermekora is, olyan világ, ahol a harang meg a brummogó bőgő majdnemhogy édestestvérek. De művészetének tárgya a nagyváros is. Megleli a szépet bárhol a világban.”

A művész most 85 esztendő. Ki hinné? Nyolc és fél évtized csupán csak egy lépés a történelemben, az egyén életében azonban rendkívül hosszú út. Különösen akkor, ha tudjuk, hogy hat évtizedes kemény, munkában eltöltött pálya áll mögötte.

A Hatvani Galéria immár két évtized óta rendez országos biennálét hazai tájakat bemutató festményekből és emberi arcokat, sorsokat megjelenítő művekből. A két évtized alatt tehetséges művészek sora részesült kitüntetésben kiemelkedő teljesítményéért. Közéjük tartozik Molnár József is, akinek *Hadiözvegy* című munkáját 1995-ben aranydiplomával jutalmazták.

Mostani, nagyrédei kiállításának megnyitója alkalmából illő az alkotó életművének legalább vázlatos ismertetése. Rendezvényünk főszereplőjét egy-egy emlékezetes tár-lata ellenére sem kényeztette el a sors. Ám akik közelről ismerik őt és az állvány előtti küzdelmét, mindig is elismeréssel méltányolták alkotói szándékát és teljesítményét. Évek, sőt évtizedek kellettek ahhoz, hogy ez az érték nyilvánvalóvá váljék. A Képzőművészeti Főiskolát 1945 és 1950 között végezte el Bernáth Aurél-tanítványként. Diplo-

májának megszerzése után négy évig még tanársegéd a főiskolán, Bernáth, Barcsay és Hincz mesterek mellett.

Első jelentősebb műve a *Földosztás* volt, amely 1949-ben a Budapesti Világifjúsági Találkozón I. díjat nyert. Időközben portréi is nagy figyelmet keltettek (*Anyám, Apám, Nagy László, Kettős portré, Petőfi és Bem stb.*). Sikeresebb munkáinak sorába tartozik a kiskunfélegyházi iskola *Aratás* (1955), a téglási óvoda *Hamupipőke* seccója (1957), valamint a Nagyrédei Művelődési Ház sgrafittója (1963).

Az 1957-es lengyelországi, zakopanei és krakkói útja szemlélet-változást hozott. Jóval oldottabb, lágyabb ábrázolást mutatnak a városi életről szóló képei (pl. *Móricz Zsigmond körtér, Szürke este, Fatelep*).

Nagy élményt jelentett számára az 1963-as párizsi és olaszországi utazás. Tapasztalatai, benyomásai tovább gazdagították mesterségbeli tudását (szerkezetesebb képépítés, szimbolikusabb látásmód). Ennek a korszaknak számos szép darabja született (*Fekete város, Gőzösök, Bőrfeszítő, Karácsonyfa-díszítő, Kálvin tér, Szüreti felvonulás stb.*)

Külföldi tanulmányútjai közül jelentősebb még az orosz- és németországi, a hollandiai, belgiumi, csehországi és görögországi látogatás.

A művek változatossága természetesen nemcsak az egymást követő időszakok váltásával magyarázható, hanem a témák, a műfajok és a felhasznált anyagok is különféle kifejezési lehetőséget kínáltak, más és más stílári eljárást követeltek. A tájképek ugyanis nem igényelnek konstruktív megjelenítést, legtöbbször oldottabbak, expresszívisek, ugyanakkor a falburkolást jelentő mozaik vagy az üveglak igen szigorú rendezettséget kíván.

A stílus – a buffoni értelmezésben – maga az ember, az egyéniség varázsa mindenképpen átsüt a művön. Ilyenek Molnár József alkotásai is. A művész expresszív és konstruktív kifejezésmódja sajátos alkatával nehezen tudott sokáig összhangban maradni. Az ebből a korszakból származó művei magukon viselik a rá jellemző vonásokat, főként „rajzolja festés” eljárását. Ez az időszak azonban előkészítette őt azokra a nagyszerű feladatokra is, amelyeket nem sokkal később megvalósíthatott. Az egyik az egi Szarvas Szálló társalgójában látható márványmozaik (1982), a másik pedig a nagyrédei házasságkötő termet díszítő kompozíció (1983). Murális művei közül említésre méltó még a szigetszentmártoni márványmozaik (2000) és az ópusztaszeri üvegmozaik (2003/2004).

Molnár József minden munkájára nagyfokú egyéniesség, hitelesség és humánus jellemző. Alkotásai a valóságban és a hagyományban gyökereznek. Azt vallja „A művészet eddigi fordulatai nem semmisítették meg az előző eredményeket.” Felfogásában a szépség, az érzelm és az erkölcs érvényességét tartja legfontosabbnak. Munkálkodását voltaképpen szellemi környezetvédelemnek tekinti.

Legnehezebb korszaka a hatvanas évek második felétől a hetvenes évek első feléig terjedő évtized. Ebből az időszakból a feketével, kékkel és barnával kontúrozott képei az emlékezetesek (*Csellós, Etűd, Fekete város, Halotti beszéd, Menyasszonyköszöntő,*

Zongora stb.). Mindemellett a sötét tónust időnként fel-fellobbanó színek is tarkítják – elsősorban a bensőséges, családias vagy lírai témát megjelenítő alkotásokban – ilyen pl. az *Írogató*, a *Marika*, a *Mama olvas*, virágcsendéletei közül pedig a *Fehér virág*, a *Virág és gyümölcs* stb.

A tájképek és a színes városképek főként a hetvenes évek második felétől jelentkeznek Molnár József művészetében. 1975-ben ösztöndíjjal Rómában járt, és közben velencei, sőt szicíliai utazásban is része lehetett. A római mozaikok színessége, az etruszk művészet életörömet sugárzó hatása, a Campo dei Fiori nyüzsgése, a Tiberis csillogása és hídjainak látványa kiragadták nyomasztó állapotából, felszabadították bizakodását, életszeretetét. A Római Magyar Akadémián kiállított képei a nagyrédei (1975) és a gyöngyösi kiállítás (1978) alkalmával is örömet szereztek a látogatóknak.

A tájképek főként az alkotóházakban és a művésztelepeken töltött hetek után szaporodtak meg. A városképek legtöbbször közvetlen környezetéről, a műtermének ablakából is látható Feneketlen tóról vallanak. Azok a képek pedig, amelyek a falu életével kapcsolatosak, a népszokások, a „jeles napok” ábrázolásában gyökereznek. Ezt mutatják hatalmas méretű mozaikkompozíciói is, melyekben elsősorban a szülőföld iránti elkötelezettsége nyilatkozik meg. Gyakran gyermekéveiből meríti a legfontosabb élményeket, és típusai is az otthoniak (még a velencei gondolás alakja is), vagy pl. tizenegy éves korában lázalmában (a miskolci kórházban) tündéreket látott, akik rédei viseletben labdáztak...

Festőiségét jellemezve értékelések, szakvélemények sorát lehet idézni. Tölgyesi János 1967-ben ezt írta róla „... képein mindenre valamilyen finom vonalú, színes háló borul, amely átfonja, felolvasztja az érzékelhető színeket és formákat...” Rúzsa György az 1975-ös hatvani katalógusban így fogalmaz: „A számunkra már beidegződött, megszokott látványon keresztül fény derül, a színek, a formák és a konstrukciók önálló kifejező erővel rendelkező világára...” Balogh András 1981-ben mondta róla: „Művészetében engem az ragad meg leginkább, hogy még a monumentális kompozícióit is lírai közvetlenséggel képes megtölteni, közvetlen lírai képeit fennköltté tudja tenni, és minden egyedi vonása mellett általánossá... Elégikus képein megtisztulással vigasztal, legujjongóbb és örömtelibb képeit pedig tartózkodó komolyság fékezi méltóságteljessé...”

Molnár Józsefnek eddig mintegy harminc önálló kiállítása volt Budapesten és több magyar városban, de gyakran részt vett csoportkiállításokon is. Jó néhány munkája a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonában van, mások közintézményekhez, illetve magángyűjtőkhöz kerültek. A művész 1997-ben harminckilenc jelentősebb festményét szülőfalujának ajándékozta. Ez a gyűjtemény alapozta meg a Rédei Galériát a Fáy-kastélyban, ahol a képeket nemcsak az otthoniak, a mátravidékiek, hanem a tágabb haza művészetkedvelői is megismerhetik.

Összegezve az elmondottakat, Molnár József művészetére oldott festőiség, folklór-megnyilvánulások és konstruktív törekvések jellemzők. Adja Isten, hogy még sokáig gyönyörködhesünk alkotásaiban!

Csatáné Bartha Irénke

Emlékek tükrei

Nevetés helyett most fekete keret,
méhekkal zsong a vadrózsa- álom,
lágý karral fonódik körém,
anyaemlék szállong e megtartó tájon.

Hullong a hó, puha bársony,
múltat őriz, lágý simogatásod,
körém fonódó színezüst álom,
szépségét már nélküled csodálom.

Vadvirágokban az arcod látom,
mosolyod fűrtösödik az akácon,
csipkés zsebkendőddel integet a bodza,
a kapuban állsz, mosolyod tárod hazaváróra.

Leszáll az este, békesség csendje,
titkos hangok halk neszezése
körém fonódó védőhálóm,
gyógyító szépségvilágom.

Tiszta szavak forrása

Könnyű álmot nem ígért Anyám,
de megtanított sok jóra, szépre,
tiszta forrásból vizet merített,
ajkáról otthonízü szavak rebbentek.

Mára hogy megváltozott az élet,
drága szavakból sziszegő méreg,
csalárd beszédek útvesztőjéből
kiutat merre talál a lélek?

Igaz szavak gyöngyház fénye
egyre gyakrabban sárba teperve,
álhazafiak száján hazugság fröccsen,
Siess Uram! Engesztelj ki minket!

Álmaimban Anyámat látom,
a tiszta szavakat ő adta számba,
s az ösvényt is kitaposta,
hogy visszataláljak a forrásra...

Erdőben

Ág se reccsen, lomb se rezdül,
dermed a csend, elnehezül,
óriás pókként szövö fátylát,
a nap pazarlón szórja lángját.

Öreg tölgy tövén moha ágyon
lelkem madárdallal gyógyítom:
pihenj lázongó, nyugtalan lélek,
tanítómester a bölcs természet.

A fák hallgatnak, nem fecsegnek,
ezernyi titkot megőriznek,
békesség fészkel minden ágon,
ide bárhonnan visszavágyom...

A birsalma illata

Kertben aszalódik
a birsalma illata,
gyümölcsét kihordta
a kifosztott ág,
elhullatta szirmát
a szedervirág.

A szőlőtőkék
elárvult hieroglifek,
varjak perlekednek
a tarló felett, pipál
a hajnal, ködöt ereget.

Ősz szagú már
az erdő, az út,
vadcsapáson inal
a megszeppent nyúl,
színpompás szekerén
október bevonul.

A hársak

A hársak ma is úgy zsonganak,
mint gyermekévek az otthoni dombokon.
Kilépsz árnyékukból, mosolyog a Nap,
hús tenyered simítja homlokom,
s óó karodba kapaszkodom.

Magamba szívom hársak illatát,
gyümölcserlelő nyarak emlékeit,
Hányszor születtem újjá, mint e fák,
ahogy kérgük alatt őrzik boldog éveik,
körém gyűrűznek virágagancsos öleléseik.

Nehéz elhinni, hogy elvirul a nyár,
ölelő karok láncza elszakad...
Nézz a hársra, dús szirma száll,
de törzsében új, szunnyadó nyarak
reményét hordja reves kérge alatt

Marković Radmila

Kár

Emlékeim útvesztőjén lassan bandukolok,
a csönd árnyéka konokul kísért utamon.
Ifúságom szépsége a sírból int felém,
vele együtt sír a régi diáksereg,
akiket az emlék felélesztett. De kár!
Téli bundája alól nem mosolyog a lét,
mert ferdetükörbe bújt a nyár,
mert a csönd árnyéka a semmibe lép,
felváltaná egy halkán mormolt ima,
ám, nincs aki a kezét áhítattal összefonja,
mintha lenne ártatlan leánder szirma.

Szemünk előtt a mintakép

Fenséges tájakat látok behunyt szemmel.
Nem tudom, hogy nevezik bokor mellett.
Sárgát virágzik. Érzem a Nap melegét, ami
akkor is süt rám, ha csillagok pislákolnak
az égen, de a Hold közvetíti Napnak üzenetét.
Most fehérben pompázó hó-sapka, hó-bececs
és szőrös hó-bunda, a gallér nélküli, felidézi
régmúlt emlékeim, vérem bizsergeti,
arcom kipirul, látom amint bárányfelhők
köd helyett játszanak, szánkóznak a hegycsúcson.
Ráébredek: Isten országa a hegyek, a völgyek,
a folyók, a tavak, az erdők, a végtelenbe nyúló
búzamezők, amelyek hullámokkal sutognak a falu felé,
akár a tenger, amikor elmegy a Nap másfelé.
Miért nem lettünk ilyen szépek, mi emberek?
Nap, mint nap szemünk előtt a mintakép,
mindent bevilágító Hold és csillagok.
Nem fogjuk fel? Mákszemnyi emberek vagyunk!
Nyüzsgünk, mint hangyák, csak esztelenül.
Szeretnénk felülmúlni a természetet. Mi
törtető, kicsinyes lények maradunk akkor is,
ha ésszel legyőzhetjük az akadály-erdőt,
megfejtethetjük tikoknak titkát.
Célunk felé szeretettel vezessen az út,
még akkor is, ha: Per aspera ad astra.

* Tövises / göröngyös az út a csillagokig.

Bertha Zoltán

Kisebbségi sorsjelképek

Kányádi Sándor 1967-ben (*Líránkról, Bécsben* című előadásában) ilyen szavakkal jellemezte Erdély magyar költészetét: „fölfedezi és magába szívja a sejtelmes, hátborzongatóan szép székely népballada népi szimbolikáját. Az allegóriától sem idegenkedik. Fenyőként kapaszkodik a sziklákon” vagy „virág képében jön elő” nagy veszedelmek idején is; „nem szeretném fölöslegesen szaporítani az amúgy is elburjánzott esztétikai terminus technicusokat, de talán a potenciális szimbolizmus volna a megfelelő arra a jelenségre, amikor egy versben – táj- vagy szerelmes versben – bányalégszerűen lap-pang valami sejtelen, s amely csak bizonyos életérzés-frontbetörésekkor szokott kicsapni az egyébként szelíd költeményből”; „a szimbolizmus egy bizonyos többszörösen átlényegült formája volna (...) költészetünk egyik legeredményesebb s az egész magyar lírát sajátos színekkel gazdagító, egyben attól megkülönböztető jellemvonása.”

S valóban – ha folytatnánk a fejtegetést – a par excellence szimbolizmus esetében (például Adynál) általában valamilyen tisztább vagy homályosabb, de okvetlenül előzetes szubjektív tudat-, látomás-, képzettartalom vetül ki jelképi formába vagy alakzatba. Ennek viszont (alkotáslélektani, művészetpszichológiai szempontból is) a fordítottja – például az impresszionizmusban –, amikor a természeti vagy másféle kép először mint valóságos, tárgyias látvány jelenik meg, s majd az önnön belső, rejtett, inherens jelentés- és hangulattartalmait kisugározva öleli magába a jelképi vonatkoztatás és elvonatkoztatás sokféle lehetőségét. Döntően pedig ilyen jellegű ez a Kányáditól emlegetett virtuális vagy átképzeléses szimbolikusság is: az alapvetően realiztikus élet- vagy élményképek akár váratlanul vagy fokozatosan: sejtelmes személyes, közösségi, történelmi jelentéstartományokkal telítődnek, s így azután már önmagukon túlmutató emberi összefüggések sugallatos, atmoszférikus megjelenítőivé lényegülhetnek. Magányos fenyő, templom, iskola – a reális és spirituális identitásalakító, létfolytonosságot teremtő emlékezetkultúra alaptényezői –: mind megannyi autentikus önszemléleti sorsmetafora is egyben, egyén és közösség önazonosság-kérdéseit hitelesen kifejező példázat. Láng Gusztáv napjainkban (legújabb könyvében – *Kérdezz másképp...*, Bp., 2015) hasonlóképpen szögezi le Reményik Sándor (és a „helikoni triász”) életművének értékelését summázva: e költők általános értékei „nem szakíthatók, nem választhatóak el az erdélyiség jegyében létrehozott verstípusoktól és struktúráktól. Valamint attól a szereptudattól, mely erdélyiségük lényeges elemét jelenti”; életművük „legjobb és legmaradandóbb részét azok a költemények alkotják, melyekben az erdélyiség mint művészileg megformált világkép kimutatható. Az összmagyar irodalmat is ezek a költemények gazdagítják, ezek szélesítik színeképét. Nem utolsósorban azért, mert közép-pontba az egyén **identitástudatát** állítják, s ezzel a személyiségválság és -vesztés késő

modern témájának és e téma érzelmi és lélektani következményeinek (magány, az emberi kapcsolatok kiüresedése, az önmegvalósítás kudarcai) újszerű feldolgozását nyújtják.” Erdélyi, kisebbségi irodalmi nóvum tehát az egyén és a közösség identitásdimenzióinak olyan szerves összekapcsolása, amely egyszerre reflektál a személyiség és a kisebbségbe taszított nemzetiség sorsproblémáinak a sajátos kifejezéslehetőségeire is; s ennek artisztikus megnyilvánulása lehet az egzisztenciális erejű sorsjelképi beszédmód, a sorsos igazságbeszéd az individuális és kollektív lét- vagy gondtapasztalatok rengetegéről.

Például a történelmi szenvedés és abszurditás minden rétegét felkavaró geográfiai és historikus végzetfogalomról: a hely és a fátum nevééről: Trianonról. Sütő András szavával: a Trianon-szindrómáról. Vele a kiszolgáltatottságot megszüntetni kívánó összmagyar nemzeti önrendelkezés esélyéről. Vagy arról a bizalomról, amelyet – a *Csonka Magyarország* című 1920-as versében szenvedélyesen megfogalmazottakat („Óh Igazság, te egyetlen kiáltás! egyetlen fegyver! Jerikó trombitája! szólj! / falak, omoljatok hangjaitól”; „Nekem van rá jogom! Én elkiálthatom: / *Igazság!*”) mintegy értekező nyelven is megerősítve – Babits Mihály is állított (*Az írástudók árulása*, 1928): Magyarország „az a nemzetek közt, melynek legmerészebb álma sem haladja túl a legminimálisabb Igazságot. Ha valahol otthont remélhet még a földön az Igazság régi elve: itt van az. E szerencsétlen és megalázott nemzet – a harci erő védtelen áldozata – szellemi tekintetben szerencsésebb, mint a büszke hatalmasok: szabadon nézhet szembe a Gondolattal, melytől az Erő fél, s egyszerre szeretheti hazáját és az Igazságot”; s „az Igazság maga sem kívánhat itt egyebet, mint fölemelését ennek a boldogtalan népnek, melynek oly fájdalmasan *igaza van*.” S abban az eszmei igazságtételben és igazságszolgáltatásban, hogy magyarság és igazság egybefonódása szerint – ahogyan szintén Babits vallotta *Áldás a magyarra* című 1938-as költeményében –: „Lám, igaz jószágunk visszatér kezünkre, / bár a világ minden fegyvere őrizze. / Mert erős a fegyver és nagy hatalmasság, / de leghatalmasabb mégis az igazság.” A transzcendens bizonyosság feltétlen győzelmében kell tehát hinnünk minden evilági hatalmi erőszak ellenében. („A mi igazságunk: a mi erőnk” – hirdette prófétai méltósággal, *Kiáltó szóval* 1921-ben már Kós Károly is.) Hihetünk egyrészt a trianoni sorstragédia megítélésének tisztaságában, akár a szellemi fölénynek abból a pozíciójából, ahonnan napjainkban Szócs Géza szójátékosan humoros, karikatúraszerű bökverse is szól: „Libát vettem Libanonban / haj, haj, haj. / El is lopták Trianonban / baj, baj, baj. / Non, non, non. / Liba / non / non / non” (*A liba*) – azt az ötletet kiaknázva, amellyel érdekes módon vág egybe a kárpátaljai Vári FABIÁN László felidézett gyerekkori emléke a „franciául kimondott tagadás” háromszorosságának kihallásával a földrajzi szóból. Vagy így perlekedik Lászlóffy Csaba villódzón asszociatív költeménye: „Éltem, haltam vígan, haragban. / Meddig maradhat bosszulatlan / (Magyarigenben, Musza Daghban) / a gögös nagyhatalmi katlan? / Vesztes versailles-i kirakatban / vagyok/voltam – én, faragatlan – / az Öregistennel haragban. / 'Tartalékaid mind meghagytam!’” (*Sejtek szonettje*). Másrészt úgy is remény-

kedhetünk (a kilencvenötödik évfordulón), ahogyan pedig erre Szentmihályi Szabó Péter biztatott minket (*Trianon* című versében) a kilencvenedik gyászév alkalmával: „Szegény halottainkat átkeresztelik, / gyárat építenek a szent romokon, / betiltják a magyar történelmet, / de fejük felett a véres kard: Trianon. // Meglehet, egyszer tényleg elfogyunk, / elvész a négy folyó s a három halom, / mégis miénk az üdvösség koronája, / s a menny kapujában a jelszó: Trianon.”

Mert az omlás, a sorvadás napról napra: tagadhatatlan. És a legkiválóbb magyar írókat, költőket – ahogyan Aniszi Kálmán (*Színe és visszája*, Bp., 2014) fogalmazza – „a permanens veszélyeztetettség körülményei között is a nemzet ügyének szolgálata mozgatta, motiválta. A Trianon után porig alázott magyarság bennük és általuk kereste a felemelkedés reményét és esélyeit.” – „Mint Atlantisz, a régelsüllyedt ország, / Halljátok? Erdély harangoz a mélyben. / Elmerült székely faluk hangja szól / Halkan, halkan a tengerfenéken. / Magyar hajósok, hallgatózzatok. / Ha jártok ott fenn fürgeteges éjben: / Erdély harangoz, harangoz a mélyben” (*Atlantisz harangoz*) – hangzik Reményik Sándor nevezetes költeménye. Azé a lírikusé, akinek a költészetét – amint azt róla szóló monografikus tanulmánykötetében (*Egy eszme indul – Reményik Sándor arcképéhez*, Bp., 2011) Pomogáts Béla írja – „a kérlelhetetlen történelmi végzet tudata szötte át”, s a „szorongásos közérzet” hangolta. – De a merülő földrészt, a süllyedő magyar Atlantiszt sirató Reményik Sándor után például a felvidéki Gál Sándor lamentációja (*Új Atlantisz* című versében) is ekképpen árad a „bénuló nyelvű” vidékről: „süllyedek alá / együtt a fákkal együtt a tűzzel / együtt a lóhorkanásos messzeséggel / imbolygó szívű temető-
kel / két lábon álló halottakkal / atlantisz-sorsú nemzetekkel / velük együtt le a mélybe / le a végső némulásba (...) alattam nem föld a föld / felettem nem ég az ég”.

A mindennek ellenében a megmaradásakarát és a helytállás feltételenségét hirdető Áprily Lajos Marosszentimrén 1921-ben keltezett szonettje, a *Nyár* ugyan a „falusi árvaságról” dalol, a „mogorva” templomról, a tengerre hiába vágyakozó érzésről: de egyszermind még a mítoszi erdélyiség megtartó szépségéről és nemes pátoszáról: „És este kinyitom az ablakom / és a történiáit hallgatom: / egyetlen transsylvan hősköltemény.” Fia, Jékely Zoltán a harmincas években azonban már nagyobb bajt észlelve szól és számol be a marosszentimrei templom jelképes omladozásáról: hogy „fejünkre por hull, régi vakolat”, s „egér futkározik a pad alatt”; hogy „tízen vagyunk: ez a gyülekezet / a tizenegyedik maga a pap, / de énekelünk mi százak helyett”; „tizenegyedikünk az árva pap, / tizenkettedikünk maga az Úr. / Így énekelünk mi, pár megmaradt – azt bünteti, akit szeret az Úr –, / s velünk dalolnak a padló alatt, / kiket kiírtott az idő gazul” (*A marosszentimrei templomban*). Ehhez képest Kányádi Sándor 1975-ben egyenesen a valósággá lett bevégezetséget tömöríti sorsszimbolikus pusztulásvízióba: „ledőlt a cinterem fala / kövei földbe vástak / védtelen áll a dombon / maholnap egyesegyedül / istené lesz a templom / csupán egy ajkon szól már / paptalan marosszentimrén / hal-doklik szenci molnár” (*Egy csokor orgona mellé*). De még ez is fokozható: 2002-ben, az

akkor hetvenöt éves Sütő Andrásnak ajánlott planctusában Ferenczes István az istenhiány döbbenetével borong a maroszentimrei templom sorsán: „Az ajtón mázsás lakat, gályarab bilincs. / Tízen, kilencen, nyolcan sem vagyunk, / gyülekezet, szolga, pap – senki sincs... / Legnagyobb hiányzó maga az Úr (...) Fejünkre pók hull, égi vakolat. / Az orgonában szüette futam. / Nem énekel az sem, mi megmaradt. / Hát kit szeretsz itt és kit büntetsz, Uram?” Miközben – s itt már Kenéz Ferenc szállóigéjét idézem *X Y Z* című poémájából: „miközben élni próbálunk, / ha tudni nem lehet, / miközben tudni próbálunk, / ha élni nem lehet”.

A passiótudatos történelmi, kulturális, vallási toposzok összegzéseként értelmezhető az a keresztény, krisztológiai sorsazonosítás, amely a Dsida Jenőtől eredő költői *Nagycsütörtök*-motívumban sűrűsödik össze – a székelykocsárdi váróteremmel együtt, amely a szakrálishoz a profán szenvedéstörténet erdélyi képletét köti hozzá. A szorongó várakozás és a Getsemáné-kerti gyötrelem egybeforrasztása számtalan újabb parafrázis alapjául szolgál – Kányáditól (*Éjfél utáni nyelv*) Ferencz Imréig (*Az új esztendő érkezése*), Egyed Pétertől (*Egyszer csak elszálllok. Valahol egy pályaudvaron*) a korondi Ambrus Lajosig (*Nagycsütörtökre*). A nagyváradi Lipcsei Márta például egész vers- és szonettciklusokban, szonettkoszorúban fogja össze Dsida-inspirációit; „ugrásra készen, míg a hegy rád szakad / s az ólomidő mint a rossz gumi rád ragad (...) esténként nyirkos tüzek fullasztó / füstjénél körülvesz a jaj” (*Országos felhőszakadás*). A gyergyói (eredetileg szatmári) Gál Éva Emese ugyancsak a közösségéért is virrasztó, sorsvállaló költői létforma megoszthatatlan kínjait asszociálja *Dsida* című versében: „Nincs kegyelem! Már fölkúsztak az árnyak / az égboltot teremtő homlokon. (...) Már hóhér minden pillanat. Az óra / pengéjét a számlapon körbehordja, / és üti büszkén: elvégeztetett.” Szilágyi Domokosnál „s itt s most és mindörökké, kérges reménnyel, várunk a hajnali csatlakozásig” (*Ez a nyár*); Páll Lajosnál (*Parafrázis*): „nem döbrent meg jobban Dsida sem Kocsárdon, / mert valójában elaludt az Isten”; Molnos Lajosnál (*Egy Dsida-versre*) már a kín színhelye is tovaúszik a semmibe: „a kocsárdi állomás elutazott / az Isten véle utazott” (másik verzióban: „Jézuskrisztus elutazott”). *Nagycsütörtökön* című kilencvenes évekbeli versében Kányádi Sándor ugyanezt a fojtogató levegőt – az elidegenedés immár posztkoloniális hangulatát és dezillúzióját – a lamentáció és az ironia különös keveredésével érzékelteti: „nagycsütörtökön már kora délután odébbállnak / a vacsorát már ki-ki a maga nem föltétlenül / családi körében költi el nagycsütörtökön / már kora délután meglép aki csak teheti / nincs idegünk már a közös szorongáshoz / a közös de a külön-különi megszégyenítéshez (...) no szia majd húsvét után / locsolkodni ugyan már kinek van ebben a mai / rohanó világban / divatjamúlt a folklór / a föltámadást hétfőtől kezdve mindenki már / csak magának reméli” (mint ahogy a megváltásmű kegyelmi misztériuma már Hervay Gizellánál is kiesett az átlényegülésre képtelen profán időrendből: „mindig pénteken ért véget a hét, / mindig pénteken, / és utána hétfő lett / megint” – *Zuhanások*). A posztmodern nyelvjáték kereteiben azután még inkább elő-

térbe kerülnek a travesztiák új modelljei, köztük a sokértelmű groteszk persziflázsok. Szócs Géza verse, *Az albatrosz átszáll Kocsárdon* így hangzik: „Egykoron én is szálltam át Kocsárdon, / Kocsárdon én is szálltam át. // Albatrosz voltam, súlyos csomagjaimmal. / Kocsárdon én is szálltam egykor át. // Disznóbőr kofferjeimben fehér szárnyak lapultak / s egy óriási, sós viharkabát.” S a karikírozó eltorzítások, a banalizáló-komikus nyelvi gesztusok, gegek, a szellemes(kedő) defiguráció összhatása annyira virulenssé válik, hogy így nemcsak a „megszentelt” szövegtradíció, illetve a „megszentelő” értelmezéshagyomány, hanem már a jelen idő sivár kisszerűsége is az ellenpontoszó ironia céltáblájává válik: a fenségest lerángató, a megrendítőt deheroizáló, a mítoszt bagatelizáló eljárás önmaga pozícióját sem kímélheti. Orbán János Dénestől idézhetjük: „Kocsárdon át az út bizonytalan, / esélyem van, hogy nagycsütörtököt / mond a Trabant, s míg jó a szerelő, / koszos motelben lehet rostokolnom. / Napokig késhet nem várt érkezésem, / s a füledt hallban nem néz senki rám, / s szorongás fog el, szörnyű félelem, / ha kimerül rádiómban az elem” (*Verecke híres útján, át Kocsárdon*). Vagy Fekete Vincéttől: „Nem volt csalatkozás. Késést / jelentettek be, és a hullatag / setétben üldögéltem a / razboieni-i váróteremben (...) Körülnéztem. / Röhögni lett volna jó, / ordítani (...) Ott aludtak körülöttem: / P. aludt, J. aludt, / J. aludt, M. aludt, // butykos aludt, mind / aludtak. // Kővér galuskák gurguláztak / le-föl torkomon” (*Csütörtök*). Kinde Annamária víziójában az átszálló állomáson „Kalapos polgár billeg, / Feje asztalra koppan. Vonat érkezik, indul (...) Pohár a két kezében. / Löttyedt sör a pohárban”, a Király Zoltánéban „Tetvek. Kint is, rajtad is”, Farkas Wellmann Évánál a Nagycsütörtök „húsvéti héten: szerda”. A természetesen az egyetemes magyar költészet más szféráiban is rendkívül elterjedt motívumnak csak két változatát még hadd említsük. Mezey Katalin versében mintha a „húsvétalanság” („húsvétalan a magyarság” – emlékezhetünk Adyra) remiszcenciái gyűrnének tovább („Nagycsütörtök, nagypéntek, / arcomig érő bánat, / szabadságom tört virága, / van-e húsvét utánad?” – *Nagycsütörtök, nagypéntek*), a Nyíregyházán élő fiatal költő Nagy Zsukanál pedig hasonlóképpen zsong és fokozódik ez a Dsidától ihletődő gyötrelm és kilátástalanság-élmény („Nem lesz csatlakozás. Több évtizednyi késést jeleztek” – *szelemcsütörtökdozszerda*).

Mindezeket az idézett példákat természetesen nem valamifajta előregyártott tézis illusztrációiként szerettem volna sorolni. Hanem elsőrenden annak hangsúlyozására, hogy ezek a versek eredendően milyen szépek, érdekesek és fontosak, s hogy a bennük megjelenő ismert és örök érvényű történelmi sorsképzetek manapság, a fiatalabb költőknél sem kopnak el, hanem mindig új és új színezettel élénkülnek meg.

(Előadásként elhangzott Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetemen, a XII. Partiumi Írótkör Az emlékezetkultúra a régió irodalmában című tanácskozásán, 2015. július 9-én)

Debreczeny György

megkerülöm többször a tavat

nyolcfejű kígyó jön
rizsborát kéri
a teáskanna átváltozik
mosómedvévé és elszalad
de a sárkány szája széles
fogai élesek hegyes a szarva
szemei mindent látnak

ó gonosz és határtalan szerelem
kígyó kúszik elő a lány szeméből
a nászéjszaka után
benne 8 rész a tűz
és 8 rész a jég birodalma

18 tábornok démonok katonák
és lófejű örök ezerszám
nagy üres síkságon menetelnek
2 lemetszett fej között
ül trónusán a királynő
varázstükrébe néz
szerelmesleveleket olvas fel rókáinak

a megrémült szamár
és az elszabadult bika
dulakodnak elefántfejű isten
szobra előtt
de lám repülő szerkezeten
a mennybe mennek

ne keress ilyenkor engem
a mester tavi lakóhelyén
mely meditációnak köszönhetően
a világekorszakokban
csupán egyetlen hajszálamat
veszítem el

ne gyújts most alattam
halotti máglyát
8 éves kisfiúvá változom
tő képződik körülöttem
felöltöm a király
selyemruháját és koronáját
többször megkerülöm a tavat
mantrákat mormolok

öleld át a hegyet és vidd vissza a tigrisbe

Chungliang Al Huangnak

a szándékosság pillanatában a kör
részekre török
a lényeg az áramlásban
és a változásban rejlik
ne törődj az idővel
hagyd megtörténni a dolgokat

a mozgásban minden benne van
az egyik csodálatos forgás
a következő kezdetét jelenti
fekete mezőben fehér kör
a fehér halon fekete kör
párizk a fehér és a fekete hal
együtt uralkodik a szellem és a test

jelen lenni
és középpontban lenni
olyannak lenni mint a bambusz
és az íj
minden most történik éppen
lépj át a formán és az elvárásokon
és felolvadsz
a mozdulatok folyamában

lágú út
üres kéz
ügyes ember
meditáció mozgás
áramoltatás tudatosság
mintha a víz ölelné s a tér

lábadból gyökerek nőnek
belekapaszkodnak a földbe
fogd meg a veréb farkát
és öleld át a holdat
öleld át a hegyet
és vidd vissza a tigrisbe
a fehér daru meglebbenti szárnyait

a szétáradó ürességet
fogadd örökbe

P. Maklári Éva

Pisti tanár úr

Pisti tanár urat sokan ismerték a városban. A diákok rajongtak érte, és becsületesen készültek óráira. A fiúk is élvezettel hallgatták előadásait, amit bőven fűszerezett egy-egy író, költő magánéletének pikánsabb részeivel, a lányok közül pedig a fél gimnázium szerelmes volt a tanár úrba. A magyar óra előtti szünetben lázas fészkelődéssel fejezték ki imádatukat, s mikor a tanár úr hatalmas, bár kicsit düllődő kék szemével, göndör szőke hajával belépett az osztályterembe, csillogó szempárok sokaságával találta szemben magát. Kipirult arccal, szívdobogva figyelték minden mozdulatát. Ismerték kedvenc színeit, tudták, ha fekete inget és fekete zoknit visel, akkor jó kedve van, talán még viccelődni is fog, és elnézőbben osztályoz.

Pisti tanár úr élvezte ezt a népszerűséget. Kedvenc szokásai közé tartozott, hogy rátámaszkodva az első padra kinézett magának egy leányt, és rászégezve tekintetét elsuttogta vagy elzengte az éppen aktuális verset. Amikor Shakespeare 75. szonettjét belebúgta a levegőbe, minden leány úgy érezte, hogy ez csak neki szól, és jóleső borzongással sajátította ki a vallomást.

Shakespeare szokása volt az is, hogy dolgozatírás alatt járkált a padok között, meg-megállt egy-egy tanuló mellett, diszkrétén beleolvasott egy-két mondatba, s ha helyesírási hibával találkozott, rátette ujját az adott szóra, és ebből a diák már sejtette, hogy itt valamit elrontott, aztán vagy kijavította, vagy fogalma sem volt, hogy mit kezdjen vele, és nem töprengett a megoldáson.

Úgy április táján az év utolsó fogalmazását íratta az érettségi előtt álló negyedik osztályban, mikor sétálgatása közben a tenyeres-talpas, osztálytársai által daginak becézett Mari mellett állt meg, és belepillantott a leírt sorokba. Éppen a muszáj szó *ly*-os változatára tette ujját, mikor váratlan esemény történt. Mari villámgyors mozdulattal a tanár úr tenyere alá csúsztatta jobb kezét, és simogatni kezdte közelebbi ujjával annak hajlatait. A tanár úr meglepődött, lenézett a szőke fejre, s egy picit kinyílt lihegő száj mosolygott rá. Egy másodpercig tartott az egész, aztán továbbcsúszott gondolataiba merülve, elmélázva.

Jól ismerte Mari szülői háttérét. Az apja ezredesként szolgált a Magyar Néphadseregben, csak ritkán tartózkodott a kisvárosban, az anyja pedig a pártbizottság második embereként igen tevékeny életet folytatott. Azt is tudta, hogy az iskola épületének közelében laknak, csak négy-öt házzal távolabb, és a kert hátsó kapuja a párhuzamos, csendes utcára néz a temetővel szemben. Hogy mire gondolhatott még? Csak ő tudja. Talán arra, hogy néhány hét és úgy is leérettségiznek, vagy a lehetőség izgatta, de óra végén, mikor beszédte a dolgozatokat, a következőt mondta:

– Akinek érettségi előtt segítségre lenne szüksége, szóljon! Természetesen a korrepetálás az iskolai rendhez tartozik, nem kell érte külön fizetni.

Az osztály hangos – köszönjük – szóval hagyta el a termet, kivéve Marit. Megállt a tanári asztal előtt, s kissé pirulva elrebecgte, hogy órá bizony ráférne egy kis külön tanulás, mert szeretne egyetemre menni, s ha a tanár úr vállalná, nagyon örülne.

A tanár úr bólintott, és meglepő dolgot kérdezett:

– Mikor vagy egyedül otthon?

Mari sűrű pislogások között vallotta be, hogy édesanyja minden csütörtökön este 8 óráig pártértekezleten van, apja pedig havonta csak egyszer jön haza hétvégén a nagyvárosból.

– Akkor csütörtökön 4 órakor nyisd ki a hátsó kaput, és várj rám!

A megbeszélrt időben Pisti tanár úr jobbra-balra figyelve végigballagta a rövid távolságot, miközben arra gondolt, mehetne ő a temetőbe is, azt senki nem tiltja, s pontosan 4 órakor lenyomta a hátsó kapu kilincsét, és gyorsan eltűnt a kert fái között.

Fél 6 körül ugyanolyan óvatosan lépett ki, tekintetével végigpásztázta az utcát, s miután mindent rendben talált, sietős léptekkel ment vissza az iskola felé, miközben kellemes bágyadsággal nyugtázta a korrepetálás sikerét.

Ettől kezdve csütörtökönként halkán kattant a kapuzár, a szóbeli érettségi vizsga pedig vészesen közeledett. Mari a hét többi napján szorgalmasan tanult, a tanár úr pedig tervezgette a Mari utáni szép jövőt.

Álmodozását egy váratlan esemény zavarta meg. A közelben lakó Bözsi néni a férje sírját rendezgette, mikor figyelmes lett a tanár úr közeledő alakjára. Asszonyi kíváncsisága a bokor mögé lapította, s türelmesen várt. Igazgatta a virágokat, törülgette a sírkövet, gyomlálta a hant körüli területet. Jóleső elégtétellel nyugtázta a látottakat.

A következő napokon már 3 órakor kiment a temetőbe kapával, gereblyével, locsolóval a látszat kedvéért. Nem csalódott. A jelenet csütörtökön megismétlődött, és Bözsi néni alig várta az estét és Mari hazatérő anyját. Mikor feltűnt az asszony, megszólította:

– Kedves – először lelkemet akart mondani, aztán meggondolta magát – elvtársnő!

Ha mindenki így törődne a gyermeke jövőjével, akkor sokkal jobban és boldogabban élhetnének az emberek.

Az asszony meglepődve nézett és ő folytatta:

– Látom ám, hogy az a szép szőke fiatal tanár úr milyen szorgalmasan jár ide, és foglalkozik a Marikával. Remélem, nem kér érte sok pénzt, olyan rendes embernek látszik.

Mari anyjának fejében villámként cikáztak a gondolatok. Gyorsan elköszönt, s hazatérve elővette szeretett gyermekét. Leültette a székre az asztalra állított lámpával egyenesen szemben, Mari arcába világított, és megkezdte a vallatást. Mari először hebegett-habogott, majd elsírta magát, töredelmesen bevallott mindent hozzáfűzve, hogy ő halálosan szerelmes a tanár úrba. Az édesanyja azonnal felvette az akkor még másoknál oly ritka telefont, és mindent közölt a férjével. A válasz gyors volt és katonás. Senki nem tesz semmit, ő holnap estére otthon van, a további teendőket bízzák rá. Hogy mit beszélt otthon Marival - mit nem, nem tudni, de látszólag nem történt változás. Mari tanulgatott, ábrándozgatott, és várta a csütörtököt.

Pontosan 4 órakor belépett a tanár úr a hátsó kapun, s a házba érve hozzálátott a korrepetáláshoz. Javában folyt a tanítás, mikor hirtelen kinyílt a szoba ajtaja, és megjelent az ezredes elvtárs teljes katonai pompájában, jobb kezében felemelt pisztollyal, és kezdetét vette a hadművelet.

Pisti tanár úr rémülten ugrott ki az ágyból, nyúlt földre dobott nadrágja után, de az apa ráordított:

– Ne mozdulj! – fogta rá a fegyvert a tanár úr nemesebb testrészére. Most vagy azonnal megkéri a lányom kezét vagy lövök! Akkor magát beszállítják a kórházba, holnap az egész város tud az eseményről, annak okairól, s maga az ország összes középiskolájából végleg kitiltatik, soha többé nem taníthat, legfeljebb elmehet segédmunkásnak.

Pisti tanár úr rövid idő alatt átgondolta a lehetőségeket. Ránézett az elégedett, mosolygó Marira, tudta, hogy ő az a nő, akit soha életében nem fog tudni szeretni, de nincs más választása. Odalépett a még mindig rászzegezett fegyver elé, s tisztelettel megkérte Marika kezét. Az apa elégedetten elmosolyodott, a szobaajtó pedig kinyílt. Ott állt Mari anyja egy pezsgősüveggel és tálcára rakott poharakkal.

– Most már felöltözhet – mondta az apa, s elővarázsolt a zubbonya zsebéből egy kis dobozt két karikagyűrűvel. Az egyiket gyorsan ráhúzta Marika ujjára, a másikat a tanár úr kezére. A gyűrűs ujjon kissé lötyögött, de a középsőre passzolt.

Így történt, hogy Pisti tanár úr hamarosan „boldog” férj, a gimnázium kitüntetett embere, később igazgatója lett, de ettől kezdve soha nem állt meg dolgoztatás közben egyetlen diák mellett sem, hogy rábökjön a helyesírási hibára.

Szekeres Mária

Őrzöm...

Őrzöm a pillanat rejtett magját, a titkot,
mi meg nem osztható,
az Égen kóborló gondolatok boldog
hazatérését
Hozzád,
Mindenütt Jelenvaló!
Az élet
útjaim közül kiúszna,
az idő
meg nem fogható,
de teremt és őriz szavad
és Benned élek,
Mindenható!
A jövő csapkodó vitorlavászon,
szárnyán szélben
viharló egünk,
de kezekben,
a pillanat mutatja,
biztos kikötőbe
érkezünk.
A halál sem rémít többé –
bármi lesz
és bármi lehet,
mai napomban
érintésed,
Lelked
titkát őrzöm
mint nekem adott
kincsedet.
Őrzöm a pillanat rejtett magját, a titkot,
mi meg nem osztható,
az Égen kóborló gondolatok boldog
hazatérését
Hozzád,
Mindenütt Jelenvaló!

2015. 06. 06.

Fák lombjában fürdetem szemem.
Sejtjeik életem üzenete, zöld, zöld,
zöld lombrobbanás.

Agyam hiába fogná be látszólag
mindenséged, Uram. Semmittudásom
nyugszik el Arcodon, és a csönd árad
gondolataimon alázatod és szerelmed
előtt. Mert önös valónk a napok viharában
tépázná szentséged köntösét, de önakaratumk
kemény sziklája előled nem menedék.
Bármit tudunk, csak titkos levélsusogás,
és erőnk ha nem Benned való, ellened
konok árulás. Harc ez és kínozó mindent
akarás, majd szelídülő semmittudás
a fák ölelő karjai alatt, gazdag teremtés
tobzódás a világ vajúdó harcai között.

Csontos Márta

Reményik Sándor pályakezdése

Az alkotó élete és életműve között nem lehet éles határvonalat húzni; a textus és a kontextus együttes vizsgálata szükséges, amennyiben az irodalomtudományt a kultúratudomány részének tekintjük. A kortörténeti szempontból is értékelhető kritikai életrajz létjogosultsága nem kérdőjelezhető meg. Hargittay Emil *A „kritikai életrajz” haszna* című tanulmányában azt hangsúlyozza, hogy „a kritikai” jelzőben rejlik a lényeg, ami nem is elsősorban a korábbi életrajzok hibás adatainak, utalásainak felülvizsgálatát jelenti, hanem magát az irodalomkritikát: a kor, az életrajz és az életmű egységben láttatásának igényét, a tárgyalt szerző életrajzának narratíváját kronologikusan rendben adva”.¹

A narratívák megközelítésében és értelmezésében a korábbi évtizedekben elfogadottá vált dekonstrukció hangsúlyozza, hogy nem létezik egyértelmű jelentés, a személy koherenciája nem lehet kiindulópont az értékelésben. A világ értelmezésében nyilvánvalóan elsődleges a nyelv, hiszen ennek segítségével reagálunk a környezetre. A nyelv valóban kifejezője a szubjektumnak, amennyiben életeseményei meghatározzák, alakítják az általa alkalmazott nyelvet, melyben maga a nyelv permanens jelenlét, a másságot pedig az életesemények szubjektív nyelvhasználatot okozó temporalitása határozza meg.²

¹ HARGITTAY Emil, *A „kritikai életrajz” haszna*, Irodalomismeret, 2014/3. 15. SZILÁGYI Márton a folyóirat hivatkozott számában *Mi haszna van az írói biográfiáknak?* című tanulmányában kiemeli, hogy az alkotó és a vele kapcsolatban lévő társadalmi csoportok releváns képét tudja nyújtani a biográfia, amennyiben „biografikus keretet választó életműértelmezést” valósít meg. Vö. SZILÁGYI Márton, *Mi haszna van az írói biográfiáknak?*, i. h. 21., SZÉCHENYI Ágnes az életrajzírás elméletét és gyakorlatát vizsgálva utal arra, hogy a mű és nyelvközpontú irodalom autonómiáját kiemelve a korábbi évtizedek elméleti iskolái (formalizmus, strukturalizmus, hermeneutika) elutasították az irodalom referenciális megközelítését. A „kritikai életrajz”, mint angolszász terminus jelenik meg a *Encyclopadia Britannicában*, ahol öt különböző életrajzi meghatározást adnak. A meghatározás alapján egyértelmű, hogy a vizsgálata tárgyát legtöbb oldalról végigjáró „kritikai életrajz” képes az adott társadalmi korról is autentikus képet adni, szemben az informatív, az objektív és szubjektív tényezők között válogató standard vagy a források másodlagosságára törekvő interpretatív és fikciós életrajzokkal. VÖ. SZÉCHENYI Ágnes, *Az életrajzírás esélyei: elmélet és gyakorlat = Megfontolások egy készülő Schöpflin Aladár monográfia kereteihez*, i. h. 38.

² Az elmúlt évtizedek teoretikusai heves vitákat indítottak a műértelmezés és az esztétikum lényegét az individuum oldaláról megközelítő recepcióban. M. M. BHATYIN olvasatában „(...) ...a szerzőt, a hőst, mi sosem a művészi eseményből kiemelve nézzük, számunkra csak úgy és annyiban érdekesek, ahogy és amennyiben behatolnak a művészi befogadásba, s ott nélkülözhetetlen alkotórészekként funkcionálnak”. Vö. M. M. BHATYIN, *A szó az életben és a költészetben*. Bp., Európa Könyvkiadó, 1985. 40. MAN de Paul *Szemiólogia és retorika* című tanulmányában, a nyelvben működő erő

Reményik Sándor apja felvidéki eredetű. A Kolozsváron nevelkedő, élete jelentős részét ebben a városban töltő Reményik Sándor nagyapja, Reményik Lajos, vaske-reskedőként telepedett le a városban. Nickl Matilddal kötött házasságából született négy fia közül Károly (1863–1935), a költő építésmérnök végzettségű apja, Kolozsvár egyik építkezési cégének tulajdonosaként számos épületet emelt. Az apa tevékenyen rész vett a közéletben is, tagja volt a Magyar Pártnak s a lutheránus egyház presbiteriumának is.³

Az anya, Brez Mária (1863–1930) a Rozsnyó és környékéről származó Brez Sándor és Pákh Mária három leányának egyike. Anyai ágon a régi evangélikus család felmenői között szerepelt Pákh Mihály püspök, Dobsina szülötte, akit 1848 júliusában az Eperjesen tartott egyházkerületi gyűlésen a tiszai egyházkerület szuperintendánsává választottak. Pákh Mihály feleségül vette Reményik Máriát, gyermekük, Pákh Albert jogi tanulmányokat folytatott Debrecenben, íróként vált ismertté. Tagja volt a Kisfaludy Társaságnak, megalapította és szerkesztette a *Vasárnapi Újságot*. 1846-tól már kizárólag az irodalomnak élt. Szoros barátságba került Petőfi Sándorral. Együtt laktak Debrecenben 1846 őszétől 1847 júliusáig.⁴ A Szentlélek utcai ház „biedermajeres kényelmében” a reális gondolkodású apa mellett ott van a virágokat gondozó, német nyelven verselő anya.

Az anya korán megsüketült. Szorongásos, depresszióra hajlamos személyisége, melankóliája, akarategyengesége, túlérzékenysége, határozatlansága, atípusos depressziója meghatározó tényező volt a gyermek lelki-szellemi-mentális állapotának formálásában.⁵

Rass Károly Reményikről írt méltatásából megismerjük azokat helyeket, melyek fontosak voltak az ifjú Reményik életében. Visszatérő emlékképek jelennek meg, melyek később „látomások” lesznek; mint a Keresztesy-féle könyvkereskedés, a diák-babonákat őrző lábasház, a Mátyás-szobor, a Szent Mihály-templom, a református

jelenlétére támaszkodva egyértelműsíteni kívánja, hogy a dekonstrukcióban nem fűznek a szöveghez semmit, az irodalmi szöveg egyszerre állítja és tagadja saját retorikai eljárásának érvényességét, ezért „a költői írásmód a dekonstrukció legérettebb, legkifinomultabb módja” Vö. MAN de Paul, *Az olvasás allegóriái= Szemiotológia és retorika*, Bp., Magvető Kiadó, 2006. 29.

³ Vö. HANTZ LÁM Irén, *A lámpagyújtogató (Reményik Sándor élete versekben és képekben)*, Kolozsvár, Stúdium, 2007. 13.

⁴ SZINNYEI József, *Magyar Írók Élete X.* Budapest, Hornyánszky Kiadó, 1905. Vö. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/p1870.htm>.

⁵ Az anya-fiú kapcsolatra következtethetünk a *Tliri Kalendárium*ban olvasható feljegyzésekből. A lámpákat, a fényt rendkívül szerette. Az esti lámpagyújtogatás mindig ünnepélyes pillanat volt számára. Gyakran kérdezték tőle: „Mi lesz, kisfiam, ha nagy lesz?” „Lámpagyújtogató” – szokta mondogatni. A naptár jelenleg dr. Imre György és Imre Mária tulajdonában van. A PIM Reményik hagyatékában V. 4556/290/1–179 raktári jelzéssel ellátott kéziratból tudhatjuk meg, hogy az említett naptár 30 verséből melyik az a nyolc, melyek a *Reményik Összes Verseiben* megtalálhatók. Vö. *A lámpagyújtogató*, i. m. 35.

kórház, a Csigadomb, mely a gyermekek kedvenc szórakozóhelye és a Lövölde, a majálisozó ifúság gyülekezőhelye. A távolban ott ködlik Kalotaszeg és a Királyhágó, lent a kilátónál pedig ott áll Áprily Lajos nyári lakása.⁶

Reményik esetében domináns volt a genetikai hajlam, családi körülményei ugyanis rendezettek voltak. Átlagosnál jobb anyagi háttérrel rendelkeztek, mely biztosította a leendő költő gondtalan ifúságát. Nincsenek feljegyzések arról, hogy a szülői viselkedés negatív módon befolyásolhatta volna az ifjú Reményiket, még akkor sem, hogy az apa kezdetben indifferens módon reagálhatott a fiában rejtőző kreativitásra.⁷ Mindenesetre Reményik költői tehetségének kibontakozása nem szülői irányítással történhetett, s nem is példakövetéssel, hiszen Pákh Albertet leszámítva nem voltak költőelődök a családban.

Kétségtelen, hogy Reményik melankóliára és hipochondriára hajlamos személyiség volt, ami testi-lelki gyengeséggel párosult.⁸ Reményik közvetlen családjához tartozott még egyetlen húga, a nála négy évvel fiatalabb Sárka, aki később repatriált Magyarországra férjével, Imre Kálmánnal, s csak hét évvel élte túl bátyját.

Reményik szülővárosa, Kolozsvár, egyike volt a legrégebb magyar településeknek. A város, Erdély történelmi központjaként egyike volt annak a hét erődített városnak, melyről Erdély német – Siebenbürgen – nevét kapta. Már az ókorban is, a római birodalom részeként település állt itt, melyet Traianus császár alapított. Maga a város a 11. században alakult ki, s Zsigmond király elrendelése alapján, 1405-ben lett szabad királyi város. Az Erdélyi Fejedelemség korában számos országos jelentőségű esemény színhelye volt Kolozsvár.⁹ A város földrajzi elhelyezkedése, domborzati viszonyai és

⁶ Vö. RASS Károly, *Reményik Sándor*, Erdélyi Tudományos Füzetek 178, Kolozsvár, szerk., KRISTÓF György, Erdélyi Múzeum Egyesület, 1944, 1–12.

⁷ CZEIZEL Endre a *Költők, gének, titkok* című kötetben 21 költő családfáját elemezve bizonyítja, hogy a költők életében mennyire domináns volt a támogató, együttműködő anyai szerep. „Mivel az autokratikus nevelési elveket követő apák csaknem mindig ellenezték fiúk szokatlan és anyagilag nem gyümölcsöző pályaválasztását, addig az anyák mindig a költőpalánta gyermekük mellé álltak. Mindez felerősítette a poéták édesanyjuk iránti szeretetét, sajátos költői anyakultuszt eredményezve”. CZEIZEL Endre, *Költők, gének, titkok. A magyar költőgénuszok családfaelemzése*. Budapest, Gallenus Kiadó, 2000, 269.

⁸ A PIM-ben őrzött Reményik-hagyaték iratai is jelentős adatokat szolgáltatnak a Kolozsvár, 1911. március 27. – 1941. július 31. közötti időszak V4557/309/ 1–14 jelzetű dokumentumaiban. Reményik 1914. november 27-i keltezésű Népfölkelési Igazolvány lapjából megtudhatjuk, hogy fegyveres szolgálatra alkalmatlannak minősítették. Személyleírása szerint aszténias alkatú, 175 cm magas, sűrű szemekkel. Az igazolványlap nem részletezi az alkalmatlanság okát.

⁹ Itt született Bocskai István, itt alapította Báthory István Erdély első egyetemét, majd itt mondták ki az úniót is Magyarország és Erdély között 1848 májusában. Már a 16–17. században is jelentős literátus körök alakultak ki, melyeket Dávid Ferenc, Szenci Molnár Albert, Apáczai Csere János neve fémjelzett. A reformkorban a művelődés terjesztésében jelentős szerepet játszó főnemesség is ide vonzódott. A monarchia időszakában éppúgy, mint később, a két világháború között, írói egyesületek, élénk sajtóélet jellemezte a várost. Vö. GAÁL György, *Kalauz a régi és új Kolozsvárhoz, (Kolozsvári séták)*, történeti bevezető VINCZE Zoltán, Kolozsvár, Korunk, 1992.

a későbbi versekben felvillanó természeti környezet fontosak az ifjú Reményik szellemi-mentális fejlődésében. A Kis-Szamos és a Nádas-patak völgyében elhelyezkedő település mögött magasodnak a Gyalui-havasok, három oldalról dombok veszik körül a várost, melyek közül a Csiga-domb és a Hója-domb külön említést érdemel a gyermekkori élmények kialakításában. A főteret a Szent Mihály domb uralja a maga tengerszint feletti 345 méteres magasságával, háttérben a házsongárdi temetővel. Bár az 1867-es kiegyezést követően Kolozsvár elveszítette főváros jellegét, továbbra is művelődési központ maradt.¹⁰

1880-ban a románok az összlakosság 13,3 %-át tették ki. A magyar anyanyelvűek száma 1880–1910 között jelentősen nőtt. Ez a magas természetes szaporodás mellett jórészt a zsidóság nyelvi asszimilációjának volt a következménye. A települést a vallási pluralizmus jellemezte; 19 021 katolikus, 20 726 református, 7046 izraelita, 2016 lutheránus, 1994 unitárius és 1359 görögkeleti élt Kolozsváron.¹¹ Ezt a sokszínűséget a református kollégium értesítőinak olvasásakor is megtapasztalhatjuk, mivel a tanulók osztályonkénti felsorolásában a nevek mellett a vallási hovatartozás is szerepel.

Kolozsvár műemlékei és építészeti alkotásai is jelzik, hogy a városban vallási pluralizmus uralkodott. A 18. század végétől a városban élő görög és macedon kereskedők kérésére görögkeleti templom épült, majd 1850-ben, miután a zsidók is jogosultságot nyertek a kereskedelemre, zsinagógát építettek.

Reményik tulajdonképpeni szülőháza a Toldalagi-Korda-palota volt, mely Toldalagi László gróf, Tolna megye alispánja és Korda Anna grófnő tervei alapján készült. Az 1797-es tűzvészt követően a református egyháztól vásárolták meg a területet. A 43 méter hosszú, pillérekkel tagolt épület emeleti részét magánbérloknek adták ki. A híres bérlok között szerepelt Újfalvi Sándor emlékiró, Sárkány Ferenc 1848-as honvéd és református kollégiumi tanár, Reményik Károly építész. Ebben az épületben lakott Bánffy Miklós gróf, író és politikus. Az épület nyugati oldalán található a Reményik- emléktábla, melyet az 1980-as évek végéig vakolat fedett.¹²

Reményik apja a költő születését követően felépíttette emeletes házukat a Szentlélek utcában, ahol a lakószobák az emeleten voltak, a földszint irodaként működött. Itt töltötte a leendő költő élete szinte minden napját, csak a nyári időszakban költözött át a Donát úti villába.¹³ Reményik Károly a meglévő ház mellé építtetett

¹⁰ Vö. *A lámpagyújtogató – Reményik Sándor élete versekben és képekben*. I. m. 23–25. A szerző adatközlése szerint Reményik gyermekkorában a város lélekszáma 45 000 volt.

¹¹ 2002-es népszámlálási adatok szerint Kolozsvár összlakossága a nevezett időszakban 317 953 volt, a magyarok lélekszáma ebből mindösszesen 60 287. Vö. ASZTALOS Lajos, *Kolozsvár építészeti kincsei*. Kolozsvár, Stúdium, 2008. 18.

¹² I. m. 101–103.

¹³ RASS Károly, *Reményik Sándor*, i. m. 3. A szerző utal Kolozsvár mindazon területére vagy épületére, melyek fontos szerepet játszottak Reményik életében.

egy tornyos villát, hogy otthont biztosítson a Dobsináról Kolozsvárra költöző családtagnak.¹⁴ Az apa kivitelezésében épült fel a Giergl Kálmán és Korb Flóris tervei alapján megvalósított Egyetemi Könyvtár 1906–1907-ben s 1909-ben nyílt meg a nagyközönségnek, egyidejűleg befogadva az Erdélyi Múzeum Egyesület 1859-ben alapított könyv- és kéziratárát. A Ferencz József Tudományegyetem felépítése is Reményik Károly irányításával történt 1893 és 1902 között, Meixner Károly és Alpár Ignác tervei alapján. Az intézet 1903-tól a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem nevet viselte. A Kolozsváron található szecessziós épületek között ott van a lutheránus templom, melynek renoválása szintén a század elején történt, Reményik Károly irányításával a templom tornyát négy méterrel emelték meg. A Horea utcában található mór stílusú – Hegner Izidor tervei alapján elgondolt – Neológ Zsinagóga építésében is Reményik Károly cége működött közre.¹⁵

Pezsgő irodalmi élet jellemezte Kolozsvárt már a monarchia időszakában is. Öt évvel Reményik születése előtt megalakult az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, majd 1888-ban az Erdélyi Irodalmi Társaság. Ezt követte az Erdélyi Kárpát-egyesület 1891-ben. Ebben az időszakban több mint 200 időszakai sajtótermék is napvilágot látott, melyeknek nagyobb része szépirodalmat is közölt, mint például a *Kelet* (1871–82), az *Ellenzék* (1880–1944), az *Erdélyi Friss Újság* (1900–1908), a *Kolozsvári Hírlap* (1908–1919), az *Újság* (1899–1927). Reményik is dolgozott a Kolozsvári Lapok külső munkatársaként 1910-től, majd később, 1918-tól az *Erdélyi Szemlében* is rendszeresen megjelentek írásai.

Ebben a jelentős irodalmi hagyományokkal rendelkező városban kezdte meg Reményik tanulmányait a nyolcosztályos Farkas utcai Református Főgimnázium növendékeként 1900-ban. Az intézmény környezete és mentalitása az erdélyiséget sugárzó szellemiség szimbólumaként vált közismertté.¹⁶ A nagy reformátorok: Kálvin János, Zwingli Ulrich, Luther Márton nyomdokain haladó intézményben a kollégium és az Erdélyi Református Egyházkerület alakította az iskola hitéletét. Az intézmény szellemiségét leginkább meghatározó célkitűzést így fogalmazta meg Sárkány László igazgató 1896-os ünnepi beszédében, négy évvel Reményik iskolakezdése előtt. „Az ifjúságot a kálvinista keresztyén jellem vonásaival igyekeztünk felruházni, s ennek

¹⁴ Vö. ASZTALOS Lajos, *Kolozsvár építészeti kincsei*. I. m. 24–25. A villa közelében állították fel Mátyás király szobrát, melyre 1893-ban írtak ki pályázatot, melyben Fadrusz János munkáját ítélték a legjobbnak. A szobor már 1901-ben elnyerte a párizsi világkiállítás nagydíját, de csak 1902-ben leplezték le, amikor Reményik már 12 éves volt.

¹⁵ I. m. 150.

¹⁶ A Farkas utca 16. szám alatti intézmény előzménye a Báthori Gábor által létrehozott óvári iskola volt, melyet 1781-ben kezdtek építeni, s melyet 1799 és 1804 között újjá kellett építeni az 1798-as tűzvész miatt.

keretében minden eszközzel azon munkálkodik a tanári kar, hogy a köteleességek teljesítését *megszerettesse* vele.¹⁷

A Kolozsvári Református Kollégium Értesítőjéből megtudjuk, hogy az 1899-es évtől megszűnt az 1884 óta érvényben lévő konventi tanterv, s a változások éppen Reményik diákévei alatt történtek.¹⁸

Reményik Sándor osztályfőnöke Imre Sándor (1877–1945) volt, a neves pedagógus és művelődéspolitikus, aki németországi egyetemeken – Heilderberg, Lipcse, Strassburg, Jéna – folytatta tanulmányait, majd 1900-tól a Kolozsvári Főgimnázium tanáraként magyar és német nyelvet oktatott. Reményik második kollégiumi évében tartotta Imre Sándor azt a székfoglaló beszédét, melynek vezérfonala a nemzetiség eszméjének részletezése volt. „A nemzetiség uralkodó eszméje ma még nem békés eszme – hangsúlyozta –, s talán soha nem is lesz az, ezért (...) az iskola közvetlen feladata, hogy a nemzetet a nemzetek küzdelmében való megállásra képessé tegye, s így a nemzet szabadságát megóvjá”¹⁹. Ez a nemzetnevelési koncepció nyilvánvalóan alakította Reményik világlátását, megerősítette benne, hogy az igazságérzet mint hatalom képessé teszi az embert a nemzetért vállalt feladatok ellátására.

Imre Sándor tanárkodása alatt jelent meg 1904-ben *Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről* című könyve, melyben hangsúlyozta, hogy a nemzeteknek az emberiség körében van kiemelten fontos hivatása, vagyis „az a legfontosabb nevelés, mely a nemzet körében folyik és oda hat vissza”²⁰. Nemzetnevelő felfogása mindvégig mentes maradt az elvakult nacionalizmustól, sikeres szintézist teremtett szélsőséges pedagógiai törekvésekből.²¹ Imre Sándor a IV. osztályban figyelt fel Reményik Sándorra, mikor az osztályban a magyar történelmet tanította. „(...)...nem voltam neki elég magyar –

¹⁷ *Kolozsvári Református Kollégium Értesítője 1896–97*. Kolozsvár, Gármán János örököse Könyvnyomdája, 1896. 7.

¹⁸ A református vallású tanulók, akik más felekezeti iskolába jártak, kötelesek felekezetük gimnáziumában vallásórákra beiratkozni. Az 1902-ben hozott igazgatótanácsi döntés alapján a katolikus szerzőktől származó filozófiai, történelmi és földrajzkönyveket mellőzni kell, a protestáns és református szerzők munkáit kell előtérbe helyezni. 1903-ban áttérnek az évharmados beosztás helyett a félévesre. Az 1906-ban megfogalmazott utasítás szerint nem engedélyezhető a tanároknak, tanítóknak és lelkészeknek politikai lap szerkesztésében való részvétel. Még Reményik tanulóéveiben, 1907-ben zajlik a kollégium fennállásának 300 éves ünnepségsorozata. A hitélet megerősítését szolgáló kézikönyvek között szerepel KISS Kálmán *Szimbolika*, SZÁSZ Domokos *Vallásos eszmék története*, FARKAS József *A magyarországi protestáns egyházak története*, valamint BARTÓK György *Bibliai ismeretek* és RÁCZ Kálmán *Hit és erkölcs* című műve.

¹⁹ *Kolozsvári Református Kollégium Értesítője 1901–1912*. Kolozsvár, Gármán József örököse Könyvnyomdája, 1901. 24.

²⁰ IMRE Sándor, *A nemzet és az iskola*, Magyar Paedagógia, 1902. 471.

²¹ Vö. MÉSZÁROS István, NÉMETH András, PUKÁNSZKY Béla, *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002, 398–399.

írta az osztályfőnöke –. Szárzabban beszéltem olyanokról, akik szemében fenséges hősök voltak.”²² Az irodalomtanításában viszont alakíthatta Reményik gondolkodását, szemléletét, bár nem gondolta, hogy órái költői alkotásokra inspirálhatták volna. A diák egy VII. osztályos dolgozatában arról írt, hogy nem kíván szokványos polgári foglalkozást választani, a nemzetet akarja majd szolgálni, úgy, ahogy szükség lesz rá.²³

Reményik kollégiumi tanárai között volt Kovács Dezső (1866–1938) író, kritikus és szerkesztő, aki magyar–latin szakos tanulmányait a Ferencz József Tudományegyetemen végezte, s egykori iskolájában kezdte tanári pályafutását. Később, 1910 és 1938 között az intézmény igazgatójaként is tevékenykedett. Reményik tanulmányainak megkezdésekor az önképzőkör Kovács Dezső elnökletével működött. Kovács Dezső munkásságát fémjelzi kollégiumi funkcióinak sokasága: előjárósági ülések jegyzője, magyar–latin szakos tanár, az Ifjúsági Olvasó Egylet elnöke, az irattár vezetője. Tanítványai között olyan nevek szerepelnek, mint Áprily Lajos, Kós Károly és Szabó Dezső.²⁴

Tanárai között szerepel Seprődi János, aki a népszínműről és Szigligeti Edéről tart székfoglaló beszédet, a Tacitus életét feldolgozó Ince Béni s Török István, a történelemtanára. Ez utóbbi különösen fontos személyiség lehetett Reményik számára, hiszen diákéveiben kifejezetten érdeklődött a tantárgy iránt.²⁵

Reményik pályakezdésében a tanári motiváció mellett fontos szerepet játszhattak olvasmányélményei. A nyolcosztályos gimnáziumi periódusban ugyanis jelentős mennyiségű kötelező és ajánlott irodalmat kellett a tanulóknak feldolgozni.²⁶

²² IMRE Sándor, *Kolozsvári emlékek Reményik Sándor 50. születésnapján.* = *Lehet mert kell (Reményik Sándor emlékezete).* Kolozsvár, Nap Kiadó, 2007. 22–23.

²³ Vö. *Reményik Sándor élete versekben és képekben.* I. m. 44.

²⁴ Kovács Dezső munkáiról a Pásztortűz 1924/2-es számában Reményik írt ismertetést.

²⁵ A PIM-ben található Reményik-hagyaték személyes dokumentumaiból megtudhatjuk, milyen érettségi eredményt ért el Reményik. Magyar nyelv és irodalom jeles, vallástan jeles, görög nyelv és irodalom jó, német és filozófia jeles, természetrajz jó, rajzoló geometria elégséges. Erdélyi Pál, a vizsgabizottság elnöke kimagasló feleletként értékelte Reményik magyar irodalmi produkcióját, a Sárkány Lajos oktatta matematikából azonban nagyon gyenge eredményt ért el. 1907 november 16-án írta a *Tanárok harcza* című, 40 versszakból álló epikus költeményét, mely a tantárgyhoz és tanáraihoz való viszonyát kellő öniróniával illusztrálja. Ebben a maga matematikateljesítményét az egyik beszélő így foglalta szavakba: "Egy vagyon köztünk, egy hanyag, buta fráter,/ Kötné fel lábánál fogva a Herkópáter/ Ez talán még az egyszerűet sem tudja,/ Szamárságtó, mint üres hordó kong kobakja". Az érettségi bizonyítvány másolata és a vers, a V4557/309/1–14 jelű palliumban található.

²⁶ A kollégiumi értesítőkből megtudjuk, hogy általában 16–18 kötelező irodalom ismerete volt szükséges. Zömében a történeti múltat feldolgozó magyar szerzők munkái domináltak, világirodalomból a kötelezők között csak Shakespeare *Coriolanus*a szerepelt. Egy VIII. osztályos tanuló számára a kötelezők között voltak Kisfaludy Károly, Katona József, Vörösmarty Mihály, Garay János, Jósika Miklós, Kemény Zsigmond, Erdélyi János, Tompa Mihály, Arany János, Gyulai Pál, Madách Imre munkái. Gimnáziumi tanulmányaik során a diákok számos lapot

A Református Kollégium életében fontos szerepet játszott a Gyulai Pál Önképzőkör, melynek elnöke Reményik tanulmányainak megkezdésekor Kovács Dezső volt. 1896-ban, mikor az elnöki teendőket átveszi, s a működési szabályzatot is megújítják, új elnevezést kap a kör: felveszi Gyulai Pál nevét.²⁷

Az Önképzőkör tagjai VII. és VIII. osztályos tanulók lehettek, külön engedéllyel, önkéntes vállalás alapján V. és VI. osztályos diákokat is fogadtak.²⁸

Az Önképzőkörben évente rendeztek megemlékezéseket október 6-án, március 15-én, s rendszeresen Kossuth Lajos-emlékünnepet is tartottak. A kollégiumi értesítők beszámolóí szerint az 1900–1901-es tanévben Vörösmarty, majd a következő tanévben Katona József munkásságáról emlékeztek meg. Az 1903–1904-es tanévben Török István mondott emlékbeszédet Deák Ferenc születésének századik évfordulóján, amit a következő időszakban Bocskai István erdélyi fejedelem, majd Csokonai ünnepe követett. Az önképzőkör legtöbbször vasárnap, bizonyos években szombaton rendezte összejöveteleit, a tagok száma rendszerint 60 és 100 között változott. Rendszeresen megvitattak pályázatra beadott munkákat: elbeszéléseket, értekezéseket, eredeti költeményeket, műfordításokat, alkalmanként zenedarabokat is. Az 1901–1902-es tanévtől már Imre Sándor volt az Önképzőkör elnöke. A következő évben 80 pályamunka értékelésére kerül sor, melyben az egyik diák Szabolcska Mihály költészetének méltatásával nyert pályadíjat, a néhány évvel később meghirdetett, Arany János képi szemléletességével foglalkozó téma kiírására azonban egyetlen értékelhető pályamunka sem érkezett.

A szokásos pályamunkák értékelésén túl a diákok rendszeres elismerésben részesültek a *Remény* című lapban való közreműködésért.²⁹

olvashattak, melyeknek listáját a kollégiumi értesítő évente közli: *Pesti Napló*, *Pesti Hírlap*, *Egyetértés*, *Ellenzék*, *Újság*, *Nemzeti Hírlap*, *Új Idők*, *Kakas Márton*, *Tanulók Lapja*, *Századok*, *Budapesti Szemle*, *Magyar Nyelvőr*. 1912-ben Szemák István ifjúsági könyvtárjegyzéket állított össze a Révai Testvérek Irodalmi Intézet gondozásában.

²⁷ Gyulai Pál kollégiumi tanulmányairól az alsóbb osztályozókönyvből nyerhetünk adatokat. Csúry Bálint egyetemi tanár, a kollégium egykori levéltárosa, a dokumentumok rendezgetése közben bukkant olyan adatokra, melyekből kiszűrhetette a Gyulai Pálra vonatkozó ismereteket. TÖRÖK István *A kolozsvári ev. ref. kollégium története* című munkája további adatokat szolgáltat az 1905-ös kötetben. PAPP Ferenc *Gyulai Pál a kolozsvári református kollégiumban* című munkájából megismerhetjük Gyulai Pál vélekedését az ott töltött időszakról.

²⁸ JANCSÓ Elemér, *Reményik Sándor élete és költészete*. Kolozsvár, Erdélyi Füzetek 1. 1942. 5.

²⁹ Vö. GAÁL György, *Diákkörök- és egyesületek a 20. századi kolozsvári Unitárius Kollégiumban (1900–1958)*. Helikon, 2008. 1–3. Kézírási diáklapok már jóval korábban voltak, az Unitárius Kollégium Önképző Társulata, melynek múltja visszanyúlik az 1820-as évekig, elindítja kézírásos folyóiratát, a *Reményt*. A kör jellemző tevékenységei: olvasott jeles munkák ismertetése, jeles idegen művek magyarra fordítása, költemények szavalása és prózai művek előadása, pályázatok kiírása és a művek bírálata, szépirodalmi és tudományos munkák megvitatása. Reményik Sándor és osztálytársai is készítettek rajzokkal illusztrált, kézzel írott diáklapot *Humor* címmel,

A pályamunkák között kevés, úgynevezett eredeti költemény volt. Az 1904–1905-ös tanév 116 pályamunkájából a versek száma mindössze 13. Reményik diákévei alatt a verseket illetően ez a jellemző számadat. Az önképzőkori munka értékeléséből nem derül ki az értesítőkből, hogy Reményik adott-e be verseket vagy prózai írásokat a pályázatokra. „A kollégiumi önképzőkörben – eddigi tudásunk szerint – verssel nem szerepelt. „Ha volt eszményképe abban az időben, bizonyosan nem a költők között találta meg.”³⁰ A beadott alkotások díjazottjai között ugyanakkor Jékely Lajos (Áprily) neve többször is előfordul.

Jancsó Elemér *Reményik Sándor élete és költészete* című munkájában utal a Gyulai Önképzőkör tevékenységére, megemlítvén Szabó Dezső, Kemény János, Wass Albert nevét. Reményiket osztálytársai visszahúzódnak tekintették. Pályamunkákban való részvételéről ő sem ír, feltehető azonban, hogy rendszeresen írt és részt vett az értékelésekben. Kollégiumi tanulmányainak utolsó évében ugyanis választmányi tag lett az önképzőkörben, ami feltételezi, hogy kimagasló tevékenységet végzett, csak nem maradt nyoma az ott végzett munkának. VIII. osztályban a Valler József Alapítvány a magyar irodalomban tanúsított kiváló előmenetelért 44 korona jutalomban részesítette.³¹

A kollégium szellemiségét jelzik olyan nevek, akik Reményik iskola-, illetve osztálytársai voltak 1900 és 1908 között. Az osztálytársak között említhetjük a majdani költő és lapszerkesztő életében később is fontos szerepet játszó személyeket: a kitűnő tanuló Mansberg Arvédet, akivel rengeteg időt töltött a hegyekben, s Makkai Sándort, aki az érettségit követően 1908 és 1912 között, Reményikkal együtt ugyancsak a kolozsvári egyetem hallgatója volt. A szintén 1890-ben született Makkai Sándor a későbbi református lelkész, majd püspök és író 1912-ben szerezte meg a bölcsész-doktori oklevelet.³²

melynek néhány, nehezen olvasható lapját a PIM kéziratárában őrzik az V4557/309/1–14 jelzetű palliumban.

³⁰ ÁPRILY Lajos, *A megváltó vers*. Reményik Sándor Emlékkönyv. Erdélyi Szépművés Céh, Kolozsvár, 1998. 11.

³¹ *Református Kollégium Értesítője*. I. m. 1907–1908. 101. VIII. osztály végén, az érettségi előtt Reményi jegyei a következők voltak: Latin 2, görög 2, mennyiségtan 3, természettan 3, testgyakorlás 3, magaviselet 1, vallástan 1, magyar 1, bölcséleti előtan 1. Az osztálytársai között szereplő Ligeti Ernő hozzá hasonló minősítést szerzett, Mansberg Arvéd kitűnő volt, Indig Ottó megbukott.

³² Makkai Sándor szerepe Reményik életében majd Trianon után kap jelentőséget, mikor mindketten a kisebbségi sorsra jutott magyarság iránti felelősségüket és elkötelezettségüket kívánják megszólaltatni. Nagy publicitást kap Reményik Sándorral folytatott nyílt levelezése, melyből kiolvasható, hogy a *Magunk revíziója* és a *Magyar fa sorsa* szerzője, korábbi pozitív állásfoglalásával szemben a *Nem lehet* című írásban a kisebbségi sors ellehetetlenülését hangsúlyozza, miután 1936-ban Magyarországra költözik. Erre a cikkre válaszol Reményik a *Lehet, mert kell* című írásával.

Reményik szellemiségét nyilvánvalóan formálták tanárai, akik között ott volt Márki Sándor történetíró, akit 1892-ben neveztek ki az egyetem rendes tanárává, s aki elnökként is tevékenykedett a *mensa academican*.³³

Vitathatatlanul meghatározó volt Reményik egyetemi tanulmányai során Somló Bódog jogász, jogfilozófus, szociológus, egyetemi tanár szemináriumain való részvétele. Somló Bódog 1889-től a nagyváradi jogakadémián is tanított, 1903-ban lett magántanár a kolozsvári egyetemen. Munkái magukon viselték azokat a gondolati irányvonalakat, mint a Spencer-féle evolucionista szociológia és a Pikkler-féle belátás-elmélet.³⁴

Reményik érdeklődése a filozófia iránt Olosz Lajossal folytatott levelezéséből is kitűnik. Egy 1916-os levelében hangsúlyozza, hogy a filozófia dolgában „koldus” ugyan, de soha nem szűnt meg érdeklődése tárgya lenni.

A hajdani Ferencz József Tudományegyetem másik filozófiatanára Böhm Károly³⁵ volt, akinek nevét konkrétan nem említi levelezésében az 1912 és 1918 között vizsgált időszakban, de Olosz Lajossal folytatott levélváltásaikban Olosz többször megemlíti Böhm nevét, akinek értékelméletét mesterségesnek, számára kevésbé elfogadhatónak tartja. Reményik majd csak az *Erdélyi Szemle* egy 1919-es számában, az *Etikai és esztétikai érték* című írásában említi Böhmöt, és kiemeli annak az „önértéknek” a jelentőségét, mely „az embert fizikai, érzéki létében érinti, önmagát, mint szellem kifejezi, és megjelenik a világban, mint önmagának célja”³⁶. Az újkantiánus Böhm azt hirdette, azért kell szabadnak lenni, hogy a kötelességek teljesíthetők legyenek. Ez a gondolat szervesen beépült Reményik világképébe.

Mivel Reményik Sándor és Makkai Sándor már a Kolozsvári Református Kollégi-

³³ Vö. GAÁL György, *Egyetem a Farkas utcában: A Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*, Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2012. 274.

³⁴ A Pikkler-féle belátásos elmélet azt fogalmazza meg, hogy az emberek racionális alapokra fektetve miként látják szükségszerűen bármiféle új intézményrendszer bevezetését, mely célszerűbbnek látszik a korábnál. Így Somló Bódog arra törekedett, hogy meghatározza az állami beavatkozás jelentőségét a társadalmi fejlődés folyamatában. Követhette azt az evolucionista felfogást is, melyben a modern biológia elutasítja a determinációt, s azt hangsúlyozza, hogy nincs semmi előzetes tervezés oksági viszony, ill. célszerűség által. Vö. SZEGVÁRI Katalin, *Somló Bódog jogelméletéről*, (http://jesz.ajk.elte.hu/szegvari_20.html)

³⁵ Böhm Károly 1896-tól volt a kolozsvári egyetemen a filozófiatanára. 1881-től megindította, majd négy éven át szerkesztette a *Magyar Philosophiai Szemlét*. Kant filozófiáját követve, Comte pozitivistá nyomvonalán haladva, Fichte filozófiájának hívévé vált, s ezen források ismeretében megalkotta önálló filozófiai rendszerét az értékelmélet területén. Fő műve *Az ember és világa* több kötetben. Reményik 21 éves volt, amikor Böhm meghalt, tehát tanulmányai során bizonyára kapcsolatba kerülhetett vele.

³⁶ REMÉNYIK Sándor, *Etikai és esztétikai érték*, Erdélyi Szemle, Kolozsvár, 1919/ 19, 212. Vö. UNGVÁRI Zrínyi Imre, *Öntételezés és értéktudat. = Böhm Károly filozófiája*. Pro Philosophia, Szeged–Kolozsvár, 2002.

umban eltöltött közös diákévek alatt megalapozták életre szóló barátságukat, Makkai életprogramja meghatározó lehetett Reményik gondolkodásmódjának alakításában. Nyilvánvaló, hogy Reményik Makkai Sándortól is hallhatott Böhm munkásságáról, mivel Makkai a filozófia és a teológia közötti kapcsolatot, Böhm ismeretelméletét és értékelméletét követve, azzal a személyiségfelfogással támasztja alá, hogy az emberben lévő istenkép eredendően alakítja a világról alkotott felfogását. Ifj. Fekete Károly szerint Böhm filozófiája tudományos keretet biztosított annak bizonyítására, hogy a vallásban ugyanaz a szellem munkálkodik, mint a kultúrában.³⁷

Reményik tanulmányai során életre szóló barátságot kötött Lám Bélával, Olosz Lajossal és Áprily Lajossal. Levelezésük dokumentálja a levélváltók szellemiségét, világnézetét, emberi kapcsolatainak alakulását, személyes problémáit. Lám Bélával (1892–1973), a későbbi mérnökkel, katonával, Boncza Berta eljegyzett vőlegényével, iskolatársak voltak a református kollégiumban, de Lám Béla csak akkor figyelt fel Reményikre, amikor 1908-ban az érettségi vizsgán a miniszteri biztos felállt, és gratulált neki.³⁸ Csak később, már egyetemistaként kerültek közelebbi kapcsolatba, az igazi barátság azonban akkor mélyül el köztük, amikor Lám Béla Szibériából visszatérve megházasodik.

Reményik személyiségének megértésében kulcsfontosságú Olosz Lajossal, a leendő költővel folytatott levelezése. A levelezés az egyetemi tanulmányok időszakában kezdődött. Bár a jogi fakultás folyosóin találkoztak először, nem a jogi ismeretek iránti érdeklődés mélyítette el barátságukat, hanem a közös érdeklődési kör, a filozófia iránti fogékonyság, útkeresés a fájdalom, a kilátástalanság és a kétségbeesés válságélményeiből. A bensőséges, családi eseményeket, aktuális politikai, filozófiai és irodalmi problémákat feltáró levelekben két nem átlagos gondolkodású és átlagon felüli intellektualitással rendelkező fiatal eszmecseréjét kísérhetjük végig. A levelekben nyomon követhetjük a 20-as éveiben járó Reményik vívódásait, melyek szorosan kapcsolódnak fizikai állapotához, egészségügyi problémáihoz. Ezek a „beszélgetések” nagyobb többségükben önmagukkal vívott harcuk válságélményeit tükrözik, mindannyiszor utat engedve borulátó énnüknek.

Az 1910-es éves elején még csak annyit tudhat a környezet, hogy Reményik irodalmi érdeklődése, művészi érzékenysége átlagon felüli. Még csak érlelődnek benne azok a sajátos hangulati és gondolati élmények, melyek állandó pesszimizmusa és depresszív életérzése mellett is azt mondatják vele, hogy legnagyobb kincse nem mindennapi stílusérzéke. „ (...).....annyira önmagamat tettem magam előtt a világ közepévé, hogy a magam értékelésének kielégítőbb eredménye azonnal

³⁷ GÖRÖMBEI András recenziója, IFJ. FEKETE Károly, *Tudománnyal és a hit pajzsával (Válogatott Makkai-tanulmányok)*. Tiszatáj, 2009. 12. 85–89.

³⁸ LÁM Béla, *Lírai feljegyzések egy kolozsvári polgárcsalád életéből. = A barátom, Reményik Sándor*. Kolozsvár, Stúdium, 2002. 85.

szébbé varázsolja a világot is”³⁹ – írja Olosznak egy 1914 decemberében keltezett levelében.

Leveleiből nyomon követhetjük vívódásait a választott polgári pálya idegen volta miatt. Folyamatosan foglalkoztatja az utolsó szigorlatra való készülés gondolata, s nyilván önmaga alkalmatlanságának érzése kerekedik benne felül, amikor Olosz 1913-ban ügyvédgyakornoki munkájáról számol be. A Petőfi Irodalmi Múzeum Reményik-hagyatékában szerepel az a dokumentum, mely Reményiket is az ügyvédjelöltek lajstromára teszi, dr. Somodi István joggyakornokaként.⁴⁰ Olosz azonban arra biztatja, válassza az irodalmat, melyet küldetésének, önmaga megvalósításának lehetőségeként emleget.

Járosi Andor (1897–1944) evangélikus lelkész, író, színikritikus, a későbbiek során a *Pásztortűz* állandó munkatársa, akivel Reményik szoros barátságot tart, nagyon jellemző leírást ad erről a korszakról, mely karakterológiai szempontból is érdekes adatokkal szolgál.⁴¹

Reményik a rendelkezésünkre álló adatok szerint 1913-ban megírja doktori disszertációját a történelmi materializmus bírálatáról, erről a munkáról azonban a hagyatékban nem maradtak dokumentumok, megszületéséről Olosz Lajossal folytatott levelezéséből van tudomásunk. Jogi tanulmányait még ekkor sem fejezi be, minden ezzel kapcsolatos megjegyzése bizonytalanságot tükröz.⁴²

Ekkor már rendszeresen írt verseket. A PIM-ben található, kéziratos versek között vannak olyanok is, amelyek nem kerültek be egyetlen kötetébe sem. Ilyen például az *Alkonypír* című, VIII. osztályos korában írt verse, „1908. januarius 30.” dátumozással

Ugyancsak a korai versek között szerepel a *Katonai pályára készülő barátomnak*, mely 1908. III. 4-i dátummal jelölt.

1908–1912 között Reményik jogi egyetemi tanulmányait folytatta. Elképzelhető,

³⁹ *Félig élt élet*. Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 2003. 31–32.

⁴⁰ REMÉNYIK Sándor személyes dokumentumai, Kolozsvár, 1911. III. 27. – 1943. VII. 31., V4557/309/1–14.

⁴¹ JÁROSI Andor, *Reményik és Rilke (Lehet, mert kell – Reményik Sándor emlékezete)*, Kolozsvár, Nap Kiadó, 2007. 32. „Ember nem volt őt képes befolyásolni. Böhm, Somló és Imre Sándor mellett a művész Prohászka egységes világnézetre törő, hatalmas szelleme készítette arra, hogy maga is maga teremtette, egységes világban éljen... nem hatott életfolyamára a világ polgári rendje, és a Reményikház szolid irányítása sem. Minden mást meg lehetett találni Reményikben, csak a polgári vonásokat nem... (...) nem rendes ember, aki az utolsó szigorlata előtt megfordul, s otthagyja az egyetemet, állást nem tud vállalni akkor, mikor minden komoly barátja pontosan és ragyogóan végez, és megindul a karrier útján”. Osztyáltársa, a vele egy évben született Indig Ottó, majdani színműőrő, forgatókönyvíró és újságíró, aki a kollégium értesítője szerint, korábbi bukása ellenére, sikeresen befejezte jogi tanulmányait, 1916–1922 között már az *Ellenzék* munkatársaként tevékenykedett. A Reményiknél egy évvel fiatalabb Ligeti Ernő ugyancsak jogi tanulmányainak befejezését követően kezdte meg újságírói pályafutását a *Nagyváradai Napló* majd a *Keleti Újság* munkatársaként.

⁴² *Félig élt élet*. I. m. 65. „Nem tudom, mikor szigorlatozom. Nagyon betegnek érzem magam, s képtelennek kitaró munkára.”

hogy publikált verseket vagy más prózai írásokat az *Ellenzék*ben vagy más kolozsvári lapokban, azonban ez történhetett név nélkül, vagy R. S. szignálással, melyből nem lehet egyértelműen a szerző kilétére következtetni. Keveset tudunk meg élete alakulásáról a nevezett időszakban, 1912 végéig csak hét levelet írt Olosznak, melyekből mindig kiolvasható önmagával vívott harcának válságélménye.⁴³

A Polis Könyvkiadó 2009-ben jelentette meg a *Vércsöppek a hóban* című rövidprózai írásokat tartalmazó kötetet, mely 1914–1919 között, az első világháború traumatikus élményeit feldolgozó impressziókat rögzít. A *Látomások* címmel megjelent 24 rövidpróza a *Dobsina és Vidéke*, az *Erdélyi Figyelő* és az *Erdélyi Szemle* számaiban olvasható.

E rövid írások hiteles képet rajzolnak a hangulatok csapdájában vergődő Reményik életérzéseiről, egyidejűleg feltárva képzelete gazdagságát, stílusának kifejező erejét. A kis gyűjtemény darabjainak olvasásakor azonnal nyilvánvalóvá válik, hogy érzékenységkel reagál a háború borzalmaira, egyidejűleg művészi törekvéseinek megvalósítását is látja bennük. Így vall erről egy 1914-es, Olosz Lajosnak írt levélben: „Szégyen – nem szégyen, esztétikává vált bennem az egész háború, halkan zsongó színek enyhe világává a borzalmak égő valósága.”⁴⁴ A helyzetekben rejlő feszültség sajátos belső ritmussal, zenei tartalommal tölti fel a sorokat, „[...] aki leírta őket, már akkor abszolút költő volt, s költészetének első szakaszát élte ki bennük.”⁴⁵

Az indító írásban, az *Erdélyi Figyelő* 1914. júliusi számában megjelenő *Immortel-lák*ban találkozhatunk Reményik fenyőivel, melyek Reményiknél, Tompa Lászlónál és a kortárs költőknél az erőt, a kitartást, a megváltoztathatatlant, a méltóságot sugalmazták, a „diadalmas lét” toposzaként jelentek meg.

A háború borzalmait végzetes hatalomként láttatja meg a *Trombiták szavában*. Úgy gondolja, nemzedéke csak akkor vállalhatja a feláldozást, ha *megváltó* nemzedékként az utolsó háborúja lehet az emberiségnek.⁴⁶

A kis kötet címadó írásának vércseppjei a hóban lélektelen anyagként párolognak el a fehérségbe az erdő ágai között. „Ha a gyilkolás tudománya megfosztja az embert emberi mivoltából, a meghalás művészete visszaadja azt neki”⁴⁷ – vallja Reményik a maga eszkatológiájával, melyben a háborút démoni végzetnek tekinti, s a megoldást az jelenti, hogy a mennyországban meg lehet találni egy archimédeszi pontot, ahonnan a sarkaiból kiforgatott világot vissza lehet fordítani.

⁴³ *Félig élt élet*. I. m. 31., 34., 37. „Én holnap leszek 22 éves. Szeretném elfelejteni a születésem dátumát. Szomorú mementója annak, hogy elloptam egész életemet”. Kolozsvár, 1912. aug. 29.

⁴⁴ *Félig élt élet*. I. m. 78. Reményik levele Olosz Lajosnak 1914. november 4-én.

⁴⁵ REMÉNYIK Sándor, *Vércsöppek a hóban – rövidprózai írások (1914–1919)*. Bev. ÁPRILY Lajos, *A megváltó vers*. Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 2009. 34.

⁴⁶ I. m. 50. „Ez a nemzedék csak úgy áldozhatja fel magát nyugodt lélekkel, ha *megváltó* nemzedéknek tudja hinni magát. Egyes nemzetek relatív igazságának a kivívása még nem megenyhülés, csak olaj az öröktűzre”.

⁴⁷ I. m. 56.

Már a „látomásos” írásokban megfogalmazza Reményik azt a gondolatot, mely egész életében végigkíséri, azt, amely feltehetőleg menekülési útvonal számára, gyenge fizikumát legyőzendő. Erejét, tehetségét abból a tartózkodásból nyeri, mely lehetővé teszi számára a dolgok szépségének megőrzését, a távolság esztétikáját hirdeti, s ez a távolságtartás egyidejűleg csökkenti hétköznapi „élhetlenségének” kínzó érzését. „(...) az embernek, a léleknek környezetével való érintkezésében bizonyos távolságok betartására van szüksége, hogy a dolgok eredeti szépségét megőrizhesse magának.(...) Az élet törvénye legázolja a szépséget, mert nem akar tudni a tartózkodás törvényéről.”⁴⁸

Nem került a kötetbe a *Semleges lélek* című rövidpróza, mely a *Dobsina és Vidéke* 1916. április 2-i számában jelent meg, s amely jelzi Reményik életérzését a számára kényszerű életterben.

Knut Rosmussen dán sarkutazó, a lapok rövid híradása szerint ez év tavaszán expedíciót tervez Grönland legészakibb részébe. Ez év tavaszán. A felkavarodott, fékevesztett, háborús világ ellenséges erői most feszülnek megpattanásig. Ez év tavasza feszíti őket. A végső nekibőszültségtől s a végső kétségbeeséstől dübörög a harcos nemzetek földje. Ez a tavasz zakatol most minden készülődésben, ez a hajtósíj most a tömeggyilkolás gépkerekén. Ez a tavasz, melynek fátyolos arcára borzalommal nézünk, s bús misztériumát félve találgatjuk. Félve várjuk: a tavasz minden életfunkció megsokszorozója még mit hoz e szörnyű világba, ahol egyetlen életfunkcióként már csak az öldöklés működik zavartalanul? Virágok nyíltával micsoda új borzalmak nyílnak? Rügyek fakadásával hány új seb fakad? Hány halálos titoknak lészen e tavaszon bimbópattanása? Kérdezzünk, aggódunk, fázunk, kiver a világ láza mindannyiunkat, s fájó érdeklődésünk egészen magukkal viszik, ragadják a végkifejlődés felé rohanó események. Knut Rosmussen pedig elmegy. Most. Ez év tavaszán. Grönlandba megy, nagyon magasra a háborús élet és világ fölé, egy egészen semleges zónába, az örök jég határához. És egyszerűen hátat fordít mindenkinek, ami mögötte marad, a háborús világ e második tavaszának, e vértől buja, halálból élő, lázas örült és gyilkos tavasznak, a fegyverben szaporábbnak, az emberben megfogyottnak, nagy, döntő, rettentő tavasznak. Knut Rosmussen elmegy, őszig nem várhat az expedícióval, s Grönlandban nincs háború és tavasz sincs. Nagy szűz csendben fekszenek a jégmezők, s szent testüket nem hangoztatják lövészárkok. Olyan tiszták és fölényesen hidegek, akár a dán sarkkutató lelkének jéghegyei. Ez nemcsak egy semleges állam polgára. Ez egy semleges lélek. A legsemlegesebb talán ma Európában, akit ma is sokkal jobban érdekelnek a magas északi fagyos mezői, mint Európa legizzóbb csatateré. Megdőbönt ez a cinikus közöny, ez a hihetetlenül nemtörődöm hátatfordítás az emberiség legnagyobb krízisének, s egyszerűsmind bámulatba ejti a lelki erő és fölény, mely elszakadni bír az egész világtól an-

⁴⁸ I. m. 92–93.

nak legmozgalmasabb napjaiban, hogy a maga hivatásának élhessen, és bámulatba ejt a szellem, mely itt hagyja minden front izgalmát, nyomorúságát, szenzációját, érdekességét, s elmegy megkeresni a saját külön frontját az örök jégben. Lehet: kissé meg is utálta az emberiséget. Természettudós, higgadt vizsgáló semleges szemében nemcsak szörnyűk, de kiszzerűek is lehetnek a mai nagy napok. Az ember örök kicsinységét és megnőni nem tudását mutatják. Lehet: a nyugodt szemlélődés jégvilágába vágyik innen. Ott fönn mér, kutat, konstatál majd, ahová nem világít el az alatta égő Európa, ahol kihunynak a szörnyű szenzációk máglyái a lélekben, s csak a jégmező zöld derengése s a rózsaszín északfény sugárzik. Ott fönn él s küzd majd a sarkkutató két ellenségével: a hideggel és az éhséggel. Újságot nem lát, hírt *alulról* nem kap, nem is kíván. Utolsó kutyája s eszkimója vesztén *hősi halált* is halhat esetleg *semleges* területen. S utolsó gondolata akkor az lesz, hogy milyen jó sok ezer mérföldes távolban halni meg a farkasvermes nemzeti kultúráktól, hogy a jégmezők csöndje mennyivel szebben öl, mint a lármás, nagyhangú gránát, és hogy a *természet* mennyivel becsületesebb ellensége az embernek, mint az ember.⁴⁹

A *Dobsina és Vidéke* című, vasárnaponként megjelenő helyi lapban Reményik versekkel is jelentkezett. 1917-be itt publikált versei közül első kötetébe, a *Fagyöngyökbe* csak *A karám előtt* című került be. Még ugyanebben az évben egy augusztusi számban jelent meg a *Nikolaj* és a *Tündérfok* című vers, melyek szintén bekerültek első kötetébe.⁵⁰

A dobsinai megjelenések ellenére a szakirodalom első Reményik versként a *Búza-földön* címűt tartja számon, mely az 1894–1949 között rendszeresen megjelenő képes hetilapban, az *Új Időkben* látott napvilágot, rövid ékezettel, *Buzaföldön* címmel. A vers a *Fagyöngyök* kötetben már hosszú ékezettel szerepel.

A dűlőúton megyek álmodozva,
kalászkok kétfelől, amerre látok,
mint tengerből színes kis hajózáslók,
ki-kivillannak a búzavirágok.

Ki-kivillannak kéken-pirosan,
megannyi színes jel a halk hullámon,
jeladások arról, hogy szép az élet
és csendes tengeren a csendes álom.

⁴⁹ REMÉNYIK Sándor, *Semleges Lélek*, Kolozsvár, Dobsina és Vidéke, 1916. április 2. 1–2.

⁵⁰ További verseket olvashatunk a lapban, melyek sem kötetben, sem a *Hátrahagyott versekben* nem olvashatók: a *Rianás* 1917. február 18-i az *Alkony* és az *Éji fenyves* 1917. augusztus 5-i, az *Egy golyó monológja* a november 11-i számban.

Kinyújtott kézzel csendesen megyek ,
percig kezem a kalász feje-alja
és áldón, mint az elsikló kalászt,
a tűnő életet is simogatja.

A vers közlését Olosz Lajosnak is említi Reményik egy 1916. augusztus 28-i levélben. A verset eredetileg névtelenül küldte be, a pozitív fogadtatásról Kiss József költő-szerkesztő véleményéről olvashatott a postarovatban, melyben a szerkesztő így fogalmazott: „[...]bátran le a sisakrostéllyal”.⁵¹ 1917-ben három alkalommal közölt Reményiktől verseket *A Hét* című lap.⁵² Az 1916 és 1918 között írt versek *Hátrahagyott versek* címmel Dávid Gyula sajtó alá rendezésében jelentek meg 2002-ben. Ezek közül néhány megjelent az Imre Mária által szerkesztett *Jelt ad az Isten* kötetben: a *Szerenád*, a *Processio*, a *Mint hegedűszó*, a *Ma gyóntatóm és Isten trubadúrja* címűek.⁵³

A Vajda János nyomdokain indult Reményik Sándor az életet ketrecnek érezte. Egyénisége költeményeiben, az „egészségért való sóhajtás” megnyilatkozása. „Nincs az a látási, hallási benyomás, amely Reményiknél a felszínen maradna: az érzési emlékezés mindet beárnyékolja. Mintha minden benyomást csak egyképpen tudna befogadni: az érzésemlekek hangulati fátylán”⁵⁴

Hangulat és gondolat egyéni színezetű, impresszionista ábrázolásmódra emlékeztető ötvözete jelenik meg már a korai versekben is, önvád és önbizalom, fájdalom, kétségbeesés és a remény ambivalenciájának sajátos együttélése. Reményik legtöbbször külső élményekből indul a versépítésben – írta róla Alszeghy Zsolt –, ebbe szövi gondolatélményeit.

⁵¹ *Félig élt élet*. I. m. 120.

⁵² A január, februári és áprilisi számokban három olyan verset közöltek – *Isten, A katonák, Forradalom* – melyek Reményik válogatásában bekerültek a *Fagyöngyök* kötetébe.

⁵³ Vö. REMÉNYIK Sándor, *Hátrahagyott versek*. Sajt. rend. DÁVID Gyula, Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 2002. A kötetben vannak azok a PIM Reményik-hagyatékában található 1916 és 1918 között írt autográf kéziratból származó, géppel vagy tintával datált versek, melyek korábban nem jelentek meg kötetben: *A hegyek*, *Vödör a kútban*, *Gyermekláncfű*, *Éjjeli lombok beszéde*, *Beethoven-maszk*, *Beszélgetés a szívemmel*, *Őrség a tetőn*, *Két vers cím nélkül*, *Akit én ünnepelek*, *Vasárnap*, *Isten bal keze*, *Sebek és forradások*, *Hagyjátok abba*, *Tábori posta*, *Mi öltünk*, *Jelek*, *Így esténként*, *És akkor hallgatok*.

⁵⁴ *Lehet, mert kell* – Reményik Sándor emlékezete. = ALSZEGHY Zsolt, *Eltávolodás a szereplírikustól*. I. m. 109.

Holló József

Estefelé

Kicsorbult a fények éle
a homályszerű messzeségbe.
Földre huppant kertek mögött
hegyek hónalja füstölög.
S a szél gyürkészelt alkonyárnyba'
süldő lányok csupasz válla
megborzong libabőrösen.
Még izzik a Nap széle vörösen,
de úgy csüng már a táj felett
az alkony – mint alacsony mennyezet.
a döbbenet fogódzó kínjai.
Sóhajt a Bükk-alja. És a Miatyánk,
mint földre hullott kő kopog.
Ő elmegy... de versei itt maradnak ránk.

Szeptember végi

Fakuló színbe fúlt távolságok
még szőnek a szökő nyár eszmerongyát,
de a gyülekező hűvös szelek
a határok hitét szétlopkodják.

Szőlődombokon kóborló kétely
tétova szívvel vágyna még
ám a ritkuló lombok leghegyén
felgyulladt tüzek lángja ég.

E könnyű tékozlás bánatával
visszfények langya képzeleg,
körbekerített kertek felől
a hullt szilva cefreízt émeleg.

Undorral szaglik a rothadás.
Messzik széle közt csorbult háttér
lapul a párák bozótjában
s bűnös kezével nyúl a tájár'

a cselszövő múltás néma éhe.
Csendtöprengésekre csüng az ág
és rejtene halott magzattal terhes
vajúdó ölet - az őszi világ.

Te szeptember végi csalóka látvány,
oly fáradtan lóg rád a horizont
és a nyár kín-gyönyör maradékán
a csüggedés ködökből zászlót bont.

Lisztóczy László

A magyar szó katakombákba visszahúzóó apostolai

Reményik Sándor-inspirációk Dsida Jenő költészetében

Dsida Jenő egy vesztes világháború és egy új Mohács romjain kezdte költői pályáját. Első versét tizenhat éves korában, 1923. augusztus 19-én Benedek Elek közölte a *Cimborában*. Korai lírájára – saját vallomása szerint – elsősorban Petőfi és Reviczky hatott. Láng Gusztáv mutatott rá, hogy 1925 táján ért el hozzá – mindenekelőtt Reményik Sándor közvetítésével – a transzszilvanizmus jegyében újjászülető romániai magyar irodalom első nagy hullámverése. Bizonyosságául többek között három *Erdély* című, 1925-ben keletkezett versére hivatkozott. Mindháromban megtalálhatjuk a transzszilván líra egyik jellegadó tematikus elemét, a szülőföldhűséget. Az első, melyet április 29-én írt, a „régí mondák”, a „hun mesék” földjeként említi Erdélyt, fölötte „csillagcsodáktól terhes ég”, Csaba királyfi emléke ragyog. „Kemény föld, de szeretem mégis, / mert csodaszép, mert meseszép” – fogalmazza meg a transzszilván költészetre oly jellemző paradoxont. A szeptemberi keltezésű második *Erdély*-vers egyik részlete, az „itt maradsz, itt élsz mindörökké, / itt porladsz néma, szürke röggé, / ha rád borul a ködös ősz”, a *Szózat* reminiszcenciájaként is értelmezhető, a bölcső és a sír toposzát involválja. Befejező strófája a Reményik költészetében gyakran fölbukkanó szülőföld-szimbólumot, az erdélyi havasok világát idézi:

Csókoló szemmel nézek végig
a messzi havas hegyeken:
dalolok róluk halkán, lágyan
és simogató, örök vágyban
a köveket is szeretem.

A vers záró vallomását ismétli meg és fokozza a szintén 1925 szeptemberében született harmadik *Erdély*-vers egyik részlete: „Letérdeltem az út szennyes sarában: / úgy csókoltam a kerékverdeső / otromba, sáros, kemény köveket”, miközben „Fekete varjak kavargotak / fejem felett...” Ez a vészjósló madár Reményik–Véghvári *Eredj, ha tudsz!* című versében is fölbukkan.

Az 1925. május 13-án született *Régi könyv* azon gyötrődik, hogy Isten húzza-e meg a „honhatárokat”. A június 7-én kelt *Kálvária* a magyar sorsot Krisztus golgotajárásával állítja párhuzamba. A július 17-én datált *Néptemetés* a nemzethalál régi keletű vízióját villantja föl. Az augusztusban keletkezett *Magyar lányok* az otthon maradás ethoszát

sugallja. Hűségfogadalmát erősíti meg augusztus 20-án *Erdélyi bércek* című költeményében, mely a transzszilván irodalomban igen kedvelt – az *Erdély*-versekben is föl-föltűnő – hegyszimbólumra épül. Az erdélyi lírában a húszas évektől – állapítja meg Láng Gusztáv – „a tájszimbolika válik a szülőföldkultusz legfontosabb hordozójává”.

1925. szeptember 5-én írta és Reményik folyóiratában, a *Pásztortűz* 1925. október 18-i számában tette közzé a *Napkelet felé...* című versét, mely a *Psalmus Hungaricus* előzményének tekinthető. A mű – és különösen az intonáció – Trianon miatt érzett fájdalomát és csalódottságát fejezi ki. Számunkra immár Párizs sem csupán a modern líra központja, fővárosa, „új idők új dalai”-t éneklő költőink zarándokhelye:

Halott meséink fekete kriptáján
befedett arccal, némán zokogunk:
megölte őket anyagelvőség,
hideg nagy ősz és sötét háború,
s most elhagyottan vacog a fogunk.

Szegény magyarnak különös a sorsa:
körül ölelték Párizs árnyai,
kecsegtették dicső, örökös dallal,
és orvul mégis mit akartak ők? –
Álmok szívébe pengét mártani.

Megölték minden szép keleti vágyunk,
szív helyett adtak berregő motort,
mesék helyett Anatole France-regények
kijózanító, gúnyoros szelét,
mely csaknem, hogy a halálba sodort.

A versben – Dsida életművében egyedülálló módon – a Nyugat-Európából való kiábrándulás gondolata, a Kelet utáni nosztalgia szólal meg. Indulatait alig leplezetten a trianoni békediktátum motiválja. Soraiból morális jelmezbe rejtetten a nyugati civilizáció kritikája, a modern krizeológia érvelése, „spengleri” válsághangulat csendül ki. Anatole France racionalizmusával és cinizmusával Rabindranath Tagore érzelmgazdagságát, erkölcsi komolyságát állítja ellentétbe.

1926-ban írt *Fűk, ha hallanátok!* című versében a „szülőföldet-e vagy a hazát” szívbemarkoló dilemmájára a valaha Tündéerkertnek becézett országrész iránti hűség szavával felel.

Idézett alkotásaiban – mesterénél szelídebb, elégikusabb hangon – mindenekelőtt a Végvári-versek téma- és motívumvilága idéződik, az *Eredj, ha tudsz!* költőjének dacos, szenvedélyes szülőföldszeretete ölt formát. Sokatmondóan tanúskodnak arról, hogy

az előtte járt erdélyi költőnemzedékből Reményik gyakorolta rá a legnagyobb hatást. Ösztönző példát és mércét jelentett számára az idősebb pályatárs erkölcsi bátorsága, szűkebb és tágabb hazájához való rendületlen hűsége, a trianoni ítélettel szembeszegülő, nemzetféltő aggodalma. Különösen az erdélyi haza emblémáját jelentő hegyszimbólum sűrű előfordulása emlékeztet Reményikre. Ez a jelkép, az erdélyi hegyek, erdők, havasok szeretete egész pályáján végigkísérte.

Láng Gusztáv szerint a nyilvánvaló tematikai egyezéseken túl poétikai megoldásokat is tanult Reményiktől, tőle vette át „mindenekelőtt a strófatagolás nélküli szabadsorú jambusverset, sok apró lazasággal, tetszőleges rímeléssel”. Hatása érződik költeményei hangnemén is, elsősorban „az enyhén didaktikus elmélkedő részek eluralkodásán, a képekhez, jelképekhez fűzött – gyakran túlbeszélt – önkomentárokon”.

Reményik iránti nagyrabecsülését és szeretetét nemcsak a versek szemléltetik. 1924. augusztus 11-én, a szatmárnémeti gimnázium nyolcadik osztályos diákjaként levélben is fölkereste őt. „Régóta határoztam el magamat erre a lépésre – kezdi sorait –, hogy a költészet felé hajtó vágyaim megnyilatkozására nézve Öntől kérjek tanácsokat, mint legilletékesebbtől...” Beavatja őt útkeresésébe, elmondja, hogy először Petőfi és Reviczky költészete ragadta meg, mintegy másfél esztendőn át az ő nyomukban járt. „Az Ön munkái szélesítették ki látókörömet, és vezettek be a modern lírába...” – folytatja valómását. Szeretne kiszabadulni az őt ért hatások, reminiscenciák és konvenciók hálójából. Az irányváltáshoz, egyéni hangjának megtalálásához segítségét, tanácsait kéri.

Reményiket nem érte váratlanul Dsida jelentkezése, Áprily Lajos már föl hívta rá a figyelmét. Dsida 1924. szeptember 25-én hozzá intézett leveléből az is kiderül, hogy a címzett válaszolt soraira, s többek között az Ady-utánérzésektől, groteszk képek és banalitások használatától óvta. Újból arra kéri mesterét, hogy tanácsalanságait, kétségeit ezután is megoszthassa vele, hiszen hozzá tud közeledni „a legtöbb bizalommal”.

A felsorolt Dsida-versek voltaképpen a Reményik nevével összefonódó – mindenekelőtt a Végvári-versek témakörét és hangulatát idéző – költői program végrehajtását szemléltetik. Ebben a periódusban ismerkedett meg az anyaországi *Nyugat*-mozgalom lírájával, az esztétizáló modernséggel. Ennek az irányzatnak – mindenekelőtt az impresszionizmusnak – a stílustörekvéseit fedezhetjük föl Reményik és Áprily lírájában is.

Külön figyelmet érdemel Reményiknek az az intelme, mely az Ady-utánzástól óvja ifjú pártfogoltját. A Dsida-versek könnyed játékossága, az élet apró örömeire, szépségeire is rendkívül fogékony attitűdje eleve pörölt az Ady-életmű „tusázó, véres szelleme”-vel, komor, tragikus pátoszával. Közelebb állt hozzá Reményik egyszerűbb, természetesebb, bensőségebb hangvétele, mely a természet, a hétköznapi „csendes csodái” iránt is kivételes fogékonyságot mutatott. Reményik is hozzájárult tehát annak az ars poeticának a megszületéséhez, amelyet önéletrajzi ciklusa *Tarka-barka strófák* című versében fejezett ki a legrelevánsabban. A „farsangi rigmusok”-kal, „mókás felköszöntők”-kel, „Szilveszterre tákolt színpadi bohóságok”-kal bíbelődő költő följajdul, amikor Adyra gondol:

Az ő tusázó, véres szellemének
hatása, hogy a játszi hangulat
megvetve bujdosik a magyar ének
berkeiben és többé nem mulat.
Kik vígat írtak, szemlesütve félnek,
mint csempészek, ha zubbonyuk alatt
tilos bankókat rejtenek a ráncok
s matatják őket vizslató fináncok.

Kicsit nagyképűek vagyunk s olyan
jelmondatunk is: „Századokra termelj
s tekintsd magad halálos komolyan!”
Lantunk nyögesztő, félmázsás teher, mely
úgy zeng, mint jégzajláskor a folyam
s nem pengi ki a habzó, fürge csermely
ezüstkövek közt zirrenő nesztét
Pedig be szép a könnyű, halk beszéd!

Ebből az ars poeticából származtak Dsida lírájának legeredetibb, legmaradandóbb értékei.

Az 1925–26-ban írt versek melankóliája és nosztalgája tovatűnő hangulat volt Dsida pályáján. Kelet tájaira sem tért vissza soha többé, „napnyugati őrjárat”-ra indult, s tette ezt növekvő tudatossággal és otthoniassággal.

Fájdalmait és csalódásait „teremtő tettekre” váltotta: szívvel-lélelkel a Trianon után új öntudatra ébredő és vele együtt nagykorúvá váló erdélyi magyar irodalom, a romokon fölépülő új intézményrendszer szolgálatába szegődött. Elsősorban a transzszilvanizmus szellemében szárnyat bontó, az autonóm erdélyi hagyományok megőrzését és gyarapítását hivatásának tekintő Helikon-mozgalomhoz fűzték erős szálak. 1927 decemberétől 1935 decemberéig a Reményik alapította konzervatív *Pásztortűz* irányításában is fontos szerepet játszott: 1930 júniusáig a technikai, majd a felelős szerkesztő feladatkörét töltötte be. A két világháború közötti erdélyi magyar irodalom vezető irányzatai közül egyedül a baloldali *Korunkkal* való együttműködéstől zárkózott el.

1928 elején jelent meg első kötete, a *Leselkedő magány*. Ez a versgyűjtemény pályája újabb szakaszába vezet. A Petőfi- és a Reviczky-korszak, továbbá a *Nyugat*-mozgalom költői eredményeinek elsajátítása után az avantgárd modernség is alakítja költői világképét és formakincsét. Átmenetileg szakít a kisebbségi sorsvállalás témakörével, s az általános emberlét eredendő titkait kutatja. Expresszionista szabad versekben, szorongó nyugtalansággal vagy szelíd melankóliával kiáltja világgá magányát és kiszolgáltatottságát, végességének és mulandóságának fájdalmát, a valóság lényeg szerinti megismerésének és megmagyarázhatóságának lehetetlenségét.

A kötetéről Reményik Sándor recenziót tett közzé a *Pásztortűz* hasábjain. Dicséri Dsida nyelv- és formaérzékét, de a sorok közé rejtő hiányérzetét „céltalan szomorúsága”, „eltűnő vonalai”, a konkrétumoktól való elfordulása miatt. Ezt a magatartást kimondatlanul is összegegyeztetetlennek tartotta a transzszilván eszmeiséggel, az „itt és most” etikai parancsával.

Reményik is szerepet játszott tehát abban, hogy Dsida a *Leselkedő magány* megjelenése után ismét visszatért a klasszikus formákhoz, az erdélyi kisebbségi sors tárgyköre is visszanyerte a régi rangját. Az évtized fordulójától a saját költői eredményeinek a szintézisbe foglalására és klasszicizálására törekedett. Lényegében ugyanazt az utat járta végig, mint az anyaországban Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, József Attila vagy Radnóti Miklós.

Ebben a korszakban hasonló fordulat következett be az ő pályáján is, mint Reményikében, aki az irányváltás indítékait releváns módon fejezte ki *Miért hallgatott el Végvári?* című versében. A kisebbségi sorsot immár nem állította szembe, hanem harmóniába olvasztotta az egyetemes emberlét etikai követelményeivel.

A sírig hű maradt szülőföldjéhez, elhatárolva magát a magyarkodás hamis szólamaiktól és hivalkodó külsőségeitől. Erdély nem stigma és jelszó, hanem az „itt állok, más-ként nem tehetek” sorstudatát sugalló, életető, szavainak súlyt, tetteinek értelmet adó közeg volt számára. Minden bizonytalansággal, hogy épp a *Pásztortűz* 1929-es évfolyamában tette közzé *Kerülöm a nevedet* című versét, mely 1930 decemberében az *Ellenzék* hasábjain *Erdély* címváltozattal látott napvilágot. Azokhoz intézte, akik az erdélyiség közhelyeit, konvencióit kérték számon tőle, szembeszegezve a vádakkal a szíve legmélyéből fakadó egyszerű, tiszta érzéseket.

Erdély iránti hűségéről vall második kötete, az 1933-ban megjelent *Nagycsütörtök* címadó versében is.

Reményik erről a versgyűjteményéről is recenziót írt, melyet szintén a *Pásztortűz*-ben tett közzé. Ismertetését ezekkel a mondatokkal kezdte: „Dsida Jenő verseire engem először Áprily Lajos figyelmeztetett, jó néhány esztendővel ezelőtt. A maga komoly, tartózkodó modorában, mérsékelt és mégis határozott véleményével, őszintén bizakodva figyelmeztetett engem arra, hogy ezt a fiatal embert érdemes lesz gonddal kísérni további útján, mert lehet, hogy benne rejlik az erdélyi líra utánpótlása, a folyton várt tartalék, az új vetés új aratásra. Áprily nem tévedett. Aki gonddal és szeretettel kísérte Dsida eddigi útját, immár tisztán láthatja, hogy az erdélyi líra második nemzedékében szinte versenytárs nélkül, fejfel kimagasodva társai közül, magányosan áll.” Az új kötetet összehasonlítja az előzővel, konstatálja világképének letisztulását, formai gazdagodását és tökéletesedését. „Nincs más erdélyi költő – állapítja meg –, aki annyi s oly változatos formákba tudná önteni mondanivalóját, mint Dsida. Első kötetén is megéreztem már ez a tudás. Ma szuverén ura minden versformának. Sok tanulmányon, klasszikus és modern versfordításokon edződött tehetsége idáig. Egyhúrú poétáink között ő a versformák leleményes váltogatója. Bravúros versfeladatok elé állítja önmagát, és állja a próbát.”

Külön is méltatja a címadó verset. Közkeletű az az interpretáció, hogy a *Nagycsütörtök* az erdélyi magyarság számkivetettségét, magárahagyatottságát, üldözöttségét is dokumentálja. „Ahogy a komor erdélyi árvaságból és emberi elhagyatottságból kinyújtja karját, hogy belekapaszkodjék a Krisztus szenvedésébe: az már csillagig érő gesztus, amit nem lehet elfelejteni” – fogalmazott a recenzió írója.

Reményik – mindenekelőtt az *Ahogy lehet* című vers – közvetlen hatása is tetten érhető Dsida 1936 májusában keletkezett alkotásában, a *Psalmus Hungaricus*ban, mely a legleplezetlenebbül, a legszenvedélyesebben fejezi ki a hazája és szülőföldje iránt érzett szeretetét és hűségét. Szemlélteti ezt Dsida Jenő 1936 májusában menyasszonyához, Imbery Melindához írt levele. Egyik részlete így panaszodik: „tegnap betiltották, hogy azt írjuk, »Erdély, erdélyi, Bánság, Székelyföld stb.« Azt kell írni, hogy *Ardeal* stb. Most azon mesterkedünk, hogyan kerüljük ki. Azt írjuk: Transsylvania, országgrészünk, az ország magyarul megyében, nálunk, a székelyek között, a romániai magyarság és így tovább. Hát ehhez mit szólsz? Már azt sem írhatom, hogy erdélyi vagyok, mert bizony *ardealiak* lettünk.” Egy másik szemelvényéből ugyanaz a kétségbeesés árad, mint a *Psalmus Hungaricus* soraiból, és hasonló elszántság, mint Reményik Sándor *Ahogy lehet* című, egy évvel korábban keletkezett költeményéből. A vers címe szó szerint is fölbukkan a levélrészletben: „egy sorsüldözött, mindenből kifosztott, árva nép gyermekei vagyunk. Szegény nép a miénk, anyátlan-apátlan. És nekünk minden sokkal nehezebb. Szegény magyar fiúk, szegény magyar lányok sorsát osztjuk meg, amikor kínlódunk, és Istenbe, saját erőnkbe, lelki szilárdságunkba vetett hittel várjuk a jobb jövőt, a boldogságot. És nemcsak várjuk, hanem harcolunk is érte, foggal, tíz körömmel, *ahogy lehet.*”

Az *Ahogy lehet* és a *Psalmus Hungaricus* tárgya és hangvétele között nyilvánvaló hasonlóságokat fedezhetünk föl. Ez a két legszenvedélyesebb, verskompozícióként is a legösszetettebb és legbravúrosabb magyar vers a két világháború közötti időszakban, mely az erdélyi magyarság számkivetettsége, jogfosztottsága ellen lázad. A gondolatpárhuzamokkal, halmozásokkal, szó- és mondatismétlésekkel is nyomatékosított fokozás ingáját mindkét mű a végső amplitúdóig hajtja. A *Psalmus Hungaricus*ról is elmondhatjuk, amit Lám Béla vetett papírra, amikor 1935. április 11-én meghallgatta az *Ahogy lehet* című költeményt a szerző tolmácsolásában: „Lassan dübörögve nőtt, bomlott, gomolyodott e hatalmas költemény, hárommillió beszélni vágyó és beszélni nem tudó ember melléből szakadt fel a kiáltás.”

Korántsem véletlen tehát, hogy Reményik volt az első, akinek Dsida a magyar zsoltár még nem is teljesen kész változatát 1936 májusának a vége felé megmutatta. Nemso-kára pedig a befejezett, legépelte példányt adta át neki ezzel az ajánlással: „*Reményik Sándornak, hittel és barátsággal: 1936. június 3-án Dsida Jenő.*”

A költő az 1936. július 2. és 4. között lezajlott marosvécsi írótalálkozón fölolvasta művét az egybegyűlteknél. Reményik Áprily Lajosnak címzett levelében beszámolt

fogadtatásáról és rá gyakorolt hatásáról. A versben a saját hangját, a költőben pedig az utódját ismerte föl: „Rám első pillanattól kezdve megdöbbenő erő benyomását tettem, minden strófa fokozódóan többet mondott nekem művészi szempontból is, és a konklúziót: »Nincs más testvérem, csak magyar« – ma teljesen indokoltnak érzem. [...] Még külön öröm volt számomra, hogy a hangot, az én hangomat: van, aki továbbzengeti, kiszélesíti s a mához mindinkább alkalmazza. Tehát bizonyos tekintetben az »utánpótlás« kérdésének ilyen eldőlése is megnyugtatót...»

Hűségvallomását ismétli meg *Csokonai sírjánál* című, 1937 augusztusában írt versében is, a transzszilvanizmus egyik legszebb és legtisztább költői megnyilatkozásában. Soraiban „*A Reményhez* című Csokonai-vers dallamára... másfélmillió zárandók” – valamennyi erdélyi magyar – nevében annak a költőelődnek a példáját idézi, akit szülővárosa száműzött, hosszú bujdosásra kényszerített, s aki mégis a hűség parancsának engedelmeskedett, „mikor már sípolt a melle”: halálos betegen visszatért Debrecenbe.

Róla írt cikkei tanúsítják, hogy mindvégig hű maradt egyik legfőbb mesteréhez és példaképéhez, Reményik Sándorhoz is. 1933-ban védelmére kelt azokkal az „igaztalan, durva és hálátlan” támadásokkal szemben, amelyekben a fiatal írógeneráció egyes tagjai részesítették. *Reményik Sándor és a Baumgarten-díj* című, 1937-ben megjelent méltatását így kezdte: „Reményik Sándor – fogalom ez a név az egyetemes magyar nyelvterületen, a tiszta művészet felületi csillogásán kívül valami mélyről előtörő fényesség is árad belőle: a hitben, böjtölésben, imádságban megtisztult ember arcának fényessége, az eszmékért lüktető szív tüze és sugárzása. [...] A magyar szó katakombákba visszahúzódó szertartásainak őskeresztényi értelemben vett apostola ő”, akinek a „hangja néha túlzengi föld alatti életünk mécs világitotta sikátorait, és tömegeket ráz meg a lélek legmélyéig.”

Amikor már a halál partszegélyein járt, *Tükör előtt* címen önéletrajzi versciklust írt. *Tarka-barka strófák* című darabjában – melynek Adyval kapcsolatos passzusát már idéztük – a számvetés és búcsú igényével a „honfoglaló, nagy írónemzedék” tagjai előtt hajtott fejet, akik „első farmerekként” „bozótok, sziklák közt merészen” ösvényt törtek és tanyát ütöttek az „erdőntúli részen”: a velük való „baráti lét avatta széppé” élete felét. Beszédes – és aligha pusztá véletlen – a költők sorrendje is:

Reményik, Áprily és Tompa László
 s a mindig zsémbes, mindig harapós,
 mindig teremtő tettekért parázsló
 öreg harcos, a kajlabajszu Kós
 és Kuncz, akit korán elvitt a gyászló
 s a hullócsillag, Sipos Domokos,
 Nyírő, Tamási, – még ki fér a listán?
 Molter, Tabéry, Berde, Bartalis tán...

Alkotói pályája legszebb emlékeit az önéletrajzi ciklus címadó versében összegzi. Befejezésében patetikus hangon mond hálát sorsáért, mely nemcsak iszonyú szenvedésekkel sújtotta, hanem a Krisztus tanításaihoz igazodó, „arányos, szépen fejlett, másokat melegítő élet” lehetőségét, a hősiesség méltóságát is megadta számára. A megpróbáltatások „kemény acéllá, tűzben izzított pengévé” edzették, költészetében a fájdalom szépséggé és emberséggé finomult. Motívumai a kagyló testében szenvedések árán megszülető gyöngy szimbólumát, a Helikon-mozgalom – Reményik által is hirdetett – irodalmi kánonját és az azzal való azonosulás gondolatát is magukban rejtik. Ezt az ars poeticát a történelem, a kisebbségi lét kihívásai határozták meg és szentesítették. A romon nőtt csipkebokor metaforája az ószövetségi Mózes alakját, továbbá Kosztolányi Dezső *A magyar romokon* című versét és Reményik Sándor *Romon virág* című kötetét idézi:

*Akárki adta, én a sós torok
vad szomjával köszönöm ezt a sorsot,
a csattogó, kegyetlen ostorok
kínját, a bort ígérő csorba korsót,
melyből epét és ürmöt kóstolok,
a nagy intést, a félig kész koporsót,
a csipkebokrot, mely a közönyön
s romon virágzott. Százszor köszönöm.*

Dsida Jenő korai haláláról Reményik Sándor – aki akkor maga is betegen feküdt – így emlékezett meg Lám Bélához 1938. június 10-én írt levelében: „Szegény Dsida Jenő halálhírét tegnap olvastam a lapokból, nagyon lesújtott. Elég sok közöm volt hozzá az életben irodalmilag s emberileg is. Ő nagyon sokszor tanújelét adta annak, hogy őszintén és melegen ragaszkodik hozzám. [...] És 31 éves volt! Micsoda lehetőségek szunnyadtak benne! Nagyon-nagyon fáj erre gondolni, s még inkább arra, hogy ez a mi kicsi magyar és azon belül baráti közösségünk is hogy fogy, pusztul.”

(Elhangzott 2015. május 28-án a Reményik Sándor születésének 125. évfordulója alkalmából megrendezett emlékkonferencián az MTA Miskolci Területi Bizottságának székházában)

Kiss Gabriella

Kollázs

Kapaszkodtam a szélbe.
Szerettem volna futva, remélve,
oldaladból kapni egy darabot
– az a darab én vagyok.

Szétszóródtam a kövön.
Fülemet az égre tapasztva őrködöm
egy mozdulaton: kincseit szórja a tavasz
– meghúzta a fagy a ravaszt.

Csipkébe bújtattam magam.
Ahogy megrezzenti csúcsát a hegy, hamar
hátára telepszem felhők alá, csendesen
– homlokon csókol a menny.

Pihenni vágytam arcokon.
Arcok fedetlen bújával takarózom,
s lesben áll a reggel: fénnel csípi az éjt
– messze gurul a göncölszekér.

Fészket rakok

A párkányon kuporgok és látom,
amint fészket rakok két karodban.
Érzem az ablak apró résein kipárolgó
étel illatát... Sosem volt még jólesőbb
a tea. Az asztalon, mint valami mágia,
a gyertyaláng lobban és megfagy az idő.
S én felengedni látszom – nagykabát az
arcod minden apró ránca, ránk terül a csend.
Csak kint csikordul a télnek kereke, fagy neszez
a tájon – szárnyaim közt nyughatatlan dobolás.
Most minden az életé, ma áhítattal nyúlnak az ég
felé a fák. Hosszú lélegzetet vesz a paplan is,
félő szeretetbe burkol a meleg. Kint pedig
mar a szél, átbukdácsol éjfékete tollamon,
és én megirigylem azt a bolyhos zoknit az
ágy mellett – milyen sután festene ágas-bogas
lábamon, amivel épp a párkányt kaparom...
És belekopogok a nyugalommal terhes,
gyanta szagú éjszakába – el ne aludjon
bennünk a szerelem.

Megírom

Megírom most a szoba melegét, ahogy
mosott ruhák tiszta illatába belefut a méz,
és reggelre elolvad. Még érzem a selymét.

Folyó partján a nádas susogását, mint
mormol egy lepergett barátságot – holnapra
már nem is hallom... azt írom meg. Alig

szűnő viharát egy letűnt télnek – reszketeg.
Ködbe burkolt szófoszlányok visszhangját
a fülemben. Semmi sűrűt, semmi mélyet.

Megírom az erdőket és nagy hegyeket,
a vércse sikoltását, hogy álmából felriad
a kába élet. S hogy gyönyörű a holdban

úszó emlékezet. Szitakötő szárnyán pihen
most a fájdalom... azt írom meg. Azt a buta
egyszerűt, a kerítésnek hideg rácsain az ujjak

mint zongoráznak versenyműt. Eső cseppen.

Megírom a függöny sárgáját, hullámmain
besodródik a kinti szél, s most már szobámban

füstöl az őszi levél. És megírom a keresztet,
mit öreg, ráncos kezek hagytak reám – emlékezem.
Deres szempár összegyűri kisimított lélegzetem.

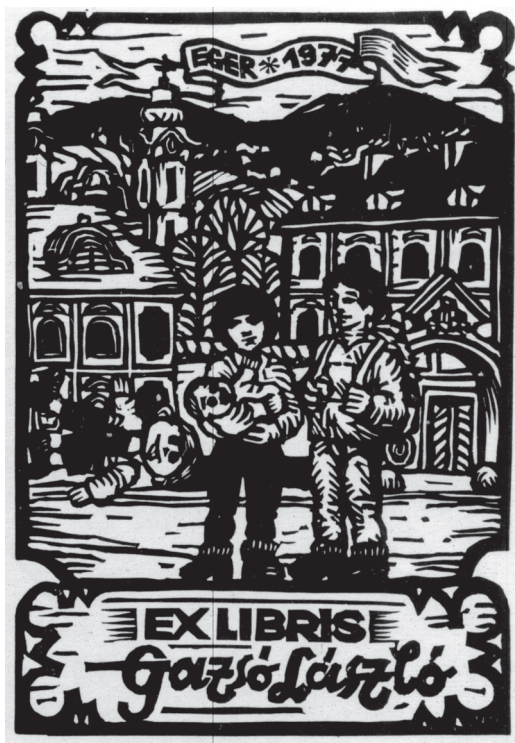
És nemsokára megnyugodott szívveréssel
hallgatom a fény nesztét, épp leporol egy ódon
könyvet... halkan leszek, s nem írom meg.

Bobory Zoltán

Anyám keze nejlonban

A csönd a testére csavarodott;
halottá lett az egész világ vele...
Arca békés volt, szelíd mosolya,
de összekulcsolt merev keze
idegenül, mintha menekült
volna

Fülemben süvítő lég hangjában
szóltam imával szívemnek, anya;
s elkotródtak a sunyi démonok,
vinnyogó, izzadt, hazug koboldok...
S ringatni kezdte az új életet
kezdő fiú csillag-bölcsőjét.

Porban élő

A padlás teli. Negyven év tanúi körben.
Sok elhasznált, kopott lim-lom,
csendes, szürke félhomályra Ítéelve.
Megúnt ringy-rongy, rozsdás kacat,
apánktól, anyánktól kaptuk;
egymásnak titkos ajándék, meglepetés,
gyermekeid hajdanvolt öröm-ragyogása.

Az első, csodás bútorok;
akkor torokszorító büszkeség,
– mi teremtettük magunknak –
öröknek hitt öröm, most
lógó ajtóval, fénytelen...
Közöttük telt az életünk,
közöttük, velük múlt az élet.

Csend van, sűrű, nehéz por,
Valaha kísértetes félhomály.
S ahogy nézem őket, szótlantul,
hangokat hallok, lépteket,
megnyikordul egy-egy ajtó, ágydeszka
ahogy forognak rajta a gyerekek,
– hány féltő, aggódó éjszakai óra –.
Kintről zsvij hallatszik, újra, vidám,
labdák pufognak, biciklicsengő harsan.

Fent a gerendák között mintha
karácsonyfák fénye csillanna, csillagszóró;
a régi csilláron angyalok csüngnek,
szelíd, pufók mosollyal, mint rég...

Ócska lemezjátszó szólal, egykori
vad szerelmek emléke nehezíti
a padlás félhomályát – öröm és kín.
Átölelnek és visznek tovább, emlékezz!

A babákat becéző, katonákra parancsoló
szavakra, suta, mosolygós énekekre,
a kereküket vesztett autók sívítására,
s a csendre, ami anya szavai után
betöltötte szobádat. Hogy aludj, álmodj!

Halkan, sóhajtvá, mosollyal szóltam:
de jó volna újra élni mindent,
amit e tárgyak között megéltünk!
A padlásra hordott, megunt,
most itt porosodó lim-lom kacatok,
régvi világod hallgató tanúi között...!

Vagy talán így van rendjén?

Hogy emlékekkel a szívünkben néha
a poros padláson visszagondolunk
mindarra, amit a tárgyak mesélnek?
Felidézni gyermeked mosolyát, sírását
anyád áldott kezét, szemét,
apád intését, szavát,
a lázadásokat, elolvadó esküidet,
Isten téged kísérő lépteit?
És a padlás, az elhagyottság
porába is felragyogó békét?

Amit csendben, amit homályosuló,
körbejáró tekintettel megköszönünk
a vaskos gerendák között fölötted,
veled lévő, általad élő Ismeretlennek?
Emlékeidről gondoskodónak?

A végtelen Szeretetnek...

Egyszer csak...

... úgy éreztem, mintha lenne mögöttem valaki. Néha van úgy, hogy az ember nem hall, csak érez valamit. Izgatót...

Mentem tovább, csodálkozva, hogy lehalkítom a lépteimet. Figyeltem. Furcsa, csobogás-féle zaj hallatszott...

Körülnéztem, nem volt mellettem, előttem senki. Csend... Csak távoli, különös, s egyre erősödő csobogás.

Ismeretlen izgatottságot éreztem, amikor lépteket is hallottam. A titokzatos követő hamar a nyomomba ért. Már egészen közel volt, erre mondják, hogy „a tarkómon éreztem leheletét.”

Nem néztem hátra, mint aki fél...

Hirtelen lépett mellém, megérintette a kezemet. Aztán megfogta! Hideg, nyirkos, csontos kéz volt. Megborzongtam, és úgy éreztem, ő mosolyog. Egyre gyorsabban mentünk, izzadtam, s fázni kezdtem a vacogató szélről.

El akarta engedni a kezem, talán, hogy átöleljen; furcsa, én nem engedtem... inkább próbáltam lassítani lépteinket.

Sötétedett. Oldalról láttam vakító fehér öltözetét. Már fáj a kezem a szorítástól; lehunytam a szemem. Talán imádkoztam is...

Egészen közel hajolt, mintha súgni akart volna valamit; nemcsak keze, lehelete is hideg, ismeretlen volt.

Váratlanul a távolban gyenge fény villant, majd erősödött. Különös erőt éreztem... Ő mintha elbizonytalanodott volna, remegve közelebb hajolt. S ekkor kirántottam a kezéből kezemet-Előre dőlt, mint aki egyensúlyát veszti. Szembe fordultunk egymással, újra mosolyogni próbált, de valami csodálkozó vigyor ült az arcán - halott fehér volt. Csak nagy szemei feketéllettek.

Kinyújtotta felém a kezét... mintha valami furcsa, éles tárgy lett volna benne. Aztán váratlanul hátat fordított; kivillant vékony, fehér lába, s amikor följebb húzta ruháját, hogy könnyítsen merev járásán, belerúgtam csupa-csont valagába. Csak úgy csattant...

Annyira, hogy belefájdult a lábam. Eliszkolt egy szemvillanás alatt, ahogy mondják, kámforrá vált... Azóta is fáj a lábam – és egy kicsit bicegek.

Pintér Márta Zsuzsanna

Gárdonyi egy ismeretlen levele 1922-ből

Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában van a Quart. Hung. 2944. jelzetű kéziratot kötet, amely a Pintér Jenőhöz 1922-ben írt köszönő és gratuláló leveleket tartalmazza, a feladók nevének ábécérendjében.¹ A legkorábbi levél január 12-i, a legkésőbbi március 10.-i keltezésű. A gondosan összefűzött, bekötött, márványos bordó papírkötésű (sarkain és a gerincén bordó bőrkötésű) könyv első oldalán kék ceruzával a cím: „A Pintér Jenőhöz intézett levelek nagy irodalomtörténetének megjelenése alkalmából 1922.” A „nagy irodalomtörténet” nem a későbbi 8 kötetes művet², hanem az 1921 végén megjelent kézikönyvet jelenti, ami két kötetben látott napvilágot a Franklin Kiadónál több mint 500 oldalon.³ A szerző a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alapítója, 1912 óta az *Irodalomtörténet* című folyóirat alapító főszerkesztője, 1916-tól az Akadémia levelező tagja, aki két éve lett tankerületi főigazgató. Mindez nehézzé tette a kötet értékelőinek a helyzetét. Ahogy Szerb Antal írja nekrológiájában „Pintér Jenő a legtöbb irodalomtörténésznek hivatali feljebbvalója volt; hozzátehetjük: személyes jóbarátja és pártfogója is. Művéről el nem ismerően írni fegyelmi okokból nem lehetett; ha pedig elismerően írt valaki, nem hittek őszinteségében.”⁴ Ennek el-

¹ A kötetre Jankovics József hívta fel a figyelmemet, akinek a segítségét ezúton is köszönöm.

² PINTÉR Jenő, *A magyar irodalom története: tudományos rendszerezés*. I–VIII. kötet. Budapest, 1930–1941. (A „Nagy Pintér”)

³ PINTÉR Jenő, *A Magyar Irodalom Történetének Kézikönyve I-II.*, Budapest, Franklin-Társulat, 1921, 507.

⁴ <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00659/21124.htm>, Nyugat, 1940. 12. szám. Érdekes idézni a nekrológ értékelését is: „Irodalomtörténeti munkásságát írók és tudósok egyaránt élesen bírálták. Az írók régebbi könyveinek konzervatív értékeléseit kifogásolták – ezeket Pintér utóbb erősen revidálta. – A tudósok közül pedig kiváltképpen a modern, haladóbb módszerek hívei vetették szemére módszertani konzervativizmusát, amellyel szembehelyezkedett a szellemtörténettel és mindvégig kitartott a tény- és adat-tisztelő pozitívizmus mellett. Csakugyan pozitívista volt; ösztönös bizalmatlansággal viseltetett a szintetikus látás ellen, amely az irodalom nagy összefüggéseire irányult és kevésbé érdekelte az alkotások szellemi háttere az egyetemes gondolatban. Nem volt erős oldala az írói egyéniség plasztikus ábrázolása, sem pedig az alkotások árnyalatos, finom mérlegű értékelése. Mégis, azt hiszem, túlzás nélkül mondhatjuk, hogy kézikönyve a legszükségesebb és ennyiben a legfontosabb könyv a magyar irodalomtudományban. Ha Riedl nem írja meg Arany Jánosát, egy nagy alkotással lennénk szegényebbek – de Pintér kézikönyve nélkül, valljuk be, meg sem tudnánk mozdulni. Összefoglaló ismertetései és bibliográfiája nélkül nem lehet elindulnia az irodalomtörténeti kutatóknak. Pintér könyvében nem az a legfontosabb, amit az alkotásokról mond; a kutatóknak nincs is erre szüksége, a műveket úgyis el kell olvasnia és magának kell véleményt formálni rólu; Pintér könyvének értéke az, hogy összefoglal mindent, amit a művekről írtak, a mű vagy a kérdés teljes irodalmát. Ebben az összefoglalásban rejlett különös tehetsége. Mindent ismert, amit ismerni érdemes, és tökéletesen értett hozzá, hogyan kell a nagy irodalomtörténeti halmazból kiragadni azt, ami lényeges, érdekes és használható...”

lenére (vagy éppen ezért) a levelek hangneme minden túlzás ellenére inkább baráti mint formális jellegű. A levélírók többsége az ajándékképpen küldött könyvet köszöni meg, kisebb részük a könyvtárban, illetve a könyvesboltokban látta az új könyvet (mint pl. Kornis Gyula), és ehhez gratulál. Egy részük az irodalmárok előtt ismeretlen vidéki tanár. A magyar irodalomtörténészek közül Alszeghy Zsolt, Ferenczi Zoltán, Négyesy László, Perényi József, Szinnyei József, Tolnai Vilmos, Voinovich Géza köszönőlevele olvasható a kötetben, de ott van Fináczy Ernő, Gyulai Ágost, Harsányi Kálmán, Melich János és Horger Antal köszönete is. A levélírók többsége nem néhány soros köszönőlevelet ír, hanem személyes, hosszabb levelet, mint pl. Szinnyei József, akinek a kedvesen ironikus levele szerint „a Pintér” is abba a sorba tartozik majd bele, mint „a Nagy Iván” vagy a „Szinnyei papa”,⁵ vagyis köznevesül majd. Több levélíró reflektál a trianoni döntésre is, kiemelik, hogy „ebben a nehéz időszakban” csoda, hogy egy tudományos könyv egyáltalán megjelenhetett, s a könyvben – ahogy Sík Sándor is –, a magyarság szellemi erejének megmutatkozását látják. Mások összekötik a levelet saját aktuális ügyeikkel, Voinovich Géza pl. a köszönőlevélben tájékoztatja Pintér Jenőt új darabjának bemutatójáról, és egyben meghívja őt a főpróbára.

Gárdonyi Géza levele sorrendben a 4. a kötetben. 1922. február 22-i keltezésű, a kötet 7r-7v lapján található.

Gárdonyi és Pintér Jenő kapcsolata ekkor már hosszabb időre tekint vissza. Pintér Jenő volt Gárdonyi egyik ajánlója a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjai közé 1920 tavaszán, erről szóló levelét a Gárdonyi-hagyaték őrzi.⁶ Az Akadémia közgyűlése május 5-én hagyta jóvá az előterjesztést, Pintér Jenő levélben gratulált Gárdonyi akadémiai tagságához.⁷ Pintér már legelső levelében ígéri új művének megküldését, a könyv azonban csak 1921 végén jelenhetett meg. A most megtalált levél azért is érdekes, mert a fogalmazványa nem maradt meg Gárdonyi hagyatékában (általában nem is készített fogalmazványokat, de a piszkozatokat és a jegyzeteket is megőrizte).⁸ A benne lévő egyetlen javítás azt mutatja, hogy Gárdonyi ebben a formában vetette papírra, s az élőbeszéd lelkesültségét imitálta a kis kezdőbetűs mondatokkal és a felkiáltójelekkel. A levél szépen kidolgozott első

⁵ OSzK Kt., Quart. Hung. 2944. 21.

⁶ „278. Pintér Jenő. Autográf 1. 2 old. 25 sor. Budapest, 1920. ápr. 25.: . . .Büszke, hogy tiszteleti tagnak ajánlhatta az Akadémián. „Szent hite, hogy Gárdonyit századok múltán is gyönyörűséggel forgatják.” ígéri, kétkötetes irodalomtörténetének megküldését.” KOROMPAI János, *Gárdonyi Géza levelezése Gárdonyi Sándor hagyatékában I.* = Az Egri Múzeum Évkönyve 1968. VI. Eger, 1969. 353. (Leltári száma nincs.)

⁷ „279. Pintér Jenő. Autográf 1. 1 old. 11 sor. Budapest, 1920. május 10.: . . . Szerencse-kívánatait küldi Gárdonyi akadémiai tiszteleti taggá választása alkalmából. . . Ltsz. : S7.140.2.” KOROMPAI, i. m. 353. (Gárdonyi akadémiai székfoglalójaként a „Shakespeare költözése” című jelenetét olvasta fel.)

⁸ „Sajnos, nem gyűjtötte össze leveleinek fogalmazványait vagy másolatait. Biztosra vehető, hogy a legfontosabb levelektől eltekintve nem is készített fogalmazványt.” KOROMPAI, i. m. 335.

fele a piramis-metaforával érzékelteti a vállalkozás nagyságát („pyramidális mű”, „egy egész élet van itt befalazva”), és a művet átható „tisztá levegő”-t és „buzgó magyar-érzés”-t emeli ki.

Gárdonyi 1921 szeptemberében küldött két dedikált kötetet Pintérnek, amit ő szeptember 23-i levelében köszönt meg, egyúttal újra jelezve, hogy rövidesen megjelenik irodalomtörténete, az *Irodalomtörténet* pedig hozni fogja Gárdonyi írói arcképét is.⁹ Az arckép végül nem jelent meg, de a 3.-4. szám egy majdnem 20 oldalas Gárdonyi tanulmánnyal kezdődött, melyet az akkor még majdnem ismeretlen karcagi tanár (a Gárdonyi által csak Zs. F.-ként jelzett), Zsigmond Ferenc írt.¹⁰ Zsigmond Ferenc (1883–1949) 1905-ben magyar–latin szakon végzett Kolozsvárott, 1906-ban doktorált, majd Karcagra került középiskolai tanárnak. 1922-ben helyezték Debrecenbe, 1923-tól a Debreceni Egyetem tanára, 1925-től az MTA levelező, 1942-től pedig rendes tagja. 1919-ben Vas Gerebenről írt monográfiát, később Mikszáthról, Jókairól, Jósika Miklósról, Herczeg Ferencről publikált, és megírta a debreceni református kollégium történetét is.¹¹ Ahogy Gárdonyi levelének második feléből kiderül, maga Gárdonyi nem látta előzetesen a róla készült tanulmányt, de nem volt maradéktalanul elégedett vele. A tanulmány egy rövid életrajzzal kezdődik, majd Gárdonyi bibliográfiáját és a róla szóló szakirodalmat közli (az előbbiből teljesen kihagyva Gárdonyi fiatalkori színjátékait)¹². Ezután következik az esszé, Gárdonyi műveinek áttekintése néhány motívum (pl. a parasztokhoz való viszonya, a szerelem ábrázolása stb.) alapján.

Zsigmond esszéjének egy jellemző részlete: „Ime a «magyar Tolsztoj», akinek érzékeny lelke sokat szenved a merev emberi törvények s az ezeknél is kötelezőbb társadalmi szokások béklyói közt. Ő is magányba vonul hát, hogy egyéni sugallatai alapján különleges életmódra rendezkedjék be és lelkileg minél függetlenebb maradjon a tömeg-élet szeszélyes és türelmetlen divataitól. Csakhogy Gárdonyi a kételkedést nem viszi a végletekig; a történelmi szempontot buzgó és megértő figyelemben részesíti, a hazaszeretetnek lelkes katonája. Egész életfelfogásának legmélyebb forrása voltaképpen az a romantikus hajlam, mely egyidős az emberi fajjal. Az exaltált szív vágya ez, mely a megsemmisülés elviselhetetlen eszméje elől abban az érzelemben keres menedéket, hogy ő része a Végtelennek, mely – ne-

⁹ „280. Pintér Jenő. Autográf 1. a tankerületi főigazgatóság papírján. Budapest. 1921. szept. 23.: ... Köszöni a két küldött kötetet. Van vagy háromszáz szerzőtől ajánlott könyve. Ilyeneket gyűjt. Küld egy Főiskolai értesítőt és közli, hogy rövidesen megjelenik irodalomtörténete... Az Irodalomtörténet című folyóirat hozza Gárdonyi Géza írói arcképét... Ltsz.: 67.140.3.” KOROMPAL, i. m. 353.

¹⁰ ZSIGMOND Ferenc, *Gárdonyi Géza*, It 1921. 10. évf. 3–4. 97–115.

¹¹ UMIL 3. 2328. Baranyai Zsolt szócikke

¹² PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Gárdonyi a színházi diskurzusban = Mesterkönyvek faggatása. Tanulmányok Gárdonyi Géza és Bródy Sándor műveiről*. Szerk., BEDNANICS Gábor, KUSPER Judit, Budapest, Ráció Kiadó, 2015. 350–378.

vezzük akármi néven – elérhetetlen magasságban lebeg eszünk felett s az emberi ész alkotta együgyű törvények felett.¹³ A 112. oldalon kezdődik az esszének az a része („Természetesen akadnak kevésbé sikerült munkái is”), amelyet Gárdonyi nem hagy szó nélkül. A felsorolásban *Az átkozott józanság!*, *A múlt velünk él* mellett Zsigmond kitér a nagy regények szerkezeti egyenetlenségére is, s végül Gárdonyi legutóbbi (1916-ban megjelent) regényét, a *Szunyoghy Miatyánkja*-t elemzi valóban iskolás módon: „Ennek a terjedelmes munkának egész tartalmát egy vacsorázó társaságnak beszéli el egy rendőrtiszt (detektív), de ő is csak egyszeri hallásból tudja az egészet, úgy amint azt Szunyoghy mondotta volt el neki egy hajó fedélzetén. Tehát az egész regénycselekvényt első személyben meséli el magáról Szunyoghy, de azért tulajdonképpen nem Szunyoghy az, akit hallunk, hanem a detektív, s mikor ez néha a maga megjegyzéseivel itt-ott megakasztja a Szunyoghy-történetet, az ránk nézve inkább zavaró, mint érdekes.¹⁴” Ez alapján vonja le a következtetést: „Gárdonyi műveinek belső formája tehát nem egyszer fogyatékos, a külső azonban annál tetszetősebb és hatásosabb.”¹⁵ Valószínűleg ezt vette zokon Gárdonyi, amikor az újságkritikák alacsonyására süllyedő írásmódról beszél. Reflexiója azonban ekkor is visszafogott, s bár kiérződik leveléből a bosszúság, egy humoros iskolai képpel oldja fel a szerző (és a szerkesztő!) iránti neheztelést.

Az alábbi levél tehát újabb¹⁶ érdekes adalék a Gárdonyi és a Gárdonyi-kritika viszonyát és a Gárdonyi sokszor emlegetett érzékenységét bemutató tanulmányokhoz, s Gárdonyi leveleinek (remélhetően mielőbb megvalósuló) teljes kiadásához is. A szöveget betűhív formában és az írásképet lehetőség szerint megőrizve közöljük:

Dicsőséges Barátom!

A g. R. kalendáriumokban sincs olyan piros betűs négyes ünnep, aminőt nekem szereztél piramidális alkotásodnak szíves megküldésével. Olvasgatom, bámulgatom. Mindenütt az író maga-szeme! tiszta levegő! a rengeteg matéria feldolgozása: mintha neked kivételesen 48-órások volnának az élet napjai! éshát tudományosságunk szokott germán savója helyett: buzgó magyar-érzés a kalamárisban! Ennek¹⁷ az érzésnek különösen a korszakok elé irt fejezeteken ragyog át a tüze, s legszikkázóbban azokon a lapokon, amelyeken a legujabbkori denaturált magyar irodalmat tárgyalod.

¹³ ZSIGMOND, i. m. 102.

¹⁴ ZSIGMOND, i. m. 114.

¹⁵ ZSIGMOND, i. m. 115.

¹⁶ Gárdonyi Géza ismeretlen levele 1902-ből. A Karácsonyi álom című színmű írójának, Gárdonyi Gézának és zeneszerzőjének, Szabados Bélának levelei Somló igazgatóhoz a darab kísérőzenéjéről. 1902. nov. 29. közli: PINTÉR, i. m. 376–377.

¹⁷ <Ez> [Áthúzva, fölé besúruva: Ennek]

Hát ebbe a kolosszális építménybe valóban egy ember-élet van befalazva!

---¹⁸

Zs. F. cikkét is megolvastam közben. Elsőrendű irodalmi lélektanulmány, – a nagy francia essay-irodalom is büszke lehet rá. Mégis, ha majdan könyvbe illeszti, az utolsó egy-két gerezdet némi revizio alá kell vennie. Mert amilyen magasszárnyalású az írata az általános vonások tárgyalásában, annyira megrokkann, – szinte az újságkritikák alacsonyosságára süllyed, – egyik-másik részecskejében (sic), ahol a művek szerkezetét bírálja, s különösen ahol a Szunyoghy-regényről beszél. Ez a részecske helyenként olyan, mintha boszúból csempészte volna bele az iratába valamelyik elkeseredett tanítványa, akit ő, – az irodalomtanár, – teljesigazságosan megbuktatott.

Hálás szívvél tisztelő barátod:

Eger 1922. II. 22.

Gárdonyi Géza

¹⁸ [Szaggatott vonal jelzi, hogy itt más következik.]

Demeter József

Kertelés(ek) nélkül

Ircsik Vilmos – 70

Isten éltesen sokáig-jó egészségben, békességben, kedves
Vili Barátom, és!

Székelyül: alkotókedvű kertelés nélkül –
halj meg hamar, lefordítva: kínmentesen. Ide s tova úgymint
Harminc esztendő múltán.

Nem tudom, hogy ezt a morbidnak tetsző, de csak tetsző góbéságot az ókori
görög bölcsek – kívánalmaikban – hangoztatták-e, azt viszont igen, hogy
az Idő visszafordíthatatlan. Folyamatos. A túlsó
part felé, előtt, azt érzékeljük, hogy egyre gyorsabb.
Már-már zuhatagos. Nem lehet egy cseppnyi, kortynyi
időt sem kérni, mint például némely sportágban.
Fair play ide vagy oda.

Áttételesen, ugyanabba az évbe sem lehet kétszer belelépni, hisz!
Minden napnak más a hozadéka. Partmosás, miegymás...
Ok-okozati tényezők versesebb szublimálásával:

*A gazda gáttal védi amit kell
Az író megírja amit kedvel
Ám!*

*Ha az olvasó nem olvassa el
Süt esik hull és a mag kikel –
Lám-lám*

*Rothad a betűvetés Is – Könyv!
Ha kitelel*

Szökken szárba, nő az értelme, mint jó gazda tekintetétől
a termés, mert hogyha! Minden stimmel...

Érték.

A javából.

Őszintén szól. Nemcsak a vajt fülűeknek. Nem metabelterjes. Nem elvonatkoz-
tatva mesél a sodró idő ügyes-bajos dolgairól, vagyis:

Életszagú.

Ircsik Vilmos szociográfus(i) szépíró. Nem is akármilyen.
 Ez a fő erőssége. Magyar szívű, apai ágról német származású
 (Klein) pennás ember. Pardon! Számítógépes. Világhálós. Immár...Ténylegesen.
 Jelenleg a NAGYVILÁG német, orosz rovatát szerkeszti. Gazdagítván irodal-
 munkat. Következeten.
 Stílusa a feszes egyszerűséget ihletően Hemingwayi. Günter Grass-töltetű. Frap-
 páns-szóalaktani tekintetben. Morfémásan. Is... A versfordításokban. Úgyszin-
 tén cizellált.

Háborús oknyomozó... Következetes. Sorskutató.
 A kitelepített német gyökerűek lélektani ábrázolása, létkomplexuma...
 a tartalom egyszerű tárgyiasága révén valósul meg. Általában az egyéni tragé-
 diák összhatásukban érik el azt, hogy még egységesebbé válva – jelentésük: az
 egész, több legyen,
 mint az egyénekre szabott részek összessége. Az ártatlan kitelepítettek traumáit
 természetes erővel ábrázolja. Szeizmikus-mély tragédia – az itt-hon, ott-hon – ...
 TALAN fosztóképzős tösgyökérség drámája reccsen felszínre, mintha! Földből
 kiszakított fák lennének az emberek. Életük értelemiből tépte ki gyökerestől a
 háború, a politika. A kollektív személyiség leszemélyTELENítésével... Mintha a
 pár kilós kézipoggyászok váltak volna földönfutókká. Eressz gyökeret, te két lábon
 járó csomag! Váltak ekképp semmivé... Az akkori jelenben. Holnap nélküli múlttá.
 Módos gazdaságaik múltán. Múltján. Mert „Jaj, akinek nincs otthona”... e jaj-tekén,
 ajaj! Ó, jaj! Bizony. Az „ős Bizony”? Esetünkben nem a „biztos romlás”, hanem a
 megmaradás nyer létjogosultságot, mert! Az Élet, Adyként – megtoldva tehát egy
 „t” betűvel: élni akart, és! Akar. Ma is. Azóta is. Mindig is.
 Megbocsájtva, de sosem feledve. Hűséges szívek legmélyén.

Ircsik Vilmos
 Veszprémben él. Magyar–oros–német szakos tanárként dolgozott. Sokáig.
 Újságíró is volt.
 Magyar újságíró. Fő erénye a német precizitás.
 Most pedig – históriát váltván, római vizekre evezősen; Seneca
 szerint:

Aki akar, azt vezeti a sors, aki nem akar, azt vonszolja.

Ircsik Vilmost jól vezeti. Jól evez, folyó, sodró évekre asszociálva, mégis!
 Állóvíz mentén. Fut. Rendszeresen.
 Hát ezért kaptál infarktust, Vili?!

Székölyködöm barátilag. Belefér még ennyi élc a hetvenkedésbe, ugyé.
Ne kérj időt a válaszra.

*

Halló, Jóska, te vagy? Vili még nincs itthon, fut – válaszolja Mari tanárnő-feleség, és! Hozzáteszi:

Camus állva írt és ülve húzott. Vili futva.

Fut Vili...Törökországig, onnan haza – Mikes elküldetlen leveleivel, legújabb könyvében: Kertek és kerítések (Magyar Napló, Írott Szó Alapítvány Budapest, 2014) Az összegyűjtött novellák, elbeszélések kötetzáró, kiemelkedő, erős írása – Mikes Kelemen száműzetéséről szól; a másvilágra készülő

DZSENERAL MIKES BASBUG

MADZSARLIJAN(-ról)

Rákóczi-korszakos(an). Mennyei-szabad bujdosásra igyekező...

„Rákóczi bujdosik, de még visszatérhet”

Hull az ősz tavaszi fákról Honvágylevél temérdek...

*

Ne fényezz, Jóska, ne fényezz! – így Vili.

Fényezd csak, fényezd, mindenki ezt teszi, ilyenkor kertelés nélkül, DeJó; mondta Mari, a feleség, nekem. Mondta a lányuk, a rokonszenves-kedves Szilvia a

Magyar Napló-hajón, gyönyörűséges időben,
nosza, hahó!...

Fényezte hát billegősen, vibrálósan a ragyogó Nap fodrait a Dunának, de csak Visegrádig. Visszafelé, a kikötő közelében

– úgy jó százméternyire –

a mesterséges világítóknak a nagy

(fényvisszaverő) égi lámpás is besegített. Minő csillagosan. Juttatván eszünkbe, hogy sejhde: Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok! Dudorásztuk halkán, meghitten, a dalkedvelő-ünnepelt Vilivel az élen. Nem szégyelli

Ő

a magyar népdalt, mint egyesek, sőt! Egyenesen rajong érte. Az italért nem annyira, ám! A Tokaji Írótaborban mindig rázendítünk. Jókedvű estékre kelvén. Szárazfa-kísérettemmel. Évről évre.

...Hangszereljük hát népiesre ezúttal a Rákóczi indulót...

Fényesítjük a kesergőt a holnapi Nap ígéretével, bízván-bízva, hogy legalább még

HARMINC esztendőn át – napról-napra – felszentül. Neki. Nekünk... Az éji
Nap ígézetében pedig sok-sok
teleholdasultra sikált mennyei tükörben nézi magát. Ön-
visszaverődván...

Die Jungfrau Mariásan-és szintúgy Babba Máriásan.
Istenfélő hitünk szerint.

*

*Ég a magyar fejedelmet idegenbe Vívta...
Mikes Kelemen leveleit megírta
Ring – száműzött tengereken – a Nap és a Hold
Mesél a Valóság hol volt hol nem de! Volt*

És Van! Mert köztudottan,
mindegyre ismételvén: Erőnk volt és marad –
lépten-nyomon –
az Emlékezés.
A születésnap. Főként.
Ircsik Vilmos méltó köszöntéseképpen.
Legszebb zeneszó ilyenkor mégiscsak a pohárcsöngés.
Kristályfényű örömteliségben.
Nosza, sejhde,
Isten-Isten!

Nyíri Erzsébet

Párhuzamos időben

Életem darabjait
 úsztatom
 párhuzamosan
 a jelen idővel
 a végtelenbe.
 S marad ott
 éli önálló életét.
 Így találok
 rád is
 sodródva visszafelé
 a sebes idővel
 megragadva
 az idősíkok
 pontjain
 elkapok egy nevetést
 egy suttogást
 - foszlányait
 a múlt időnek
 S felépítem újra és újra
 a Drome hűvös sodrását
 az aranyfényű ragyogást
 a hegyek malachit –zöldjét
 a csend ezernyi nesztét és zörejét
 a boldogság mezejét.
 vissza-visszatérek
 kilépve a napi nyűgök
 ragacsos világából
 s ott élek

ott teljes a létem
 vezetem sorsom
 egy teljesebb képbe
 Végül már nem érzem
 hol a valóság
 a múlt vagy a jelen,
 nem tudom,
 ez a kilúgozott élet
 rossz rögzítése-e
 a vész sodrású
 baljós időnek,
 mely halálos spirálban
 csatlakozik a múlt
 örvényéhez?
 Űzött lélekmadár vagyok
 magányos vándorlásom
 időcsapkodásom
 hagyom
 szabadon,
 kétségek közt
 csapódva
 az időspirál falának,
 a lélek béklyóit
 merész kézzel
 eloldom,
 míg
 megtalálom
 méretre szabott
 tér-időmet...

Ne hagyj el, szerelem

Vadi Rum sivatagja
lesz kötényem,
ha elhagysz,
szerelem!
Kopár sziklák
arcom ráncai
leheletem
forró
pusztító szél
ajkam
kiszáradt
meder
szemem
kihalt tűzhányók
fekete hamuja
önmagába néző
kongó üresség
évezredekre bámuló
hideg szürkeség
tükreben
az őstenger
apálya virágzik...

Renn Oszkár

Egy nagyképűség veresége

Az első- és másodéves egyetemisták 1953 nyarán katonai gyakorlatukat valahol Nagykőrös közelében töltötték le, egy hatalmas erdei sáttáborban. A hivatásos kiképző tisztek és altisztek nem nagyon szívlelték a hónapos diák katonákat, a felnövekvő munkás-paraszt értelmiség képviselőit. Ahol csak lehetett, megszívtatták a viseletes gyakorlóruhába és csámpásra taposott, fertőtlenített csizmába bújtatott legényeket. Az egyetemista szakaszok jókedvét mégsem tudták megtörni, mert azok tudták, hogy 30 nap múlva leadják a katonai göncöt, és mehetnek vissza a civil világba. Az előírt gyakorlatokat könnyedén megcsinálták, az elméleti tudásban brillíroztak. A kézifegyveres és tarackágyús lögyakorlatokat még élvezték is. Versenyeztek lelkesen a 152-es tarackágyúk harckész állapotba hozásának csúcstartásáért. A nyolcfős csapatok már a harmadik gyakorlónapon megdöntötték a 20 mp szintidőt, és két műegyetemi órs fel is állította a „megdönthetetlen csúcst”, a 9 másodpercet. Az ezredparancsnok nem hitte el az eredményt, és személyesen győződött meg a mért időeredményről.

Az ezred sporttisztje már első vasárnapra szervezett versenyeket, labdajátékmecseket, lánbteniszpartikat. A pályák nem voltak tökéletes talajúak, de ez a játszani szerető diákokat nem nagyon zavarta. Sok ismerős is akadt a pályákon, a különböző magyar bajnokságokon ellenfélként többen is találkoztak már. Meglepően sok és nagyon jó játékos gyűlt össze a röplabdában, aminek a tiszt különösen örült. (Két válogatott kerettag, négy első osztályú és hat másodosztályú játékos) a sporttiszt jó előre kombinált. Kapott az ezredparancsnoktól egy utasítást, mely szerint augusztus 20-ra ünnepi sporttalálkozót kell szerveznie a Vörös Hadsereg Ideiglenesen Magyarországon tartózkodó kijelölt alakulatával. A tiszt már azt is kigondolta, hogy a labdarúgó- és a röplabdacsapatok találkozáját fogja megszervezni. Csak a pályákat kell rendbe hozni, és a megfelelő edzésidőt biztosítani az összeszoktatáshoz. A kiszemelt játékosok részére emelt szintű étkezési normát adatott, de a legjobbat nem kaphatták, mert azt csak az ejtőernyősök és a bűvárok kapták.

A focicsapat keretét viszonylag gyorsan összeállították. Az ezred továbbszolgáloi rendszeresen játszottak a megyei bajnokságban, hozzájuk válogattak tíz diák játékost, nagy klubok utánpótlásából. Az edző rendelkezésre állt.

A sporttiszt a röplabdások keretét az egyik válogatottra bízta. Lóláb nagyon népszerű, nagytekintélyű játékos, akire mindenki hallgatott. Lóláb számított a Golyó és a másik magas, a Létralaci kiemelkedő játékára. A tíz kiválogatott játékos már a harmadik edzés után összeszokott csapat benyomását keltette.

A fáradhatatlan szervező főhadnagy azt is elintézte a parancsnokkal, hogy az érin-

tett játékosok már öt nappal az ünnep előtt ne vegyenek részt a kiképzéseken, csak a mérkőzésekre gyakoroljanak. A csapatok új szerelést kaptak, piros mezt, sportcipőket és piros-fehér-zöld zoknikat.

A focipálya és a röplabdapálya két hosszanti oldalán tribünt alakítottak ki a kiskatonák sok teherautónyi földből, lépcsősorokat formálva. Így a kivезényelt szurkolótáborok, egymással szemben, biztathatták csapataikat. A focipálya talaját egy szakasz hozta rendbe. Kiszedték a fűcsomókat, melyeken a labda mindig irányt változtatott, elsimították az egyenetlenségeket. Lefestették a kapukat, és új hálót fűztek a régi, sok helyen lyukas, helyére. Új szögletzászlókat is kapott a pálya.

A röplabdapályát is felkészítették a híres csapat fogadására. Szélességében és hosszában is megnövelték a kifutó területet. A talajt simára gyalulták. A hálótartókat és a hálót lecserélték. Hosszas állítgatással sikerült a pontos hálomagasságot is rögzíteni. Pontosan kimérték és ellenőrizték a pályavonalakat is.

A negyedik edzésnap után a vidám röplabdások meglepő előterjesztéssel álltak a sporttisztnak elé: „Tisztelettel javasoljuk, hogy egy ilyen tervezett „nemzetközi találkozó” előkészítéséhez elengedhetetlen egy „szövetségi kapitány” megbízása, aki a csapat szakmai és mentális felkészítését, az edzések hatékonyságát szolgálja. Erre a megbízásra a zászlóalj egyértelműen a Szegedi Egyetem hallgatóját, kiváló kosárlabdázóját, Binyecet találja alkalmasnak. Rendelkezik társadalmi edzői igazolvánnyal, ezernél nagyobb, bármikor aktivizálható vicckészlettel, és igazoltan tud egymásután ötvenszer szellenteni”. A teljesítményről a tiszt személyesen meggyőződött, megcsoválva a könyöklő fekvőtámaszban speciális mozgás- és hangképző gyakorlatot bemutató „kapitányt”. A jó humorú tiszt vette az ajánlatot, és Binyec kineveztetett.

Az ünnep előtti napon az ezredparancsnok eligazítást tartott a sportolók részére, melyen a politikai tiszt és a sporttisztnak is szót kaptak, hogy a mérkőzéseken kellően motivált csapatok szerepeljenek. Az erőlködő tiszteket hallgatva a kiváló, edzett sportolók röhögtek magukban, mert a főtiszteknek fogalmuk sem volt a valós erőviszonyokról. Alulértékelték sportolóikat. Hangzott is a parancsnoki szózat:

„Eltársak! Nem várjuk el, hogy minden mérkőzésen győzzenek, mert tudjuk, hogy a dicsőséges szovjet hadsereg katonái felkészültebbek. Röplabdacsapatuk például a szovjet egységek országos bajnoka. És ez különben is a nemzeti sportjuk. Focicsapatuk is kiváló. Harmadikok a magyarországi szovjet csapatok között. Katonáink atlétikusan képzettek, állóképességük kimagasló. Nem szégyen a jobbtól a vereség, de azt elvárjuk az elvtársaktól, hogy becsülettel helytálljanak, és küzdjenek a győzelemért.”

A politikai tiszt felhívta a figyelmet, hogy a küzdelem hevében is be kell tartani a szabályokat, és fegyelmezetten kell fogadni az esetleges bírói tévedéseket is. Megtiszeltetésnek kell fogadnunk, hogy a szovjet elvtársak velünk ünnepelnek alkotmányunk ünnepén.

A nagy sátorból távozva azért Binyec odamorogta a Golyónak: „no-no, azért nem

adjuk meg magunkat, keményen ütünk, és holnap még többször is betakarnak beneteket hatalmas magyar tenyerek”

Az ünnepi találkozó reggel a labdarúgópályán kezdődött. Kilenc órára a szovjet és magyar szurkoló csapatok elfoglalták helyüket a két tribünön. Megérkeztek a főtisztek és kísérőik. Elfoglalták helyüket a nevükkel megjelölt karosszékekben. A két foci pályátribün felett egy-egy hatalmas felirat, oszlopokra kifeszített 25 méteres vászonra festve: „ÉLJEN A SZOVJET–MAGYAR BARÁTSÁG” és „SZLÁVÁ SZOVJETSZKÁJA VENGERSZKÁJA DRUZSBA” hirdette a találkozó jelmondatát.

A pálya négy sarkában felállított betonoszlopokra felszerelt hatalmas szürke hangszórók pontosan kilenc órakor harsogni kezdtek a szovjet himnuszt, és az ünnepelő katonaság vigyázzba vágta magát, tisztelegve hallgatták a „Szojuz nyerusíműj”-t. Rögtön ezután felhangzott a recsegő hangszórókból a köztársasági induló, az „Elnyomás szolga sors, ez volt a rend ezer évig...”

A hangszóró jelezte, hogy 15 perc múlva kezdődik a mérkőzés, addig a csapatok melegítenek. A játékvezetői sípra a csapatok középre vonultak, és köszöntötték a közönséget egy hurrával és egy hajrával. A megállapodott 2×30 perc játékidőt a lelkes és egyre inkább behergelődő játékosok teljes erőbedobással, időnként indokolatlan keménykedéssel játszották végig. Az oroszok lóttak egy szép gólt a 16. percben. A szünetben nyilván fejmosást kaptak a játékosok, mert a második féldőt higgadtan kezdték. A hangulat felforrósodott, amikor a magyarok kiegyenlítettek, és esély mutatkozott a győzelemre. A vendéglátók egy gyanús esetben hiába várták büntető megítélését javukra a bírótól, az „tovább”-ot intett. A magyar szurkolók lelátójáról hangzott is jó néhány fúj-fúj. Az orosz csapat csak nagy szerencséivel húzta ki döntelennel. A szurkolók kitartóan éltették a fiúkat. A szovjet vezetők láthatóan nagyon elégedetlenek voltak a játékkal és az eredménnyel.

A hangszórók közölték, hogy a röplabdameccs fél óra múlva kezdődik. Addig a vendégek és vendéglátók átvehetik zacskós szendvicseit, melyet ruháskosárból a konyhaszolgálatosok szállítanak a tribünökre. A falatozás ideje alatt a hangszórók orosz és magyar nyelven dalokat harsogtak kedvcsinálónak. (Völgyvidéken és hegygerincen át..., Mennydörgés vad lángja csattog..., Drága föld szülőhazámnak földje...)

A pályán már a mérkőző csapatok melegítettek. Rutinosan próbálgatták párosan a játékelemeket. Lóláb, a magyar éljátékos árgus szemekkel figyelt meg minden orosz játékost, keresvén a hibás mozgásokat, labdaérintéseket. Figyelte a nyitásokat és a leütéseket. Megállapította, hogy mindent erőből csinálnak. Ez náluk az erőfitogtatás és félelemkeltés egy módja. Melegítő leütéseik nyoma is krátereket hagyott a talajban. Valójában egy klasszis játékosuk volt, egy jól összeszokott feladóval, akik sztárként viselkedtek, és láthatóan az edző és a főparancsnok kedvencei voltak.

Az orosz edző szenvtelen arccal, hátratett kézzel szemlélte a magyar játékosokat, csak Golyó szerváit kísérte figyelemmel. Összehívta együttesét, határozott gesztiku-

lálással és kemény hangon néhány utasítást adott. Mormogtak valami varázsigét, és várták a bíró sípjelét az alapvonalra vonuláshoz. A vendéglátók is befejezték a melegítést, Lóláb nyugalomra intette őket. Binyec kapitány idegesen morogta: „Gyerekek, ezek úgy lőnek, mint Kutuzov ágyúszói.” Lóláb felelt: „Ha nincs ellenfél, könnyű a találat, mi biztosan jobbak leszünk védekezésben.” Összefogták kezüket, és a bíró jelére vonultak ők is a választott térfél alapvonalához. Hurrával és hajrával üdvözölték egymást, melyre a szurkoló alakulatok mutatkoztak be, teljes hangerővel.

Az első szett nem jól kezdődött a magyaroknak. Az oroszok nyitottak, de a fogadások nem jól sikerültek, a feladásokból nem születtek pontos ütések, és az orosz mezőnyösök jól adtak fel a bevadult bombázónak, aki egymás után négy leütéssel igazolta hírét. A továbbiakban a játék kiegyenlítettebb lett, de a leütéseket a vendéglátók nem elég hatékonyan védték, elsősorban a szőke sztárjátékos lecsapásait. Az első szettet 15:7-re a vendégek nyerték az orosz szurkolótábor üdvrivalgása közben.

A térfélcseré után a magyarok összedugták a fejüket. Figyelemmel hallgatták Lóláb magyarozatát és Binyec okos észrevételeit. Lóláb átszervezte a csapat felállítását, és becserélte a 195 cm magas Létralacit a sáncolás megerősítésére. Meghatározta, hogy hova és kinek kell szerválni és ütni a két leggyengébb fogadónak. Az oldalonak kell támadni, azokat védik rosszul az oroszok. A sánctól is „elrendezte”: A bombázó sematikus, gépiesre begyakorolt ütései ellen három sánctalakat talált ki. Így fejezte be a taktikai tanácskozást: „Fiúk! Ezt a meccset mi nyerjük. Nyomás! Golyó most te kezdesz!” És a fiúk lelkesen mentek a pályára.

A közönség és a vezérkar óriási meglepetésére az első hat pontot a magyar csapat szerezte. Golyó bevett három tekerő-nyesett szervát a mongoloid karjára, majd a sztárütő három tökéletes leütéssánctól kapott Lóláb hatalmas, jól elhelyezett tenyerétől. A jó kezdés folytatódott. Egyre pontosabban játszottak a rutinos játékosok, és kihasználták az ellenfél észlelt gyengeségeit. A sok hibázás elbizonytalanította az egyébként jó csapatot. A magyarok 1:1-re kiegyenlítették a szett arányt, miután hozták 15:8-ra a másodikat.

A második szett utáni térfélcserénél az orosz edző kiabálása a tribünre is felhangzott. Nagyon elégedetlen volt csapatával. A játékosok lehorgasztott fejjel túrták a letolást. A tábornok nem ment oda a csapatához, és mogorva arccal üldögélt karoszkékében. Az orosz csapat két játékost cserélt, de Lóláb az előzetes szemrevételezése alapján a cserét nem tekintette erősítésnek.

A harmadik szett küzdelmesebb játékot hozott, mert az oroszok mindenáron szeretni akarták remélt győzelmüket. Ennek következménye lett pontatlan játékuk, a sok hálóba ütött ütés és „out” nyitás. 8:8-ig fej-fej mellett haladtak, de a 9. magyar pont után Lóláb hármat beütött a sarkokba. 15-ig már nem álltak meg a vendéglátók. Nagy tapsot kaptak a magyar lelátóról. Az orosz parancsnok kivörösödve kiabált elvonuló csapatának, s kezével félre nem érthetően intett egy csúnya nemzetközi jelet.

A negyedik szettet ismét Golyó kezdte, és azonnal felavatta a frissen becserélt játékost. Három fals nyitást „nyeletett” vele az oldalvonalon túlra. A szőke sztár és a balkezes ütő blokkba ütöttek, így az eredmény 5:0 lett. Ezután az oroszok kezdtek koncentráltabban védekezni, vetődtek, csúsztak, másztak, mentették a labdákat. Ki-egyenlítették 5:5-re

A kispadon ülő sporttiszttal közben elsötétült arccal vizsgálódott a távolba tekintve, az erdő fölé. Érezte, hogy nagy baj várható, ha a most még csak távoli, sokszázas galambfelhő a pálya fölé repül. Sajnos, a folyamatosan változó alakzatban repülő galambzred csóvája a pálya fölé kanyargott, és hagyott maga után óhatatlanul nyomokat. Ekkor már 8:8 volt az eredmény. A sporttiszttal kétségbeesetten futott a pálya karosszékes oldalára, hogy még időben kinyissa az előkészített napernyőket, de elkésett.

A tábornokot négyen is sajnálkozva körülvették, a segédtsíztje már készítette a zsebkezdőjét, hogy a kitüntetéses zubbonyra pötytyent, madárürüléket valahogy letörölje. A tábornok nagyot legyintett, és levette a zubbonyt, melyet azonnal elvittek tisztítani a nyüzsgő segédtsíztje. Szerencsájükre a főparancsnok hangulata javult, mert csapata vezetést szerzett. A madársereg még egy kanyart repült a focipálya felett, aztán eltűntek az erdő irányába. A mérkőzés a megpecsételések ellenére folytatódott, orosz nyitással. Döntő pontok következtek, mert a nyitás jogát most a magyaroknak vissza kellett szerezni. Kitűnő fogadás után Lóláb keresztütése kikerülte a sáncot, és Golyó szerválhatott. Nem tudták védeni, a labda kipattant az oldalvonalon túlra. Egyenlített a magyar gárda, és a Golyó szervált. A válogatott mindent beleadott, erőt és kiflit. Kettőt is beütött. A válasz orosz részről sikertelen, lesáncolt ütés. A vendéglátóknak a végén is minden sikerült. 15:9-re a negyedik szettet is hozták a magyarok. 3:1-re nyertek a feldicsért csapat ellen az ünnepi találkozóon. Óriási üdvizsgálás és vastaps üdvözölte a tribünről a kifáradt, de boldog legényeket.

A szovjet csapat tagjai fegyelmezetten, de a vereség hangulatával gratuláltak a győzteseknek, és a vendég főparancsnok is kényszeredetten gratulált a magyar alakulat ezredesének.

A hangszórók jelentették, hogy az ünnepi ebéd 30 perc múlva kezdődik a kijelölt helyen. A mérkőzéseken szereplő játékosok külön asztalokat kaptak, hogy a szovjet–magyar barátságot elmélyíthessék.

A sporttiszttal a játékosok között foglalt helyet, és nagyon meglepődött, amikor a politikai tiszt odajött hozzá, és nagy komolyan megkérdezte: „Főhadnagy elvtárs! Ön tudta, hogy a mi csapatunkban ilyen jó játékosok vannak?” A sportos óvatosan felelt: „Hogy ennyire jók, azt nem tudtam. De ez baj?” Kérdezett vissza a sporttiszttal. Csendes volt a válasz: „Hm, remélem nem.” És a politikai tiszt úgy ment el a vendégek fogadására, mint aki nem örül csapata győzelmének.

Balázs Géza – Sz. Tóth Gyula összeállítása

A sportnyelv(romlás) virágai

Szeretjük a sportot. A sport kultúra. A sportnak megvan a saját/os nyelvezete, a közvetítések révén élvezzük a nyelvi megnyilvánulásokat. Derülünk, s nemritkán bosszankodunk. A sportra is, a nyelviségre is érzékenyek vagyunk, lapunkban foglalkoztunk is vele.¹ A jelenségre felfigyelt Balázs Géza nyelvész, néprajzkutató professzor, és készített egy összeállítást, amelyet az M1 adásaiban futó *Tetten ért szavak* című műsorában hallhattunk. Sz. Tóth Gyula sportnyelvi példáiból válogatott. Hozzáfűzte: „A tanár, pedagógiai szakember csaknem egy évtizede írja és adja ki naplóját. A példák a hazai tv-sportközvetítésekből, különféle sportágakból, de leginkább a labdarúgásból származnak. A gyűjtés során rögzítette az előfordulás idejét, helyét, a megnyilatkozót, ám ezeket az adatokat nem adjuk közre, a kifejezések a nyájas olvasó, a sportkedvelő számára bizonyára ismerősen csengenek. Ha valakinek ismerősek lennének a szereplők is, az (nem) a véletlen műve.”

A műsorban elhangzott szöveg szerkesztett változatát adjuk közre, a nyelvész megjegyzéseivel. Akkor lássuk a romlás, azaz a sportnyelvromlás virágait! Előbb bakik: nyelvhelytelenség (értelmetlen szavak, mondat szerkesztés).

Tehát kedves Olvasóink, ismét pattog a labda, pattog a szó... Hajrá Agria!

1. forduló (2015. március 9.) – *Ellőtte az utolsó puskaporát...*

– *Azzal már megbirkóztak a játékosok, hogy fölvegyék a pálya talajának nehézségét.*

Még régebbi példa: a pálya talaja nehezen emészthető volt...

– *Nem tudom, mi a célkitűzésük, de azt tartani lehet...*

Amit nem tudunk, azt biztosan betarthatjuk...

– *Hullám egy kicsit elaludt a labda fölött...*

Vannak pillanatnyi gyors álmok, talán így lehet a labda fölött elaludni.

– *Az edző jól húzta meg a cseréket...*

A *meghúz* igekötős igét ismerjük, de hogy a cseréket is meg kellene húzni, azt még nem...

– *Ez a kapufa magáért beszél...*

Meg ez a baki is, tehát mi nem fűzünk hozzá semmit.

¹ Lásd Sz. TÓTH Gyula, *Labda a szociokultúra hálójában*. (Góóó! Gól...?) Agria, 2012. tavasz, 197–205.).

– *Töredezett a mérkőzés vége, mert annyira sima...*

Miért ne lehetne valami töredezetten sima...

– *A sípja a bírónak néma maradt.*

Nem is értem, mi baj lehet ezzel a kijelentéssel. Néma síp... Még egy költeményben is elmenne. Következzék néhány példa az ügyetlen mondatszerkesztésre, főleg a *-nak/-nek* részeshatározós ragok halmozott használatára:

– *A gólja a csatárnak a vendégeknek jó, az edzőnek meg főhet a feje.*

– *Nincs megszervezve a védekezése a Vasasnak...*

– *Atuba nem játszik a Rapid ellen a Hamburgnak.*

– *Az edzőnek 3 cseréje van, így az órával is játszhat.*

– *Ha a játékát nem is lehet dicsérni... a Reálnak, azért mégiscsak...*

Ha a Reál játékát nem lehet dicsérni, akkor mijét lehet dicsérni?

– *A sérült játékos nyilatkozik: „Egy súlyos csípőprotézisen estem át”.*

Ez pedig egy súlyos képzavar, mert hol lehet az a csípőprotézis, amelyen most átestek... Még egy sérülés, pontosabban: sérült mondat:

– *Megsérült a kezével...*

Helyesen ugye úgy lenne: megsérült a keze...

– *A játékos... visszafogottabb volt a gólörömnél.*

Ezt viszont nem is tudom javítani: volt a gólöröm, és a játékos nem örült annyira, talán ezt akarta kifejezni, de hát a meccs folyik...

– *Ennyi belőle, ami sikeredett.*

Úgy van.

– *Ezzel el is lőtte az utolsó puskaporát a Chelseának...*

Itt egy szép szólás szerepel, de nem tudni, hogy kivel-mivel kapcsolatban. Elővi, ellövöldözi a puskaporát – azt jelenti, minden érvét elmondja... De most a Chelsea-nek lőtt oda, avagy a Chelsea-nek az utolsó... puskaporát lövöldözte el... Talán jobb lett volna ebben az esetben nem vaktában lövöldözni, hanem inkább szárazon tartani a puskaport... Sz. Tóth Gyula sportnyelvi gyűjtéséből válogattunk. Remélhetőleg a téma nem puskaporos hordó. Még nincs vége, folytatása következik.

2. forduló (2015. március 19.) – Mellélőtte a helyzetet.

– *A (vesztésre álló) csapatnak a középpályán defenzívebben kellene játszani.*

Gyűjtőnk itt nyilván a *defenzívebben* kifejezést kifogásolná, bár ezt talán használatos a sportnyelvben, a taktikában... Beszélünk például defenzív, azaz előrelátó vezetésről...

– *Szűcs Lajos kapuja az eddigiek során nulla-nullára áll.*

Mármint a kapu...

– *A Zalaegerszegnek meg benn lesznek a lehetőségei.*

Lehetőség mindig van, hol kinn, hol benn...

– *Nem sikerült betalálni Horváthnak.*

Kétértelmű mondat: nem sikerült betalálnia a csatárnak, avagy a kapusnak?

– *Ehhez a szituációhoz hozzá tudta tenni a magáét.*

Mi viszont nem tudjuk hozzátenni a magunkét...

– *Magányban az edző, de a gondolatai végigkísérik a 90 percen át.*

Nekem ez tetszik. Az edző magánya... még egy regény címe is lehetne. S hogy gondolatai végigkísérik a meccs alatt. Miért ne?

– *Jó a passza Zsidainak.*

Ki passzolt kinek?

– *Neki is volt egy passza Sevcsenkónak.*

Ismét: ki passzolt kinek?

– *100%-ig nem mernék rá mérget venni.*

Jó, akkor mennyit tetszik parancsolni?

– *Az akcióból végül kapufa született.*

Lám, így születik a kapufa. Akcióból.

– *Ez a kísérlet is a kapus kezében halt el.*

A temetésről később történik intézkedés.

– *Dicsérni lehet a teljesítményt, amit leadott.*

Mármint a csapat. Akár a beszolgáltatás idején.

– *A szünetben nagy fejmosás lesz a játékosok felé.*

Ha csak feléjük, akkor nem részesülnek fejmosásban.

– *Az uszoda építése csúszást szenvedett.*

Igaz, csak pár napot. De azt is nagyon megszenvedte.

– *Az edző már a múlt héten lenyilatkozta.*

Ne bántsuk a kommentátort, ma már mindenki le- és kinyilatkozta!

– *A csatár mellélőtte a helyzetet.*

Nemcsak a helyzetet, de a mondatot is...

– *Az utolsó percek a Juventusé lesz...*

-nek...

– *Megint menés van.*

Nem mindegy, hogy milyen! Itt kerékpárversenyről van szó!

– *A játékos pocakot formált a kezével jelezve, gyermeke születik.*

Ez a mondat nyelvileg nem hibás, azonban nem tudom elképzelni a helyzetet...

Nyilván hölgyről van szó, aki játszik, s közben megindult a szülés? Vagy egészen másról van szó? Esetleg erről?

– *A csapatkapitány kommunikál egyet a bíróval.*

Vagyis üzen neki valamit... Például a pocakot formáló kezével...

– *Ezen a meccsen a csatár nem volt konzisztens a góllövésben.*

Mi volt, ha nem volt konzisztens...

– *Elképesztő, amit összefutott a mérkőzésen.*

Összefut – új jelentés: össze-vissza futkározik.

– *Szemlátomást érezhető...*

Némi csekély képzavarral... Egyelőre tovább nem kommunikálunk sem egyet, sem kettőt, de Sz. Tóth Gyula ígéri, nem teszi le a jegyzetfüzetet... Én már most reszketek, nehogy mellélőjek egy helyzetet...

3. forduló (2015. március 27.) – A boldog kispad

– *A mérkőzés lendülete fölleprikázódott.*

A mérkőzés lendületbe jött, a játékosok, nézők fölleprikázódtak. De a lendület aligha.

– *Belül vagyunk az utolsó 10 percen a mérkőzésnek.*

A mondat kicsit biceg.

– *Beigazolta magát az, hogy...*

Beigazolódik van, *beigazol* eddig még nem volt...

– *Borsot törtek az orrára.*

Helyesen: borsot tör valaki orra alá... De az orrára, hogyan?

– *Savanyú mosoly hagyja el Eboué száját.*

– Inkább: mosolyra húzódik a szája... Savanyúra...

– *Állóháború alakult ki a nagy futás közben.*

Futballmeccsen – teszi hozzá Sz. Tóth Gyula. Az mondjuk nekünk is föltűnt már, hogy a sportban és a sportnyelvben mennyi a háborús elem. Most például az állóháború...

– *Látszott az öklén, ahogy rázta.*

Még jó, nyilván azért rázta, hogy látsszon.

– *... gól formájában látott esemény történik...*

Ez nyilván humor, a politikai korrektség következménye. Még nem tudjuk, hogy gól-e valójában, hiszen azt a bíró mondja ki, de nekünk olyanformának tetszik, ahogy a labda a gólvonalon túlra kerül, és a hálóban megpihen...

– *A rúgás határát súrolta a sárgalapnak.*

– Ez pedig az eufemisztikus nyelvhasználat. A sárga lap határát súrolta a rúgás...

– *Lámpaláz van benne...*

Valaki lehet lámpaláz, de az eset súlyosabb: bele is költözött.

– *A bírók nem fújtak hazai pályát.*

Megengedő lennék ezzel a megfogalmazással kapcsolatban. A nyelvekben régi

lehetőség a tárgy és a határozó cseréje: itt a bíró fújja a pályát és a bíró fújja a pályán keveredik. Áldott emlékű Zsilka professzor nekünk ezt így magyarázta: zsírt ken a kenyérre – zsírral keni a kenyeret...

– *A labda elkezdett dadogni.*

Ehhez nincs szavam...

– *Többet rúg lábbal.*

Kézrel rúgni nehéz és veszélyes, jobb lábbal, jobbal, ballal, mindegy. Még egy testrész:

– *(A játékos) a sérült lábbal rossz helyre fejt.*

Ez pedig egy cirkuszi mutatvány lehetett – a lábbal fejelés...

– *Elérkezett a fáradás küszöbe nála.*

Mi még kitartunk.

– *Senki nem volt a négyszögben, ha úgy tetszik, a kör vonalában.*

No ezt nem értjük, még egyszer:

– *Senki nem volt a négyszögben, ha úgy tetszik, a kör vonalában.*

Így sem értjük, talán a négyszög körösítéséről van szó. Most viszont figyeljünk: A csatár melléfejel.

– *Emiatt úszta meg a bekapott gólt.*

Ha bekapta, aligha úszta meg...

– *Kezdték kicsit sokan lenni a játékosok.*

Meg a hibák...

– *Kicsit a semmiből lötték a gólt.*

A Semmi közelít, írta Illyés Gyula... De onnan gól is jöhet...

– *A mérkőzés elején botladozott a szekér.*

Ha megszemélyesítjük, akkor botladozhat a szekér. De inkább azt szoktuk mondani: nehezen indult a szekér, zörgött a szekér, zötyögött a szekér. De úgy látom, már belejött...

– *Adós vagyok a kispaddal.*

És még sok kispad – természetesen megszemélyesítve:

– *... ez az öt játékos alkotja a kispadot. – A kispad mutogat, majd föláll..., láthatólag, nem boldog. – A kispad boldog. – A kispad sem villog. – A kispad összeverekedett. – Az edző a kispaddal beszélget. – A kispad azt szeretné, hogy mielőbb legyen vége. – Ez a kispadnak ebben az esőben, mint halottnak a csók.*

S legyen most ez az utolsó szavunk.

4. forduló (2015. július 14.) – Őnzöz, döntöz. Csípőből kiabálnak

A sportnyelvi gyűjtés újabb epizódja következik. Sportnyelvi szakmai zsargonná, sajátos szaknyelvvé lett kifejezések. Nem tudom eldönteni, hogy Sz. Tóth

Gyula pusztán csak gyűjti, avagy esetleg kárhoztatja is a következő jelenségeket. Döntsék el Önök!

– *ajtó-ablak helyzet*

Mi is nagyon sokszor találkoztunk vele, például így:

– *Hatalmas ziccert hagyott ki Clarence Seedorf, a brazil Botafogo labdarúgója, a Quissama ellen 4–0-ra megnyert carioca állami bajnokin. A 37. születésnapját két hét múlva, április 1-jén ünneplő holland sztár ajtó-ablak helyzetben az üres kapu fölé bombázott!*

Persze itt megemlíthetnénk a ziccert, a bajnokit, valamint a *bombáz* igét is.

– *Ez a döntés necces.*

Vagy legalább is véleményes. Ezek a modern sportnyelv gyakori kifejezései. További zsargonnyelvi elemek, talán ezek is neccesek:

– *Standard szituáció.* – *Az asszisztens beint.* – *A szélső két aszisztot adott.*

Tény, hogy sportriportereink stílust teremtenek: meghúzz, jól érzik egymást, hozzáteszi a magáét.

– *Kiss meghúzza a jobbszélen, majd a kapu mellé durrant.*

– *Együtt voltak a fiúk, jól érezték egymást.*

– *Füle is hozzátette a magáét. Kántor viszont nem tudja hozzátenni a magáét.*

Hozzátesz mellett van még rátesz is:

– *A csapat rátette magát a mérkőzésre.*

Sz. Tóth Gyula megjegyzése:

– *Egyébként.... nagy divat az „egyébként”... És: – a „szituáció” is...*

Folytassuk a sportnyelvi zsargonba tartozó nyelvi jelenségek gyűjteményének bemutatását:

– *A boksoló sokat mozog lábon.* – (A teniszező, a focista, a kajakos...) *Nem volt ott fejben.* – *Mire produkálja itt magát?* – *Sitku villant egyet.* – *A játékosok lelkileg toppon vannak.*

Vannak olyan sportnyelvi elemek, amelyek elsőre talán magyarázatra szorulnának:

– *Tetszett Tóth András tengelyben való játszatása.* – *A csatár felbörözte a hátvédet.* – *Hazard előnzözte.*

Az *önzöz* is új ige, de az *előnzöz* még újabb. És lesz még *döntöz* is. További furcsa igék, nehéz eldönteni, hogy alkalmi tévesztések, avagy már állandósult kifejezések:

– *A játékos eltörte a labdát.* – *Leütözte a játékost.* – *Próbálja elmozogni ellenfelét.* – *Leatletizálta a védőjét.* – *Az újabb góllal ez a csoport is eldőlni látszik.* – *Jakuba elagyalta a hajrát.* – *Ők még nem döntöztek.*

Még nehezebben érthető, ha idegen szóból keletkezik furcsa új magyar ige:

– *Presszingel az ellenfél.*

További sport zsargonnyelvi mondatok:

– *Ez ki-ki meccs. – Tuti biztos gólhelyzet... – Az elmúlt percekben nem kerültek veszélybe a kapuk.*

Ne tessék megijedni, még mindig focimeccsen vagyunk:

– *Ez a lövés életveszélyes volt. – Henry minden megmozdulása életveszélyes. – A csatár az alapvonal körül, otthagya a lábát.*

Megtudhatunk valami nagyon fontosat:

– *Csípőből kiabál...*

És azt is:

– *A kapus maga mögé nyúlt.*

Ez nem lehetett véletlen, mert ismétlődik:

– *Az edző előszeretettel nyúl a fiatalokhoz.*

Kereskedés a pályán:

– *Eladta a labdát. Eladta a meccset.*

Azért a labdát eladni még mindig világosabb, mint például eltörni...

– *Beleszunyókált a Bayern az első félidőbe.*

Ilyen mondatokért érdemes sportközvetítést hallgatni. Meg ilyenekért:

– *Elment a bokája.*

A kiment a bokája ugye ismerős, de hát nemcsak ki-, hanem el is mehet... És mi történhet még egy focipályával?

– *Kettészakadt a pálya.*

Végül pedig, ha van megoldozott előzmény, akkor mi következik?

– *11-es a semmiből. De jogos.*

A bíró hármat fúj a sípjába, jöhet a harmadik félidő. Éljen a labda!

Radnai István

Tavasza készülődés

érezem meghalni a temetőben fogok
a test e kízó börtön elenged
anyám szelíd hantjába vackot kaparok
magába fogad a lélektenger

sűrű a levegő érzed a fák alatt
párálló ösvények éber mécsek
a halottak remegő menete halad
lángol a holnap reménye éled

nem mohos kövek elvirított tegnapok
hervadt koszorún nevet a tavasz
láthatárra terelik a fáradt napot
az élők csak így nyernek nyugalmat

a temetőben ma még látogató lélek
majd leveti fájdalmát rozzant testének

A jövő magzatvize

a kis has gömbölyödik s akaratos test
rúgkapál benne szívja mégis kivirul
a jövő még üres vásznára a sors fest
csak színes álmokat vagy zivatar borul

piruló barkás ágak keresi a friss napot
ma még szelíd sugaraiban méhecske csíp
az élet s a vágy örökletes tartalmat kapott
megfoghatatlan kék az ég hú kék szeme víg

az asszonyi test kívánatos titka
csak néhány könny a szomjas föld felitta

kis kerek has épül jövőtudatú test
cseppnyi tenger harmatos örök bölcső
tortavilágból álma csak egy kis szelet
a mindenséget étellel betöltő

Véghelyi Balázs

Firenzei képek

Ha az ember lánya és fia Firenze belvárosába utazik, például nászútra, nem tehet meg úgy száz métert, hogy ne találkozna a történelem avagy a művészettörténet valamely örökbecsű emlékével. Szerb Antalt idézve: „*itt minden ösvény valami nagyon fontos helyre vezet, és Firenze egy utcájára több történelem esik, mint odahaza hét vármegyére.*” Így voltam ezzel én is, miután szerencsésen földet értünk a ferde tornyáról híres Pisa város repülőterén.

*

Szállásunk híven tükrözi anyagi lehetőségeinket, firenzei viszonylatban. Bár ekkora összegből máshol előkelőbb szállást kaphatnánk, nekünk sokkal többet jelent, hogy néhány sarokra lakunk a firenzei dómtól, ebből a fehér, zöld és vörös kövekből épült csipkekatedrálisról és annak nem kevésbé nevezetes keresztelőkápolnijától. Nincs messze az Arno folyó a fölötte átívelő, aranyműveseiről és fészekszerű boltjairól híres Ponte Vecchióval, amit még a világháborús bombázók sem mertek lerombolni. A híd közelében ismerünk rá a Mediciek által megálmodott Palazzo Vecchióra, a város egykori és mai közigazgatási központjára, benne Giorgio Vasari freskóival és Dante halotti maszkjával. Ennek közvetlen közelében áll a világ egyik leghíresebb képtára, az Uffizi, a folyó túlszárjáról pedig a Palazzo Pitti hívogat a tőle elválaszthatatlan Bobolinkerttel. Ezen kívül templomok, történelmi, művészeti emlékek sokasága vár minket szerte a városban. A szellemi élmények a fizikumot is megedzik: régen gyalogoltam ennyit egyszerre. Sokszoros a nyereség.

*

Van úgy, hogy az ember váratlanul találkozik a csodával. Egyik este papucsban, kezemben már félig üres olasz sörös dobozzal sétáltunk az Uffizi felé. Másnap terveztük végigállni az utcán kígyózó sort, de látva, hogy az olaszok ünnepe tiszteletére a hivatalos nyitvatartási időn túl is bemehetünk mindössze 1 euróért, és nem áll sor sem az épület előtt, sem odabent, nem hagyhattuk ki az alkalmat. Így találkoztunk Botticelli *Tavaszával*, Michelangelo *Szent családjával*, Leonardo da Vinci *Angyali üdvözlétével*, Giotto, Lippi és Caravaggio remekműveivel közelről és háborítatlanul a firenzei éjszakában. Ezeket a remekműveket látva, újra nyugtázhattam, amit korábban is gondoltam: a reneszánsz mesterek óta a művészet már nem fejlődött tovább, csupán változott és új színekkel gazdagodott.

*

A világhírű nevezetességek mellett rejtett kincsekre is vadászunk. Ilyen rejtett kincs lehet bármely, névtelenségében is a múlt levegőjét árasztó utca vagy épület. Kis mellékutca rejti azt a kis templomot is, amelyből hiányzik a nagy katedrálisok minden külső és belső pompája. Kívülről úgy néz ki, mint bármelyik régi, firenzei lakóház, belse-

je sem különb, mint bármelyik falusi templom Európában, mégis irodalomtörténeti jelentősége van, mivel a legenda szerint ebben a templomban lobbant föl a gyermek Dante Alighieri szerelme Beatrice Portinari iránt, és itt alussza örök álmát az *Új élet* és az *Isteni színjáték* halhatatlan műsája. Előbbiben a költő így ír az első találkozásról: „A legnemesebb színű ruha volt rajta, az alázat és a tisztaság pirosával, viselője igen-igen ifjú voltának megfelelően szalaggal övezve és méltóképpen felékesítve. Ekkor bennem - a színigazat mondom - az élet szelleme, amely a szív legtökéletesebb kamrájában lakozik, oly hatalmas reszketésbe kezdett, hogy az szinte látható lett ereim lüktetésén...” (Baranyi Ferenc fordítása) Aki a Földön plátói szerelme volt, művében égi társa lett: Beatrice kíséri végig Dantét az *Isteni színjáték* Paradicsomában, ahol a műsának Szűz Mária mellett jutott hely. Ehhez képest a sírt egyszerű emléktábla jelzi csak a falon. Előtte kosár, a világ szerelmeseinek üzeneteivel. Mellette ülve és az áradó zenét hallgatva, különös érzések kerítenek hatalmukba. Beatrice, aki mindössze 24 évet élt, pusztán létével hagyott maradandó nyomot a világban. Nem úgy, mint Galileo Galilei. Az ő síremléke már díszesebb: a Santa Croce templomban található, szemben Michelangelo Buonarroti nyughelyével. Méltó jóvátétel ez a katolikus egyház részéről az inkvizícióban meghurcolt tudós felé. Jeleképességem érzem, hogy az akkor hivatalos geocentrikus világgéppel szembeszálló Galilei házához meredek emelkedőn juthatunk fel. Lám, a Föld gömbölyű és a Nap körül kering. Emléktábláját megtalálva azt is nyugtázhattuk, hogy míg Budapesten még a kevésbé jelentős művészeknek, tudósoknak és politikusoknak is emléktáblákat állítanak, ez Firenzében kevésbé szokás. Bár az is igaz, hogy Firenze önmagában egy történelmi és művészettörténeti korszak emlékműve.

*

Firenze után Pisába is ellátogatunk. A város minden nevezetessége egyetlen térben összpontosul: itt áll a dóm, annak keresztelőkápolnája, temetője és harangtornya. Utóbbi alighanem Európa egyik legfontosabb műemléke, amely nevezetességét első sorban nem építészeti értékéről kapta, hanem ferdeségéről. Évtizedekig csak kívülről szemlélhették az idelátogatók, néhány év óta azonban – hála a stabilizálást megoldó mérnökök munkájának – belülről is látogatható. A torony tetejére fölmenni külön élmény. Az ember fölfelé tart, mégis úgy érzi néha, mintha egyúttal lefelé is menne. Egyszerre kultúrtörténeti és fizikai csoda ez a harangtorony. Pisai kirándulásunk végén lementünk a Ligur-tenger közeli partjára, ahol az Arno beleömlik a hatalmas víztömegbe. A tengervíz a maga nagyságában és folyékonyságában, kavicsos medrével is biztosabbnak tűnik a ferde toronynál.

*

Az ember nemcsak lelki és szellemi lény, hanem fizikai is. Kenyérrel él, és boldog lesz, ha kenyérének finom feltétet talál. A gasztronómia ugyanúgy hozzátartozik egy ország kultúrájához, mint a szokásai, művészete. Ha Olaszországban járunk, mi más együnk, mint olasz ételeket? Igazít, frisset, helyit. Persze nem mindenhol azt kaptuk, amit reméltünk, de akadt remek pizzéria, fagylatozó, toszkán ízeket kínáló vendéglő,

ahol maradandó ízelvényekkel gazdagodtunk. Egy élelmiszerboltban be is vásároltunk olyan sajtokból és olyan tésztákból, amelyeket otthon nem vagy többszörös áron kaphatunk csak meg.

*

Alaposan felkészültünk. Útikönyveket lapozgattunk, el- és újraolvastam Dante *Is-teni színjátékát* és Dan Brown közelmúltban megjelent *Infernóját*. Utóbbi, a maga populáris módján, csalogató és remek útikalauz mind Firenzéhez, mind Dante művéhez. Utazásunk előtt beszereztünk egy olasz társalgási szótárat is, hogy a helyiek nyelvén tudjunk jegyet vásárolni a vasútállomáson, pizzát rendelni az étteremben vagy útbaigazítást kérni az utcákon. Meggyőződésem, hogy minden ország és minden nemzet megérdemel ennyi tiszteletet. Igyekezetünket minden olasz értékelte. A Biblia szerint az emberek büntetésül kapták a nyelvek különbözőségét. Ez a büntetés azonban sokkal inkább jutalom. A nyelv kultúrateremtő erő, és nem lenne ilyen színes az emberiség kultúrája, ha mindenki, mindenhol egyazon nyelvet használná. Ez az elv manapság nincs divatban, én azonban, ha külföldre megyek, ragaszkodom hozzá, és titokban, naiv módon azt is elvárnám, hogy amikor Magyarországon útbaigazítók egy turistát, a segítségemet ne „thank you”-val, hanem „köszönöm”-mel nyugtázza...

*

Hogy a (legális vagy illegális) bevándorlás milyen kihívás Európának, azt kontinensünkön az olaszok érezhetik leginkább. Firenze frekventáltabb részein, főleg a dóm és a piac környékén megszámlálhatatlan afrikai migránsal találkozhatunk. Ha a tér sarkában rendőrök jelennek meg, indul a riadólánc: összeszedik földön árult portékákat, és már futnak is, amerre látnak. Jelképes értékű, hogy az európai kultúra egyik fellegrárában egyre kisebb az európaiak aránya.

*

Nem sokkal ezután ellátogattunk a Budapesti Történeti Múzeum Vármúzeumába. Döbbenetes élmény volt a firenzei napok után. Míg a Pitti-palota teljes szépségében pompázik kívül-belül, falait régi mesterek örökbecsű remekművei díszítik, termei régi pompájukban díszelegnek, addig a valaha nem kevésbé pompázatos budai vár belülről a szocialista realizmus példázata. Fekete-fehér fotográfiák árulkodnak csak arról, milyen volt ez az épület a második világháború rombolása előtt. Láthatunk néhány felvételt a háború pusztítását követő állapotokról is. Romjaiban is szebb volt, mint amit most láthatunk belőle. Az újjáépítés során a funkcionalizmus mellett semmilyen esztétikai és kultúrtörténeti szempontot nem követ(het)tek az újjáépítők. A magyarországi szocializmus egyik legnagyobb, máig ható bűne: a jó ízlés semmibevétele és kiölése a tömegekből. Olaszországban szerencsére igényesebb emberek vezényelték az újjáépítést.

*

Firenzét minden európainak, minden kultúrlénynek és minden szerelmesnek látnia kell, legalább egyszer. De inkább többször. Mi újra szeretnénk látni.

H. Barbócz Ildikó

Müncheni harangok

Egy svájci tanulmányút első állomása nem a meglátogatandó országban volt, hanem Bajorország fővárosában, Münchenben. Az úti adatok szerint Németország harmadik, Európa tizenkettedik legnagyobb városa. Központja a Marienplatz a régi és az új városházával, a Játékmúzeummal, karcsú, Firenzére emlékeztető lámpavasakkal, Velencét idéző galambokkal. A kutak számát (1200) illetően is olasz hangulatúnak tűnt, bár ezen a februári napon mindössze egy működő szökőkutat láttam. A meghatározó stílusjegyek a város építészetében a gótika, a reneszánsz, a barokk és a klasszicizmus. Nagy léptékű tereivel, masszívan megépített palotáival, parkjaival, udvaraival, elegáns utcáival és kirakataival akár Bécsset is eszünkbe juttathatja, de harangzúgásával feltétlenül Firenzébe képzelhetjük magunkat.

Azt a háromórányi időtartamot, amit a városban sétálással töltöttünk, minduntalan felfedezésekkel, végig a harangok zúgása, kongása töltötte be. Mikor az egyik mélyen, szívet dobantón felbúgott, ráfelelt a szomszéd utcában magasodó másik, aztán minden egész órakor felcsendült az Új Városháza csipkézett gótikus tornyán a harangjáték. Az alsó sorban bajor népviseletbe öltözött párok táncoltak, a felső sorban díszes bevonulást követhetett a szem, egy bajor lovag lovon érkezett. Aztán a dómból kilépve csendültek meg a harangok, hangjukat visszahangozták a házak. A Játékmúzeum bejárata fölött szárnyak körbeforgása adott csilingelő hangot, aztán dél lett, és kezdődött minden előről. A közepes erősségű szél mindent összekavart, más játékot lehetett hallani a különböző utcasarkokon, tereken, de ebből a káosznak tűnő hangzavarból a fülünk mégis valamiféle zenei harmóniát szűrte ki, mely nemcsak a hallószervünknek, de a szívünknek is olyan jólesett. A három órás séta végére a lelkünk is dalolt, és ezzel a felfokozott, újjáéledő lelkesedéssel még azt is észrevettük, hogy ezen a vasárnap délelőttön milyen sokan igyekeznek a templomokba, a dómba. A misére érkező embereken túl kis turistacsoportok szívhatták mélyre a bőséges tömjént. Valamilyen városi sportesemény is lehetett ez időben, mert hol kék, hol piros sálakba burkolózott szurkolók jöttek velünk szembe. Egyszóval felbolydult a város, mint egy méhkas, München élte vasárnap délelőtti óráit ezen a február végi napon.

Én nem is viszek magammal mást ebből a városból, mint ezt a zsongást, pezsgést a borús nap alatt, végtelen harangzúgásokkal a szívemben. Mert az Isten ki-harangozta belőlem a szomorúságot, s lépten-nyomon megállított, hogy hallgassam az örömet, hogy vegyem észre a csodát.

Gondolatok Svájcra

A bakacsin feketeségéből föl-fölpislákoló aranyló fények, városok tűntek fel az éjszakában az út mentén, alattunk és a távolban, a hegyek oldalában, gyakran hógallérral körülvéve. A nap — ceruza éles kontúrokat rajzolt a kék égre, de az alkonyati harangszó után a távolban már vékony párarétegbe burkolózott a hegyvonalat. Amint kiléptem a szálló ajtaján, Davos fölött a hegyekben ismét harangszó fogadott, és rögtön a müncheni harangszimfónia dallamai csengtek, visszhangoztak a fülemben. A tanulmányútnak így lett harangos eleje és vége — szimbolikusan is. A szállóhelyeket összekötő Hohe Promenade-on sétálgatva még egyszer jó mélyen kiszellőztettem a tüdőmet. Kikerülhetetlenül Thomas Mann vezetett a róla elnevezett sétányon, láttatva e hegyi település szépségét, meghatározó vonzerejét: „Az út már nem emelkedett. Egyenesen futott tovább Davos-Platz irányában, a hegyoldalnak körülbelül egyharmad-magasságában, és a szélben megdőlt magas, keskeny erdei fenyők között szép kilátás nyílt az erősebb megvilágításban fehérlő üdülőtelepre. A kezdetlegesen ácsolt pad, amelyre leültek, háttal a meredek hegyoldalnak támaszkodott. Közvetlenül mellette csermely folyt le a völgybe, nyitott folyókában bugyborékolva, csobogva.” (A Varázshegy)

Ideutazásunk előtt kósza gondolatok jártak a fejemben Svájcra. Ez az az ország, amely teljesen megközelíthetetlennek, elzártnak tűnt számomra, bevehetetlennek. Eddig csak olvasmányokban, irodalmi adatokban, újságokban létezett. Pl. Ady kedvese, Csinszka is itt tanult nevelőintézetben. Kíváncsian vártam, hogy a róla szóló hírek, mendemondák, mesék beigazolódna-e.

A közel egy hét alatt keresztül-kasul bebarangoltuk Svájcot a St. Gallen-i óvárostól a berni magyar nagykövetségig, a Genfi-tótól a Zürichi-tóig, Freiburg egyetemi látogatásán át a luzerni fahidakig. A különböző városokat látogatva sorba, emberekkel beszélgetve és előadásokat hallgatva bebizonyosodott, hogy itt követendő példa az emberi másság tiszteletben tartása, természetes és egymásra örökített viszonyulásuk a renchez, a tisztasághoz, a híresen meglévő pontossághoz, s ezek következetes betartása. Aki ezen elvek alapján él, az elmenekül a rendezetlen, kiszámíthatatlan rendszerből, a káoszba. Mert vágyik a humánus megoldásokra, az adott szó igazára, hisz a megbízhatóságban. Abban, hogy a vonat pontosan érkezik, hogy te ott leszel a megbeszélte időpontban, és hozod a kért anyagot. Abban, hogy a kávé, a csokoládé, a sajt, a kenyér élvezetté válik a szádban, és bátran viheted ajándékba is. Mert ez egy működő ország. A teljesebb élethez hozzásegítenek a természeti adottságok is, hiszen az Alpok 2000 és 3000 méter feletti csúcsai szimbolikusak: a tökéletességre, a minőségre, a csúcsra jutásra ösztönöznek, és tiszteletet, alázatot parancsolnak. A városokat járva viszont mintha túl sok merevség lenne jelen. Túl sokat kell a svájci embernek dolgoznia. De ez velünk

ellentétben tiszteletet vált ki a másik emberből, jól végezni a munkát itt dicsőség. A magyar ember sokszor szeret a munka alól kibújni, a silány is megteszi. Itt nincs olcsó áru, itt minőség van. Amit a svájciakból hiányolok, az az olaszos „dolce vita”, a fesztelenség, a felhőtlen élni tudás. Ők erősen és szinte kitörhetetlenül kantonokba zárják magukat, mert ezt örökölték az őseiktől. Természetesen számtalan példát vehetnénk át tőlük, mégsem tesszük, mert nekünk mást írtak a génjeinkbe. Így csak elutazunk hozzájuk, tanulmányozzuk híres demokráciájukat, nyelvi sokszínűségüket, humánus megoldásaikat, szívós munkájukat, közreműködéseiket a nagyvilágban, és irigylő fejmozgatással, csettintéssel nyugtázzuk mindezt.

Hálát adhat minden ember a sorsnak, hogy életében – akárcsak egyszer is – elvetődhet Svájcba, és az ott látottak, tapasztaltak alapján elmerenghet a saját életén, el az országa sorsán. Az lenne az igazán nagyszerű dolog, ha megpróbálnánk hasznosan beépíteni pozitív benyomásainkat az életünkbe, és jótékony részévé válna életszemléletünknek.

Ozsváth Zsuzsa

egy arckép

tragikus hős

félúton járok a veszteségben.
kér-keletlen állok elejében
a jövőnek. csak az van, ami volt:
lyukas élet – tű benne sosem folt,

csak hiányos részek vészjelzője-
ként gyúl ki: ó, éjek útvesztője!
izgága ideg, rángó láb vagyok,
fröcsögő száj: én máma vért adok.

és bőröd alá bújva nyúzlak le
velem, magadról, mert nekem rossz
és neked se legyen jó. de nem megy.

csak az állandó nyugtalanság van.
betört állat vágja magát földhöz,
mint a gyermek. és felsírok halkán.

sorközi nagymosás (remix)

sorvégi levegővétel szusszanásnyi idő
csak az, ami befér in medias res-kető
rímlábak közé, ha kilométerhiányban
lefutottak jópár kört ebben az irányban,

akkor megnyomjuk a gombot és már megy is
a forgó rendszerben mozgó testi pestis,
mert kettőn áll a vásár és nincsen tuti nyerő
te a centrifugális, én a tehetetlenségi erő

ami vagy (leltár)

kiflibe nyúlt kismacska
elguruló tablettá
hideg kalorifercső
szénné égett serpenyő

egy zsákot cipelő folt
kilós használtruha bolt
egy féltve őrzött titok
egy visszaszívott szitok

jól megszokott szorongás
csúcsidőben tolongás
vissza-visszatérő tikk
lekávézott újságcikk

keresztretjély agytorna
lelkemre-kötött versforma

megettem egy hagymát

Cica verse

megettem egy hagymát
aztán megkönnyeztem
a rétegek tartalmát
mer előzetesben

lehámoztam azt a
pár érzékeny hárttyát
és azt láttamozva
zúgó könnycsatornák

eredtek útnak innen
szemből látva mennyi
és mennyi mindent
kell bizony lenyelni

Fábián Judit

Korongban

Fotózlak, fotózol – sorozatban, százszor,
a gombot kattintjuk messze a megálljtól.
Mozgóképpé válunk, ezer fotó után
árnyunk is visszahúz, csak pózolunk bután.
Rólad, rólam – kattintunk egyre-másra,
tájakat hergelve várunk a hatásra,
tőlünk tűzelhalnak vaku-ajzotta fák,
a többitől, mi pózol, lakkosabb a táj.

Korongba préselve minden kis mozzanat,
sok lapos életkép; gyűjtsük! Itt megmarad.
A korong-kégliben arctalan az arcod,
arctalan a táj is, jó, hogy nincsen hangod.

A sok bőrpattanás, kiélezett részlet
karcolja a lemezt, pikírt-élessé lett,
minden lupé alatt, csak az énünk rejtve,
szivárványos kompaktlemezbe préselve.

Éjjeli gondok

Kínos most a csend, nekem csak ágas-bogas,
párnát szelídít, fej alatt az sem zizeg.
A nesztelenség fon körbe bútorokat,
az esti ima s a verejték is hideg.

De éjjeli csendben zajong a gondolat,
magára ölti a tárgyak körvonalát,
számlázza az éj a barázdás gondokat,
minden vak sarkot éber szem átbogarász.

Tomboló gondolat elmémben zakatol,
az éjt is feldúlja: mihez marad kegyes?
Feltépi az álmot, oda is behatol.

Zajba kapaszkodna, zsongást, ricsajt keres,
önmagától fut el, más zajhoz hajol,
szomszéd-zsivaly segít – meg talán egy „feles”.

Korzett

Kényelmes székekben fészkelődöm.
Sokféleképp lehet ülni – így hát görnyedek.
Görnyedés-macsakajaj: *hátfájásnemmúlik*.
Hátgyenesítő fa áll az erkély előtt.
A kilátás szobámból gerinc-korzett,
látásomon keresztül támasztja meg gerincem
a fa, a táj – akkor, ha székeemben kiegyenesedem.

Görbén ülve csak a haragos gallyak csúcsát látom,
megfenyítnek, mint egykor anyám:
Húzd ki a hátad!
Sok kormos ujj a rengeteg gally,
hogy ne csak őket nézzem, kiegyenesedem.
Hátgyenesítő fa áll az erkély előtt.
Most, hogy jobban megfigyelem, visszagörnyedek:
az erkély párkányán, az ágakon
koromszemcsék korcsosítják
a por egykori tisztaságát.

Perc-ünnep

A falióra még ünnepli a percet,
mi fáját rokkantja, napról napra, lassan,
sík időt kerekít, ember-lelkű szerzet,
elmúlást palástol mutatókkal, halkan.

Azokkal díszíti, rakja ki az időt,
minden kerek óra rövid perce ünnep,
hatvan másodpercig fennkölt, egekbe nőtt,
aztán újra rendez, ereje nem szűnt meg.

Téglalapba zárva, lent, egy virtuális
időmérő villog, fakó, bárgyún szürke,
a képernyőkeret óra-rabja bármit
fásultan él át, mi ünnepnek tűnne.

Szakolczay Lajos

A tudás, mint boldogságforrás

Vitéz Ferenc: Angyalkapuk és szövegjáratok

A sok műfajban (vers, széppróza, irodalmi, filozófiai, esztétikai, képzőművészeti tanulmány, önálló folyóirat) hihetetlen munkabírással tevékenykedő Vitéz Ferenc *Kis esti könyvében* (2015) olvasom – a kötetnek nyugodtan lehetne a címe *Kis esti imakönyv* is –: „A tudás nem tesz boldoggá. A keresztény boldogságképzetekben a hit lép a tudás helyére, az iszlám legismertebb erkölcsfilozófusa, Miskavaihi (930–1030) boldogságról írott tanulmányának egyik meghatározó tétele viszont így hangzik: „a boldogság elérésének eszköze a gondolkodás.(...) A boldogság tehát a jó dolgok tudása, az arra való képesség, hogy a jót és a rosszat különválasztva jó dolgokat tudjunk cselekedni” (75. *Boldogság*).

Hogy a debreceni professzor – a docenstől csak egy ugrás az új cím – jó dolgokat cselekedett, mert *szünetlen gondolkodás* közben mindig a jó dolgok tudása vezérelte, ahhoz kétség nem fér. Boldogságfokozatait – hiszen kiterjedt az életműve – sorolhatnám, ám ezúttal csak maradjunk legújabb tanulmánykötetének összetett világánál, amelyből világosan kiderül, hogy az ég peremének támasztott létra nem csupán hittel szegélyezett lajtorja, de erkölcs is. Ami természetesen nem merül ki a magatartás mint gondolkodói alaphelyzet fegyelmében, hanem megteremti a maga kozmikus köreit. Vitéz ezekben az egymással kapcsolatban – szövetségben – lévő terrénumokkal, az *átcikázás* hőfokát sugárzó szellemi testrészekkel úgy bánik, mintha mindenik élő szervezet volna.

A filozófiát, az esztétikát, az irodalom- és művészettörténetet, a vallást, az antropológiát stb. valaminő belső kényszerből boldogságforrásnak tudva – meddig tágítható a kör? – önkéntelenül is arra keres feleletet, hogy *mi az ember*. Ha szociológiailag nagyon is „meghatározott” környezetben él – lásd a *„Cigányvarázs” vagy a lét sikolya?* című briliáns, a cigány naiv művészetet tárgyaló, „kommunikációs, illokúciós és identitáskonstruáló szerepét”, a befogadás „esztétikumát” elemzésekben, szociográfiai portrékban megvilágító tanulmányát – mik cselekvésének a határai, ha pedig (illúzió?) „szárnyas lényként” az angyalokkal (főképp a *hírvivőkkel*) komázik, éber-e a földi fájdalom (a szenvedés mint megigazulás?) dolgaira.

S ha éber, lesz-e abból művészet, s az *égi és földi* körök összeszikkasztása – a festőecset technikai varázsán túl – közvetít-e egyetemes igazságokat? Ez utóbbira, több egyéb mellett, az angyalaival (Vajda Lajos, Korniss Dezső, Deim Pál) épp a „szentendreiséghez” szorosan kötődő, ám a konstruktív hagyományokat bizo-

nyos szempontból megújító, az emlékezésréteget mint a személyes sors keresztjét *aktív*vá tevő Aknay János pályaképének egyik fontos állomását megrajzoló tanulmány a példa (*Angyali kommunikáció – Párbeszéd a Festőangyallal*).

Avval, hogy a szerző könyvének költői címét, az „angyalkapuk” épp olyan rejtélyes, mint a „szövegjáratok”, az alcímmel valamennyire (lehet, hogy izgató tömörséggel) pontosította – *Tanulmányok és esszék a szakrális, az irodalmi, a vizuális és az esztétikai kommunikáció köréből* –, olyan, szinte beláthatatlan földrészekre kalauzolt, amelyek ugyan határokkal nincsenek elválasztva egymástól, problémaviláguk, a „létrejövő” vonatkozó kiterjedésük, koregészt meghatározó kiterjedésük-szerepük külön-külön is irdatlan súlyúak.

Mi a megközelítés módja?

Ezer helyről idézhetnék, hiszen Vitéznek a legaktuálisabb probléma tárgyalásakor is kivilágó „reneszánsz eszménye” – szépség, igazság, fény – bevilágítja a legmélyebb, legsötétebb kazamaták úttalan útjait is. Tömör, némelykor hosszabban, máskor aforisztikus jelleggel kifejtett *létigazságai* mindössze (mindössze?) arra irányulnak, hogy oldják a „kommunikációs zavart”. Akár bibliai toposzok segítik ebben – hihetetlen a szakrális dolgokban, a hiedelemvilágokban és a vallástudományokban való tájékozottsága –, akár a több ágú szakirodalom nevekben dúskáló ismerete, minden esetben célhoz ér. Egy kissé leegyszerűsítve, értéktudatosító szerepe olyannyira *elegen*, hogy nem marad el a hatás – a közösség nyer általa.

Talán nem hamisítom meg szándékát, ha épp abból a tanulmányából idézek – *Az újraértelmezett hagyomány – Az Angyali üdvözlés modern metamorfózisai az áhítat nélküli ember-angyalok felé* –, amely kiváltképp nem a szépségre és a lelki tartalmakra kíváncsi *zaklatott* korunk életeszményét boncolgatja. „Ha a modern művészet létrejöttének idejét, a 19–20. század fordulóját vizsgáljuk, s azt (Riegl nyomán) olyan korszaknak fogadjuk el, amely lemondott a megváltásról szóló *áhítatról*, és helyébe a *hangulatot* állította: az áhítatról a hangulatra áttevődő figyelem a szekularizálódás folyamatát jelöli, amelyben az ember a megváltás helyett legföljebb csak a megkönnyebbülésben részesülhet. S ha újabb évtizedeket ugrunk előre az időben, akkor egyszerre szembesülünk a modern tömegmédiá negatív hatásával, illetve a reszakralizációs folyamattal is.”

Még egy rész ugyanebből a tanulmányból! „Az üzenet fokozatosan válik le a hordozójáról, noha kezdetben még megmarad az analógia világában. (---) Az üzenet és a hordozó kérdése elvileg az ember önértelmezéséhez (távolsági és belső kommunikációjához) szükséges válaszokat rejti magában, de számos modern képzőművészeti reprezentáció tanúskodik arról, hogy az angyali üdvözlés helyzetében végső soron elveszíti angyalságát az angyal, és az üdvözlésből lassan eltűnik az üdvözlés lehetősége. Talán rémisztő ezt a virtuális festménykollekciót lezáró kép, Gottfried Helnwein 1993-as *Angyali üdvözlése*: az angyal itt a televízióból (!)

érkezik. Az isteni médium egygé vált azzal, amivé a modern társadalom tette. A Szűz pedig – az »ártatlan« tekintet vagy az »érintetlen szem« – a tömegkultúra médiumának rabságába kerül.”

Profán, egyre inkább profanizálódó világunkból mi vész ez által? „A Szép eszközeivel bemutatott áldozat, »a Szépségen átcsillantott isteni szolgálat.«” Vitéz erre a megállapításra Prokop Péter *Világfordító üdvözlés* (1968) című római képe elemzésével jut. Fontos mondat vitorláját feszíti az így-úgy zajló, akár posztmodern bukfencsel hivalkodó tengeren a szél, s a tanulmányíró jottányit sem enged nagy küzdelem árán megtapasztalt igazságából. Főképpen az *Angyalkapuk* – nomen est omen – című fejezet, írásai közt is *Az újraértelmezett hagyomány* mellett az *Az „olvasott kép – szöveg a képben; az Angyali üdvözlés jelentései* vall reprezentációs bőséggel és a témát boncoló elevenséggel a több évszázados motívumbéli titkok (*Mikor „tanult meg” Mária olvasni?*, stb.) jelenvalóságáról. (Íme, egyik illusztris mondata: „Fra Angelico az ó- és újszövetségi eseményeket ábrázoló képek helyett – a reneszánsz klasszikus *Angyali üdvözlés*ének bibliai „feliratozásáról” van szó – a szövegek összekapcsolásával teremtette meg a szerves olvasatkapcsolatot a két bibliai idő között.”)

Hát persze, hogy fontos – irodalomtörténeti unikum – a Debrecenben föllelt, eddig ismeretlen Weöres Sándor-versek („Weöres minden sora kincs”) közreadása („...*angyalszárny és semmi más*”). A tanulmányíró szellemes elemzéssel azt adja tudtunkra, hogy a *helyi szín*, a fősodorhoz viszonyítva bármily kis vízzel csordogál is a patak, akarva-akaratlan az egyetemes tudás részévé válik. Viszont a fejezet, a tanulmányok egymáshoz való szerves kötődését bizonyító ciklus legjobbjai a *festőecset* szakrális kalandjára – életet adó, csaknem eszményi megigazulására – koncentrálnak. A már említettek mellett idekíváncozik, a több évre kiterjedő turista-barangolást *belső úttá* emelő – a személyiséget a reneszánsz gyönyörben fürdető – templomi eszmélés, illetve az azt követő elemzésben „a képanthropológiai vagy vizuális és szakrális kommunikációs értelmezés” módszerét választó tanulmány ugyancsak (*A tizenötödik perc után – A padovai Scrovegni-kápolnában, Giotto és az Angyali üdvözlés nyomában*).

Miként a *„Tetten ért” képek* című fejezet tanulmányai – a „*Cigányvarázs*”-on kívül a *Kontextualitás a naiv műalkotásokban* és az *A naiv művészet szimbólumhasználatának kérdése*hez – szorosan összefüggenek (hogyan volna szerves kapcsolat a fenti szövegek között, hiszen egy készülő monográfia részei), úgy – nyilván a problémalátás és gondolkodás elevensége teszi – a jobbára „irodalmi” tárgyú ciklusok írásai között is megvan az összhang, De talán rosszul is mondom, hiszen Vitéz közvetítő láncolatában a „kép” és a „szöveg”, egy sajtósági média-gyakorlatot, illetve az ideális értéktovábbadást követve, ugyanavval a súllyal foglal helyet. Ő nálam, minden sorából kitűnik, sokkal filozofikusabb, egzaktabb nyelvet

használ, a látomásos valóságot valóságos látomássá avatva, némi figyelmet szentelve az „időzónák” összefüggésen túli egyediségére is. Ebben a – végső soron – értékkörben a cigányfestő Balázs János, korunk gyermeke éppúgy trónfoglaló, mint a reneszánsz festészet bármely apostola. És azok a megidézett irodalmi „hősök” – klasszikusaink és idegen nagyságok – is (Weörös Sándortól Krúdy Gyuláig, Kosztolányi Dezsőtől Márai Sándorig és Paul Valérytól Guillevicig ugyancsak erős a *talapzat*), akiknek példa értékű életműve (vagy azoknak némely sarokpontja (például Márai Szindbád-regénye vagy Valérynél a Nácisz-kapcsolat) jó alap ember és világ, emlékezet és sors, önbecsülés és bűnmegvallás, a pszichológiailag törekeny, ám kozmikus teljességgel bíró *létszeretet* filozófiai, ontológiai, esztétikai, stb. bemutatására.

A *Magyarország átváltozása* című fejezetben két „gordonkahang” – néven nevezve, a publicisztikában is jelentős Krúdyé és a Szindbád-jelmez magára öltő Máraié – kapcsolódik egymáshoz. Nagyon is igaz van az elemzőnek, amikor kijelenti, hogy Krúdy „publicista egyedisége egyedi íróletéből fakadt”. Az invenciózus elemzéssor minden mozaikja érdekes – Vitéz esztétikai és társadalomtörténeti kalandozásában is irigylésre méltó *hírlaptörténetet* ír –, de meglátásai mellett az a – jobb szó híján – bajtársiassága ragadott meg, amivel igazságot szolgáltat a rég elfeledett kitűnő debreceni irodalomtörténésznek-kritikusnak, Fülöp Lászlónak. A figyelmetlenségünk miatt feledésre ítélt kolléga mint érzékeny elemző itt föltámasztatik. Az arckép keret már vall a nem akármilyen tudású egyéniségről. „Fülöp László *Közelítések Krúdyhoz* című, szinte Krúdy-mélymonográfiát adó tanulmánykötetében („*A monarchia legjobb magyar ismerője*” fejezetben) a *nézőpontok* és *pozíciók* tárgyszavak alatt taglalta Krúdy szemléletváltásának (a szemlélet karakterizálódásának) fontos állomásait. Vizsgálódásaiban azért is nyújt fogódzókat Fülöp, mert Krúdy mélyvilágának egyik legjobb ismerőjeként tartjuk őt számon, és noha elsősorban a szépíró Krúdy áll érdeklődése középpontjában, nem feledkezik meg az újságíróról sem.” A személyességnek ilyesfajta gesztus értékű megnyilvánulása azért is figyelemre méltó, mert alkotói alázat és tudás nincs a stílust és az embert is jellemző humánnum nélkül.

Az *Egymásra nyitva* című fejezet legérdekesebb és hatásában is lebilincselő tanulmánya az *A fotográfia és a halál – Ekphraszisz és képi illokúciós aktus Kosztolányi Dezső A csúf lány című tárcanovellájában*. Vitéz olyan elemző apparátussal lép a nem nagy terjedelmű remekmű világába, mintha a *Háború és békét* olvasná. Lefegyverző jellem-idéző mélyfúrásainak sokasága. „Azzal, hogy Kosztolányi ’a csúf lányt’ Bellának (Szépnek) nevezi, a név és az identitás elhajlásával előrtvetíti a szereplő önmagában való megsemmisülését is.” Vagy másutt: „Kosztolányi talán épp azért hajszolta annyira a szépséget, mert az életet, a létezést ’eredendően és megváltoztathatatlanul tragikusnak és förtelmesnek látta’ (Jin-Il, Yoo). A halállal

– ha csak átmenetileg is – egyedül a szépség képes szembeállni. A csúfság pedig nyilvánvaló föladása ennek a harcnak. A csúfságról nem beszélni, tapintatosnak lenni, egyúttal azt is jelenti, hogy nem mondjuk ki a halál tényét. A szembenézés azonban elkerülhetetlen.”

Ugyanezen ciklus egyik izgalmas tanulmánya – etikai példatárként? – *A Kritika és a Mű viszonyát* boncolgatja. Vitéz szakmai tájékozottsága – Hauser Arnold és Komlós Aladár meglátásai adják a támpontot – itt is hallatlanul meggyőző. Komlóssal nyilván egyetértve – nem ítéltük-e ugyancsak feledésre az érzékeny ítést? – leszögezi: „Nagy kritikus az lehet, akiben egy megteremtendő új irodalom víziója él, s útmutató alapelveivel vagy helyes ítélkező gyakorlatával fontos szolgálatot tesz kora művészetének”. Előttünk a kívánt „szerep”, fölnőni hozzá – aki kritikusként is ember, azt teszi – élethossziglani próba.

A kötetzáró „*Legszebb halandó...*” című fejezetben az eddig ismert „esztétikai izgalom” tovább nő. Íme a hallatlan bőségű Tárlat! *Táncoló nő az élet – A zene és az építészet helye és kapcsolata Paul Valéry énkereső módszerében. „Legszebb halandó, ki szeretheted magad” – Nárcisz – a Gondolat és tükörképe Paul Valéry költészetében. A dolgok lelke – A vers mint a világ középpontja; Guillevic és az örökkévaló mozdulatlanság. Erotikus csend és gondolkodó mozdulat – Esszétörédek Auguste Rodin művészetéről.* Mikor egy helyütt Vitéz azt írja, hogy Guillevic hallgat, hogy hallgathassa a verset”, alighanem saját ars poeticáját is megfogalmazza (vagy legalábbis közelében jár), hiszen építsen magának bármily magas „elemzői tornyot” – a befogadás-esztétika kilátóját – ő valójában költő. Filozofikusan magas röptű elemzéseiben is. Franciás – és még ki tudja honnan szerzett – műveltsége ezekben a tanulmányokban is biztos pont. Nem tagadja le – személyes vallomással is fölért – Guillevichez való vonzalmát (többször járt a francia klasszikusnál), s azt a erkölcsi-esztétikai magatartást sem, amelyben gondolkodói lénye mindennél jobban kitetszik. Jóllehet az *Angyalkapuk és szövegjáratok* című tanulmánykötetben irdatlan mennyiségű szöveg van, bölcs megcsendesedéssel nyugtázza a francia Mester lírájának alappilléret: „A csend / Az egyetlen zaj, // Ami elvezet önmagadhoz”.

(*Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2014.*)

Posta Anna

Pintér Márta Zsuzsanna: *Theatrum és literatura*

Pintér Márta Zsuzsanna tanulmánykötete, ahogy arról a *Theatrum és literatura* cím is árulkodik, a 17–18. századi magyar színháztörténet és drámairodalom jelenségeit színház- és irodalomtudományi szempontból egyszerre mutatja be. A szerző bevezetőjében előrebocsátja, hogy kutatásának időkereteit – 17–18. század – nem kezelte szigorúan, hiszen a témák teljes körű tárgyalása esetenként megkövetelte a 16. és a 19. századi vonatkozások figyelembevételét is. Másodsorba műfaji kötöttségek sem korlátozták vizsgálatát, a felvetett kérdések a színjátszás megannyi területét magukba foglalják, nem korlátozódnak csupán az iskoladráma műfajára. A kötet egy tematikai egységbe fogja össze a korábban már megjelent, most frissítésekkel és átdolgozásokkal közölt tanulmányokat, emellett a gyűjteményben az újabb írások is helyet kapnak.

A könyv anyagának szerkezeti felépítése jól áttekinthető: a tizenöt válogatott tanulmány négy nagyobb témakörbe (1. *Az iskolai színjátékok horizontja* 2. *Dráma- és színházelméletek* 3. *Műfajok körül. A színjátékok világa* 4. *A színház nyelve*) van sorolva, ezek tartalmi szinopszist adja a bevezetés. Az egyes fejezetek – amelyek többek között olyan témákról szólnak, mint a magyar drámairodalom kánonja, a mecenatúra, az allegorikus darabok, a zene szerepe a színjátszásban, a kézíratos dráma- és műfajpoétikák, a szakrális, a bukolikus és az érzékenyjátékok, illetve a magyar nyelvű drámairodalom, a színjátszás és színházi szaknyelv kialakulása – önállóan is megállják a helyüket, ám azok együttozolásakor megmutatkozik a tanulmányok közt meglévő sokrétű tematikai összefüggésrendszer. Az allegorikus színjátszásról a zenés darabokkal, majd a Holló Zsigmondról szóló drámákkal foglalkozó fejezetekben, illetve Varjú Zsigmond eposza és a különféle színjátéktípusok (passió-, pásztor- és érzékenyjátékok) kapcsán is szó esik. Hasonlóképpen visszatérő témák még: a mecenatúra jelensége, a zenés drámai műfajok, a színjátszás nevelési és propagandisztikus célzata, Werthes Zrínyi darabja, a pozsonyi Notre-Dame apácák tevékenysége, illetve Andreas Friz és Szerdahely György Alajos munkássága, jelentősége.

Az első témakör öt tanulmányt foglal magába, melyek közül az első (*Kánontelentés-kánonbővítés a magyar drámairodalomban*) előbb egy rövid áttekintést ad a magyar nyelvű drámakánon kialakulásáról, amely folyamatban kiemelt szerep jutott többek között Pápay Sámuel 1808-as magyar irodalomtörténetének és Alszegehy Zsolt 1914-es antológiájának (*Magyar drámai emlékek a középkortól Bessenyeiig*).

A 16–17. századi drámai irodalomból igen kevés magyar nyelvű drámaszöveg került be az irodalmi köztudatba, a 18. század végére azonban számuk megsokszorozódott. E hiányosság korrigálására, a kánon kibővítésére tesznek kísérletet az 1960-tól megjelenő *Régi Magyar Drámai Emlékek* sorozat kötetei, amelyek a 16–18. századi drámai irodalmi és színháztörténeti anyag kritikai kiadásai. A szerző szerint a 16–17. századi kötetek esetében szükséges lenne az újrakiadás a hibás adatok és a tudománytalan megjegyzések kiküszöbölése, illetve a kánonba tartozó szövegek alaposabb, műfajelméleti szempontokra jobban odafigyelő kiválogatása végett. A 18. századi anyag sajtó alá rendezése 1989-ben kezdődött el, és még nem zárult le. Előreláthatólag 250 új magyar nyelvű drámaszöveggel bővül a repertoár, amely már a kritikai kiadások megjelenése előtt is jó helyzetben volt az RMK iskoladráma-antológiáinak és az MTA-kutatócsoport színháztörténeti adattárainak köszönhetően. Az újonnan előkerült szövegek kánonba illesztését a szerző elsősorban azok irodalomtörténeti és –elméleti értelmezése mentén képzei el. Emellett fontosnak tartja a módosított kánon mihamarabbi irodalmi nyilvánosság elé tárását népszerűsítő szövegkiadások, antológiák formájában.

A következő tanulmány (*A mecenatúra formái a magyar színjátszásban*) arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen keretek között valósult meg a 16–18. századi magyarországi színjátszás finanszírozása. A hozott példák arról tanúskodnak, hogy a 18. század utolsó évtizedeig a társadalom valamennyi szintjén jelen van a színházpártolói gesztus, sokszor hasonló indíttatástól vezérelve. A szerző a mecenatúra négy válfajáról szól, mindegyiket konkrét példával illusztrálja. Az egyházi-egyéni, azaz főpapi támogatás nemcsak az iskolai színjátszás (pl. egri jezsuiták), hanem a hivatásos színtársulatok (pl. kolozsvári magyar színtársulat) számára is nagy segítséget jelentett. E tevékenységükben az egyházi méltóságokat nyilvánvalóan a pusztán művészetszeretettel több vezérelte, társadalmi reprezentációjukra, közéleti szerepvállalásukra tevődött a hangsúly. Nem volt ez másképpen a világi-egyéni mecenatúra esetében sem, ahol a főúri támogatók közül magasan kiemelkedett Esterházy Pál, aki többek között a soproni jezsuitáknak is a legfőbb patrónusa volt. A ferencesek iskolai előadásait saját bevételükből fedező Mária-társulatok a mecenatúra egyházi-közösségi, míg a város kulturális életében is fontos szerepet játszó (pl. bártfai, soproni és pozsonyi) iskolai színjátékokat finanszírozó városi vezetés (magisztrátus) a világi-közösségi támogatási típust példázza. Többnyire a színlapok, színdarabok kinyomtatásában, bekötöttségében, a jelmezek, kellékek beszerzésében, a színpadi díszletek építésében és a prémiumosztásban nyilvánult meg a mecénási tevékenység.

A barokk színjátékok allegorikus értelmezhetőségéről szól a harmadik fejezet (*A történelmi dráma mint allegória – hermeneutika a barokk színpadon*). A szerző megjegyzi, hogy az emblematikus drámaírói és színpadi megjelenítés a 17–18. szá-

zadi színjátszás valamennyi területén jelen van, majd a kettős szinten értelmezhető daraboknak két fő válfaját tárgyalja részletesen. Balassi Bálint 1643-ban keletkezett önéletrajzi játékában a teljes előadás allegorikus értelmet kap, a közönség által jól ismert életút teljes egészében a színpadon látott mitologikus eseménysorral feleltethető meg. Más esetekben a rejtett tartalom felfejtését, értelmezését egész sor szimbolikus eszköztár (allegorikus jelenetek, szereplők, színpadi tér) segíti, melyek használatához Jacob Pontanus, Jacob Masenius, Martin du Cygne és Cesare Ripa elméleti munkái adnak eligazítást. A tanulmány második felében ez utóbbi típust példázó történelmi drámarekonstrukciókat olvashatunk a pozsonyi jezsuita anyagból. Szent István allegorikus megjelenítése mind az antik (Hercules Christianus), mind a keresztény (athleta Christi) paradigmarendszerben lehetséges. Ezzel a lehetőséggel él az első bemutatott darab, amely István király emblematikus szerepeltetésével legitimálja Habsburg I. József hatalmát. A másik rekonstruált színdarab Dobó Istvánt keresztény Herkulesként ábrázolja. A harmadik prezentált példa már a 18. század elején a jezsuita színjátszásban megfigyelhető súlypont-áthelyeződésről tanúskodik: Andreas Friz munkájában Zrínyi Miklós már a tisztán keresztényi hőroszideált mintázza.

A negyedik tanulmány (*A zenés színház: operák, daljátékok, közjátékok*) a zene és az éneklés szerepét mutatja be a 17–18. századi magyarországi iskolai színjátszásban. A fejezet elején egy rövid áttekintést kapunk a téma kezdetben kissé nehezen induló, majd később magát egyre jelentősebbé kinövő kutatástörténetéről. A szerző kiemeli Papp Géza nagymonográfiáját, amely a tárgyalt korszak zenetörténetének legteljesebb összefoglalása. Papp Géza kutatásai a 16. század zenei anyagára is kiterjednek, ennek kapcsán megállapítja, hogy a korszak híján van kottalejegyzéseknek, így a meglévő darabok zenei adatait olyan forrásokból lehet kikövetkeztetni, mint a levéltári anyagok, adattárak, nyomtatott színlapok és az előadásról szóló beszámolók. A zenének a 17–18. századi iskolai színjátszásban betöltött sokrétű dramaturgiai szerepéről a felsorolt források mellett már kéziratosan és nyomtatottan fennmaradt kottalejegyzések is árulkodnak. Az eperjesi kollégium 1651-es vízkereszt-i színjátékának szöveges, képi és zenei anyagát 1652-ben Bártfán nyomtatásban adták közre. Ugyancsak fennmaradt az 1694-ben előadott *Amor Amore Animae Crucifixus* címet viselő, kéziratos, latin nyelvű, piarista darab kottája is. Van azonban példa arra is a 18. századi iskolai színjátszásból, hogy az előadás zenei anyagának kottája nem őrződött meg. Ez történt az 1749-es győri jezsuita zenés mártírdráma, a *Megsértődött ártatlanság* esetében is. A tanulmány összegzéseként a szerző megállapítja, hogy a rekonstruált zenei anyag nagyfokú kapcsolódást mutat a városi és a bécsi császári udvari zenei kultúrához.

A következő fejezet (*Nevelés és propaganda: drámák Holló Zsigmondról*) azokat a 18. századi jezsuita iskoladrámákat veszi górcső alá, amelyek a korszak drámairó-

dalmában szinte egyedülállóan tematizálták a kortárs politikai, történelmi eseményeket, köztük annak egyik kiemelkedő alakját, Holló Zsigmondot. A nagyívű hivatalnokkarriert befutott nemesember életútjának, munkásságának rekonstruálását tűzi ki céljául a szerző, mely vállalkozáshoz a Holló Zsigmondról szóló színdarabok szövegei nem szolgálhatnak támpontul, mivel a drámák nem maradtak fenn. A meglévő levéltári adatok, a könyvtárjegyzék és P. Rényes István magyarul és latinul közreadott halotti prédikációja alapján derül fény arra, hogy Holló Zsigmond alakja elsősorban térítő, rekatolizációs célból van jelen a jezsuita iskolai színjátszásban. A szerző a Holló életéről, működéséről összefüggő szövegben és két nyelven hírt adó gyászbeszéd szerkezeti felépítését és tartalmát részletekbe menően tárgyalja, kiemelt figyelmet szentelve a gyermekkori katolikus hitre való áttérést és az édesapa áttérítését elmesélő részletre. Ennek az eseménynek az apropóján szerepel Holló Zsigmond a rekatolizáció példájává emelve, tanító célzattól az 1724-es ungvári, az 1738-as győri, az 1741-es trencsényi és az 1753-as komáromi jezsuita drámákban.

A *Dráma- és színházelméletek* témakör első tanulmánya (*Kéziratos drámapoétikák a 17–18. századból*) olyan 18. századi irodalom- és műfajelméleti kéziratokról szól, amelyek drámaelmélettel is foglalkoznak, és összefüggésbe hozhatók az iskolai színjátszás gyakorlatával. Bán Imre 16–18. századi irodalomelméleti kézikönyvekről szóló munkája nem tud 18. századi magyarországi jezsuita poétikákról és kéziratok iskolai jegyzetéről. Szabó Flóris 1980-ban megjelent cikke négy, Magyarországon keletkezett, irodalomelméleti jellegű jezsuita kézirat bemutatásával, a jelen tanulmány pedig 13 újonnan előkerült poétikai jegyzet elemzésével cáfolja Bán Imre korábbi megállapításait. A szerző, mielőtt egyenként szólna a kéziratokról, áttekintést ad a vizsgálandó szövegekről, kiemelve a köztük meglévő hasonlóságokat és eltéréseket terjedelmükre, felépítésükre nézve. A fejezet első fele a szakolcai és a győri jezsuita tanárképző intézményekhez köthető kéziratokat tárgyalja, a két ismeretlen tulajdonosú szakolcai poétika mellett kiemelve Antonius Hellmayr 1734-es jegyzetét, amely a színdarabot rendező tanárt többek között a következő jótanáccsal látja el: „A színészekkel előre közölni kell, hogy józanok legyenek, bort ne hozzanak.” (84.) A tanulmány második fele már a konkrét helyhez és intézményhez nem köthető jegyzeteket vizsgálja, majd a fejezet végén a szerző röviden kitér a kéziratok protestáns poétikai jegyzetek kutatására is, és a megfelelő mennyiségű felkutatott kézirat birtokában kilátásba helyezi a jezsuita és a protestáns anyag összevetésének lehetőségét is.

A következő fejezet (*Két drámapoétika Varjú Zsigmond S. J. [1704] és Mártonfi József S. J. [1768] diákkorából*) az előző tanulmány folytatásának, továbbgondolásának tekinthető. Varjú Zsigmond 1704-es leobeni repetentia humaniorum jegyzetéről a szerző az előbbi fejezetben a jezsuita tanárképző intézményekhez kapcsolható kéziratok drámapoétikák felsorolásakor elsőként szövegezt, jelen írásának első felében

pedig megismétli és néhány fontos adalékkal kiegészíti a jegyzetről és készítőjéről elmondottakat, így bemutatva és nyomatékosítva a kézirat formáló, alakító szerepét Varjú későbbi nagyszombati tanári munkájára nézve. Nemcsak a tanításban és a színdarabok megrendezésében volt nagy segítségére Varjú Zsigmondnak a leobeni jegyzet, hanem latin nyelvű, hexameteres kiséposzának elkészítésében is, amely a korszakban újszerű történelmi témaválasztásával (hunok, Attila), allegorizáló mechanizmusával és a *Szigeti veszedelem*hez való epizodikus kapcsolódásával úttörő műnek számított. A fejezet második egysége Mártonfi Józsefről szól, akinek életéről és munkásságáról György Lajos írt monográfiát. Mártonfi szakolcai diákkori följegyzései semmilyen formában nem szerepelnek a monográfiában, így Pintér Márta Zsuzsanna a repetentia humanorum kézirat bemutatásával, elemzésével a György Lajos által megállapítottak kiegészítésére vállalkozik. A zömében latin nyelvű szövegeket tartalmazó jegyzetfüzetet Mártonfi tanítási segédletként, jegyzetfüzetként és a darabok rendezéséhez útmutatásként használta budai tartózkodása során.

A harmadik tanulmány (*Dráma- és színház-definíciók a 18. században. A magyar nyelvű műfordítás kezdetei*) műfajelméleti kérdéseket vet fel a dráma- és színházelméleti irodalom azon korszakából, amikor a magyar nyelvű szakszókincs, definíciók és egyéb elméleti meghatározások még csak kialakulóban, formálódóban voltak. Gondolatmenetét a szerző azzal a megállapítással kezdi, hogy időszerű lenne egy frissebb áttekintés a kezdetektől a 18. század végéig a magyarországi dráma- és színházelméleti írásokról, mely összefoglalás alapjául már olyan újabb forráscsoportok szolgálnának, mint a jezsuita kéziratos poétikák, a latin nyelvű retorikai és poétikai irodalom gyűjteményei és monográfiái, illetve az RMDE 18. századi sorozatának kötetei. A tanulmány első felében a legkorábbi latin nyelvű dráma- és színházdefiníciókat tartalmazó hazai munkákról olvashatunk. Többek között szó esik Károlyi Péter poétikájáról, Varjú Zsigmond 1704-es leobeni jegyzetéről és a latin nyelvű elméleti irodalom csúcs- és egyben végpontjának is tartott *Poesis Dramatica* című műről, amely Szerdahely György Alajos 1784-es egyetemes jellegű elméleti munkája. A fejezet második egysége már a magyar nyelvű fogalmak kialakulását tárgyalja. A 16–17. században főleg a drámaszövegek paratextuális elemei és a szótárak (Calepinus, Szenci, Pápai Páriz) tartalmaznak némi magyar drámaelméleti szóanyagot, definíciót. Ekkortájt még a *komédia* és a *komédiás* szavak is általános értelemben, valamennyi drámai műfajra egyaránt használtak. A 18. század második felében már szűkül a *komédia* szó jelentése, így az egyéb, ettől a meghatározástól eltérő műfajokat körülírással definiálja a magyar nyelv. Végül az 1780-as években már tervben van egy hivatásos, magyar nyelvű színház felállítása, s ezzel egyidőben a drámai műnem és a róla szóló tudományos diskurzus is egyre nagyobb teret kap, az olvasott dráma és az előadott színjáték fogalma is kezd egymástól elméletileg elkülönülni.

A következő témakör első fejezete (*A passiójátékok és a kétszintes dráma modellje*) a magyar szakrális színház fejlődésének folyamatát és főbb jellegzetességeit tárja fel. A hazai színjátszásban a 15. század közepe táján jelentek meg az első misztériumjátékok, ám azok nyelvi, tartalmi mibenlétéről részletes források híján nem sokat lehet tudni, csupán a városi számadáskönyvek szolgálnak némi információval erre az időszakra nézve. Az 1400-as évekből mindössze egyetlen város szakrális színjátszására vonatkozóan rendelkezünk alaposabb dokumentációval: a bártfai színlap, amely egy 1439–81 közötti feltámadási játék írásos emléke, többek közt a szereplők felsorolásával lehetőséget teremt a darab tartalmi rekonstruálására is. A 16. században a felvidéki német városokban továbbra is virágzik a szakrális színjátszás, a városi előadások szervezésébe és lebonyolításába pedig az iskolai és az egyházi szféra is egyre inkább bekapcsolódik. A 17–18. századi misztériumjátékok java része már az Űrnapjához kötődik, a darabokról azonban még mindig nincsenek részletes leírások. A 17. századi anyag jezsuita és piarista passiójátékokat nagy számban tartalmaz, a ferences iskolák 18. századi fellendülése pedig ugyancsak a misztériumjátékos közepkori gyakorlatának újraélesztését vonja maga után. A tanulmány második felében a szerző a kétszintes drámatípus jellegzetes vonásait veszi sorra, egyszerűen Bécsy Tamás témába vágó írásából emel ki néhány fontos vonatkozó adatot. A középkori drámát a kutatók devóciós drámaként is szokták emlegetni, ezzel utalva az érzelmi hatásgyakorlás mechanizmusára, amely esetenként egészen érdekes szituációkat is produkálhat: egy 1733-as csíksomlyói passiójáték nézői Jézus szenvedése miatti megindultságukban megverték és szétkergették a római katonákat. A szakrális színjátszásban kimutatható tipológiai szimbolizmus működésére is konkrét példát hoz a szerző: egy 1730-as Szegeden bemutatott Krisztus-születéstörténet tizenkét praefigurális jelenetet tartalmaz, melyek közül az egyikben a labirintusban Ariadné után siránkozó Theseus a pokol tornácán síró Szentatyákkal feleltethető meg.

A második tanulmány (*A pásztorjátékok tipológiája és szimbolikája*) a bukolikus színdarabokkal foglalkozik. Előbb a műfaj történetét tekinti át nagyvonalakban, a főbb csomópontokat kiemelve, majd a két fő típust, a vallásos és a világi tematikájú játékokat tárgyalja részletekbe menően, példák bemutatása mentén. A pásztorjátékok definiálására a 16. század közepétől már mutatkoznak kísérletek, és 1585-ben már meg is születik az első kiforrott, pontos meghatározás Battista Guarini tollából, amely szerint a műfaj a Múzsák kertjében az eclogából mint egy picike kis vesszőből nőtt ki. Magyarországon a fogalom elsőként 1642-ben Ludovicus Piscator tankönyvében, az ecloga címszó alatt, s ezáltal a tökéletlen drámai műfajok közé sorolva szerepel. A 17. század végére a pásztorjáték már a hazai drámakánon szerves részeként van jelen. Ezt követően a szerző több oldalon keresztül mutatja be a barokk szakrális pásztorjáték típusait az alapján, hogy az egyes válfajok milyen mértékben és

milyen funkcióban élnek az allegorizmusmal. A vergiliusi eclogák egy-egy pásztora (Daphnis, Alexis, Amyntas) emblematikus szereplőként a piarista és a jezsuita darabokban Krisztussal, a jó pásztorral azonosítható. Máskor a reprezentatív funkciójú ünnepi játékokban a jó pásztor embléma világi uralkodókra, főpapokra, rendi előljárókra, kollégiumi professzorokra vonatkozik. 1761-ben Jozef von Sonnenfels Mária Teréziáról írt egy ilyen darabot, amit magyarul Révai Miklós fordításából ismerünk. Angster Jeromos 1775-ös latin nyelvű pásztorjátékát püspöki köszöntőnek szánta. Egerváry Ignác tanár és Pállya István piarista rendtartományi vezető tiszteletére is születtek hasonló, de már magyar nyelvű darabok, előbbi 1781-ben Nagykanizsán, az utóbbi 1798-ban Nyitrán keletkezett. Az emblematikus darabok harmadik típusában az allegorikus értelmezési szint végig jelen van. Kácsor Keresztély 1737-es nyitrai játékában még egy hermeneutikai útmutató is járul a szöveghez, hogy a két szint összefüggése könnyebben felfejthető legyen. A 18. század végén már a világi, profán, szerelmi tárgyú, rokokó pásztorjátékok örvendenek Magyarországon igen nagy népszerűségnek. Jól mutatja ezt annak az 1790 körüli nagyenyedi előadásnak a példája, amely akkora sikert arat megjelenésekor, hogy újrajátszásakor egy erdélyi arisztokrata udvari legény szerelmeskedni akar a főszereplő pásztorlányt alakító Dési Péter, nagyenyedi kollégista diákkal.

A következő fejezet (*A kárhozatos szerelemtől a szív jogáig. Az érzékenyjáték az iskolai színpadon*) az iskolai színjátszás egy érdekes fajáról, a kifejezetten szülők számára pedagógiai tanácsadás céljából írott darabokról szól. A színjátéktípus képviselői egyrészt azok a drámák, amelyekben Krisztus szenvedéstörténetébe van ágyazva egy-egy rossz útra tért ifjú intő példázata. Ebbe a csoportba tartozik az az 1758-as didaktikus jellegű ferences passiójáték is, amelyben a sátán által elragadott gyermekek saját apjukat megfosztják összes vagyonától, majd Krisztus megkínzásában is aktívan részt vállalnak. Másodsorban a passiótörténetről leválva önálló darabokban is sorra megjelenik a tékozló ifjú motívuma. *A rendetlen szeretet bosszúja* című 1738-as minorita játék egy fiú, Antareus, egy 1778-as csíksomlyói darab pedig egy leány, Eleodora történetét, az igaz hit ösvényéről való letérését, eltévelyedését mutatja be. A nevelő célzatú iskolai színjátékok harmadik típusa már a szerelmet, a szeretetet tematizálja. *A Leoninus és Leonina* című minorita darab, a losonczi református kollégiumban játszott *Arménia és Páár*, illetve – a szerző megállapítása szerint – a Barcafalvi Szabó Dávid által írott sárospataki érzékenyjáték mind-mind a természetellenes, mértéken felüli szerelem és a túlzott, végletekbe hajló szülői szeretet veszélyeire, pusztító, gyötrő, megbetegítő erejére mutatnak rá a történeteket családi keretekbe helyezve, a jellegzetes szerepminták, társadalmi státuszok felvontatásával.

A negyedik tanulmány (*Szomorújáték Zrínyi Miklósról [Friedrich Werthes: Niklas Zrini, Buda, 1793]*) az előző fejezet érzékenyjátékokról megkezdett diskurzusát

folytatja egy olyan darab bemutatásával, amely az érzelmi hatáskeltés mellett a jó erkölcsre nevelés, a példaadás funkcióját is betölti. A 18. század végén Pest-Budán nemcsak a Várszínház létrejötté, hanem az egyetem működése is nagyban elősegítette a hivatásos magyar színjátszás kialakulását. Az egyetem esztétika tanszékének első professzora, Szerdahely György Alajos írt elsőként Magyarországon európai színháztörténetet latin nyelven, majd az őt követő Friedrich August Clemens Werthes, német költő és drámaíró írta meg az első Zrínyiről szóló darabot hazánkban 1790-ben. Werthes német nyelvű, de magyar történelmi tárgyú darabjának magyar fordítását ugyancsak 1790-ben Csépan István, költő készítette el. A Szigetvár ostromát és Zrínyi halálát színre vivő, az események elbeszélését szövevényes, sok helyen fikatív családi kapcsolatrendszer megrajzolásával színező, és a női emancipáció gondolatára is nagy hangsúlyt helyező drámát 1793. augusztus 20-án mutatta be a magyar színtársulat. Az előadás sikerét mutatja egyrészt a darab hatására megélenkülő pozsonyi színjátszás, másrészt Theodor Körner Werthes-éhez sok tekintetben hasonlító Zrínyi-drámája, amelynek magyar fordítása a kolozsvári színház nyitódarabja volt 1821-ben.

Az utolsó témakör első fejezete (*Francia nyelvű színelőadások Pozsonyban a Notre-Dame apácák intézetében*) a 18. századi magyarországi iskolai színjátszás egy több szempontból is egyedi területével, az 1747-től működő pozsonyi Notre-Dame apácák leánynevelő intézményében francia nyelven folyó színjátszó tevékenységével foglalkozik. Az előadott darabokról a nyomtatott színlapokból, a városi jegyzőkönyvekből és a korabeli sajtó híradásaiból juthatunk érdemi információkhoz. A legelső, 1751-ben megrendezett iskolai előadás darabjairól nincsenek informatív források, annak megtörténtéről csupán a városi levéltár jegyzőkönyve tudósít. Az 1756-os komédiákhoz, amelyek a mindent legyőző szerelemről szólnak, már német nyelvű színlapok is készültek. Az 1764-ben bemutatott *Cyrus* című darab francia nyelvű színlapjából pedig már a szereplők névsorát is megtudjuk, a színjátszó növendékek között jól ismert báró- és hercegisasszonyok is vannak. Ezek mellett a Pozsonyban francia nyelven játszott iskoladrámák sorában megemlézésre kerülnek még: Marc Antoine Legrand darabjai, illetve Charles Simon Favart *Ninette* és Pietro Metastasio *Titus* című színjátékai is. A Pressburger Zeitung folyóirat első adata egy 1764-es cím nélküli pozsonyi vígjátékról, majd a Magyar Hírmondó már az 1782-ben a zárda főnöknőjének megválasztása alkalmából játszott darabról tudósít. A pozsonyi intézet tevékenysége nemcsak azért volt felettebb jelentős a 18. századi iskolai színjátszásban, mert a francia nyelvű darabok szereplői nők voltak, hanem azért is, mert a hasonló intézményekben szokásos szakrális témájú darabok helyett a világi színjátszást preferálták.

A következő tanulmány (*Magyar nyelvűség a 18. századi színjáték-irodalomban*) azt a folyamatot térképezi fel, amelynek során a magyar nyelvű drámairodalom és

színhátság kialakult. Már a 16–17. században is tudunk magyar nyelvű drámaszövegekről és előadásokról, azonban a 18. században nagyfokú mennyiségi növekedést mutat a több mint 400 előadás és a kb. kétszázötven drámaszöveg, s ezek a számok az újabb-újabb kutatásoknak hála egyre csak nőnek. A 18. században a magyar dráma kapcsán nemcsak a mennyiségi, hanem a minőségi változások is szembetűnők: a műfaji repertoár jelentősen kibővül, az iskolai és a hivatásos színhátság programja közt sok az átfedés, a verses dráma helyett már-már a próza válik uralkodóvá, s a műnem eddig nem tapasztalt szintű irodalmi érdeklődést tudhat magáénak. Ezen áttekintés után a szerző három kulcsfontosságú csomópontra (Az iskolai színhátság magyar nyelvűvé válása; A magyar nyelvű drámafordítói, drámakiadói program az 1770-es évektől az 1790-es évekig; A magyar nyelvű hivatalos színhátság kezdetei és intézményesülése) fókuszálva, azok mentén haladva beszél a magyar nyelvűség térnyeréséről a drámai irodalmon és a színhátszón belül. A 16–18. századi magyar nyelvű iskolai színhátszóból az erdélyi ferencesek, a protestáns felekezetek közül pedig a reformátusok szerepe emelendő ki. A magyar nyelvű drámafordítói, drámakiadói program 1770-ben kezdi meg a működését. Résztvevőinek célja a különböző irodalmi műfajok – köztük a dráma – magyar nyelven való megteremtése. A hivatásos magyar nyelvű színhátság 1790. október 25-én indul meg, s ez maga után vonja a drámáról és a színházról való tudományos gondolkodás legelső termékeinek, a színházelméleti és –történeti műveknek a megszületését, illetve a magyar nyelvű színházi szaklapok, folyóiratok, színikritikák, színházi zsebkönyvek megjelenését és elterjedését is.

Az utolsó fejezet (*A játék-néző palotától a színházig. A magyar színházi szaknyelv kialakulása*) a magyar nyelvű színházi terminológia kialakulásának és megszilárdulásának, általánosan elfogadottá és használttá válásának folyamatát vizsgálja a fennmaradt drámaszövegek és a korabeli szótárak anyaga alapján. A szerző már a tanulmány elején előrebocsátja a vizsgálandó szóanyag körét (a drámai szöveg jellege, műfaji sajátosságai, egyes részei, előadók, a színházi előadás külső keretei), majd 16–18. századi drámaszövegeket elemez kiemelve azokból a vonatkozó magyar nyelvű kifejezéseket. Bornemisza Péter 1558-as Elektra-fordításában a dráma műnemére, a konkrét műfajra, a drámai formára és a szereplőkre vonatkozóan is találunk magyar szavakat. Balassi Bálint a szereplők elnevezését és az argumentumra használt summa-formulát átveszi Bornemiszáétól. Szegedi Lőrinc pedig a darab bemutatására már az *ágál* szót használja. Sztárai Mihály, Gyöngyösi István, Szegedi Lőrinc és Benyák Bernát műveiben a komédia tükörként való definiálása a cicerói fogalom átvételét mutatja. A tanulmány második felében a szerző a korabeli szótárak anyaga mentén beszél a magyar nyelvű színházi szakszókincs alakulásáról. A Calepinus-szótár szóanyagában a vásári színhátszínházhoz kapcsolódó kifejezésekhez negatív konnotáció társul. Míg a Calepinusban a tragédia definiálása körülírással

történik, addig Szenczi Molnár Albert szótárában már a műfaj részletesebb meghatározását találjuk. Ugyanitt a színházépület játék-néző épületként, a scena pedig levél színként jelenik meg. A Pápai Páriz-féle szótárban már a dráma részei is magyar elnevezéseket kapnak, az Orbis Sensualium Pictus enciklopédia 1685-ös lőcsei kiadásában szereplő színpadkép pedig már a meglévő magyar szakszókincs összefoglalását adja olyan új szavak szerepeltetésével, mint a *nézők* és a *tapsol*. A fejezet utolsó egységében ismételten a színjátékszövegek és egyéb szöveges források kerülnek előtérbe, ezekkel példázza a szerző az olyan magyar fogalmak kialakulását és használatát, mint a *felvonás*, a *színjáték*, a *színész*, a *színésznő*, az *előadás*, a *pá-holy*, a *színházi függöny* és a *jelmez*, amely szavak használata csak a reformkorban lesz általános.

Pintér Márta Zsuzsanna tanulmánykötete nemcsak a színháztörténeti és drámaelméleti kutatások szempontjából bír nagy jelentőséggel, hanem az egyéb területeken működő szakemberek számára is. A didaktikus célzatú iskoladramákról, az iskolai színjátszás gyakorlatáról és a drámapoétikák oktatásban betöltött szerepéről szóló fejezetek a pedagógiával, iskolatörténettel foglalkozók körében tarthatnak számot széles körű érdeklődésre. A magyar nyelvű színházi szaknyelv, a definíciók alakulását és az allegorizmus különféle drámatípusokban (történelmi dráma, passió-, pásztor- és érzékenyjátékok) való működését tárgyaló tanulmányok a nyelvtörténeti, stilisztikai kutatásokhoz, míg a feltárt 17–18. századi kottalejegyzések a zenetörténetet tanulmányozók számára szolgálhatnak fontos adalékként. Témák tárházát, változatos repertoárját tárja elénk a precíz filológiai és világos logikai megszerkesztettségről is tanúskodó gyűjtemény, melynek értékessége a felvetett problémakörök, kérdések újszerűsége, csekély kutatótsági foka és az újabb kutatási irányok kijelölése mellett abban áll, hogy a komplexitás megteremtésének igényével közelít az egyes témákhoz, és jó érzékkel láttatja meg azokat a lényeges összefüggéseket, amelyek a kis mozaikdarabokat egy sokszínű és sokatmondó kompozícióvá szervezik.

(*Universitas Könyvkiadó, Historia Litteraria 30., Budapest, 2014.*)

G. Komoróczy Emőke

Költészet Napja a Parnasszuson

„A vers legyen veletek” – rekviem holt költőkért

Szokatlan, különleges antológiával lepte meg olvasóit a *Parnasszus* szerkesztősége ez évben a Költészet Napján és az ünnepi Könyvhéten. A folyóirat születésének 20. évfordulója alkalmából rendhagyó válogatást adott ki a magyar szellemi élet azon kiválóságainak írásaiból, akik még jelen lehettek a lapban; de időközben sorra távoztak az élők sorából. Többségük a pártállami időszakban háttérbe szorítva, esetenként elhallgattatva, a *tűrt* és *tiltott* határmezsgyéjére toloncolva (a nyugati emigrációban élők itthon szóhoz sem jutva) számtalan méltánytalanságot szenvedett el főideológusainktól és a besúgó hálózat zaklatásaitól.

Az alapító főszerkesztő, Turczi István kitűnő érzékkel, a „szekértáborokon” kívül és felül álló Abszolút Értékek iránti fogékonysággal válogat, s tiszteleg azon szerzői előtt, akik már a „nehéz időkben”, a vérre menő ideológiai-esztétikai csatározások idején is az „örök dolgok” távlatából tekintettek romló és mulandó életünk erőszakos szabályozott színterére (amiért persze életfogytig tartó priusz járt akkoriban!). Nem engedve semmiféle csábításnak, se „nyomásnak”, se a „közérthetőség” kívánalmának, közös sorsuk a „kívülállás” (vagy inkább: kirekesztettség) lett – ami viszont megfosztotta őket a szélesebb körben való ismertség és hatni tudás lehetőségétől.

Összesen 58 elhunyt költő írásai szerepelnek az antológiában. Határon inneniek és túliak (szomszéd ország-beliek és nyugatiak), különböző poétikai szemléletűek, stílusúak, akik tollukat az *egyetem* magyar irodalom – és nem valamilyen ideológia – „szolgálatának” szentelték. A különlegesen szép kiállítású könyv hasábjain jól megférnek egymás mellett (mint az *Életben is*) a különböző irányultságú és korú alkotói fenomének: a „nagy öregek” (Határ Győző – Faludy György és Takáts Gyula) s a náluk kissé „fiatalabbak”: Somlyó György – Rákos Sándor – Mándy Stefánia – Szabó Magda – Rába György – Lakatos István – Hárs Ernő – Hubay Miklós – Méyszöly Dezső – Monoszló Dezső, az irodalomtörténész Lengyel Balázs, Németh G. Béla és a többiek. De számít-e még valamit a korkülönbség az Örökkévalóságban? Egyazon erkölcsi és esztétikai mércét, magas értéktudatot képviselnek immár az égi Parnasszuson, s örömmel üdvözlik ott a náluk is „ifjabban” érkezőket, a középgeneráció tagjait (Beney Zsuzsa – Bisztray Ádám – Bella István – Balaskó Jenő – Géher István – Lászlóffy Aladár – Marsall László – Orbán Ottó – Parancs János – Utassy József stb). Nyomukban a legfiatalabbak, a valóban korán, idő előtt elhunytak: Bodor Béla, Borbély Szilárd, Bohár András, Bratka László, Deák László, Nagy Gáspár és még sokan mások.

Csupa jól ismert név, szellemi etalonok. Olyanok, akik a hivatalos elismerések listáján nemigen szerepeltek, sem korábban, sem az újabb időkben. Az „in memoriam”-kötet tehát kísérletet tesz arra, hogy legalább részben korigálja az elmúlt bő fél évszázad különböző ideológiai áramlataitól, elvárás-rendjétől eltorzított irodalmi értékrendet. Egymás mellé emeli a „hagyományos” és a „kísérletező” irodalom legkiválóbb reprezentánsait, akik fanyar iróniával (iróniába oldott keserűséggel) tekintettek érdekharcokba süppedő, a „megélhetősi” problémákba belevesző korokra (korunkra), s igyekeztek értékálló, messzire hangzó „üzenetet” hagyni a jövő számára.

Turczi István ebben a *szintetizáló* szellemben igyekezett folyóiratát szerkeszteni kezdettől fogva. Mint az antológia bevezetőjében (20 év *Parnasszus*) írja: „Emlékfőhajtás ez a könyv, de nem vers-pantheon”; hiszen az egykori művek (versek, esszék) ma is élnek: viharos-küzdelmes múltunk tanúi. „Egykor ünnepelt legendák, költőóriások, meg nem értett és/vagy elfelejtett zsenik, sziporkázó formaművészek és robotos kismesterek, irodalmunk legújabb kori sommáslegényei kerültek itt egy fedél alá. Látom az arcukat, tenyerem őrzi kézfogásukat, szavakra, gesztusokra emlékszem, vidám koccintásokra, nehéz elválásokra. Ők velem vannak már időm végezetéig”.

És velünk, olvasókkal is. Hiszen e gyűjteményből az újabb nemzedékek is megismerhetik, mennyivel színesebb, gazdagabb újabb kori irodalmi életünk, mint azt az iskolákban (még ma is) tanítják; s a leszűkítő „hivatalos” értékrend és ideológiai „hazugságösszjáték” (Határ Győző kifejezése) háttérében mennyi valódi érték – szépség – fájdalom és életöröm rejtezik, amiről a (még ma is) „pórázon tartott” irodalmi élet alig-alig vesz tudomást. De e versek túléltek korukat, s túléltek a Mát is. Turczi István a könyvet egy szál virág helyett helyezi sírjukra: „A vers legyen veletek” – éltetekben-holtatokban. És az Örökkévalóságban. Gyászbeszédet Határ Győző mond fölöttük: „nincsben van nincs többé: ez a beszéd / a nincsten-nincsenek közé átvándorolt // így széledünk szét mi nincsig-szerteszt / a nincsig-seholsincsben: ott él a holt” (*Hol él a holt?*)

E hozzáértő kézzel válogatott, igen szépen kidolgozott antológiát a *Parnasszus* képzőművész-szerzőinek gazdag, változatos képanyaga díszíti (Vass Tibor szerkesztésében).

Hála Istennek, ezen alkotók még élnek és jelen vannak művészeti életünkben; különleges munkáikkal folyamatosan gazdagítják vizuális kultúránkat, és emelik a folyóirat színvonalát. A lap fekete-fehér borítójával a párizsi Magyar Műhely kiadványaira emlékeztet; s ezzel bizonyos értelemben ki is jelöli a maga helyét folyóirat-struktúránkban a kísérleti, modern művészeti törekvések körében; ugyanakkor disztíngvált küllemével alkotói koncepciója értékálló, értékközvetítő komolyságát is hangsúlyozza.

A poétikai rekviem mellett Turczy István egy másik költészetnap ajándékot is készített a modern irodalom kedvelőinek. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának Kisgalériájában a *20 éves Parnasszus* (élő és holt) szerzőinek kézírataiból rendezett felbecsülhetetlen értékű kiállítást (az anyag azóta vándorkiállításként járja az országot). Jelen vannak itt az irodalmi élet legismertebb, különböző nemzedékekhez és irányzatokhoz tartozó szereplőinek kézíratos költeményei (a tárlókat szintén képzőművészek rendezték be, saját jellegzetes alkotásaikkal övezve az érdekesnél érdekesebb munkákat). A lap hasábjain az elmúlt 20 esztendő alatt mintegy 120-130 név tűnt fel; köztük olyan nevezetességek, akiknek ma már valóban a Parnasszuson van a helye: Jókai Anna, Gergely Ágnes, Fecske Csaba, Géczy János, Háy János, Imre Flóra, Kántor Péter, Kemény István, Kiss Anna, Kiss Benedek, Kukorelly Endre, Lackfi János, Ladik Katalin, Mezey Katalin, Oláh János, Papp Tibor, Petőcz András, Podmaniczky Szilárd, Prágai Tamás, Sebeők János, Szkárosi Endre, Szócs Géza, Szentmártoni János, Székelyhidi Zsolt, Takács Zsuzsa, Térey János, Tóth Erzsébet, Tözsér Árpád, Vörös István, Zalán Tibor, Zsille Gábor stb. Mint a fenti, erősen leszűkített névsorból is kitűnik: a Parnasszus két évtizede a modern magyar irodalom sokszínűségét reprezentálta, tudomást se véve az egymás ellen acsarkodó irányzatok „kiszorítósdijáról”.

Úgy tűnik tehát: Turczy Istvánnak sikerült egyfajta virtuális békét teremtenie lapja hasábjain a szellemi életünket szerteszabdaló ellentétek között – ami példaértékű (lenne, lehetne) művészeti életünk egésze számára. Hiszen annak erejét, gazdagságát jeleznék, ha a sokirányú alkotói törekvések békés egymás mellett élésére több folyóirat is lehetőséget biztosítana. Mint a Parnasszus példája mutatja: lehet úgy is lapot szerkeszteni, hogy az értékek ne kiüssék, hanem erősítsék egymást. Hiszen „magasabb szinten”, Isten előtt, az ádáz harcot vívó ellenfelek is összetartoznak; mindenkire rávetül a kegyelem sugara. Ahogy Nagy Gáspár (maga is az irodalmi beharcok áldozata) szelíd iróniával nyugtázta: „gyöngébb barátaid / szívében az irigység / beérik ahogy illik / de ne fájjon semmi / imáid nem válogatnak / értük is jön a fény” (*Pannóniai töredék*). A jelen soha nem képes felismerni, eldönteni: kinek az életműve / lesz/ érték- és időálló(bb) – tehát legyünk óvatosabbak egymás minősítgetésével, becsmélésével!

(*Parnasszus, Budapest, 2015.*)

Kelemen Erzsébet

Múlt és jövő metszéspontján

Pósa Zoltán: Egy az Isten

Múlt és jövő / Metszéspontján / Végtelenre nyújtott / És soha jelenként / Nem észlelt pillanat / Örvényében élünk – írja Pósa Zoltán *A fehér bohóc feltámadása* című kötet nyitó ciklusának Borges-hommages-ában, amely azóta nemcsak a költő egyik vallomássá nőtt mondatává vált, de filozófiai bölcsességet sűrítő aforizma is immár, ami ha széles körben elterjed, könnyen szállóigévé is válhat.

Múlt és jövő metszéspontján állunk akkor is, amikor az *Egy az Isten* című kötetét olvassuk, hiszen a költeményeket elemezve megtapasztalhatjuk a pillanatot megragadni próbáló alkotói attitűdöt, amellyel a költő az örök jelent, a végtelent aposztrofálja. Pósa Zoltán ugyanis azon kevés költők közé tartozik, aki nem ragad meg a térbe és időbe zárt lét szűk dimenziója között, hanem – hitvallása szerint – a lét metafizikus lényegének föltárására törekszik. Feladatának érzi, hogy meghatározza létünket és helyünket a világegyetemben, s nem szűnik meg kutatni a választ az emberiség kezdete óta jelen lévő ontológiai kérdésre, hogy „mi végre vagyunk e világon élet és halál pólusai közé szorítva.”

Már a kötet nyitó ciklusának címével axiomatikus tömörséggel megadja erre a választ: „Hidat verni embervilág és Isten birodalma között”. Ennek imperatívuszát követeli meg önmagától, hogy ezáltal az olvasó is részesülhessen a tisztánlátásból. Belső parancsként éli meg küldetését, amelyet minden körülmények között teljesíteni kell. Ahogy az *Alászállás* című versében a vizualitás képi erejét felhasználva verzálissal írja: „ALÁ KELL SZÁLLANOD / A HEGY TETEJÉRŐL / AHOL TALÁLKOZTÁL / ISTEN IGÉJÉVEL / MEGTALÁLTAD JÉZUST / A TESSTÉ LETT IGÉT / ÉS A LÉLEKKÉ LETT / TESTNEK ÜZENETÉT / DE HA OTT FENN MARADSZ / MAGADBAN EGYESÜLSZ / MINDENSÉG URÁNAK / ÖRÖK PARANCSÁVAL / S NEM VISZED EL A SZENT / IMÁT AZ EMBEREK / KÖZÉ, ELKÁRHOZOL.” Ennek fényében értelmezhetők lírájának tematikus szervezőelemei is: a hit és az ehhez kapcsolódó bibliai allúziók, a metafizikai kijelentések, a kereszténység és az ősmagyar mítoszvilág töretlen összekapcsolása (*Életfa*), a magyarság és a nemzeti identitás sorskérdései, a szenvedés, a halál, a szorongás és a groteszk létmeghatározás, valamint a minden kötetében megcsillanó hitvesi szerelem. S jelen van a bohóc-motívummal való azonosulás is, ami a Pósa-költészetnek jellemző sajátossága, s a művészet-történetben is gyakori alkotói attitűd: a bohóc alakja a művész önarcképévé válik. Ez az azonosulás nemcsak abból fakadhat, hogy az igazság kimondása

sokszor csak bohócköntösben lehetséges, hanem – Jean Starobinski szerint – a világból való elvágyódásból is létrejöhet.

A bohócmetafora tehát a legmélyebb üzenet hordozója. Akárcsak az *Egy az Isten* című kötet nyitó verseiben: Arlecchino, a színes bohóc az örök fölfedező, míg ellenpólusa, Pierrot, a mindentudó fehér bohóc a megtartó erő. A két harlekinkép ellentétes karaktert jelenít meg: a fehér bohóc (Whiteface) Federico Fellini szerint „maga az elegancia, a báj, a harmónia, az intelligencia, a bölcsesség, a morális, kikezddhetetlen, vitathatatlan, szentségszerű”, még az ellentéte, a csetlő-botló, piros orrú, tarka és rendezetlen ruházatú buta, ügyetlen August Schöplin Aladár meghatározásában olyan tükrökbe nézeti az embereket, amelyek a soványakat kövéreknek, a kövéreket soványaknak mutatják. A két karaktertípust ezért szívesen használják az emberi jellem két archetípusának megjelenítésére. Pósa Zoltán az előző kötetében a fehér bohóc alakjával azonosul, s a folytatásban, az *Egy az Isten* című verseskötetében, a Pierrot és Arlecchino ciklusban már elválaszthatatlanul össze is kapcsolja a két ellentétes karaktert. „Egyszerre vagyok a / Mag és a foglalat / Forrás és torkolat. / Eggyé olvad bennem / Pierrot s Arlequin” (*A költő*).

Kárász Eszter szerint „a bohóc látásmódja alapvetően gyermeki: minden pillanatban úgy lát, mintha először találkozna a világ dolgaival.” Érzései, gondolatai kiülnek az arcára, láthatóak a tekintetében, s bár az őszintesége sokszor védtelenné teszi, mégsem védekezik a világ ellen.

A pópai harlekinkép pontosítja ezt a karaktert: a bohóc az őszinteség mellett a valódi érzéseit, a legbelsőbb fájdalmait is el tudja takarni azért, hogy örömet fakasszon. Ilyen karakter Bruno Ferrero karcolatának hőse is: az ideggyógyászhoz forduló bánatos beteg a fél világot megnevettető híres bohóc, akinek az orvos gyógyulásként (mivel nem ismeri fel a betegben magát a művészt) a bohóc estjét ajánlja. Az ember és az általa megformált szerep így forrhat teljesen eggyé. De a költő más idegen jelmezét sokszor azért húzza magára, hogy elidegenítsen, eltávolítsa bennünket a fals karakterektől. Ide sorolhatjuk például a már címében is gunyoros, groteszk *Liberális emszebalek családi idilljét*, vagy az *Öregedő ateista pénteki ébredése a nagyvárosban* című verset.

A gonosz evilági uralmának, a sátán testet öltött valóságának gyakran megjelenő motívumaival szemben a lelki-szellemi megmaradásunkhoz szükséges morális küzdelmet, a hit fontosságát emeli ki a költő. Nem tagadja a Sátán létezését, hiszen ezzel is a Mindenható nagyságát emeli ki, valamint a szabad akaratunk, a választásunk, döntésünk fontosságát hangsúlyozza. „RAJTAD MÚLIK / MINDAZ, HOGY A SZENTEK / VAGY AZ ANTISZENTEK / TRIÁDJÁT ENGEDED / BE A SZÍVCSAKRÁDBA” – írja a *Csakratöltésben*. Nincs tehát közbülső állapot: már itt a földön megérünk az örök üdvösségre vagy a kárhozatra. Ez a Karl Rahner-allúzió is sürgeti a döntést: a halállal végérvényessé válik majd emberi létezésünk,

magatartásunk. Rajtunk áll tehát, hogy melyiket választjuk: a szabadságunk teljes eltékozlását, a poklot, vagy az üdvösséget, a véghetetlen boldogságot. Az *Óh lélek, szent lélek* című versében a protestáns költő (aki nagyon is katolikus) ezért is fohászkodik a Szentháromsághoz és az ökumenizmus tiszta erejével a csíkiak és csángók elnevezését használva Babba Szűz Anyához:

„Isten szép leánya
Székelyföld virága
Jézus édesanyja
Babba szűz Mária

Mentsetek meg minket
Szentek háromsága
És isteni anya
Világ királynéja
Sátán, Antikrisztus
És hamis próféta
Tolvaj, rablógyilkos,
Sunyi pederasztá
Gonosz triádjától
És mindenek előtt
Mentsetek meg minket
Gyarló önmagunktól”

Az adventi várakozás során a világban egyre nagyobb hatalomra törekvő és szert tevő gonosz miatt érzi szükségét a lírai én, hogy az egyik lélektisztító szer-tartást, az exorcizmust elvégezzék: csak így tud – a gonosztól eloldozva – *új testbe költözni az ódon világ*.

A nemzetért és az egyén üdvösségéért való küzdelem mellett Pósa Zoltán élet-művének fő témája még a hitveshez fűződő érzelem. Kuriózum ez a magyar líra-történetben. Bár a tematika jelen van a költészetünkben (lásd Kisfaludy Sándor, Petőfi, Tóth Árpád vagy Radnóti verseit), de kötetrészt senki nem szentelt még ennek a témának. Pósa Zoltán az *Egy az Isten* című kötetében is (akárcsak a korábbi könyveiben) külön ciklusba szervezi az egyetlen nő által inspirált verseket. Ugyanehhez a témakörhöz nyúl Báger Gusztáv is a *Mondtam-e?* kötetében az *Erő-vonalak* ciklusban, de ő nem a meghitt kapcsolatot jeleníti meg, hanem a házassá-gi párharc nyílt lírai beszédmódját, a férj és feleség, esetenként a lírai én és a szere-tett nő közötti állandó feszültséget prezentálja, azt a kommunikációs zavart, ami lehetetlenné teszi a harmonikus együttlétet. Az ő lírai beszédmódja éppen ebben

különleges. Pósa Zoltán ezzel szemben a filia mellett a szeretet legmagasabb fokát, az agapét is megjelenítő harmonikus hitvesi költészet lírai hagyományához kapcsolódik a kötetről kötetre ciklusokba fűzött műveivel.

Pósa Zoltán kötetében a hitveshez írt költemények személyes, vallomások hangja, valamint a határon túli magyarsággal vállalt sorsközösség nemzetféltő és nemzeterősítő emberi magatartása mellett a szűkebb patriotizmus is jelen van: gyermek- és ifjúkorának városa, Debrecen mindig az igazi otthont, a hazaérkezést jelenti a költő számára. Ezért is érte traumatikusan a városrendezés, a szülőházának lebontása. Úgy érzi, ezzel megfosztották múltjától, emlékeitől, az örök otthonától, szűkebb hazájától, s ez kihat a jelenére, és meghatározza a jövőjét is: „Azóta hazátlan tengetem életem” – vallja az *Anteuszban*.

A számkivetettség keserűségét, az elkomorult hangot a *Sültbolond* ciklus ellenpontozza, aminek az üdítő hatása mellett a meglepetésszerű bravúrja az, hogy akkor lesz leglíraibb a hang és jelentésében sokrétűbb a költemény, amikor elszakad a vers az intellektuális horizonttól (*Zavaros mondóka*). Nyelvi játék és humor jellemzi ezt a ciklust. Már a címek is jelzik a játékos költői attitűdöt: *Vérihajcsuhaj*, *Vérpiás*, vagy említhetem a *Cukros cicis cafkát* is, ahol nyitva marad a vers: a csattanót a befogadó is megalkothatja akár. S hapax legomenonnal is találkozhatunk. Ilyen például az *eljegecesítenek* ige: „Tűzbe rángó érfalak / Már a bőrbe metszenek / Eljegecesítenek.” Illetve a *Pierrot és Arlecchino* ciklusban a *Csakratöltés* verscím költői leleménye hordoz izgalmas jelentésréteget. Ugyanis a szankrit eredetű energiatölcsérek mellett az előtagot határozóraggal ellátott határozószóként is értelmezhetjük: 'csak'-ra, 'csakazértis'-re töltés.

A kötet jellegzetessége még, hogy a bibliai motívumok és történetek, a kereszténység alapfogalmai, teológiai terminus technicusai, valamint a középkori legendák természetes módon kapcsolódnak össze napjaink történelmi valóságával, a magyarság sorstörténetével. Akárcsak a táltoshitű Árpád alakja a keresztény miliővel, vagy a kötet végén – immár prózai betétben – a 6. században élt legendás walesi költő, Merlin alakja épül be autentikusan a magyar szellemi hagyományba. Merlin, a bárd (a legenda szerint látnok és mágus) az őstermészettel és az arkangyal szerepével hozható összefüggésbe, ugyanis a legenda szerint a Szentháromság vezérelte, s újra megtalálta „Krisztus véredényét”, a Szent Grált. A közismert középkori legendát Pósa Zoltán nemcsak feleleveníti, de a történetet szinte napjainkig (2011-ig) tovább is fűzi: Merlin elvarázsolt faként Földvár csúcsán áll, „ahonnan a legszebb a kilátás Badacsonyra, Tihanyra, Almádira”. S a záró sorok szerint hamarosan eljön a „hunok, kelták, magyarok virágkora, kelte Földvár, Avalon és mindnek előtt Merlin föltámadása.”

Ez a gazdag nyelvezetű prózai rész is jelzi Pósa Zoltán műfaji sokszínűségét: irodalmi pályáját ugyan versírással kezdte, s ez az alkotói kifejezőmód végigkí-

séri életművét, de emellett számos nagyregénye, sőt megaregénye is megjelent, nevezetesen az *Aranykori tekercek*, amit az író a *Menekülés négy sávon* és a *Mediterrán tintabúrával* együtt regényfolyamnak nevez. S még több mint négyezer tanulmánya, kritikája látott napvilágot, és monográfiát is írt Hernádi Gyuláról. Az idei ünnepi könyvhétre pedig a *Seminoma, avagy kórház a város közepén* című kétkötetes műve jelent meg. A cím értelmezői része allúziót teremt Jaroslav Dietl művével, a 80-as években egész Közép-Európában népszerű *Kórház a város szélén* című csehszlovák filmsorozattal, ami 2003-ban Petr Zikmund forgatókönyve nyomán *Kórház a város szélén – húsz év után* címmel folytatódott, és könyvváltozatban is megjelent. A *Seminoma*-regényt követi majd a *Szökés és lebegés* ugyancsak 800 oldalas megaregénye, amelyben az olvasás során az 1980-as évektől kezdve eljutunk napjainkig, sőt látomászerűen maga a főhős leírja a műben a jövőt, az apokalipszist. Egy fejezetben pedig az író összes regényhősének sorsáról is értesülhetünk.

Múlt és jövő metszéspontján állunk, amikor a Pósa-műveket elemezzük, olvasunk. Ezen a metszésponton legyen minden könyvbeli élmény egy olyan végtelenre nyújtott pillanat, amelyben a két idősík metszéspontjának feszültsége megszűnik, és egy új dimenzió idő- és térkorlátokat eltörölő lényegének megsejtésével találkozhatunk.

(*Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2013.*)

Petercsák Tivadar

Az egri végvári konferenciák jubileumi kötete

Végvár és mentalitás a kora újkori Európában

(Szerk.: Berecz Máttyás, Bujdosné Pap Györgyi, Petercsák Tivadar)

A Dobó István Vármúzeum 2012 októberében a fenti címmel rendezett végvári konferenciájának tanulmányai olvashatók a *Studia Agriensia* 31. kötetében. Ekkor volt 30 éve annak, hogy dr. Bodó Sándor múzeumigazgató Eger „genius loci”-jából kiindulva, a magyarországi végvári kutatások fellendítését tűzte ki célul. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzora, a Magyar Tudományos Akadémia később megválasztott akadémikusa, dr. R. Várkonyi Ágnes szakmai vezetésével 1982 októberében „*Magyarországi végvárak a XVI–XVII. században*” címmel rendezték az első konferenciát Noszvajon. Újabb és újabb témákat kitűzve két évente került sor a végvárak történeti kérdéseit tárgyaló tudományos összejövetelekre, amelyek anyagát folyamatosan kötetekben publikálta a múzeum. A 2012-ig megjelent 15 könyv a magyar és a török végvárrendszer, a végvári társadalom, a végvárak és régiók, a végvár és környezete, a végvárak közötti információáramlás, a végvárak ellátása témaköröket dolgozta fel, de vizsgálták a hagyomány és korszerűség, az életpályák és társadalmi mobilitás problémakörét is. 1989-től az intézmény igazgatójaként a múzeumi tevékenység prioritásai között én is legfontosabbnak tekintettem a végvári konferenciák folytatását és a kötetek megjelentetését. Természetes, hogy 2002-ben tudományos tanácskozást szerveztünk az egri vár 1552-es diadaláról, majd 2004-ben – amikor Magyarország az Európai Unió tagja lett – „*Magyarország védelme – Európa védelme*” címmel hívtuk fel a figyelmet a magyar végvárak európai kereszténységet védő szerepére. Az utóbbi évtizedben nagy hangsúlyt kapott a tudomány és a hagyományörzés, a végváriak életmódjának vizsgálata.

Az egri végvári műhelyt nyugodtan nevezhetjük interdiszciplináris konferenciának, hiszen történészek, régészek, művészet- és irodalomtörténészek, muzeológusok gyűltek, gyűlnek össze rendszeresen, hogy egyetemes kitekintéssel vizsgálják az oszmán-török hódítók ellen kiépített 16–17. századi magyar végvári rendszer egy-egy fontos vonatkozását. Az előadók több generációt képviselnek, a 80-as évek résztvevői mellett itt vannak a fiatalok, főiskolai és egyetemi hallgatók, doktoranduszok, akik tovább vihetik ezt a kezdeményezést. A magyarok mellett előadtak Szlovákiában, Csehországban és Romániában élő kutatók is.

Hangsúlyozni kell, hogy máig a Dobó István Vármúzeum a tanácskozások fő szervezője, 2006-tól pedig a helyszínt is biztosítja. A múzeum a kiadója a konferenciaköteteknek, amelyek tapasztalatait, eredményeit hasznosíthatjuk a muzeológiai

munkában, az állandó kiállítások megújításában. Így pl. „Az egri vár története” című tárlat számára Domokos György kutatásai alapján készült el az egri vár 16. századi állapotát bemutató háromdimenziós számítógépes rekonstrukció. Az egri várban 1996-tól lendült fel a történelmi hagyományörzés, amelynek meghatározó bázisa az Egri Vitézlő Oskola és a Végvári Vigasságok rendezvénysorozat. A végvári konferenciák eredményei hasznosíthatók voltak a végváriak ruházatának, fegyverzetének és életmódjának a programokon történő hiteles bemutatásakor. A végvári harcok időszakát teszik emlékezetessé a látogatók számára a várban elhelyezett ágyúmasolatok és a kazamatában található élményelemek. Az Eger Vára Barátainak Köre szervezésében „Civil csillagok” címmel rendezték meg 2009-től a magyarországi katonai hagyományörző csoportok minősítő fesztiválját, amely során segítettek a konferenciakötetekben olvasható ismeretek is. A tudományos kutatás és a katonai hagyományörzés kapcsolatáról, 21. századi eredményeiről 2006-ban már tanácskozást is szervezhettünk.

A kezdetektől jó az együttműködés a múzeum és az Eszterházy Károly Főiskola Történettudományi Intézete között. A tanárok előadóként, szekcióvezetőként közreműködnek, és örvendetes, hogy az utóbbi években az MA-képzésben részt vevő vagy itt végzett hallgatók is előadnak a konferenciákon. Főiskolások és egyetemi hallgatók ma is résztvevői a konferenciának, és a megjelent kötetekkel együtt az itt elhangzó előadásokat jól hasznosíthatják tanulmányaik és majdani munkájuk során.

A folytonosságot egy személy – R. Várkonyi Ágnes professzor asszony – képviselte. Kezdetről fogva ő a „motorja”, szellemi vezetője a sorozatnak. A szervezők mindig vele együtt döntöttek a következő tanácskozás tematikájáról. Az „egri végvári műhely” sikerét akadémiai székfoglaló előadásában is tudományos munkássága egyik fontos eredményének nevezte. Betegsége miatt már nem vehetett részt a 2012-es konferencián, és a mostani kötet szomorú aktualitása, hogy a múlt év decemberében bekövetkezett halála után a szerkesztők a Studia Agriensia sorozat 31. kötetét az ő emlékének szentelik. Neki köszönhető, hogy a végvári kutatások, köztük az egri vár 1552-es diadala beépült a történettudományi művekbe, tankönyvekbe. Ezt ismerte el a Dobó Kardja Rend kuratóriuma azzal, hogy a jubileumi konferencián ő kapta meg a Dobó-kardot, amellyel a város azokat jutalmazza, akik személyükkel, elkötelezettségükkel és munkájukkal Egert magas szinten képviselik. Az örökifjú tanárt és előadót idézik élénk a visszaemlékezéshez csatolt fényképek. A tanítványok nevében a ravatalnál elmondott búcsúbeszéd is Várkonyi Ágnesre emlékezik, amelyből feltétlenül idézendők a tanítványok háláját tükröző sorok: „Kedves Tanárnő. Köszönjük, hogy velünk voltál és tanulhattunk tőled. Hogy mindig megosztottad velünk azt, amiből oly sok volt neked: a tudásodat, s azt is, amiből magad is mindig hiányt szenvedtél: az idődet.”

A kötet 22 tanulmányt tartalmaz, amelyben az első *Bodó Sándor* és *Petercsák*

Tivadar visszaemlékezése a konferenciasorozat kezdeteire és az elmúlt három évtized eredményeire. Betegsége miatt *R. Várkonyi Ágnes* már nem tudta megírni a „*Végvár és mentalitás*” dolgozatát, de a szerkesztők fontosnak tartották, hogy utolsó tanulmánya – a 2014-es konferencián elhangzott „*Várak és Közép-Európa Zrínyi Miklós korában*” című Horn Ildikó gondozásában megjelenhessen a halálához legközelebbi időpontban. Ebben nagy ívű áttekintést nyújt a korabeli európai politikai viszonyokról, a várak helyzetéről és Zrínyi Miklós, a szigetvári hős személyéről, hadvezéri és politikusi kvalitásairól.

A kötet tanulmányai a 16–17. századi magyar és európai várakról és azok különböző vonatkozásairól értekeznek. A szerzők közül kiemelem a több évtizede Egerhez kötődő előadásokat (*Bitskey István, Czigány István, G. Etényi Nóra*) és azokat a fiatalokat, akik korábbi vagy mai egyetemi hallgatóként (*Komjáti Zoltán Igor, Balla Péter*) publikálnak, illetve szülei révén az egri várhoz kapcsolódva (*Zay Orsolya*) írta meg dolgozatát.

Czigány István a felső-magyarországi végvidék militarizált társadalmának 17. századi rétegződését, azon belül a szabadhadjúk, szabadzsoldosok szerepét taglalja számadatokkal kellően alátámasztva. *Bitskey István* a humanista irodalom példái alapján értekezik az athleta Christi (keresztény harcos) fogalmáról, bemutatva irodalmi ábrázolásait. Ez az eszmény – kutatásai szerint – Zrínyi eposzában teljesedett ki, és a szakirodalom nem egyszer a szigeti várkapitány alakjában látta ennek tipikus megjelenítését, amely a dédunoka eposzában öltött testet a legmagasabb szinten.

Európai kitekintéssel vizsgálja a várostromok nyilvánosságát, az információáramlást *G. Etényi Nóra*, a Lotaringiai V. Károly herceg katonai naplójában szereplő várostromokat *Tóth Ferenc*, valamint a 18. századi lengyel végvárakat *Tomasz Ciesielski*. A Mare Temporis Hagyományörző Alapítvány tagjaként rekonstruálja a 16–17. századi hadmérnöki munkát *Morlin Bálint*, és foglalja össze az európai erőépítészet vizsgálata során szerzett tapasztalatait.

Bagi Zoltán Péter izgalmas témát boncolgat: hogyan befolyásolta a tizenöt éves háború hadműveleteit az időjárás? Olvashatunk Csicsva váráról (*Oláh Tamás*), a töröktől visszafoglalt várak kaszárnyaépítéseiről (*Oross András*), a háborús békeévek mindennapjairól (*Illik Péter*). Több tanulmány elemzi egy-egy kiemelkedő katona karrierjét, birtokgyarapításait, így *Szirácsik Éva* Koháry II. Istvánról, *Polgár Marianna* Csányi Bernátról, *Balla Péter* Bornemissza Gergely fia, János – a Gárdonyi regényben szereplő Jancsika katonai és politikai pályájáról, *Mészáros Kálmán* pedig Rózsa István szegedi vitézről írt. A füleki és ajnácskői vár szerepét, a törökkel folytatott összecsapásait ismerhetjük meg *Komjáti Zoltán Igor* és *Seres István* tanulmányából. *Négyesi Lajos* a törökkori csatahelyeken talált nyomokból levont következtetéseit osztja meg az olvasókkal. A kötet két utolsó tanulmánya

a magyar katonák között is elterjedő dohányzás szokását, a pipatípusokat (*Varga Emese*), valamint az egri vár oszmán-török kávécsésze-leleteit (*Zay Orsolya*) mutatja be.

A kötet dolgozatainak vázlatos felsorolása is jelzi, hogy milyen sokrétű kutatómunka folyik jelenleg is az egri végvári műhelyben. Dicséret illeti a múzeum vezetését, hogy megtalálták a módját és a Nemzeti Kulturális Alapban a támogatóját a jubileumi konferenciakötet megjelentetésének. A kötet szerkesztői a nyomdai előkészítő munkák során sok segítséget kaptak az olvasószerkesztőtől, *Benedekfy Ágnes*től. A kivitelezést a *Mondat Nyomdának* köszönhetjük, akik *Csintalan András* terve alapján egy nemcsak tartalmában, de küllemében is értékes könyvet készítettek.

Az egyre szélesedő előadói kör, a fiatal kutatók gyarapodó száma biztató a konferenciasorozat jövőjét illetően, és ezek alapján kívánom, hogy még további hasznos, új tudományos eredményeket közreadó tanulmánykötet gyarapítsa a végvárak története iránt érdeklődők könyvespolcait!

(*Studia Agriensia* 31. Dobó István Vármúzeum. Eger, 2015.)

Deák Ernő

„Két háború közti béke”

Böröndi Lajos: Elhúzódo tűzszünet

Böröndi Lajos ígérete ellenére újabb kötettel jelentkezett. Ez most a tizenharmadik, azzal a kissé határozatlan bejelentéssel, hogy az *Összefércelt világ* (2013) után ezt most ténylegesen az utolsónak szánta. Nem lehet tudni – mint ahogyan ő sem tudja –, ennek ellenére lesz-e folytatás, ugyanis a versírást sokoldalúan lehet betájolni, de ettől még nem áll össze kötet, ami nem csupán pénz és türelem kérdése, hanem nagyban függ a belső indíttatástól is.

Hat évtizeddel a vállán Böröndi Lajos nem jár ismeretlen terepen, lényegében kitaposott minden ösvényt, kérdés mármost, mennyire vonatkoztható ez verselésére is. Valójában nem is okozhat meglepetést azon rajongóinak, akik szinte az *Emigráns remény* (1989) óta figyelemmel kísérik a kezdetben körvonalozódó, majd ívelő pályát, ami behatárolható koordináták között mozog: mindenekelőtt az a világ, amibe beleszületett és benne élt, él. Böröndi versvilágának egyik vonulatára egyfajta utólagosság is jellemző. Arról ír, ami nem vele történt meg, még csak nem is koronatanúként élt meg, hanem befészkelte magát emlékezetébe. Itt kell elhelyezni 1956 tragédiájának mosonmagyaróvári lecsapódását, aminek traumája egész költészetén keresztül végigkísért. Meghatározó számára ennek kihatásaként az a valóság, amely felnőttként érezte vele hazájában emigráns mivoltát, felkeltve a változás reményét.

Ebben az összefüggésben tolaakszik fel a kérdés: vajon korára mennyire jellemző és mérvadó költő Böröndi Lajos? Mindkettő azzal válaszolható meg, hogy nyelvezetén, mondanivalóján keresztül külön világa, látásmódja összetéveszthetetlen kifejezésekkel, szófordulatokkal jelenül meg. Ennek persze megvannak a veszélyei, mert Böröndi ugyan nem tartozik a harsányak közé, mégis szinte elkerülhetetlen nála az ismétlődés, rutinosság. Különösen ügyelni kell erre ismert terepen és akár lelki tájakon is.

Böröndi Lajos sajátos határhelyzetben mozog és tájékozódik, ami földrajzi és időbeli szempontból bizonyos értelemben kijelöli a helyét. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni egyéni és költői alkatát, ami ifjú kora óta versírásra ösztönzi. És éppen ez a belső hajlam, késztetés, ami megkülönbözteti őt az e hajlamokkal nem rendelkező kor- és embertársaitól. Ha pedig valaki „*félelmében énekel*” (2000), tudható, hogy világa és ő nem képez szerves egységet, sőt, eleve egymásnak feszül a külső és belső valóság. Böröndi esetében a terep kijelölésével, a „kellékek” felsorakoztatásával ismertté vált, betájolható költészete. Versről vers-

re járva, gondolkodva szólalnak meg hangszerén a rá jellemző hangok, a belőlük kivehető alaphangulat, ami nála feltétlen életérzéseként jelentkezik.

A késztetésből eredő nem szűnő nyugtalanság oly annyira mozgásban tartja egész személyiségét, hogy ezáltal egyre mélyülnek a csapások, egyre markánsabbá válnak a nyomok. Vagyis a feltérképezés eredményeként szinte hektárookra betájolhatók a bennük zajló élmények és események, amik már nem annyira meghökkentően újak, de annál inkább belevésődnek a Böröndi világát szemlélő, mérlegelő olvasóba, aki – ha valamelyest odafigyel – idővel részese lesz a Böröndi-féle versvilágnak, amely *Ősszegyűrt idő* (2004), *Ősszefércelt világ* (2013). Részese lesz a félelemnek, szorongásnak, mindenekelőtt a nyugtalanító, mert emészthetetlen (kor)tüneteknek.

Feltehetőleg belső nyugtalanságának tudható be az a nyomon követhető türelmetlenség, amikor helyenként nagyobb odafigyeléssel nem ártott volna igazítani, egyes kifejezéseken, sorokon, rímeken.

Jellegzetes szóhasználatainak, hasonlatainak egyike a kút: „*Mély kút, amelybe beleszédülsz*“ (12). Gyermekkora helyszínét felidézve regős megszállottsággal vallja:

*Hol nem volt Répceszemere
Elsüllyedt nyarak mélyire
Elsüllyedt telek rejtik el
Ott rejlik kutak mélyiben* (12)

Nem más ez, mint *alámerülés teljes ködbe /vízbe múltba félhomályba / Őstenger mélyére anyaméhbe / Akár a sötét éjszakába* (64). Ezekből az utalásokból, hasonlatokból új titokzatosság keletkezik, épül fel, ami azt mutatja, hogy Böröndi a megszokottságból, mindennapiból akár spirálisan lényegül, mélyül. Kell, nagyon kell neki a két háború közti, kimért és létfélelemmel teli béke, mert ebben a mélyülő és mélyítő feszültségben nemcsak újfent tapasztal és felfedez, de az elkopásig be is méri a dolgokat, jelenségeket. Mindaz, amit gyermekkora óta megélt és megtapasztalt, mára már látszólag nem tölti el semmiféle várakozással, meglepetéssel meg egyáltalán nem.

Jelen kötetében a korábbi főtémák mellé felsorakozik az I. világháború emlékezete: Nagypapa túlélte Isonzót, és most már béke van a kiábrándulásig. Mi sem illik erre jobban, mint a stiláris banalitás:

*Nagyapám felejtve végre
Isonzo el a fenébe
Mindenki felejtí végre
Háború volt vagy csak béke
Rúgatott kicsit fenékbe?* (14)

A korábbi köteteiben érzélgősségtől, szentimentalista vonásoktól sem mentes költő mára megtanulta megbazolázni érzelmi túltengéseit: az alaphang mostani kötetében fegyelmezett rezignációra vall. Nem ragadja el a romantikus lelkesedés, de az elkeseredés-kétségbesés is az ész korlátai között érik józansággá. Mintha mára végképp belátná és elfogadná, hogy lényegében minden csak hozzáállás, ünnepi hangulatú várakozás kérdése, ami – történetesen karácsonyra, nagypéntekre, húsvétra gondolva – nem hozza meg a valamikor remélt megváltást. Észbontó nihilizmus, de a kétségbesés közepette is rideg következtetés: *Egyre inkább úgy véli, értelme nincsen semminek, a semmi is csak van.* (Besötétedik lassan, 6)

És mégis jön valami egészen váratlanul új, ami eddig is megvolt nála, de csak mostanra érett be, és öltött más, az eddigiektől eltérő színezetet, hangulatot, mi több, új látásmódot, anélkül, hogy a korábbi nézetek feledésbe merültek volna. Mintegy felméri, átgondolja megkérdőjelezi őket, majd következtet: *olyan gyorsan múlandó minden, ez a semmibe hulló világ is. S talán ezért vágyakozik rá olyan erősen, s mohón.* (Besötétedik lassan, 6) Változatlanul nyugtalanítja, gyöttri a csalódás: *a megváltás most (is) elmarad, s ez fájó végső beteljesületlenség.* (89)

Egzisztenciálisan mégsem éri, érheti be ennyivel. Tudomásul véve az emberi alaphelyzetet, felfedezi *Elhagyott lövészárkok csöndjét* (5). Petőfi Pacsirtaszót hallok megint című versére utalva keresi a harmóniát *Két ágyúdörrenés közötti csöndben.* (91). Nem térhet ki az emberi lét alaphelyzete elől, tudva, hogy minden mulandó, pusztulásra ítélt. És mégis ezt a csodálatos intermezzót, köztes létet teszi magáévá, olyannyira, hogy meghökkentő merészséggel vagy inkább intuícióval eljut a felismerésig:

*Te lettél bölcsebb és konokabb,
még mindig hiszel a feltámadásban.
Hiába múlt el ez a húsvét is
nélküle. (59)*

Már korábban is írta, behunyja szemét, hogy lássa a tengert. Most úgy fogalmaz: *az igazi kert belül virágozik* (30) Lehunyjuk szemünket mintha
Vele szállnánk mi is el

*Szárnyakkal tele a mellkas
Lélegzünk jó nagyokat
Azután kinyitott szemmel
Látjuk az álmainkat. (51)*

A teljességre törekedve egészszé képzelet a részletet – ez is felfedezhető nála már

korábban is. Erről nem akar, nem tud lemondani, annak ellenére, hogy csapdának, ördöglakatnak véli gúnyorosan. Ennek ellenére gyermeki rácsodálkozó lelkesedés, újrakezdés, ahogyan vall a felfedezett fölkelő Nappal:

Ezért a pillanatért éltél
Ezért megérte.

Azt a pillanatot vártad mindig, a gyönyört,
Amikor a Nap fölragyog.

Ezért megérte sötétségben élni
Eddig.

S élvezni a pillanatot.

(Ahogyan fölkel a Nap. Variációk a szerelemre, 22–23).

Elmélyülés, bensőségesség, spiritualitás, ami határozottabban bontakoztatja ki és villantja fel Böröndi Lajos költészetének kiteljesedését megszokott, de kimunkált mederben, merész megközelítésben felfedezett rácsodálkozással elmélyülten: a belső valóságban.

Végül is lesz-e folytatás? Lesz, mert Böröndi pillanatnyilag abbahagyhatta a versírást, de művét korántsem fejezte be. Nincs az az (élet)mű, amit ne lehetne tovább építeni, gazdagítani. Egyébiránt belső nyugtalansága következtében sem képzelhetők el hátralévő évtizedei alkotás nélkül.

(Szél-járás könyvek 1, Mosonmagyaróvári Könyvkiadó 2015.)

Madarász Imre

„Megtúrt” bestselleríró?

Faragó József: *Szilvási Lajos*

Nincs abszolút érvényű kritérium arra, melyik író érdemel és melyik nem monográfia. A kritériumok ugyanis éppen sokaságukkal és sokféleségükkel relativizálják egymást. Faragó Józsefnek bizonyos értelmezési-értékelési logika alapján akár még igaza is lehetne abban, hogy Szilvási Lajos „a Kádár-kor lektűrkirálya” éppen tömegsikere okán könyvre érdemes. Ám ezt meggyőzően bizonyítania irodalom-szociológiai megközelítésben kellett volna, vagy még inkább a könyvpiaci siker és az irodalomesztétikai érték szembesítése révén. Ő azonban a fentiek helyett a polemikus apológia, a vitatkozó védőbeszéd műfaját választotta, s azt is meglehetősen sajátos módon.

Erős érzelmi töltettel, személyes rokonszenv alapján veszi védelmébe hőseit azon irodalomtörténészekkel és kritikusokkal szemben, akik megkérdőjelezték a Szilvási-lektűrök művészi becsét, és azokat a kádárizmus egyfajta önkifejezésének tekintették. Nem hallgathatom el, hogy kiemelten – mondhatnám azt is, megtisztelően – nagy terjedelemben, tizenkét oldalon át idézi és vitatja – korrekt hangnemben – az én Szilvási-tanulmányomat, amely a PoLiSz folyóirat 2005-ös, 83. számában, majd *Antiretró. Portrék és problémák a pártállami korszak irodalmi és tudományos életéből* című, 2007-es könyvemben jelent meg (*A kádári „establishment” regényírója. Szilvási Lajos*). Tiszteletben tartom vitapartnerem álláspontját, mégis le kell szögezmem, engem nem győzött meg, nem késztet tézisem revíziójára. Éspedig elsősorban azért nem, mert koncepciójában feloldhatatlan belső ellentmondást látok. Faragó József – önisméltésekben igencsak bővelkedő – kötetében összesen féltucatnyi alkalommal szerepel az a kijelentés, hogy Szilvási Lajos könyvei a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években „10 milliónál több példányban” jelentek meg, illetve keltek el. Ezzel az elképesztő számadattal nem is az a fő gond, hogy képtelenül elrugaszkodottnak, elfogadhatatlan túlzásnak hat minden józan, racionális utánaszámolás fényében. Hanem az, hogy teljességgel összeegyeztethetetlen azzal a szintén többször (igaz, ezúttal valamivel ritkábban: mindössze háromszor) elisméltelt – és magának az írónak egy visszatekintő önvallomásával is „alátámasztott” – hipotézissel, miszerint Szilvási a híres-hírhedt Aczéli „három T”-ből a „túrt” kategóriába tartozott. Nehéz lenne komolyan venni ezt a kettősséget. Tízmillió példányban túrték volna meg Szilvásit? Ha a kádári korszak (Berkesivel vetekedően) legnépszerűbb, legdivatosabb, a Szépirodalmi Könyvkiadó elegáns életműsorozatával is megdicsőült regényírója, „megtúrt”

volt, akkor vajon ki lehetett a támogatott”? Az életrajzíró-monográfus a fiatal újságíró-író párttagot ötvenhatos szimpatizánsnak festi le, így próbálván megalapozni a későbbi sikeríró, úgymond, „rendszerpizkáló” bátorságának dicséretét. Pedig hosszan lehetne sorolni azon tollforgatókat, akik ellenzéki, netán ellenálló múltjukat feladva „tértek a kormány kebelébe”, Byron szóhasználatával élve. Faragó nem tudja megcáfolni, hogy Szilvási a kádárizmus híve és elkötelezettje volt, sőt, annak (újfent többszöri) felidézésével, hogy a rendszerváltozást „gatyaváltásnak” aposztrofálta, mélységesen elítélte és elfogultan elutasította csak azt erősíti, hogy a „lektúrkirály” tündöklése, divatregényei sikerszeriája a pártállami rezsimmel együtt ért véget, még alkonyával – és „retró”-feltámasztási kísérletével – is ahhoz kötődött.

Furcsa kanonizáció ez az életrajzi portrékönyv. Adósunk marad az érdemi regényelemzésekkel, a pályáiv és az „oeuvre” kritikai áttekintésével, a művek esztétikai megméréssel. Mintha szerzője szerint a közönségsiker egyet jelentene az irodalmi színvonallal, fölöslegessé téve az utóbbi vizsgálatát. Kultuszkönyv született retró-rajongóknak, Szilvási megmaradt, hűséges híveinek. A többi olvasóban inkább kérdéseket és kételyeket hagy vagy ébreszt.

(Alinea Kiadó, Budapest, 2014.)

Török Nándor

Feléled a borban

Több millió éves vulkánok porában
gyökerező nemes szőlőtőkék tudják,
hogy gazdájuk csorba borospoharában
felélednek régi, évszázados mondák.

Feléled álmából ezer év keserve,
királyok uralma, nagyurak vigalma,
gyöngyöző borokban átokkal keverve
izzadó imájú jobbágyok siralma.

Feléled a borban ezer év küzdelme,
István bölcsessége, Mátyás igazsága,
lófarkas zászlóra sorsunk feltűzdelve,
népünket igazó törökök gazsága.

Feléled a borban ezer év fájdalma,
muszkák támadása, tatárok dúlása,
Habsburg komaságok nem kívánt ártalma,
derék eleinknek vésszes elhullása.

Feléled a borban ezer év borúja,
hazug szövetségek, intrikák, ármányok,
kiskirályok önös belső háborúja,
levitézlett, álnok, hitszegő kormányok.

Feléled a borban ezer év lényege:
téves döntésekben sarjadó kudarckok,
két kulacsból ivó őseink szégyene,
elárult csatákban vérbefulladt harcok.

Feléled a borban a pillanat kéje,
a jelen öröme, a perc vidámsága,
kérdéseket rejt a penészkarpit mélye,
falak salétroma, maligán gyámsága.

Borban az ellenérv, s cáfolat özöne
a magma melegét arcunkra leheli,
meséket regélő szőlőnedv gyönyöre
azz elfogult választ mámorban feleli.

A hordók méhében megszülető kétely
feléled a borban, s kupánkban kavargog,
szederjes ajkunkon kibuggyanó métely
borgőzben köröttünk vonaglik, csavarog.

Epilógus:

Sorsunkat kíséri dicsőség, s gyalázat.
Feléled a borban a jövőnk és a múlt.
Csapra vert szívünkől csorduló alázat
lelkünkben megújít mindent mi elavult.

E számunk szerzői

- Albert-Lőrincz Márton (1951) Marosvásárhely
Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Baka Györgyi (1951) Érd
Balázs Géza (1959) Budapest
Balla Zoltán (1948) Hajdúböszörmény
H. Barbócz Ildikó (1952) Eger
Bárdos Attila (1941–2015)
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bérczessy Lajos (1949) Budapest
Bíró József (1951) Budapest
Bobory Zoltán (1946) Székesfehérvár
Büki Attila (1948) Érd
Csatáné Bartha Irénke (1941) Eger
Csáky Anna (1938) Győr
Csáky Károly (1950) Ipolyság
Csepcsányi Éva (1985) Budapest
S. Csoma János (1942) Bécs–Kecskemét
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Deák Ernő (1940) Bécs
Debreczeny György (1958) Budapest
Demeter József (1947) Ballószög
Erdei-Szabó István (1958) Buca
Fábián Judit (1978) Nagyvárad
Fátyol Zoltán (1954) Debrecen
Fazekas József (1946) Járdánháza
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Fellinger Károly (1963) Jókai
Fülöp Lajos (1932) Budapest
Gál Sándor (1937) Buzita
Hargitai Gyula (1956–1982)
Hétfári Andrea (1975) Budapest
Holló József (1944) Ostoros-Eger
Káliz Sajtos József (1950) Soponya
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen
Kerék Imre (1942) Sopron
Kis Pál István (1951) Szekszárd
Kiss Gabriella (1988) Békéscsaba
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Kovács I. József (1944) Kecskemét
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Lanczendorfer Zsuzsanna (1964) Győr
Lipcsei Márta (1943) Nagyvárad
Lipcsey Emőke (1957) Göteborg
Lisztóczy László (1941) Eger
Lukáts János (1943) Budapest
Madarász Imre (1962) Üröm
P. Maklári Éva (1943) Székesfehérvár
Marković Radmila (1940) Kishegyes
Marosi Lajos (1950) Budapest
Nagy Zsuka (1977) Nyíregyháza
Németh István Péter (1960) Tapolca
Nyíri Erzsébet (1953) Budapest
Olasz Valéria (1956) Győr
Ozsváth Zsuzsa (1992) Nagyvárad
Pataki István (1953) Bihar
Petercsák Tivadar (1947) Eger
Pintér Márta Zsuzsanna (1961) Eger
Posta Anna (1989) Hajdúböszörmény
Radnai István (1939) Budapest
Renn Oszkár (1933) Eger
Rideg István (1942) Karcag
Saitos Lajos (1947) Székesfehérvár
Sebestény-Jáger Orsolya (1969) Budakalász
Seléndy Balázs (1937) Cooperstown, USA
Serfőző Simon (1942) Eger-Miskolc
Sipos Erzsébet (1956) Eger
Soltész Márton (1987) Budapest
Sólyom Sándor (1943) Keszthely
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szekeres Mária (1948) Újronafő
Szepesi Zsuzsanna (1956) Pomáz
Szíki Károly (1954) Eger
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tamási Orosz János (1953) Budapest
Tamás Tímea (1962) Nyíregyháza
Tornai József (1927) Budapest
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
Török Nándor (1965) Budapest
Turai Kamil (1952) Kecskemét
Véghelyi Balázs (1983) Százhalombatta
Vitéz Ferenc (1965) Debrecen

Az e számunkban található illusztrációk Herczeg István grafikusművész munkái.